David K. Wyatt

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๗

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช

ป. ม., ต. ช., ว. ป. ร. ๓, ร. จ. พ.

วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ณเมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

หม่อมราชวงศ์สลับ ลดาวัลย์ รับฉันทะเจ้าภาพในงานศพมหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช มาแจ้งความยังหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช นี้ เจ้าภาพมีความประสงค์จะใคร่พิมพ์หนังสือแจกแก่ผู้ที่ไปในงานสักเรื่องหนึ่ง ขอให้หอสมุดแห่งชาติช่วยเลือกหาหนังสือให้ หอสมุดแห่งชาติเห็นว่าหนังสือซึ่งจะพิมพ์แจกให้เหมาะแก่งานนี้ ควรเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองในสมัยหนึ่ง เพราะหม่อมเจ้าธำรงศิริได้เข้ารับราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยมาแต่ปลายรัชชกาลที่ ๕ จนถึงรัชชกาลที่ ๗ นับว่าได้ทรงทำราชการในทางปกครองมาตลอดเวลาเกือบ ๓๐ ปี ถ้าจัดให้พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า เป็นเหมาะกว่าเรื่องอื่น ๆ เพราะจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้ก็เป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึงพระราชกิจที่ได้ทรงกระทำประจำวัน เกี่ยวข้องในการปกครองบ้านเมืองเป็นพื้น โดยฉะเพาะ การ

มหาดไทยได้ทรงกระทำเองโดยมาก ดังข้อความตอนหนึ่งในหน้า ๑๐๕ ของหนังสือเล่มนี้ ทรงเล่าถึงเรื่องร่างตอบอนุญาตตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ว่า "รับสั่งถามว่าจะให้ใครร่าง (เจ้าพระยาสุรวงศ์) ทูลว่าสมเด็จกรมพระ เพราะพนักงานของท่าน รับสั่ง ถ้าสมเด็จกรมพระ ฉันก็ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์" ดังนี้เป็นต้น อีกประการหนึ่งหม่อมเจ้าธำรงศิริ ก็เป็นเชื้อสายราชตระกูล ทั้งนามว่า "ธำรงศิริ" ก็เป็นนามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้ เหตุนี้หอสมุดแห่งชาติจึงเห็นว่าการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช ย่อมเป็นการสมควรด้วยประการทั้งปวง จึงแจ้งให้เจ้าภาพทราบ เจ้าภาพก็มีความยินดีรับพิมพ์

ส่วนตำนานของหนังสือนี้มีว่า เดิมอยู่ในหอพระสมุดหลวง ต้นฉบับเป็นอักษรพิมพ์ดีดมี ๑๐ เล่ม กำหนดเล่มละ ๑ ปี คือตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐) ถึงปีกุญ จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ขาดปีเถาะจุลศักราช ๑๒๔๑ ไป ๑ ปี ปรากฏในบาญแผนกบางเล่มของหนังสือนั้นว่า กรมหลวงปราจิณกิติบดีตรัสสั่งให้คัดขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงมาเป็นสมบัติของหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งได้เปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรในบัดนี้ หนังสือนี้จึงได้ตกมาเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติด้วย เห็นได้ว่าหนังสือเรื่องนี้ต้องเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างแน่นอน ที่ว่า "ต้องเป็นพระราชนิพนธ์" ก็เพราะปรากฏในภาคต้น ๆ ที่หอสมุด ฯ ได้จัดให้พิมพ์มาแล้วนั้น ได้ทรงไว้เป็นคำสามัญไม่มีราชาศัพท์เลย จนถึงหน้า ๑๘ ในภาคที่ ๕ ต่อแต่นั้นไป เข้าใจว่ารับสั่งให้ผู้อื่นจดจึงใช้ราชาศัพท์ เช่น "เสด็จพระราชดำเนิน" "ทรงพระราชนิพนธ์" เหล่านี้เป็นต้น แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีสำนวนพอเป็นเครื่องสังเกตได้ว่าเป็นพระราชนิพนธ์ คือตรัสสั่งให้อาลักษณ์หรือผู้หนึ่งผู้ใดจด เช่นตรัสเล่าว่า "บ่ายไปศาลเจ้าและข้ามไปดูงานวัดนิเวศน์ ย่ำค่ำกลับ" ผู้จดก็เติมราชาศัพท์ลงไปว่า "บ่ายเสด็จไปศาลเจ้าและข้ามไปทอดพระเนตรงานวัดนิเวศน์ย่ำค่ำเสด็จกลับ" (หน้า ๑๔ ภาคนี้) แต่ที่ยังสังเกตได้อยู่ว่าเป็นพระราชนิพนธ์นั้น ก็เพราะมีคำบางคำหรือโดยมาก

ที่ผู้รับรับสั่งให้จดลืมเปลี่ยนหรือเติมราชาศัพท์ลงไปให้สมบูรณ์ เช่น "องค์มนุษย์ถวายเรื่องพระพุทธรัตน์" คำว่า "องค์มนุษย์" คือ "พระองค์เจ้ามนุษยนาคมาณพ" ซึ่งเป็นพระนามเดิมของสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเช่นคำว่า "ถ้าสมเด็จกรมพระ ฉันก็ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์" คำว่า "ฉัน" เป็นคำแทนชื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ตรัสเรียกพระองค์เองและผู้รับรับสั่งให้จดลืมเปลี่ยน แต่คำว่า "พระองค์" เป็นคำที่ผู้รับรับสั่งได้เปลี่ยนแล้ว ซึ่งความจริงถ้าทรงจดลงเอง ก็คงจะเป็นว่า "ถ้าสมเด็จกรมพระ ฉันก็ต้องร่างเองเพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในฉัน" หรือถ้าผู้รับรับสั่งจะไม่ลืมเปลี่ยน ก็คงจะเป็นว่า "ถ้าสมเด็จกรมพระ พระองค์ก็ต้องทรงร่างเอง เพราะมหาดไทยและกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์" ดังนี้เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าในตอนหลัง ๆ มาตรัสสั่งให้ผู้อื่นจด แต่ยังคงถือเป็นพระราชนิพนธ์อยู่

หนังสือนี้ถ้าได้อ่านแต่ฉะเพาะวันหนึ่ง ๆ จะเห็นได้ว่าไม่ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะพูดถึงเรื่องโน้นนิดเรื่องนี้หน่อย ข้อความไม่ติดต่อกัน แต่ถ้าอ่านไปหลาย ๆ วัน

จะเห็นว่าล้วนมีข้อความติดต่อเกี่ยวโยงถึงกันตลอด ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่นักอ่านหลายจำพวก โดยฉะเพาะผู้ที่จะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่จากหนังสือนี้มี ๒ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ นักประวัติศาสตร์จะมองเห็นคุณค่าของหนังสือนี้อย่างแท้จริง เมื่อเขียนพงศาวดารประเทศสยามยุคนี้ เพราะพระราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยนี้ เป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่นการออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือราชการแผ่นดินต่างๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นนั้น ยิ่งกว่านั้น ในปีใดถ้าไม่มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่นในปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่อาจทราบได้ว่าใน ๒ ปีนั้นได้มีราชการงานเมืองอะไรบ้าง ถึงแม้อาจค้นได้ในหนังสืออื่นเช่นหนังสือราชการตามกระทรวงต่าง ๆ เป็นต้น ก็ต้องค้นหาได้ด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งอาจไม่ได้เรื่องราวตลอดและเป็นหลักฐานพอ ก็อาจค้นหาได้ในหนังสือนี้ จำพวกที่ ๒ นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้ว จะมองเห็นทางรัฐประศาสโนบาย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับต่างประเทศและที่เป็นการภายใน ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำสยามประเทศหลีกลัดเกาะแก่งและมรสุมแห่งการเมืองมาด้วยความยากลำบากเพียงไร สมควร

เป็นทิฏฐานุคติของนักการเมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี จึงหวังใจว่าหนังสือนี้จะเป็นที่พอใจของผู้ที่ได้รับไปอ่านเป็นอันมาก

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือนี้ เจ้าภาพในงานศพได้ส่งประวัติซึ่งหม่อมเจ้าธำรงศิริได้นิพนธ์ไว้เองแต่ครั้งยังมีชีวิตอยู่ มาขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้ให้พิมพ์ไว้ต่อท้ายคำนำนี้

ขอกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานซึ่งเจ้าภาพในงานศพมหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช ได้บำเพ็ญเป็นปัตติทานมัยนี้ จงอำนวยวิบากสมบัติอันดีงามให้พลันลุแด่ท่านผู้สิ้นชีพิตักษัยตามสมควรแก่คติอุปบัตินั้น ๆ เทอญ

หอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗

มหาอำมาตย์โท และมหาเสวกโท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช

พ.ศ. ๒๔๒๑—๒๔๗๖

ประวัติ

มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช

หม่อมเจ้าธำรงศิริ ศรีธวัช สมภพที่วังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริธัชสังกาศ ตำบลถนนบำรุงเมือง อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๒๑ ตรงกับวันจันทร์เดือน ๗ แรม ๑ ค่ำ ปีฉลู นพศก จุลศักราช ๑๒๓๙ เวลา ๑ ทุ่ม ๓๐ นาที พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนศิริธัชสังกาศเป็นพระบิดา หม่อมอุ่ม ศรีธวัช ณอยุธยา เป็นมารดา พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระราชทานนาม เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๒๖ ว่า "หม่อมเจ้าธำรงศิริ" นามนาม ชนมายุได้ ๑๐ ปี ได้ไปเชิญหางนกการะเวกเข้าขบวนแห่เฉลิมพระบรมนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๙ แล้วได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นั้น ชนมายุ ๑๑ ปีได้เชิญหางนกการะเวกเข้าขะบวนแห่พระบรมนามาภิไธย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวพระราชทานสัญญาบัตร์เป็น กรมขุนเทพทวาราวดี

เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ในระหว่างที่เป็นมหาดเล็กรับใช้อยู่ในสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประคองพระโกศสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตดม์ธำรง เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ จากตำหนักข้างในไปประดิษฐานณะหอธรรมสังเวช ชนมายุ ๑๑ ถึง๑๕ ปี ได้ทรงศึกษาหนังสือไทยที่โรงเรียนราชกุมารและโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ชนมายุ ๑๒ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เกษากันต์ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๗ (พ.ศ. ๒๔๓๑) ตรงกับวัน ๗ ฯ ๔ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก ๑๔ จุลศักราช ๑๒๕๐ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ทรงจรดพระกันบิดกันไกร ครั้นเมื่อชนมายุได้ ๑๘ ปี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จสวรรคตจึงได้กลับไปอยู่ที่วังกับพระบิดา ได้ช่วยพระบิดาในการทำมาค้าขาย ชนมายุ ๒๔ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทรงผนวชเมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) สมโภชที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นอุปัชฌาจารย์ พระ

ธรรมปาโมกข์ (ถม) เป็นกรรมวาจาจารย์ พระราชมุนี (ชม) เป็นอนุสาวนาจารย์ จำพรรษาอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ พรรษา ได้ทรงลาสิกขาบทเมื่อวันที่ ๒๐ เดือนพฤศจิกายน ศกนั้น ครั้นลาสิกขาบทแล้ว พระบิดาได้ทำการสมรสกับเอื้อนบุตร์ พระยาทรงสุรเดช (อั้น บุนนาค) ครั้นวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เข้ารับราชการในกรมพลำภังค์ กระทรวงมหาดไทย วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นนักเรียนราชการที่มณฑลอยุธยา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๔๐ บาท วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ รับตำแหน่งปลัดซ้ายอำเภอรอบกรุงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๖๐ บาท วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ รับตำแหน่งนายอำเภอเสนาใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐ บาท วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ รับตำแหน่งปลัดจังหวัดปราจิณบุรี รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ รับตำแหน่งผู้รั้งผู้ว่าราชการจังหวัดปราจิณบุรี รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๕๐ บาท วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๘ รับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดปราจิณบุรี รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๔๐๐ บาท วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๘ รับ

ตำแหน่งปลัดมณฑลปราจิณ รับพระราชทานเงินเดือนๆละ ๔๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๔๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑ รับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๖๐๐ บาท วันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๕ รับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลร้อยเอ็จ รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๘๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖ รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๙๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ รับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐๐ บาท วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๗ รับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรี รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐๐ บาท วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ รับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจิณ รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๑๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๒๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๑๒๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๓๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๓๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้รับพระพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๔๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๔๕๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๑๕๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรี รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๕๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๖๐๐ บาท วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทางราชการได้ปลดออก รับเบี้ยบำนาญปีละ ๗๒๐๐ บาท

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรคือ

วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดปราจิณบุรี วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์นาย

หมู่ตรีในกองเสือป่า วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์นายหมู่โทในกองเสือป่า วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์นายหมู่ใหญ่ในกองเสือป่า วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์เป็นนายกองตรีในกองเสือป่า วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์เป็นนายกองโทในกองเสือป่า วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์เป็นนายกองเอกในกองเสือป่า วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นราชองครักษ์เวร วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์เป็นนายกองใหญ่ในกองเสือป่า วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นราชองครักษ์เวร

ราชการในเสือป่า

วันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้สมัครเป็นสมาชิกในกองเสือป่าเลขประจำตัวที่ ๓๕๘ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นสมาชิกประจำการ วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นผู้บังคับกองร้อยที่ ๔ จังหวัดชลบุรี วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นผู้บังคับการกรมเสือป่ามณฑลร้อยเอ็จ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม เป็นผู้บัญชาการ

เสือป่ากองเสนาอิสาณ วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นผู้บังคับการกรมเสือป่ามณฑลจันทบุรี วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นผู้บัญชาการเสือป่ากองเสนารักษาดินแดนอาคเนย์

ตำแหน่งพิเศษ

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นสภานายกจัดการลูกเสือมณฑลร้อยเอ็จ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นสภานายกจัดการลูกเสือมณฑลจันทบุรี วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นสภานายกจัดการลูกเสือมณฑลปราจิณ วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นสภานายกจัดการลูกเสือมณฑลนครไชยศรี

ลำดับได้รับพระราชทานยศและตราตั้ง

วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นรองอำมาตย์เอก วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นอำมาตย์โท วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นอำมาตย์เอก วันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นมหาอำมาตย์ตรี วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นองคมนตรีในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นจางวางตรี วันที่ ๖

มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นจางวางโท วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นองคมนตรีในพระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นมหาเสวกโท วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นมหาอำมาตย์โท

ลำดับได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์

เข็มเหรียญต่าง ๆ ส่วนพระองค์

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศกเงิน วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้รับพระราชทานเหรียญประพาศมาลาเงิน วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานเหรียญทวีธาภิเศกทอง วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้รับพระราชทานตราภัทราภรณ์ ความชอบปิดทำนบอำเภอองครักษ์, อำเภอบางน้ำเปรี้ยว วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานตราภูษนาภรณ์ ความชอบปราบผู้ร้ายจังหวัดกระบินทร์บุรี วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมังคลาภิเศกทอง วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมงคลทอง วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานซองบุหรี่เงิน

ใหญ่ตราอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ จ.ป.ร. วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเข็มพระชนมายุสมมงคลเงิน วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานขอบหรี่เงินเล็ก ตราอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ จ.ป.ร. วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานตรามัณฑนาภรณ์ ความชอบปราบผู้ร้ายจังหวัดชลบุรี วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานเหรียญบรมราชาภิเศกทองรัชชกาลที่ ๖ วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานเหรียญอัยราพรตเงิน วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า ฯ ความชอบจัดราชการมณฑลร้อยเอ็จ วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานเข็มข้าหลวงเดิมรัชชกาลที่ ๖ วันที่ ๑ มกราคม ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์รัชชกาลที่ ๖ ชั้น ๓ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานตรานิภาภรณ์ ความชอบปราบผู้ร้ายมณฑลจันทบุรี วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า ฯ วิเศษ ความชอบปราบอั้งยี่และหวยเถื่อนจังหวัดชลบุรี วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานตราปถมาภรณ์มงกุฎสยาม ความชอบจัดราชการมณฑลปราจิณ วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทาน

ดุมทองลงยาตราอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ ว.ป.ร. วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานเหรียญพระบรมราชาภิเศกทองรัชชกาลที่ ๗ วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานเหรียญฉลองราชสมบัติ ๑๕ ปีรัชชกาลที่ ๖ วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับพระราชทานเหรียญศารทูลมาลาเงิน วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทานเหรียญจักรพรรดิมาลาเงิน วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับพระราชทานแหนบทองคำลงยาสีเขียวตราอักษรพระบรมนามาภิไธยย่อ ป.ป.ร.

ลำดับราชการพิเศษ

ครั้งที่ ๑ เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๔๙ ฝนแล้งน้ำในทุ่งหลวงระหว่างคลองรังสิตกับคลองซอยไม่มี ราษฎรทำนาไม่ได้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมรุพงษศิริพัฒน์ ข้าหลวงพิเศษจัดราชการมณฑลปราจิณ มีรับสั่งให้เป็นแม่กองไปจัดการปิดทำนบตามห้วยหนองคลองบึงได้รวม ๔๘ แห่ง มีน้ำบริบูรณ์ราษฎรกลับทำนาได้ผล เก็บเงินพระราชทรัพย์ในประเภทค่านาได้มากกว่า พ.ศ. ๒๔๔๘ ไปแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ กลับเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๙

ครั้งที่ ๒ ในระหว่างเดือนมกราถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ เกิดโจรผู้ร้ายปล้นสัตว์พาหนะและทรัพย์ของลูกค้า

ชาวมณฑลอุบล อุดร ร้อยเอ็จและบูรพา ซึ่งนำไปจำหน่ายในเขตต์จังหวัด และปล้นทรัพย์สัตว์พาหนะของราษฎรในเขตต์จังหวัดกระบินทร์ทุกวัน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงพิเศษจัดราชการมณฑลปราจิณมีรับสั่งให้ไปปราบปราม จับโจรผู้ร้ายได้ประมาณ ๕๐๐ คน เสียเป็นที่เรียบร้อย ราษฎรลูกค้าและราษฎรในพื้นเมืองกระบินทร์ไปมาค้าขายเลี้ยงชีพและปล่อยสัตว์พาหนะได้โดยสะดวกไม่มีผู้ร้ายกระทำการโจรกรรม แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ทำที่พักและจัดพาหนะไปรับครอบครัวเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ที่เมืองพระตะบองส่งถึงเมืองปราจิณ ไปแต่วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ กลับเมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

<u>ครั้งที่ ๓</u> พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงพิเศษจัดราชการมณฑลปราจิณ มีรับสั่งให้ไปจัดการซ่อมแซมสถานพระที่นั่งณพระราชวังบางปอินในการรับเจ้าดุ๊กโยฮันอันเปร๊กกรุงบรันสวิ๊ก ซึ่งเสด็จมาถึงเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘ จนถึงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘ จึงเสด็จกลับ ได้ไปแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ กลับเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๒

ครั้งที่ ๔ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงพิเศษจัดราชการมณฑลปราจิณ มีรับสั่งให้ไปจัดทำพลับพลาและโรงเรือยนต์ ในการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ไปแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ กลับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑

ครั้งที่ ๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงพิเศษจัดราชการมณฑลปราจิณ มีรับสั่งให้ไปจัดการซ่อมแซมสถานพระที่นั่งพระราชวังบางปอิน ในการรับเสด็จเจ้าเยอรมัน ซึ่งกำหนดจะเสด็จถึงเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๙ ไปแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ กลับเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓

ครั้งที่ ๖ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีสุริยราชวรานุวัติ สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดรถึงอนิจกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปรักษาราชการมณฑลอุดร เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ กลับวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

ครั้งที่ ๗ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีรับสั่งให้รักษาราชการในหน้าที่เจ้ากรมฝ่ายเหนือกระทรวงมหาดไทย แต่วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ถึงวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗

ครั้งที่ ๘ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร มีรับสั่งให้ไปจัดการเลี้ยงน้ำร้อนเครื่องดื่มในการพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชชสมโภช และพระศพสมเด็จพระปิยมาวดี ที่สวนมิสกวัน ไปแต่วันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ถึงวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓

ครั้งที่ ๙ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร มีรับสั่งให้ไปจัดการเลี้ยงน้ำร้อนเครื่องดื่มในการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและที่พระเมรุท้องสนามหลวง ไปแต่วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึงวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

ลำดับการรับเสด็จพระราชดำเนิน

วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์เสด็จประพาสต้น ที่อำเภอเสนาใหญ่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เสด็จพระราชดำเนินเปิดทางรถไฟสายแปดริ้วที่จังหวัดฉะเชิงเทรา

วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เสด็จประพาสต้นที่จังหวัดชลบุรี

วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๒ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เสด็จประพาสที่อำเภอศรีมหาราชา จังหวัดชลบุรี

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ เสด็จพระราชดำเนินที่สัตหีบและเกาะคราม จังหวัดชลบุรี

วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธที่สัตหีบ และวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ที่ศรีมหาราชา จังหวัดชลบุรี

วันที่ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินบรรจุพระอังคารพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ และฉลององค์พระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม

ลำดับการรับพระราชทานเงินปี

วัน. เดือน. ปี	ตำแหน่ง	ปีละ บาท	หมายเหตุ
๒๘/๒/๒๔๒๐	พระบรมวงศานุวงศ์	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๑	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๒	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๓	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๔	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๕	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๖	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๗	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๘	”	๒๐	
๑/๑/๒๔๒๙	”	๔๐	
๑/๑/๒๔๓๐	”	๔๐	
๑/๑/๒๔๓๑	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๒	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๓	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๔	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๕	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๖	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๗	”	๖๐	

วัน. เดือน. ปี	ตำแหน่ง	ปีละ บาท	หมายเหตุ
๑/๑/๒๔๓๘	พระบรมวงศานุวงศ์	๖๐	
๑/๑/๒๔๓๙	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๐	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๑	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๒	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๓	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๔	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๕	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๖	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๗	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๘	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๔๙	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๕๐	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๕๑	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๕๒	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๕๓	”	๖๐	
๑/๑/๒๔๕๔	”	๘๐	
๑/๑/๒๔๕๕	”	๑๖๐	
๑/๑/๒๔๕๖	”	๑๖๐	
๑/๑/๒๔๕๗	”	๓๐๐	
๑/๑/๒๔๕๘	”	๓๐๐	

วัน. เดือน. ปี	ตำแหน่ง	ปีละ บาท	หมายเหตุ
๑/๑/๒๔๕๙	พระบรมวงศานุวงศ์	๔๐๐	
๑/๑/๒๔๖๐	,,	๗๐๐	
๑/๑/๒๔๖๑	,,	๘๐๐	
๑/๑/๒๔๖๒	,,	๑๐๐๐	
๑/๑/๒๔๖๓	,,	๑๐๐๐	
๑/๑/๒๔๖๔	,,	๑๒๐๐	
๑/๑/๒๔๖๕	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๖๖	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๖๗	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๖๘	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๖๙	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๐	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๑	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๒	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๓	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๔	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๕	,,	๑๔๐๐	
๑/๑/๒๔๗๖	,,	๔๐๐	

ลำดับรับราชการถึง พ. ศ. ๒๔๗๕

เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ประชวรโรคบิบผาสะอักเสบอยู่ณวังหน้าสถานเสาวภา แต่เนื่องด้วยมีพระทัยฝักใฝ่อยู่แต่ในทางศาสนา จึงได้ทรงย้ายไปประทับอยู่ณวัดมกุฎกษัตริย์แต่เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนเดียวกัน พระอาการมีแต่ทรงกับทรุด ในที่สุดได้สิ้นชีพิตักษัยณวัดมกุฎกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ เวลา ๑๕.๔๘ นาฬิกา สิริรวมชนมายุได้ ๕๖ ปี โปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศราชวงศ์ชั้นรอง ๒ ชั้น เครื่องสูง ๕ ชั้น ๔ คัน ผ้าไตร ๑๐ ไตร มีประโคมเวลาสรงศพและประจำคือ กลองชะนะแดง ๑๐ จ่าปี ๑ จ่ากลอง ๑ แตรงอน ๒ แตรฝรั่ง ๒ สังข์ ๑ กับพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมรับพระราชทานฉันภัตตาหาร ๕ รูป มีกำหนด ๓ วัน เป็นเกียรติยศ

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเสด็จเป็นองค์ประธานในการพระราชทานน้ำสรงศพ เสร็จแล้วจึงอัญเชิญศพบรรจุโกศประดิษฐ์ไว้ณวัดมกุฎกษัตริยาราม เพื่อบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตามประเพณี

หม่อมเจ้าธำรงศิริ มีโอรสและธิดาคือ

หม่อมราชวงศ์ชาย ธชานุชาติ ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์หญิง อ่องศรี ลดาวัลย์
หม่อมราชวงศ์ชาย ทรงศิริ ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์หญิง อิลา ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์ชาย สุทธศิริ ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์ชาย ไกรธวัช ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์หญิง อวยศรี ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์ชาย ทวีธวัช ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์ชาย สุรธวัช ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์หญิง สุขศรี ศรีธวัช
หม่อมราชวงศ์ชาย ชยธวัช ศรีธวัช

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันพุธขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

เช้าทรงบาตร์แล้วออกอัมรินทร เลี้ยงพระสดัปกรณ์ตามเคย รับก๊าศปีใหม่และตอบการตามธรรมเนียม พระราชทานขนมเจ้านายข้าราชการ

เจ้านายข้าราชการถวายของมากด้วยกัน คือ.

ค่ำเจ้านายแต่งแฟนซีมาดินเน่อ ๒ ทุ่มเลิกโต๊ะไปรับของฉลากแล้วลงไปเล่นกลและลคร เล่นเรื่องตาบอดและสัตว์ป่า เรื่องตาร่ง จนเช้าโมงหนึ่งแจกไปรซ์ พระองค์ทองที่ ๑ ประเสริฐศักดิ์ที่ ๒ จิตรเจริญที่ ๓ แล้วเสด็จขึ้นเข้าที่

หนังสือแมกเฟียว่าด้วยรับรูป กงซุลเยอรมันถวายพรเรื่องราวขนทองสือ อาลวนเรื่องห้าง

วันพฤหัสบดี ขึ้น๒ค่ำ เดือน๕ปีขาลยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

เช้าแจกไปรซ์แล้วเข้าที่ ค่ำ๒ทุ่มออกสวดมนต์ถือน้ำเสด็จไพศาลก่อน ๔ ทุ่มเสด็จกลับ สวดยังไม่จบ

วันศุกร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

เช้า ๕ โมงเสด็จออกวัดพระแก้ว ทรงพระภูษาเยียรบับ ฉลองพระองค์เยียรบับตรานพรัตน เจ้านายข้าราชการถือน้ำตามธรรมเนียม ราชทูตสเปนและมิสเตอร์แคสเวลคอยเฝ้าอยู่มิวเซียมด้วย บ่ายโมงเศษเสด็จกลับ บ่ายเสด็จลงตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา ทอดพระเนตรงาน แก้เฉลียงหลังเก่าให้มีฝา ค่ำออกอนันตสมาคมสวดมนต์พิธีคเชนทรัศวสนาน พระยาจ่าแสนยทูลบอกเมืองพระตะบองเรื่องพระมโนจำนงวิวาทกับหลวงปลัด ส่งให้มาชำระกรุงเทพ ฯ สมเด็จกรมพระทูลเรื่องมิสนอกซ์มีหนังสือมาเรื่องพระยาเทพจำมองบันดอ

หนังสือเซ็นบาญแผนกฉบับหนึ่ง มีพระราชหัตถ์ตอบพวกสวนเลี้ยงสัตว์

วันเสาร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

บ่าย ๔ โมงราชทูตสเปนเฝ้าที่พระที่นั่งอัมรินทร ทรงเครื่องทหารมหาดเล็กตรามหาวราภรณ์ ข้าราชการเยียรบับ ราชทูตทูลสปิชปากเปล่า ทรงตอบก็พระโอษฐเปล่าเหมือนกัน แล้วพระราชทานตรา ม. ส. ม. ราชทูต จ. ม. สิเกตรี (เพราะได้นิพพาภรณ์ไว้แต่ก่อนแล้ว) แล้วขึ้น ออกสุทไธ

ศวรรย์ ทอดพระเนตรแห่คเชนทรัศวสนาน บ่าย ๕ โมงขึ้น หนังสือกรมท่าส่งกงซุลเยอรมันบอกเรื่องแต่งงาน ตอบกงซุลเยอรมันเรื่องถวายพระปีใหม่ ท่านกราบทูลด้วยมิสเตอร์แลตรัมกลับมาถึงกรุงเทพ ฯ

วันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

กลางวันพระยามนตรีเฝ้าทรงเรื่องการเมืองตรัง ค่ำออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกเมืองมุกดาหาร เรื่องพระจันทสุริวงศ์กับอุปฮาดตาย ฉะบับหนึ่งว่าด้วยเขตต์แดนเมืองสกลนครที่ตั้งใหม่รุกที่เข้ามา พระนรินทรทูลบอกเมืองชุมพรส่งเงินค่านา กาญจนดิฐส่งส่วยดีบุก หนังสือขุนสุนทรถวายเรื่องราวว่าด้วยเรื่องเจ้าพนักงานจะหักเงินส่งล่วงหน้าใช้เงินค้าง สมเด็จพระองค์น้อยขอตราให้เจ้าปฤษฎางค์หม่อมเทวาธิราชขอเงินเดือนซึ่งค้าง พระยาโชฎึกถวายหนังสือจีนเรี่ยรายซื้อข้าวแจกคนอดข้าวเมืองจีน เซ็นบาญแผนก

วันจันทร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

กลางวันเจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้า ทรงเรื่องจัดการเมืองตรังกับเรื่องโทรเลขบางปอิน กับกรมภูธเรศถวายริโปด

ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระศรีกาพสมุดถวาย ขัดข้องเจ้าพระยามหินทร แล้วพระราชทานตรา ว. ม. หม่อมเจ้าปฤษฎางค์

วันนี้สมเด็จพระองค์น้อยมีปาตี่คอนเวอเซชันให้ทูตสเปน หนังสือพระอินทรเทพทูลด้วยจับผู้ร้ายปล้นตีเรือ

จมื่นสรรพเพธถวายบัญชีแจกเงินช่างทอง

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์จะให้เจ้าปฤษฎางค์ไปเรียนหนังสือที่นอก

พระราชหัตถ์สำคัญเป็นพินัยกรรม์พระราชทานเจ้าจอมมารดาแพ

วันอังคาร ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

ราชทูตสเปนเฝ้าไปรเวต พระราชทานพระรูปกับซองบุหรี่ลงยา กับพระราชทานตราส่งไปเมืองสเปน ม. ส. ม. ๓ ม. ช. ๕ ม. ม. ๓ ภ. ช. ๒ ก. ม. ๔ พระยามหามนตรีกับพระยารองเมืองเฝ้าว่าด้วยเรื่องที่อิ่มหย่าหรัน ออกขุนนางพระนรินทรถวายร่างตราตั้งอากรตีบุกเมืองหลังสวน (หนังสือ) พระศรีกาพสมุดถวายจดหมายเจ้าพระยามหินทร เรื่องพระองค์เจ้าศรีวิไลยทูลขอนายอยู่ หม่อมเจ้าจันทรขอพระราชทานเลข พระยาพิพัฒถวายหนังสือกรมท่าเรื่องจะตอบ

กงซุลเยอรมันด้วย เจ้าเยอรมันจะแต่งงาน อีกฉะบับหนึ่ง หนังสือพระสุภูติพระลังกามีเข้ามา หลวงไกรนารายน์ถวาย เรื่องราวกล่าวโทษขุนรามกรมสัสดี เรื่องเงินค่าราชการ กรมอาสาใหญ่ จมื่นวิไชยยุทธขอพระราชทานเงินซื้อม้า ในทหาร สรรพเพธทูลขอนายทองดีข้ากรมพระเทเวศ พระยาภาษไปรเวต เรื่องทูตสเปนพูดด้วยเรื่องก้องจีน

วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

วันนี้ไม่มีราชการอะไร เสด็จลงตำหนักทอดพระเนตร งาน หนังสืออาลบาศเตอทูลขอกำหนดวันมิสเตอร์แคสเวล เฝ้า เจ้าปฤษฎางค์จดหมายทูลขอเงินเป็นกำลังราชการไป นอก พระราชทาน ๑๐ ชั่ง มีพระราชหัตถ์ถึงกรมท่าเรื่อง แต่งงานเจ้าเยอรมัน

วันพฤหัสบดี ขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๕ ปีขาลยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

มิสเตอร์แคสเวลเฝ้ากราบถวายบังคมลาถวายหนังสือ ฉะบับหนึ่ง ขอบพระเดชพระคุณที่ทรงพระเมตตา

แล้วพระยาศรีเฝ้าอ่านตราถึงพระยาเทพเรื่องความกงซุล อังกฤษฟ้องขึ้นมาว่าพระยาเทพไม่รับชำระความมรดกมิสกอก กับเรื่องประกาศเฉลิมพระชนม์พรรษา

ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร เป็นแต่พระจรูญราชโภคากรผู้ว่าราชการเมืองหลังสวนทูลลา

วันนี้สวดมนต์ฉลองพระทรายวัดเทพศิรินทร หนังสือ ๒ ฉะบับ พระราชหัตถ์สำคัญพระราชทานเป็นพินัยกรรม์แก่หม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค

วันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

เช้า ๔ โมงเสด็จวัดเทพศิรินทร เลี้ยงพระฉลองพระทราย เวลาเกือบบ่ายโมงเสด็จกลับ

กลางวันไม่มีราชการอะไร

ทุ่มหนึ่งออกอัมรินทร สวดมนต์สรงน้ำสงกรานต์ พระ ๖๐ รูป ยามเสด็จขึ้น

วันเสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ยังเป็นนพศก ๑๒๓๙

เช้า ๓ โมงออกเลี้ยงพระ แล้วเสด็จไปสรงน้ำพระที่โรงกระสาปน์ พระฉันเพนแล้วเกือบเที่ยงเสด็จขึ้น บ่ายเสด็จวัดพระเชตุพนทางข้างในกลับเกือบทุ่ม

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องส่งตราตั้งพระสยามธุรพาห์เป็นพระยา จะให้เจ้าปฤษฎางค์ถือไป พระยาภาษถวายหนังสือพระยาอัษฎางค์ เรื่องขรัวยายอิ่มไปสิงคโปร์ กับว่าด้วยการที่เตอรกีกับรุสเซียรบกันกงซุลเยอรมันถวายบัญชีเงินเหรียญต่าง ๆ .

วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้า ๔ โมงเสด็จออกอัมรินทร เลี้ยงพระสดับปกรณ์กาลานุกาล แล้วสรงมูรธาภิเษกเที่ยงแล้วเสด็จขึ้น กลางวันถ่ายพระรูปปีใหม่ แล้วมิสเตอร์แลตรัมเฝ้ากราบถวายบังคมลา พระราชทานเงินทองเถา ๒ ทุ่มเศษเสด็จวัดพระแก้วนมัสการในพระอุโบสถ แล้วเสด็จหอพระนาคสดับปกรณ์แล้วกลับขึ้นทางอนันตสมาคม สรงพระพุทธบุศยรัตน์และพระเจดีย์ใหญ่แล้วเสด็จขึ้น รับหนังสือเจ้าปฤษฎางค์ เวลาบ่ายโมงทูลเรื่องแคสเวลวุ่นวายด้วยจะถือตราตั้งไปให้เมซั่น

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้มอบตราตั้งให้แคสเวลไป (เจ้าปฤษฎางค์นั้นให้ไปเมล์หลัง) มีพระราชหัตถ์ตอบเมซั่นเป็นอักษรอังกฤษฉะบับหนึ่ง

วันจันทร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาน สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

บ่าย ๕ โมงเสด็จวัดบวรนิเวศ สรงน้ำพระชินสีห์ พระเจดีย์ พระศาสดาแล้ว เสด็จตำหนักกรมพระปวเรศสรงน้ำสงกรานต์ ท่านถวายตำนานพระชินสีห์เล่มหนึ่ง เวลาทุ่มเศษเสด็จกลับ จากวัดบวรนิเวศมาวัดราชประดิษฐ์รดน้ำพระสาสนโสภณแล้วเสด็จกลับ ๒ ทุ่มเศษ

หนังสือท้าวราชกิจ ถวายหนังสือเมซั่นมีมาที่กรมท่า ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยเตอรกีกับรุสเซียที่รบกันนั้นจะทำ

สัญญากัน แต่ยังไม่ปรากฏข้อสัญญา กับได้ข่าวลือว่ากวีน จะถวายตราเซนต์ไมเคอลเซนต์ยอช

วันอังคาร ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันไม่มีราชการ ย่ำค่ำเสด็จบ้านสมเด็จเจ้าพระยา รดน้ำสงกรานต์ ทรงปรึกษาราชการเรื่องตั้งเมืองตรังและจัดคนลงเรือกันโบต ๒ ลำ เรื่องจะเข้าเรี่ยรายจีน หนังสือเซ็นบาญแผนกพระยานานาถวายฉะบับหนึ่ง พระยารัตนโกษาถวายฉะบับหนึ่ง

จมื่นวิชัยยุทธจดหมายทูลด้วยมิสเตอรกาเตอรเมามาหามิสเตอรเบจีวิวาทแย่งเงินกัน เบจีผลักกาเตอรศีร์ษะไปโดนโต๊ะแตก

วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้า ๓ โมงทรงขาวล้วนเสด็จวัดอรุณประทับเรือพระที่นั่งที่ฉนวน ทอดพระเนตรแห่พระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทเวศวัชรินทร ตั้งกระบวนที่ท่าเตียนแห่ข้ามฟากไป ครั้นพระศพขึ้นท่าแล้ว เสด็จไปที่พระเมรุ แห่พระศพทางบก เวียนพระเมรุและเชิญขึ้นที่แล้ว เสด็จเข้าไปในพระเมรุสดับปกรณ์แล้วเสด็จกลับ พระยาภาษถวายหนังสือแครฮานมีเข้ามา ๒ ฉะบับ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยของเอกษหิบิเชน ฉะบับหนึ่งว่าด้วยข่าวเจ้าแผ่นดินอิตาลีตาย แล้ว

พาโคปาลสาตรภัตาจารย์เป็นชาติพราหมณ์รู้สังสกฤตแต่งหนังสือเป็นคาถาถวายฉะบับหนึ่ง แล้วพระราชทานไปให้พระสาสนโสภณแปล

วันพฤหัสบดี แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

บ่าย ๕ โมงทรงพระภูษาลายพื้นขาวเสด็จวัดอรุณสดับปกรณ์ แล้วเสด็จประทับพลับพลาทรงโปรยจุดดอกไม้แล้วเสด็จกลับเกือบทุ่ม

กลางวันท้าวราชกิจถวายหนังสือสมเด็จเจ้าพระยา เรื่องจัดคนลงเรือกันโบต ๒ ลำนั้นท่านเห็นควรเอาคนกระลาโหมลำหนึ่ง กรมท่าลำหนึ่ง

กรมท่าส่งคำแปลหนังสือพิมพ์เดลีเตเลแกรฟเรื่องเตอรกีกับรุสเซียทำสัญญากัน ๒๙ ข้อ

วันศุกร์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

บ่าย ๕ โมงทรงขาวล้วนเสด็จวัดอรุณพระราชทานเพลิงพระศพกรมพระเทเวศ ทิ้งทานทรงจุดดอกไม้แล้วเสด็จกลับพระองค์สายถวายหนังสือเมซั่นมีมาเรื่องลองเรือเวสาตรีและส่งหนังสือพิมพ์ชมเรือเวสาตรีเข้ามา แล้วถวายหนังสือ

---

๑ โคปาลศาสตรี ภัฏฏาจารย์

ขอนายเทียงหมอเชลยศักดิ์อยู่ในหมื่นพิพิธอักษรนายเวรกรมท่ามาเป็นหมอหลวง

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์เรื่องจัดคนลงเรือกันโบต

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยภาณุวงศ์เรื่องจัดคนลงเรือกันโบต ขุนกองส่อ (ช่วง) นอกราชการถวายเรื่องราวกล่าวโทษลูกขุนเรื่องที่บ้านอิ่มหย่าหรัน

วันเสาร์แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้า ๓ โมงทรงขาวลายเสด็จไปเก็บพระอัฐิกรมพระเทเวศ สดัปกรณ์เลี้ยงพระสามหาบแล้วเสด็จกลับ หนังสือพระภักดีรจนาทำเรื่องราวขอรับพระราชทานที่บ้านตรง ๔ แยกคลองผดุงกรุงเกษม (เซ็นพระราชทานไปให้หารองเมืองตรวจ) มีพระราชหัตถ์สั่งพระยาราชให้จัดข้าวมอบพระยาโชฎึกไปเข้าเรี่ยรายให้จีนที่อดอาหารเมืองจีน ๕๐ เกวียน อนึ่งวันนี้มีการสวดมนต์ในที่เป็นไปรเวตบูชาพระเสาร์ ด้วยปีนี้จะเข้าเสวยพระชันษา รับเสียก่อนจะให้เข้าเป็นสวัสดิมงคลในที่บนแท่นพระบรรทมและพระบัญชรแต่งดอกมะลิร้อยเป็นพระวิสูตรทั่วทุกแห่ง บนพระแท่นตั้งเครื่องเงินทั้งนั้น มีฉัตรธงเทียนบูชาเท่ากำลังพระเสาร์

พระสวดมนต์ ๑๐ รูป สวด ๔ ทุ่ม ๒ ยามจบ มีโหรบูชานพเคราะห์ด้วย

วันอาทิตย์แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

บรรทมตื่นเช้าโมงหนึ่ง จัดดอกไม้เวลาเช้า ๓ โมง พระฉันแล้ว มีปล่อยสัตว์ต่าง ๆ สิ่งละ ๒๖ แล้วพระราชทานผ้าคนชราท้าวนางและเฒ่าแก่รวม ๒๖ คน บ่าย๒ โมงเข้าที่

ออกขุนนางพระนรินทรทูลบอกเมืองพัทลุงส่งบรรณาการและภาษีอากรต่าง ๆ รวมหลายฉะบับแต่ไม่มีสิ่งสำคัญอะไร พระศรีภาพสมุดถวายหนังสือถวายเลขแก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าจุฬารัตนราชกุมารีฉะบับหนึ่ง คำตัดสินเรื่องความหลวงไกรนารายน์ฉะบับหนึ่ง มีพระราชหัตถ์พระราชทานเป็นสำคัญแทนพินัยกรรม์แก่หม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน หนังสือพระยาสุจริตมีมา ๓ ฉะบับ ว่าด้วยผู้ร้ายปล้นฉะบับหนึ่ง

รายงานทำโรงปืนฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยธรรมเนียมตรวจหนังสือเดินทางฉะบับหนึ่ง

วันจันทร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันพระรจนาถวายพระพุทธรูปเพ็ชรแก่นจันทน์กับก้อนศิลาหยกกับหนังสือ กรมหมื่นอดิศรถวายรูปปีใหม่

ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกโคราชว่าได้ลงมือตัดทางฉะบับหนึ่ง พระยาปลัดลงมาเฝ้าด้วย หนังสือพระยาอาหารถวายเรื่องราวขอนายฉ่ำนายชมนายฉันทมหาดเล็ก (เซ็นพระราชทาน)

พระยาเจริญถวายหนังสือกงซุลฝรั่งเศสเรื่องความจีนยุหงวนซึ่งกู้เงินจีนหงวนพวกจีนโงคายที่ถวายฎีกา

เจ้าหมื่นศรีถวายเรื่องราวหม่อมอิ่มว่าด้วยเรื่องที่ มีพระราชหัตถ์สั่งลูกขุนให้ปรึกษาเรื่องที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือแครฮานว่าด้วยรับของเอกษหิบิเชน

มีพระราชหัตถ์พระราชทานเป็นสำคัญ แทนพินัยกรรม์แก่เจ้าจอมมารดามรกฎ

วันอังคารแรม ๖ ค่ำเดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันไม่มีราชการ

ออกขุนนางมีบอกเมืองประจวบคีรีขันธ์ส่งส่วยทองกับพระนรินทรทูลพระประเหลียนมาถึง โปรดให้ถามเป็นคำให้การ หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์กราบทูลด้วยคลองขุดใหม่แต่คลองภาษีเจริญไปทะลุคลองมหาสวัสดิ์ตลอดแล้ว ขอรับพระราชทานพระฤกษ์กำหนดเปิดคลอง

พระยามหามนตรีทูลจำนวนทหารที่ไปราชการเมืองภูเก็ต สองครั้ง ๒๔๗ คน ป่วย ๘ ตาย ๑๓ รวม ๒๑ คน

มีพระราชหัตถ์สำคัญพระราชทานเจ้าจอมมารดาตลับ

วันพุธแรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้เสด็จวังสมเด็จกรมพระช่วยการแซยิด

มีพระราชหัตถ์พระราชทานพรแซยิดสมเด็จกรมพระครบ ๕

เจ้ากลิ่นถวายเรื่องราวเรื่องเลข

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องค่าน้ำกรุงเก่า

พระราชหัตถ์สำคัญพระราชทานเจ้าจอมมารดาทับทิม

วันพฤหัสบดีแรม ๘ ค่ำเดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวัน ๆ นี้ไม่มีราชการอันใด เลยทรงพระราชนิพนธ์ว่าด้วยยศราชตระกูล

เซ็นพระราชสาส์นไปกรุงอิตาลี ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งเศร้าโศก ฉะบับหนึ่งอวยพร

แล้วมีพระราชหัตถ์เลขาไปรเวตถึงกิงอาลฟองโส ที่ ๑๒ พระเจ้าแผ่นดินสเปนถวายพระรูปใหญ่ไป

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือตราตั้งอับกาถงซุลกัลกัตตา กับให้แลรฮานเป็นเกงซุลเยเนอราล

วันศุกร์แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้า ๒ โมงเสด็จบางปอิน สมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งเสด็จ เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายคำให้การพระปริยันเกษตรารักษ์ เรื่องทำสัญญากับคนนอกให้ทำดีบุกไม่บอกเข้ามาโปรดเกล้า ฯ ให้ลงพระราชอาชญาจำไว้

เวลา ๓ โมงเช้าออกเรือพระที่นั่งโสภณประทับวัดปากอ่าวหน่อยหนึ่งแล้ว แล่นเรือพระที่นั่งขึ้นไปถึงวัดไก่เตี้ยแอกซิเดนข้อเสือหักแป้นบิดสะกรูแตกไปไม่ได้ต้องทอดอยู่สักครึ่งชั่วโมง พอเรือประภาวสิทธิ์ของสมเด็จพระองค์น้อยมาจึงให้จูงเรือพระที่นั่งไปบ่าย ๒ โมงถึง

บ่ายเสด็จศาลเจ้าและข้ามไปทอดพระเนตรงานวัดนิเวศน์ ย่ำค่ำเสด็จกลับ

กลางคืนทรงพระราชนิพนธ์ว่าด้วยยศราชตระกูล

วันเสาร์แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เที่ยงเสด็จออก พระยามนตรีทูลลาไปกรุงเทพ ฯ จัดของไปเมืองตรัง

ค่ำทรงพระราชนิพนธ์

วันอาทิตย์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้รับหนังสือสมเด็จกรมพระส่งบอกพระยาเทพขึ้นมายังไม่ได้ตรวจ บ่ายเสด็จทอดพระเนตรการสวน

วันจันทร์แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้า ๒ โมงเสด็จทอดพระเนตรสวน ๓ โมงเศษกลับเข้าที่ บ่ายบรรทมตื่นเสวยแล้วโปรดให้กรมหมื่นนเรศไปปักผังตำหนักเจ้านายข้างในแล้วเสด็จไปทอดพระเนตรทุ่ม ๑ ขึ้น

วันอังคารแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้ไม่ได้เสด็จไหน เรือกรมขึ้นมารับ หนังสือยังไม่ได้ตรวจ

วันพุธแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้ก็ไม่มีราชการอะไร หนังสือยังไม่ได้ตรวจ

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

บ่ายโมงเสด็จลงเรือพระที่นั่งโสภณกลับลงมากรุงเทพฯ ถึงบ่าย ๔ โมงเศษ มีข้าราชการผู้น้อยมาเฝ้าหลายคน

วันศุกร์ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันพระยานานาเฝ้าถวายบัญชีทองคำซึ่งซื้อถวาย ทองหนัก ๓ ชั่ง ๑ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง พระราชทานเงินไป

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองปราจิณว่าด้วยผู้ร้ายลักกระบือฉะบับหนึ่ง ปล้นที่กระบิลฉะบับหนึ่ง ได้ตัวผู้ร้ายแล้ว

พระนรินทรทูลบอกเมืองภูเก็ต ๒ ฉะบับ ว่าด้วยส่งเงินอากรดีบุกที่ชักเป็นทุนจำนวนปีชวดงวดที่หนึ่งเข้ามา ฉะบับหนึ่งส่งอากรดีบุกเมืองถลาง

วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันพระองค์สายเฝ้าถวายบัญชีของในเรือยอดเวสาตรี

ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกเมืองนครจำปาศักดิ์ว่าด้วยศุภอักษรที่โปรดให้คนถือบอกถือกลับไป ๆ วิวาทกันกลางทาง ตีกันแล้วมีผู้ตีชิงตกหายไปเสียแล้ว ไม่ได้รับไม่ได้ทราบความอะไร

พระนรินทรทูลบอกเมืองพังงา ๔ ฉะบับ ๆ หนึ่งส่งเงินภาษี ๕ อย่าง ฉะบับหนึ่งส่งค่าตีตราดีบุก ฉะบับหนึ่งส่งเงินค่านา ฉะบับหนึ่งบอกพระครูมารับความชอบ

วันอาทิตย์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก๑๒๔๐

กรมภูธเรศเฝ้าถวายริโป๊ดความในสัจ พระยารัตนโกษาถวายบาญชีแผนก พระสุริยภักดีเฝ้าทูลด้วยเรื่องเงินเมืองหลวงพระบางยืมซื้อเสบียง ๑๐๐ ชั่ง โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเบิก พระยาประภากำกัปตันริเจลิวเฝ้าถวายแผนที่คลองบางคี่แขวงกรุงเก่า ซึ่งจะขุดไปออกคลองตะเข้ใหญ่แขวงสุพรรณ พระองค์สายเฝ้ารับพระราชทานเงินค่าเรือยอดเวสาตรี

ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกเมืองพิชัยส่งต้นหนังสือเมืองน่านลงมา ว่าด้วยฮ่อมาตั้งอยู่บ้างเล็กน้อย

พระยาพิพัฒอ่านบอกเมืองจันทบุรีว่าด้วยดินปืนในคลังระเบิดลุกขึ้นเอง ปืนแลกระสุนศิลาปากนกซึ่งไว้ในนั้นกระเด็นหายไปตกนอกเมืองบ้าง ตกถูกหลังคาเรือนราษฎรหักพังบ้าง แต่ไม่เป็นอันตราย

วันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้กัปตันลอปตัสจะเข้ามาเฝ้าไม่โปรดให้เข้ามาด้วยเจ้าพระยาสุรวงศ์ได้ไล่ให้ออกจากราชการเสียแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้หาบุตร์เข้ามารับสั่งว่าเวลานี้จะรับพ่อเจ้ายังไม่ควร ด้วยเป็นการคอเวอนเมนต์ทำโทษ พ่อเจ้าได้ทำความดีไว้มากข้าไม่ลืม เมื่อควรเวลาแล้วจึงจะให้รับทำการ จึงค่อยเข้ามาหา

บ่าย ๕ โมงเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย พวกลาวเมืองแพร่ถวายต้นไม้ทองเงินบรรณาการ

วันอังคารขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันไม่มีราชการอะไร ทรงพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าพระยาเรื่องความเมืองเชียงใหม่ แล้วให้พระยาศรีเชิญไป หลวงนริศเฝ้าทูลเรื่องเจ้าต่างกรมหนังสือหิงอีละม้าย จับได้เพราะเป็นข้าพระองค์ประเสริฐศักดิ์ถือมาให้สมเด็จพระองค์น้อยชำระ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระพิเรนทรถวายริโปดความนครบาลจำนวนเดือน ๕

เช้าวันนี้พร้อมบุตรพระยาอภัยรณฤทธิ์เฝ้ารับสั่งถามว่าปีนี้พ่อจะรับแรกนาหรือไม่ หรือว่าเจ้าพระยาภูธราภัยป่วยจะรับไม่ได้ ทูลว่ายังไม่ได้พบกันพึ่งกลับมาแต่ราชบุรี พอเย็นลงพระยาอภัยรณฤทธิ์มาเฝ้าจะรับฉลองพระเดชพระคุณ

วันพุธขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันมิสเตอร์อาลบาศเตอเฝ้าถวายรูปเขียนน้ำตกที่พลิ้วเมืองจันทบุรี

๔ โมงกงซุลเยอรมันเฝ้า แล้วขึ้นหรงปิดทอง ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร

วันพฤหัสบดีขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

วันนี้ทรงพระราชดำริจะให้พระสงฆ์เปรียญคฤหัสถ์เรียนภาษาสังสกฤต จะให้โคปาลสาตรพราหมณ์บัณฑิตเป็นผู้บอก รับสั่งให้พระองค์เจ้าฉายเฉิด พระยาศรีสุนทรโวหารเรียนด้วย แล้วรับสั่งให้พระวุฒิการบดีประกาศพระสงฆ์

วันนี้ได้ข่าวลือกับทิมภรรยาพระไพรัชมีชู้

วันศุกร์ขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้ารับโทรเลข เรือเวสาตรีมาถึงปากน้ำโปรดเกล้า ฯ ให้มีโทรเลขบอกให้แล่นขึ้นมา บ่าย ๕ โมงมาถึงตำหนักแพ จะเสด็จลงไปทอดพระเนตร ก็ติดไปพระราชทานเพลิงศพพระยาราชภักดีจึงหาได้เสด็จไม่

บ่าย ๕ โมงเศษทรงเครื่องดำ เสด็จวัดสระเกศเข้าประทับในเมรุ ทรงทอดผ้าไตร ๑๕ ไตรบังสกุลแล้วพระราชทานเพลิงแล้วเสด็จมาประทับพลับพลา ทรงผักแคเผาศพท่านผู้หญิงในเมรุปูน ตรัสกับสมเด็จเจ้าพระยาเรื่องเมืองเชียงใหม่และสุพรรณเก้นเล้วเสด็จกลับ

วันเสาร์ขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันพระยาศรีนายรองเล่ห์อาวุธบุตร์พระยาคทาธรเข้าแต่เมืองพระตะบอง ถวายผ้าม่วงสีต่าง ๆ แล้วทูลบอก

เมืองโคราชเรื่องเมืองหนองคายบอกลงมาว่ามีฮ่อมาตั้งที่เมืองเชียงขวาง

ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระยาอภัยรณฤทธิ์ทูลลาเข้าพิธีจรดพระนังคัล แล้วพระราชทานเงินช่วยแทนเจ้าพระยาภูธราภัย ๕ ชั่ง สมเด็จพระองค์น้อยถวายบัญชีดาบญี่ปุ่นให้เจ้าน้อยซื้อ ๖๘๖ เล่ม

วันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กลางวันลูกกัปตันลอปตัสเฝ้า พ่อสั่งเข้ามาให้กราบทูลว่าที่โปรดเกล้า ฯ เขาอยู่นั้น เขาระลึกถึงพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง แล้วถวายตารางตีพิมพ์ดูเวลานาฬิกา

ย่ำค่ำเสด็จท้องสนามสวดมนต์แรกนา พระยาศรีสุนทรอ่านประกาศแล้ว พระสวดมนต์

ออกขุนนางพระศรีเสนาทูลบอกเมืองตาก หม่องสุเจจะขอเช่าที่ทำนาที่ด่าน ๔ ตำบล

วันจันทร์ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระวุฒิการเฝ้าทูลด้วยพระครูพุทธมนต์มาออกตัวว่าพระสงฆ์ในวัดอิจฉากัน กล่าวกระทบกระเทียบวาจาต่าง ๆ แล้วว่าจนถึงเล่นน้องสวาท อธิกรณ์นี้ไม่มีโจทก์ ครั้นจะ

รับเป็นที่พระราชาคณะตัวยังไม่บริสุทธิ์ ถ้ามีใครกล่าวขึ้นจะเป็นที่เสียพระเกียรติยศ จึงมีพระราชหัตถ์ถึงเสด็จอุปัชฌาย์

วันอังคาร ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐ ถึงวันศุกร์แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

ไม่มีอะไร ไม่ได้จดไว้

วันเสาร์ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ท่านแพถวายหนังสือมิสเตอร์กูลถวายเอสติเม็ตทำพระที่นั่งใหม่ต่อไป กับขอพระราชทานเงินค่าเหล็กเครื่องหลังคาโคมพระที่นั่ง และเตือนเงินค่าเสาศิลาบัวศิลาห้างอาลอน

เอสติเม็ตทำพระที่นั่งใหม่ต่อไป จำนวนปีขาลสัมฤทธิศก เงิน ๓๒๕๒ ชั่ง ๓๖ บาท ๔๕ สลึง เงินค่าเหล็กหลังคาโคม และค่ากระดานฉนวนพระที่นั่งตามเอนวอยเมซั่นเป็นเงิน ๔๕๒๘ ปอนด์ ๒ ชิลลิง

๒ รับสั่งให้หาพระยาศรีสิงหเทพมาถามด้วยท้องตราที่จะมีไปถึงพระยาเพ็ม เรื่องจะยกข้าหลวงออกไปตั้งที่แม่น้ำสวินานั้นได้มีไปแล้วหรือยัง ว่ายัง สมเด็จให้ไปถามเจ้า

พระยาภาณุวงศ์ก็ยังไม่ว่าประการใด ยังไม่ได้ตกลงกันจึงยังไม่ได้มีตราโปรดเกล้า ฯ ให้ไปถาม และว่ากันเสียให้ตลอดแล้วให้มีตราไปเสีย แล้วอ่านตราถึงหัวเมืองลาวว่า ถ้ามารดานักองค์วัดถา และพวกเข้ามาในเขตต์แดน ให้จับตัวแล้วส่งเข้ามากรุงเทพ ฯ และตราตอบพระศักดิ์เสนี

๓ รับหนังสือเจ้าพระยามหินทรว่าด้วยเรื่องราวพระยาอาหารถวาย ข้อที่ว่าขุนนานาถนำเจ้าพนักงานไปเกาะเอาเงินสิบลดคนละ ๕ ตำลึง ความข้อนี้ได้เกาะตัวนุดอาหารมาเร่งให้ส่งขุนหมื่นและตัวเลข นายนุดท้วงว่าตัวเลขระบาดไม่เข้าหา เจ้าหมู่เหลือกำลังที่จะนำส่ง ถ้าผู้ใดพบปะจับตัวขุนหมื่นตัวเลขได้จะให้สินบนคนละ ๕ ตำลึง ข้อที่ต้องเสียให้ตระลาการอีก ๔ ตำลึง ๒ สลึงนั้น ถามดูได้ความว่าขุนนานาถร้องว่าได้รองแทนเงินราชการตัวเลขไปคนละ ๗ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง คนได้เงินค้างไม่มีใบเสร็จ ก็ต้องคิดให้ขุนนานาถ ซึ่งตระลาการจะได้เรียกนั้นหามิได้ ข้อว่าผู้คุมคิดเอาค่าเกาะ ๑ บาท ค่ากอด ๑ บาท ๒ สลึงนั้น ความข้อนี้ได้ถามผู้คุมว่าค่าเกาะนั้น ผู้คุมไม่ได้เรียกตำรวจเรียกค่าถอดนั้นเรียกเป็นธรรมเนียมของผู้คุมเคยได้มั่นจริง ข้อซึ่งผู้ใดจะควบคุมนั้น ได้ให้ขุนวิเศษเสนีเชิญพระราชหัตถ์ไปแจ้งแล้ว จะว่ามาประการใดจึงจะปรนนิบัติตามที่ต้องด้วยราชการ

๔ รับหนังสือสมเด็จพระองค์น้อยทูลขอทองคำเปลว ปิดห้องรับแขก ทอง ๕ หมื่นแผ่น ขอเจ้าพนักงานไป กำกับด้วย ส่งต้นหนังสือแกรซีมาแล้วคืนไป แล้วมี พระราชหัตถ์ด้วยปลอกโนตสั่งพระราชทาน

๕ กาพย์จดหมายถวายฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยหลวง อังคณีศรมีจดหมายมาแต่อ่างศิลาว่ายังไม่หายป่วย ขอรับ พระราชทานอยู่รักษาตัว ตำแหน่งที่กัปตันยังว่างอยู่ยังหามี ผู้แทนไม่ เลฟเตนแนนต์หลวงสรจักรมีจดหมายมาว่าขอลา อยู่จัดการ ๓ เวลา ด้วยภรรยาคลอดบุตร์

วันนี้ไม่ได้ออกขุนนาง

วันอาทิตย์ขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เจ้าหมื่นสรรเพธเฝ้าถวายเรื่องราววิวาทกับแม่ยาย เรื่องเมียพันขออย่า ๆ ให้แล้วกลับมาอยู่อีกแล้ว ต่อมา แม่ยายมาเรียกลูกไปแล้ว กล่าวคำหยาบช้าว่าโกหก แล้ว ปิดหนังสือด่าว่า เมื่อมีงานโกนจุกบุตร์ ก็เอาก้อนอิฐปามา แต่รั้วบ้านผูกหนังสือด่ามาหลายก้อนกำลังงาน เพราะรั้ว บ้านใกล้กัน ก็ประมาทอ้างให้กราบบังคมทูลพระกรุณา จะรับพระราชทานซื้อเอาที่บ้านนั้นเสีย จะได้พ้นการวิวาท โปรดเกล้า ฯ ให้พระยารองเมืองไปชำระให้เรียบร้อยอย่าให้

ดูถูกได้ พระราชทานเรื่องราวไป แล้วรับสั่งว่าคนใช้ในพระองค์ที่เป็นค่าหลวงเดิมมีอยู่ ๓ คน ให้พระยารองเมืองช่วยเอาเป็นธุระ อย่าให้ใครดูถูกได้ คือพระยามหามนตรี ๑ พระสรรเพธ ๑ พระอินทรเทพ ๑ ให้ดูแลเอาใจใส่สักหน่อย

๒ กรมหมื่นภูธเรศถวายริโป๊ดเดือน ๖ ใบสัจเก่า ใบสัจใหม่ ใบสัจหัวเมือง พระยาอนุชิตประทับฟ้อง พระยาธรรมสารนิติรับเรื่องราว

๓ กรมหมื่นพิชิตถวาย หลวงเทพราชธาดาเดือน ๖ แพ่งกลาง เดิม ๔๖ ใหม่ ๕ แล้ว ๔ คง ๔๗ พระเกษมเดือน ๖ แพ่งเกษม เดิม ๕๕ ใหม่ ๑๗ รวม ๗๒ แล้ว ๑๓ คง ๕๙ ฯ

๔ กรมขุนบดินทร ริโป๊ดศาลเจ้าเดือน ๕ เดือน ๖ ความเดิม ๔ ใหม่ ๒๓ และใหม่ ๔ คงเก่า ๔ ใหม่ ๑๙ รวม ๒๓ ออกขุนนาง

๕ พระยาศรีอ่านตราไปเมืองตาก เรื่องหม่องสุเจขอเช่าที่สัญญาทำนาว่าให้ทำ จะยกพระราชทานค่านา ๓ ปีตามพระราชบัญญัติ แต่ให้เจ้าเมืองกรมการตรวจที่นั้นเสียก่อน เมื่อไม่ขัดขวางสิ่งไร สมควรจะทำได้ก็ให้ทำส่งร่างสัญญาคืนขึ้นไปให้ด้วย

๖ เซ็นท้ายเรื่องราวหลวงพิพิธผู้ช่วยเมืองกำแพงเพ็ชร์ถวายวันพุธแรม ๑๓ ค่ำเดือน ๖ ว่าเลข บิดาบุตร์เป็นราชการ

อยู่ควรหักให้ฉะบับหนึ่ง พระพลสงครามเซ็นว่าหักให้เถิด แล้วพระราชทานพระศรีกาฬสมุดไป

๗ พระศรีกาฬสมุดถวายหนังสือเจ้าพระยามหินทร ว่าด้วยส่งพระราชหัตถ์ กับเรื่องราวขุนนานาถไปให้พระยาราช พระยาราชตอบมาส่งเรื่องราวขุนนานาถกับหนังสือพระยาราชเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย

๘ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ถวายเรื่องราวว่าด้วยที่ซึ่งทูลขอโปรดให้ไปขอวังหน้า ฯ ประทานให้ครึ่งหนึ่ง ว่าอีกครึ่งหนึ่งจีนแพเช่าเสียแล้ว ปักที่ให้ไม่ถึงครึ่ง เกี่ยวอยู่ข้างจีนแพมาก บัดนี้จีนแพขุดรากจะปลูกตึก กลับเกี่ยวเข้ามาในที่องค์โสณ ที่พระยากระลาโหมปักให้ให้อีกศอกหนึ่งเห็นผิดที่ ๆ เช่า เดิมก็ได้ว่ากับพระยากระลาโหมแล้ว ถ้าที่นี้จะโปรดขายก็จะแรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ซื้อพระราชทานพระยากระลาโหมว่าเป็นที่ดั้งเดิมของท่านจะขายอย่างไร ถ้าจีนแพซื้อได้แล้วเธออายที่สุด เพราะเธอได้ทูลขอก่อน จีนแพจึ่งซื้อได้

๙ นายเสนอถวายรายงานคนคุกแล้วมีว่า มีผู้ถอดอ้ายก้อนกริ้วว่าเรื่องถอดคนโทษนี้ขอให้ถอดได้แต่พระองค์ ๆ เดียว เซ็นท้ายไปให้เจ้าพระยายมราชไต่สวนจำเอาตัวเป็นโทษ พระราชทานให้นายเสนอไป

๑๐ พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ เรื่องเบี้ยหวัด

วันจันทร์ขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับฎีกาเชิญกรมหลวงศักดาดินเนอวัน ๔ ค่ำเชยิด

๒ มีพระราชหัตถ์พระราชทานพระลงวันวานนี้ฉะบับหนึ่ง พระราชทานเงินปีละ ๒ ตำลึง ๖ ๖ สลึง รอบเงิน ๖ ชั่ง ๑๒ ตำลึง

๓ มีพระราชหัตถ์ถึงกรมพระราชวังบวรเรื่ององค์โสณ

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องเอสติเม็ต

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทร

๖ หลวงสวัสดิ์นำบาญแผนกมาถวายภาษี ถั่ว งา ปลาทู จีนห้างส่งคืน จีนเตาเป็นตัวเจ้าภาษี จีนกิ่มประกัน จีนเฮงรับเงือน คนใหม่ทำเดิม ๖๙๒ ชั่ง ประมูล ๒๔ ชั่ง รวม ๗๑๖ ชั่ง ภาษีฝ้ายขอคราม จีนสุดส่งคืนหลวงภาษีวิเศษ แต่งจีนกี่อั้นเป็นเจ้าภาษีคนใหม่ทำเดิม ๔๕๕ ชั่ง ประมูล ๑ ชั่ง รวม ๔๕๖ ชั่ง ภาษีผัก ม่อ ฮวด ของ ๒๒ สิ่ง จีนเกียด เจ้าภาษี จีนเส็งประกัน คนเก่าทำเดิม ๓๒๕ ชั่ง ประมูล ๒ ชั่ง รวม ๓๒๗ ชั่ง ภาษีไหม ขี้ผึ้ง จีนเผือกคนเก่าทำ จีนตงเฮง เจ้าภาษี หมื่นต่างสาสนาประกัน คนใหม่ขุนเรืองราวรับทำ เดิม ๓๘๖ ชั่ง ประมูล ๑๔ ชั่ง รวม ๔๐๐ ชั่ง รวม ๔ ราย เดิม ๑๘๕๘ ชั่ง ประมูล ๔๑ ชั่ง รวม ๑๘๙๙ ชั่ง เซ็นท้าย

มหามาลา จาตุรนต์ เจ้าพระยาศรีพิพัฒ พระยาอุทัยธรรม พระยานานา พระราชธน เซ็นพระราชหัตถ์ให้ตั้งผู้รับเงิน สูงไปทั้ง๔รายเถิด แล้วถวายหนังสือพระยานานา ซื้อทองคำใบส่งคลังยี่ห้อเองเสงหยองเนื้อ ๘ ราคา ๑๘ บาท ๑ สลึง ทอง๒หีบ หีบหนึ่งหนัก ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง หีบหนึ่งหนัก๑ชั่ง๑๐ตำลึง๒บาท๒สลึง๑เฟื้อง๔ไพ รวม๓ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาท๒สลึง ๑ เฟื้อง๔ไพ รวมเป็นเงิน๕๖ชั่ง๓บาท ๓สลึง๓๐๐ไพ เจ้าพนักงานชั่งสอบได้หนักคงเดิม แล้วทรงเซ็นหนังสือสำคัญพระราชทานเงินไป

๘ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองพิชัยพระอุตรการโกศลบอกลงมาฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยส่งสร้อยทองและว่าเลขส่วยทองไปอยู่ที่พระยาประทุมเมืองหนองคายหลายคนไปเก็บเงิน ส่วยไม่ได้ ส่วยไม่สมัคร จะขอพระราชทานหักจำหน่าย รับสั่งถามว่าเมืองหนองคายบอกมาหรือเปล่า ว่าไม่บอกลงมา ให้มีตราต่อว่าถ้าจะรับไว้ ก็ให้บอกลงมาจะได้บอกขึ้นไปเมืองหนองคายหักเมืองพิชัย (แต่ธรรมเนียมที่ได้มีตราบังคับไปถึงส่วยจะไปเมืองใดให้เจ้าหมู่ตามเก็บที่ร้องว่าเก็บไม่ได้ ขัดด้วยเจ้าเมือง) เมืองสุพรรณบอกด้วยฟ้าผ่าวัดป่าเลไลยชำรุดบ้างได้เรี่ยรายกรมการซ่อมแซมอยู่แล้ว รับสั่งว่าถ้าชำรุดมากจะต้องซ่อมแซมเป็น

การหลวงแล้วให้บอกเข้ามาด้วยเป็นวัดหลวง ต้องให้พระยาราชทำ เพราะเดิมเจ้าพระยานิกรบดินทร์เป็นผู้ทำ

๙ พระนรินทรอ่านบอกเมืองราชบุรีว่าด้วยผู้ร้ายฆ่ากันตาย ๖ ราย ได้เสนอสมเด็จเจ้าพระยา ตัดสินให้จำคุกไว้ราชบุรีมีกำหนดออกบ้าง ไม่มีกำหนดออกบ้าง แต่อ้ายสนคนหนึ่งให้ประหารชีวิตนั้น จะโปรดเกล้า ฯ ให้ทำโทษที่ราชบุรีหรือส่งเข้ามาในกรุง โปรดเกล้า ฯ ว่าเป็นแต่รายเดียวไม่มีใครเจ็บแค้นมาก ไม่ต้องทำประจานส่งเข้ามาทำกรุงเทพ ฯ เถิด

๑๐ พระยาภาษจดหมายถวายว่าด้วยพราหมณ์โคปาลสาตรมาแจ้งว่า พระสาสนโสภณกำหนดสอนสังสกฤตวันพุธขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๗ วันละ ๒ เวลา เช้า ๒ โมงจน๕โมงบ่าย ๒ โมงจน ๕ โมงเลิก จะขอฉลองพระเดชพระคุณปีหนึ่ง แล้วจะถวายบังคมลากลับไปบ้าน ถ้าโปรดและจะขอรับพระราชทานเซอร์ติฟิเกตที่ได้เข้ามาสอน แล้วว่าเป็นธรรมเนียมพราหมณ์ ต้องอาศัยขอแทนจ้างจะขอเงิน ๒๐๐๐บาท หรือจะพระราชทานเป็นข้าวแทนก็ได้ ด้วยเวลากลับไปพวกพ้องจะสงสัยว่า ไปจากบ้านนานขาดชาติจะต้องทำพิธีใหม่เสียเงินสัก ๑๐๐๐ รูเปีย อีกพันหนึ่งจะได้เป็นกำลังกับตัวเขาด้วยการดนตรีดูเหมือนจะไม่โปรด

พระยาภาษตอบว่าจะต้องกราบทูลเสียก่อน ด้วยเดิมตกลงกันอย่างหนึ่ง

๑๑ นายเสนอถวายหนังสือเจ้าพระยายมราช ว่าเดิมเจ้าพระยาภูให้หาพระพิเรนทรไปฝากอ้ายหัดบ่าวพระยากระลาโหม อ้ายภู่ทานหลวงวาสุเทพว่าโยกเยก แต่อ้ายหัดไม่มีกำหนดออก อ้ายภู่กำหนดปีหนึ่ง พระพิเรนทรมาแจ้งแก่ท่าน ท่านเห็นว่าเจ้าพระยาภูเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่คนนั้นเป็นบ่าวในพี่น้องของท่านจึงได้รับมา อ้ายภู่นั้นถึงกำหนดออก หลวงวาสุเทพจึงมารับตัวไป

๑๒ บุตรพระพิเรนทรถวายริโปดความเดือน ๖ ความเดิม๒๙๙ใหม่๓ รวม๓๐๒แล้ว ๕ คงส่งผู้ปรับ ๙๒ ส่งลูกขุนปรึกษา๒๗คงชำระ ๑๒๘ รวม๒๙๗งดชำระ ๑๙ พระยาราชสงครามถวายตัวอย่างพระที่นั่งเป็นยอดปราสาทตกลงกัน

วันอังคารขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เจ้าหมื่นศรีเอากล่องนากหลังโมราที่โปรดเกล้า ฯ ไปให้ทำมาถวายอีกกล่องหนึ่งครบจำนวน พระราชทานเงินค่าจ้างให้เงินไป

๒ พระไชยยศจดหมายจำนวนทองที่โปรดเกล้า ฯ ซื้อให้เก็บรักษาไว้ทอง๔ครั้ง ๙ หีบหนัก ๑๓ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๓ สลึง

๓ ทรงเซ็นใบเสร็จให้เจ้าหมื่นสรรเพธที่โปรดพระราชทานทองให้ทำและทองคลังจำนวนปีฉลูนพศกได้ส่งถวายเสร็จแล้ว เซ็นพระนามประทับพระราชลัญจกรเกี้ยววงศ์เล็กให้ด้วย

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ นัดให้กงซุลอเมริกันมาเฝ้าวัน ๖ ค่ำ

๕ มีถึงกรมพิชิต

๖ ออกขุนนาง พระนรินทรทูลบอกหลวงพิพิธภักดีข้าหลวง พระยากาญจนบุรีกรมการบอกเข้ามาด้วยสืบจับผู้ร้ายปล้นจีนหัว กับได้ข่าวว่าต้องซู่ผู้ปล้นไม้เมืองมรแมนตาย ยังสืบจับนายร้อยอยู่ ส่งคำให้การผู้ร้ายที่จับได้เข้ามากับอีกฉะบับหนึ่งจับต้องซู่ไม่มีหนังสือเดินทางส่งเข้ามาคนหนึ่ง

๗ พระยาศรีทูลจมื่นประทานมณเฑียรหลวงเทเพนกราบถวายบังคมลาไปชำระผู้ร้ายเมืองอินทร์

๘ ความเหมือนกัน พระราชหัตถ์สำคัญ พระราชทานของเจ้าจอมมารดาสุด

๙ เสด็จวังกรมหลวงวรศักดา แซยิดมีดินเนอ ทรงฉลองพระองค์ทหารขาว กลับเวลา ๔ ทุ่มเศษ

๑๐ หลวงโกษาถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยเมื่อเดือน ๔ แครฮานมีหนังสือถามเข้ามาด้วยของเอกษหิ

บิเชนที่ส่งไปนั้น ถ้าการแล้ว ๆ จะให้ขายหรือส่งคืนมา ขอให้บอกออกไปนั้น ท่านยังไม่ได้ตอบจะโปรดเกล้า ฯ ประการใด จะได้ตอบไปให้ทราบ ฯ โปรดเกล้า ฯ ว่าให้ขายกับส่งสำเนาหนังสือแครฮานมีมาลงวันที่ ๑๙ เดือนเอปริล ๑๘๗๘ ตรงวันศุกร์แรม ๒ ค่ำเดือน ๕ ว่าด้วยจัดการเอกษหิบิเชน ส่งหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุที่ปารีสชื่อคอลอยเข้ามาว่าด้วยของเอกษหิบิเชนกรุงสยาม กับว่าจะส่งรูปที่ได้จัดตั้งของเข้ามาแต่ช่างเขียนยังไม่แล้ว ได้เปิดหีบมีของเสีย ๒ สิ่ง เปลือกข่อยรากับขวดใส่สารส้มแตก กับได้สร้างศาลาที่ตำบลโครกาเดโรอย่างสยามศาลาหนึ่ง ทำตามทุกประเทศ เขาสร้างตามบ้านเมืองทำเป็นราคา ๓๔๐๐ เหรียญ กับได้ตั้งมองซิเออเยนซอนเป็นกอมมิชั่นตรวจดูการแล้วมีแมมเบอมองซิเออไตลอคนหนึ่ง มองซิเออเรียวเป็นช่างเขียนกับเตือนเรื่องของจะให้ขายหรือส่ง

วันพุธขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ องค์มนุษย์ถวายเรื่องพระพุทธรัตน ที่เสด็จทรงแต่งเริ่มต้นมาถวายทอดพระเนตร

๒ ครูนิตถวายแบบโทรนพระที่นั่งใหม่ กับแบบสพานตำหนักแพ ทำด้วยเครื่องเหล็กมีหลังคา แบบโทรนนั้นรับสั่งว่าแก้ยอดพระที่นั่งเป็นปราสาท แล้วจะต้องแก้

โทรนด้วยเหมือนกัน แต่ต้องใช้ที่ประทับเหมือนพระที่นั่งภัทรบิฐมีเศวตฉัตรกั้น แต่ต้องให้เป็นอย่างไทย เพราะจะออกขุนนางเสมอ โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นนเรศพาครูนิตไปเฝ้าสมเด็จ ของที่สั่งให้รออยู่ก่อน ไปทูลสมเด็จท่านจะคิดตัวอย่างมาถวายที่ตำหนักแพนั้นตกลงจะทำแต่ของจะต้องสั่งให้ตามราคาเอสติเม็ตดูก่อน

๓ พระดิฐการถวายริโปดความกรมเก่าเดือน ๖ ความเดิม ๑๐ ใหม่ ๑๓ รวม ๒๓ แล้ว ๑๔ คง ๙ เรื่อง

๔ พระยาไชยสุรินทรถวายความหลวงนายฤทธิ์เรื่องของมรดกเมียหม่อมราชวงศ์แจ่ม แจ้งกับบานแผนกด้วย ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ สุราบ่อนเบี้ยเมืองชุมพร ประทิวเมืองกำเนิดนพคุณ พระภักดีพัทรากรแต่งจีนตื้นเป็นตัวอากรคนเก่าคืนพระศรีราชสงครามรามภักดีปลัด แต่งให้จีนกุยสุนเป็นตัวคนใหม่ทำเดิม ๗๓ ชั่ง ขาด ๑๓ ชั่ง คง ๖๐ ชั่ง สุราบ่อนเบี้ยเมืองไชยา จีนสุยตัวอากรพระศรีราชสงครามประกัน คนเก่าคืน เจ้าพนักงานออกประกาศแต่เดือน ๓ จนเดือน ๖ ไม่มีใครยื่นเรื่องราว ถามคนเก่ารับจะทำเดิม ๒๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๒๓ ชั่ง สุราบ่อนเบี้ยเมืองลพบุรี จีนขาวคนเก่าส่งอากรคืนแล้ว ๆ จะรับทำ เดิม ๑๐๕ ชั่ง ขาด ๒๐ ชั่ง คง ๘๕ ชั่ง บ่อนเบี้ยไทยจีนเมืองฉะเชิงเทรา พนัสนิคม จีนเสียวหะคนเก่าส่งอากรคืน

จีนอุ้นตัว จีนหมอประกัน คนใหม่จะทำ เดิม ๑๓๐ ชั่ง ประมูล ๘ ชั่ง รวม ๑๓๘ ชั่ง บ่อนเบี้ยไทยจีน เมืองเพ็ชรบุรี ปราจิณบุรี จีนมาคนเก่าส่งคืน จีนกิมตัว จีนเสงประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๒๓๑ ชั่ง ขาด ๕๔ ชั่ง คง ๒๘๕ ชั่ง สมพัตสร เมืองราชบุรี สมุทรสงคราม จีนฉายคนเก่าส่งคืนแล้วจะรับทำ เดิม ๑๗๒ ชั่ง ขาด ๒๙ ชั่ง คง ๑๖๓ ชั่ง บ่อนเบี้ยไทย จีนเมืองอ่างทอง จีนไซคนเก่าจะรับทำ เดิม ๗๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูลบวกขึ้น ๑๑ ชั่ง รวม ๘๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง บ่อนเบี้ยไทย จีนเมืองนครนายก ปราจิณบุรี กระบินทร เดิมจีนตาดเป็นตัว จีนพี่ผู้เข้าส่วน จีนตาดขอเปลี่ยนตัวเป็นประกัน จะรับทำ เดิม ๗๐ ชั่ง บวก ๑ ชั่ง รวม ๗๑ ชั่ง สมพัตสรเมืองอ่างทอง นายอ่ำคนเก่าจะรับทำ เดิม ๕๐ ชั่ง บวก ๑๑ ชั่ง รวม ๖๑ ชั่ง ค่าน้ำเมืองสงขลา พัทลุง นายแจ้งคนเก่ารับทำตาม เดิม ๓๑ ชั่ง รวมอากร ๑๐ ราย เดิม ๑๐๑๘ ชั่ง ขาด ๑๐๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๙๑๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูลและบวกขึ้น ๓๑ ชั่ง รวม ๙๔๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึงนั้น หักเงินขึ้นใช้ขาดแล้ว คงขาด ๖๙ ชั่ง ๑๑ ตำลึง เซ็นมหามาลา จาตุรนต์ หลุยอุไทยธรรม์ ราชธน ไชยสุรินทร อีกฉะบับ ๑ ค่าน้ำกรุงเก่า หลวงขจรนายท้วมส่งคืนว่าถ้าต่ำกว่าเดิมจะรับประมูล หลวงโสภณยื่นเรื่องราวว่า ถ้าผู้ใดรับทำเงินอากรต่ำลงมา

กว่าเดิมจะรับประมูลให้สูงกว่าผู้นั้น ๑๐ ชั่ง ถ้าเท่าเดิมแล้ว ไม่รับประมูล นายแสงเป็นตัวอากร จีนบุญมาเป็นผู้เข้าส่วน หลวงภิรมย์โกษาเป็นผู้ประกันคนใหม่ รับทำตามเดิม ๕๗๐ ชั่ง ส่งล่วงหน้าแล้ว หลวงวารีกับหยาว่าจะรับทำตามเดิม ขุดคลองบางคลี่ถูกหนองซึ่งเป็นสิทธิ์ของนายอากร ราคาหลวงไม่เต็มตามเคย จะขอลดเงินลง สมพัตสรเมืองนครชัยศรี สมุทรสาคร จีนฮุยคนเก่าส่งคืน นายชิตตัวอากร นายรอดประกัน คนใหม่รับทำ เดิม ๑๒๓ ชั่ง ขาด ๑๗ ชั่ง คง ๑๐๖ ชั่ง รวมอากร ๒ รายเงินเดิม ๖๙๓ ชั่ง ขาด ๑๗ ชั่ง คง ๖๗๖ ชั่ง เซ็นเหมือนฉะบับโน้น เดิมพระยานรนารถขึ้นอีกหนึ่งไปเซ็นวันพฤหัศบดีขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๗

๕ พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ถวายหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยพระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ทำริโปดขุดคลองปลายบางพระโขนงไปออกลำน้ำเมืองฉะเชิงเทรามายื่นฉะบับหนึ่ง ว่าเดิมว่าราคาเหมาเถ้าแก่ขุดเส้นละ ๑๕ ตำลึงครั้นเรียกให้ทำสัญญาหลบตัวเสีย พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ จึงหาเถ้าแก่ใหม่มาว่าจะขอเอาเส้นละ ๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาทท่านจึงให้หาตัวเถ้าแก่มาพร้อมกันณออฟฟิศ ให้ว่าราคาเหมาเถ้าแก่ร้องว่าข้าวสารแพงระยะปลูกโรงงานก็ไกลลำน้ำและน้ำ

ซึ่งจะกินในท้องทุ่งก็เค็มต้องมาตักถึงลำน้ำ เป็นที่ลำบากมาก ถ้าไม่ได้ราคาเส้นละ ๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาทรับไม่ได้ ๆ ความดังนี้ ส่งริโปดเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายด้วย ในริโปดคลองขุดกว้าง ๔ วา พื้นคลอง ๑๐ ศอก ลึกวา ๑ ทิ้งดินพ้นคันคลองขึ้นไป ๒ วา

๖ มีพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ยอมตามราคาใหม่ราคาเดิมก็ทรงเห็นว่าถูกมากกลัวจะไม่ตลอดอยู่แล้ว

๗ รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งเรื่องราวกับแผนที่ของหมอกาลเบสซอนชาวอเมริกันยื่นเข้ามา เรื่องราวฉะบับนี้กงซุลอเมริกันมีขึ้นมาว่าจะพาหมอขึ้นมาเฝ้า ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้กงซุลขึ้นมาเฝ้าวันพรุ่งนี้นั้น ท่านได้มีหนังสือนัดลงไปแล้ว เรื่องราวหมอกาลเบสซอนลงชื่อด้วยกันอีก ๓ คน ว่าเดิมคุณพุ่มราทิมเจ้าของที่จะขายให้เป็นราคาเงิน ๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง แต่เขาขอผัดว่าขายเรือนได้แล้วจึงจะรับเงิน แต่หมอเตือนหลายครั้งก็ว่ายังขายเรือนไม่ได้ ภายหลังเอาไปขายให้กับพระราชธนเสีย ได้ไปขอซื้อต่อพระราชธน ๆ ก็ไม่คืนกลับจะปลูกตึก ถ้าปลูกเข้าแล้วปิดหน้าโรงเรียนเสียด้วยเป็นที่ลำบากมากนัก ทั้งไม่ได้ลมได้แล้ง การโรงเรียนนี้มิใช่ประโยชน์แต่เขาพวกเดียวเป็นประโยชน์กับชาว

สยาม ถ้าเขาซื้อที่นี้ไม่ได้แล้วโรงเรียนเห็นจะต้องเลิก ในแผนที่นั้น พระราชธนซื้อบังหน้าบ้านกว้าง ๑๑ วา ยาว ๕ วา

๘ มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่าได้ส่งเรื่องราวให้พระยารองเมืองพร้อมกันกับพระเทพผลู ไปปรึกษาท่านจัดการตามควรแล้ว

๙ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยารองเมืองฉะบับหนึ่ง ส่งเรื่องราวกับแผนที่ไป ทรงพระราชดำริเห็นว่าที่นี้ต้นตำราตัวอย่าง แต่ยอมให้เขาซื้อเสียแต่เดิมแล้ว จะห้ามไม่ให้เขาซื้อที่หน้าบ้านก็เห็นจะไม่ได้ ให้พระยารองเมืองช่วยพระเทพผลูด้วยในการเรื่องนี้ พร้อมกันไปที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์เห็นสมควรจะจัดการอย่างไรก็ให้จัดไปเถิด

๑๐ ออกขุนนาง พระนรินทรทูลบอกเมืองสงขลา ๒ ฉะบับ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยส่งเงินค่านา ฉะบับหนึ่งว่าด้วยบอกรายทำตึกรับคนต่างประเทศที่หัวแหลมเมืองสงขลาซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้อย่างไปทำ ได้ให้พระยาสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วยเป็นนายงานทำเป็นเรือน ๕ ห้องเฉลียงรอบ มีมุข ๒ ด้านกับกำแพงประตูแล้วเสร็จ สิ้นเงินค่าอิฐปูนแรง ๔๐๐๐ เหรียญเศษ เจ้าพระยาสุรวงศ์ให้พระนรินทรกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าคิดด้วยเกล้าฯว่าจะหักเงินค่ากระดานเกณฑ์ตัดให้ โปรดเกล้า ฯ ว่าชอบแล้ว

๑๑ พระยาศรีทูลเจ้าอุปราชเมืองแพร่ และพระอภัยพิทักษ์ยกระบัตรเมืองพระตะบอง กราบถวายบังคมลาออกไปเมือง เครื่องยศยกระบัตรยังแล้วไม่ทัน จะพระราชทานตามไปภายหลัง แล้วมีพระบรมราชโองการส่งพระอภัยพิทักษ์ให้ไปบอกพระยาคทาธร ว่าด้วยวัดถาแตกกระจัดกระจายให้รักษาการนั้นให้ดี แล้วพระราชทานพระรูปเขียนน้ำมันกรอบทองเล็กฝากไปให้พระยาคทาธรพระรูปหนึ่ง

๑๒ พระยาพิพัฒทูลด้วยการจับผู้ร้าย ถ้าต่อสู้จะขอพระราชทานสู้จับตัวให้ได้แต่กลัวพลาดพลั้งจะเป็นอันตรายขอพระบรมราชานุญาตด้วย ผู้ร้ายต่อสู้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระอนุญาตเพราะผู้ร้ายแขวงเมืองนนทบุรีมาก ถ้าขัดข้องอย่างไรจะพระราชทานทหารไปช่วยสัก ๑๒ คน

๑๓ เมื่อก่อนออกขุนนางพระองค์ดิฐเอาตัวอย่างเสาราวเชิงเทียนและเสาหงส์วัดนิเวศน์มาถวายยังไม่โปรดฯ จะให้มีโคมที่ยอดด้วย โปรดเกล้า ฯ ให้กรมนเรศปรึกษาพระองค์ดิฐแล้วให้ ๆ ตัวอย่าง แล้วพระองค์ดิฐพาพระเทเวศวัชรินทรเจ้ากรม ในกรมพระเทเวศ ซึ่งเข้ามารับราชการในช่าง ๑๐ หมู่ ถวายเรื่องราวขอเลข ว่าเดิมตัวอยู่ในมหาดเล็กได้สักเลขไว้ในมหาดเล็ก ครั้นกรมพระเทเวศกราบทูล

ขอไปเป็นเจ้ากรม จึงได้ขอยกเลขไปไว้ในกรมครั้งนี้มารับราชการใน ๑๐ หมู่ แล้วขอรับพระราชทานเลขสม ๔ ทาส ๒ กับบุตร ๓ หลาน ๑ ซึ่งได้รับพระราชสิบยกอยู่ในกรมรวม ๑๕ พอได้เป็นราชการสืบไป เซ็นพระราชหัตถ์ว่าควรหักให้ตามตัวมา

๑๔ อีกฉะบับหนึ่งหลวงจงพยุหทูลขอเลขบิดาถวายแต่วานนี้ ว่าเดิมพระยาสุรเสนาสักไว้ ๑๙๔ คน เป็นเลขสมกำลัง ครั้นบิดาตายกรมสัสดีชำระได้ส่งแล้ว ๑๐๖ คน ยัง ๘๘ คน ขอรับพระราชทานเลขทนาย ๗ สม ๑๑ ทาสพ้นค่าตัว ๒ รวม ๒๐ คน เซ็นพระราชหัตถ์ว่าควรให้หักพระราชทานขุนอัมรินทรไปทั้ง ๒ ฉะบับ

๑๕ หลวงวิจารณ์อาวุธถวายริโปดความกระลาโหมเดือน ๖ ความเดิม ๙ ใหม่ ๙ รวม ๑๘ แล้วใหม่ ๖ เก่า ๙ ใหม่ ๓ รวม ๑๒ เรื่อง แล้วถวายคำปรึกษาลูกขุนวางบทโทษอ้ายผู้ร้าย ซึ่งฆ่าจีนจันตายณเมืองไชยา ส่งคำปรึกษาเข้ามาทูลเกล้าถวาย

๑๖ พระอินทรเทพถวายริโปดความอำเภอฟากขะโน้นเดือน ๖ เดิม ๕ ใหม่ ๕ รวม ๑๐ แล้วเก่า ๓ ใหม่ ๓ รวม ๕ ฯ

๑๗ พระนรินทรถวายงบเดือน ภาษีฝิ่นร้อยชักสาม
จำนวนเดือน ๕ กงสีในกรุง ภาษีฝิ่นดิบเดิมคงโรง

ก้อน ๖๙๒๓
ลิ้นกระบือหนัก ๑๕/๒๑๔๘ } นั้นจำหน่าย

ต้มในกงสี ๒๒๐๘
ซื้อไปหัวเมือง ๑๒๐ } ๒๓๒๘ ก้อน

เดิมคงโรง เชียงหุน ๓๓๐๔๗
หุน ๔๓๘๔๕/
๔
} เชียงหุน ๖๐๑๑๐

ต้มใหม่ได้เนื้อ เสี้ยงหุน ๒๗๐๖๓
สี่หุน ๓๐๐๙๘
} สี่หุน ๗๓๙๔๓/
๔

} ๑๓๔๐๕๓/ นั้น
๔

ฝิ่นสุก ขาย เสี้ยงหุน ๒๙๕๘๗/
๕
สี่หุน ๓๑๖๘๔/
๕
} ๖๑๒๗๒/

จำหน่าย เมือง นครชัยศรีรับไป { เสี้ยง ๕๐๐/
สี่ ๕๐๐๐/
} ๕๕๐๐

เสี้ยง ๓๐๑๒๗/
๕
สี่ ๓๖๖๙๓
} ๖๖๘๒๐/
๕

ขาดตาชั่ง เดือน ๕ เสี้ยง ๔๐/ สี่ ๘/ รวม ๔๘/ ฝิ่นสุก
๕ ๕
เสี้ยง ๒๙๙๘๒/ สี่ ๓๗๒๕๐/ ก้อน ๔๕๙๕ ก้อน ดิบกระบือ
๕ ๕
หนัก ๑๕/๒๑๔๘ ขายได้เงิน ๑๘๗๕ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาท
๓ สลึง ๑ เฟื้องนั้น ใช้ในการหลวงและโรงกงสี ๑๖๘๒ ชั่ง

๖ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง สิบลด สมเด็จกรมพระและ
เงินเดือนสุรวงศ์ ๒๗ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง
รวม ๑๗๑๐ ชั่ง ๒ บาท ๑ เฟื้อง คงโรงกงสี ๑๖๕ ชั่ง
๑๔ตำลึง ๓ สลึง เมืองนครชัยศรี สุพรรณ สมุทรสาคร ฝิ่น
สุกเก่า ๔๐๕๙/ ใหม่ ๕๕๐๐/ รวม ๙๕๕๙/ นั้น ขายได้
๕ ๕
ฝิ่น ๔๙๓๖/ ได้เงิน ๑๔๗ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ๒ ไพ
๕
จำหน่ายกงสี ๑๐ ชั่ง ๒ ตำลึง ๓ สลึง ๑ เฟื้อง คงได้เงิน
เข้ามา ๑๓๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๒ ไพ คงเหลือฝิ่น ๕๐๘/
๕
เสียงหุน ๔๑๑๔/ สีหุน รวม ๔๖๒๓ รวมคงเงินในกงสีทั้ง
๕
๒ กงสี ๓๐๓ ชั่ง ๙ ตำลึง ๓ สลึง ๒ ไพ ภาษีร้อยชักสาม
เรือกำปั่นไฟ ๑๑ เรือกำปั่นใบ ๑๕ รวม ๒๖ เรือใหหลำ ๒
เรือแง่ ๔ รวมราคาสินค้า เดิมบอกด่านทุน ๒๙๔๔๒๕
๕
๗
๕
ตีราคาสินค้าขึ้นอีก ๒๒๒๙๘ รวม ๓๑๖๗๒๓ เหรียญ เรียก
๒ ๘
๓ ๐
๓ ๘
๕
ภาษีได้เงินได้ผ้า เป็นเงิน ๙๕๐๑ เหรียญ ๕ บาทเงิน
๗
๑
๔

๑๙๗ ชั่ง ๑๙ ตำลึง จำหน่ายกรุงเทพ ฯ สินค้าคืน ๕ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง ๕๕ เฟื้อง กงสี ๔๕ ชั่ง ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง รวม ๕ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ สลึง ๑ เฟื้อง เมืองสมุทรเงิน ๔ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง รวม ๕๕ ชั่ง ๑๑ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง คงได้เป็นเงินเหรียญเงิน ๑๑๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๒ บาท ผ้าลาย ๑๒๖ กุลี ๔ คืบ ราคาเงิน ๒๓ ชั่ง ๔ ตำลึง ๓ บาท ผ้าแดงตรา ๑ กุลี ๑๐ ผืน ราคา ๗ ชั่ง ๓ บาท ๑ สลึง รวม ๑๔๒ ชั่ง ๘ ตำลึง ๑สลึง ไม่ได้เรียกภาษี เป็นของใช้ราคาเงิน
๓๗๒๓๙ เหรียญ คิดเป็นเงินภาษี ๑๑๑๗
๑ ๑
๗ ๗
๕
๑

๑๘ รับหนังสือพระยาสุจริต ข้างในถวายว่าด้วยมีบอกลงมาว่าขุนภักดีรักษานายกองส่วยเมืองกำแพงเพ็ชร์ถือหนังสือพระยาศรีขึ้นไป ฉะบับหนึ่งว่าขุนภักดีพาตัว นายคำ นายบุญลงมาทำเรื่องราวร้องทุกข์ว่า นายคำ นายบุญเป็นเลขสมคงเมืองตาก อยู่ในพระยาวิชิตรักษามาเก็บเงินค่าราชการระดมคน ๑ ปีละ ๓ ตำลึง ๒ บาทบ้าง ๔ ตำลึงบ้างทุกปี นายคำ นายบุญไม่สมัครอยู่กับพระยาวิชิตรักษา ขอสมัครเป็นไพร่หลวงส่วยเงินอยู่กอง ขุนภักดีรักษาเมืองกำแพงเพ็ชร์

พระยาศรีว่าไปว่านายคำนายบุญเป็นเลขสมกรมการเมืองตาก ต้องเสียเงินแทนไม้เกณฑ์ตัดส่งเป็นหลวงปีละ ๑ ตำลึง ๒ บาท พระยาวิชิตเรียกเอาเหลือเกินตัว ไพร่ไม่สมัครอยู่ เห็นว่าเมื่อพระบรมราชาภิเษกแล้วก็ได้โปรดฯให้มีตราออกไป ตามหัวเมืองซึ่งเสียส่วย ว่าเลขเมืองนี้จะสมัครไปอยู่เมือง โน้น เลขเมืองโน้นจะสมัครมาอยู่เมืองนี้ ก็ให้ผ่อนปรน ตามใจไพร่สมัคร จะไม่ได้เป็นที่เดือดร้อน ให้พระยา สุจริตหักให้ไป แล้วให้ขุนภักดีรักษาทำใบรับไว้แก่พระยา วิชิตเป็นสำคัญ แล้วให้บอกลงมาว่าจะได้หักส่วยเมือง ตากบวกขึ้นเมืองกำแพงเพ็ชร์ พระยาวิชิตรักษาร้องกับ พระยาสุจริต แลกรมการพร้อมกันว่าเมืองตากเป็นเมือง หน้าศึกสำคัญ ราชการตัวเลขต้องเสียเงินค่าไม้เกณฑ์ตัดทุกๆ ปีแล้ว ถ้ามีราชการเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลคร ต้อง เกณฑ์เฉลี่ยเงินกับตัวเลขจับช้างเช่าเรือครั้งละ ๒๐—๓๐ ตัว ไพร่ต้องไปส่งอีก ราชการมากกว่าเมืองกำแพงเพ็ชร์ ที่ว่า เก็บราชการเหลือเกณฑ์เอาไปเป็นอาณาประโยชน์ สืบได้ ความจริงขอรับพระราชทานให้มีโทษ และที่จะหักให้ตามใจ ไพร่สมัครนั้น ขอรับพระราชทานงดไว้ด้วยเป็นเมืองด่าน ราชการมาก เพราะไม่เหมือนกัน จะเป็นช่องคนคงจะ

ระบาดหมด พระยาสุจริตและกรมการเห็นว่า พระยาวิชิตร้องเป็นราชการอยู่ จึงไม่อาจหัก หารือลงมา

วันพฤหัสบดีขึ้น ๖ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ถวายหนังสือจันภรรยาเจ้าหมื่นสรรเพธทีวิวาทกันต่างคนต่างว่าทิ้งหนังสือ

๒ กาพย์จดหมายถวายว่าด้วยเมื่อสิ้นเดือน ๖ ตรวจสิ่งของเครื่องแต่งตัวทหารที่ออกเวนตามบัญชีคลังจ่ายได้บ้างขาดบ้าง นายกำปนีร้องว่าติดตัวทหารที่ป่วยเจ็บไม่ได้เข้าเวนบ้าง หายบ้าง ได้บังคับให้นายติดตามส่งให้ครบใน ๗ วัน ถ้าเกินกำหนดไปเอาของมาส่งไม่ได้ ต้องลงว่าของหาย ของนั้นเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าควรต้องเอาใช้นายกำปนีนายเซกชัน เพราะถ้าไม่ทำดังนั้นต่อไป นายจะไม่เป็นธุระทิ้งให้อันตรายไปต่าง ๆ กับจัดออฟฟิศเซอเป็นกอมมิตตีตรวจคลัง ๔ คน คือนายประจัน ๑ หลวงวิทยา ๑ หม่อมเจ้าโต ๑ นายเจิมสับเลฟเตนแนนต์ ๑ ขอพระราชทานเพิ่มเงินเดือน ๆ ละ ๖ คน ๆ ละ ๑๒ บาท กับว่าว่าด้วยซายันกอปราสที่บิดพลิ้วราชการ เหมือนหนึ่งซายันหม่อมหลวงชื่นกำปนีอินเยอเนีย ๑ ไม่ได้เข้ามารับราชการ ตั้งแต่เดือน ๔ ได้ให้ไปติดตามก็ไม่มา กลับท้าทาย ครั้นจะทำหนักลงก็

กลัวจะเป็นวิวาท ขอรับพระราชทานให้นายกำปนีมีอำนาจ จะทิ้งไว้ก็จะเป็นเยี่ยงอย่างกัน อนึ่งนายทิงแอกติงกอปราล กำปนีอินเยอเนียบิดพลิ้วว่าจน ครั้นกวดเข้าให้เข้ามารับ เวนก็ลงเรือลอยหนีเสีย ไม่ทราบว่าไปอยู่แห่งใด นาย ห่วงแอกติงกอปราลกำปนีที่ ๖ เดิมเอาชื่อนายออกมารับ เงินเดือนแล้วไม่ไปให้จมื่นสราภัยชำระ โปรดเกล้า ฯ ให้จำไว้ได้ ๑๐ เดือนแล้ว ก็ยังไม่ได้เงินเดือน ขอรับ พระราชทานถอดนายทิง นายห่วงเสีย ขอตั้งนายชุ่มบุตร นายกลิ่งเป็นกอปราลอินเยอเนียแทนนายทิง

๓ มีพระราชหัตถ์ตอบฉะบับหนึ่งว่าด้วยของนั้น ถ้า จะว่าไปนายไม่รู้ไม่เห็นด้วยกับบ่าว มาต้องเสียเปล่า ๆ เป็นที่เดือดร้อนก็ว่าได้ แต่จะบังคับอย่างอื่นไม่ได้ ด้วย นายมีฎีกาเบิกคลัง ต้องเร่งตามฎีกา แต่ครั้งนี้เป็นคราว แรกจะผ่อนให้สักคราวก็ได้ คือของที่หาย ถ้าเป็นเครื่อง อาวุธต้องให้นายใช้ เสื่อผ้านั้นยกเสียครั้งหนึ่ง ต่อไปภาย หน้าให้ระวัง ถ้าหายจะต้องใช้กอมมิตตีตรวจคลังให้ขึ้น เงินเดือน เวลารับการตามขอ หม่อมหลวงชื่นไม่มาให้ ทำเต็มอำนาจ การที่ถอดและตั้งนั้นชอบแล้ว

๔ รับสำเนาหนังสือกงซุลอเมริกัน เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ส่งมาว่าได้รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าโปรดเกล้า ฯ

ให้มาเฝ้าวันพฤหัสบดี เขาได้ทราบความแต่เจ้าพระยาภาณุวงศ์แต่ก่อนว่า ทรงพระประชวรเป็นหวัดอยู่ เขาจึงได้เชิญพวกพ้องมาดินเนอ ให้มิสเตอร์เดอวิซอนกับภรรยาในวันพฤหัสบดีนี้ เขามีความเสียใจมาไม่ได้ ถ้าไม่ทรงพระรังเกียจแล้ว ขอได้ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้หมอกาลเบสซอนเข้าเฝ้าสักเวลาหนึ่ง เขาจะได้ทูลเรื่องธุระข้าว

๕ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร เซ็นบาญแผนกวานนี้ รายอากร ๑๐ ราย เซ็นว่าให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๑๐ รายเถิด รายค่าน้ำกรุงเก่า เซ็นว่ารายค่าน้ำกรุงเก่านั้น หลวงโสภณเพ็ชร์รัตนรับประมูลยื่นที่สูงกว่าเงินประมูลทั้งปวงกว่าเงินจะเต็มตามจำนวนเดิมนั้น เป็นการดีอยู่เหมือนช่วยคลัง ซึ่งหลวงวารีจะรับทำตามเงินเดิม แต่จะลดลงตามขาดนั้น เห็นเป็นการหลักลอย มิใช่ภาษีคอเวอนแมนต์ ต้องให้หลวงภิรมย์โกษาทำตามรับประมูลเท่าเงินเดิม รายสมพัตสรนั้นให้ตั้งนายฮิดตัวอากร นายรอดประกัน ให้เจ้าพนักงานตั้งไปทั้ง ๒ รายเถิด

๖ พระราชหัตถ์สำคัญพระราชทานของเจ้าจอมมารดาแช่มบุตรพระยามหาอำมาตย์ ของและความเหมือนกับเจ้าจอมมารดาสุด

วันศุกร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ทรงตัดสินฎีกาหลายฉะบับ มีเรื่องความพระญาณสมโภชอิ่มวัดมหาธาตุ ให้เสียค่าปรับไหมให้แก่ทหารช้างและข้าในสมเด็จเรื่องความเจ้าอธิการเกษ พระยิ้มโจทก์วัดดาวคนอง นายสุดจำเลยว่าด้วยความขว้างปาวิวาทกัน เรื่องอื่นอีก ๒ เรื่อง

๒ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฉลองพระองค์ดำ พระภูษาดำ ถุงพระบาทขาว ทรงรถพระที่นั่งไปวัดสระเกศ พระราชทานเพลิงคุณศิลา โปรด ฯ พระยามหามนตรีเป็นผู้จัดการศพ ยิ้มเมรุพระยาราชภักดี เสด็จประทับพลับพลา โปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าสวัสดิ์โสภณเข้าไปทอดผ้าไตร ๓ ไตรผ้าขาวพับ องค์ไชยันต์เอาเทียนเข้าไปจุด ทรงพระราชทานผ้ากแคและโปรด ฯ ให้ทิ้งทานแล้วเสด็จกลับ

๓ ประทับเก๋งวรราชสภาภิรมย์ ทรงหล่อเทียนพรรษาโปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นเทียนไม้วัดเทพศิรินทราวาสเล่ม ๑ รวมเก่าใหม่เป็น ๑๐๕ เล่ม

๔ พระยาภาษทูลด้วยเรื่องบัณฑิตย์สอนสันสกฤตเป็นตกลงกันแล้ว จะรับสอนอย่างมากเพียง ๒๔ คนลงมา จะสอน ๒ เวลา เช้า ๒ โมงจน ๕ โมง บ่าย ๓ โมงจนค่ำหรือจนทุ่มก็ยอม เพราะเวลาบ่าย ๒ โมงซึ่งกะไว้แต่เดิม

ว่ากลับไปหุงเข้ากินไม่ทัน พระยาภาษจะได้ทำสัญญากันใน วัน ๑ สองวันนี้ แล้วทรงเรื่องมิสเตอร์ไปเยอร์จะบวชไม่ทรงเห็นด้วย แต่พูดยาก ครั้นจะไม่ยอมก็ไม่มีข้อจะห้ามปราม ครั้นจะยอมก็เห็นว่าการเสีย ต่อไปภายหน้าจะมีอย่างไรไม่รู้ เพราะกลัวคนทั้งปวงจะว่าหลงเชื่อมันประจบ กลัวเวลามันสึกแล้วจะไปติเตียนพระพุทธศาสนา

๕ ออกขุนนางที่นั้น พระยาศรีถวายร่างตราถึงพระยาเทพประชุน เรื่องที่จะให้ข้าหลวงออกไปตั้งที่ชำระความที่ฝั่งน้ำสลวิน แต่สมเด็จเจ้าพระยาว่าไม่ให้เป็นท้องตรา ให้เป็นหนังสือไปรเวตของสมเด็จกรมพระ แต่ยังไม่ทรงเห็นด้วยที่จะบังคับให้ขึ้นไปตั้งทีเดียว เพราะไม่เห็นประโยชน์อะไร รับสั่งให้รอไว้ก่อน จะปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาเสียอีกสักครั้ง รับสั่งกับพระนรินทรให้เรียนสมเด็จเจ้าพระยาให้เข้ามาเฝ้าก่อนไปเมืองตรังสักเวลาหนึ่ง แล้วเสด็จขึ้น รับสั่งให้หาพระยารองเมืองให้เข้ามาเฝ้าข้างใน รับสั่งถามด้วยเรื่องไปสืบความทิ้งหนังสือและอิฐขว้างบ้านเจ้าหมื่นสรรเพธ พระยารองเมืองทูลว่าไม่รับ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเรื่องราวจันไปกับพระยารองเมือง ๆ เป็นนายอำเภอ ให้สืบเอาคนขว้างบ้านเจ้าหมื่นสรรเพธให้ได้ แต่เรื่องหนังสือทิ้งนั้นไม่ว่ากัน ถือไม่ได้ เมื่อคืนนี้ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตเรื่องอาเรเบียนในนิทานสวิบเบอแอนด์เอก์เกน

วันเสาร์ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เสด็จไปหล่อเทียนพรรษาที่พระที่นั่งทรงธรรม

๒ ทรงปิดทองพระองค์เจ้าฉายเฉิด จดหมายถวายทูลขอนายต่ายสากยบุตวงศ์ เป็นหลวงญาณภิรมย์

๓ เสด็จลงตำหนักพระองค์เจ้าเสุนันทา กรมหมื่นนเรศตามเสด็จด้วยทอดพระเนตรแต่งเรือน

๔ รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลเกล้า ฯ ถวายว่าด้วยมิสเตอรเอนเยลซึ่งเป็นเจ้าของเตเลโฟน ที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งให้เจ้าหมื่นศรีมาถวายนั้น บัดนี้เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ แล้วมาหาท่านถามว่าตัวอย่างที่ส่งมานั้น ไทยจะเห็นใช้ได้หรือไม่ ตอบว่าโปรดเกล้า ฯ ให้ลองดู ฟังไม่สู้ถนัด เขาการที่ทำเห็นจะไม่สู้จะเรียบร้อย จะขอทำให้ดูได้ลองขึงแต่บ้านท่านไปบ้านพระยามหามนตรีทาง๔เส้น ๑๗ วา เขาพูดฟังได้ถนัด แต่ผู้อื่นพูดต้องพูดหลายครั้งจึงจะฟังได้แต่พูดกับเขา ๆ ตอบมาได้ทุกคำ เห็นจะเป็นด้วยชำนาญมิสเตอรเอนเยลเป็นชาติเยอรมันอยากจะเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้เขาลองทำทูลเกล้า ฯ ถวายแต่เมืองสมุทรมากรุงเทพ ฯ ก็ได้ด้วยสายมีอยู่แล้ว

๕ พระวุฒิการนำพระพินิจวินัยกับสมุหกับอันดับองค์ ๑ วัดราชบูรณเข้ามารับของขึ้นกุฎีวัดมหรรณพาราม

๖ พระราชทานความรายพระวัดมหาธาตุ ให้พระวุฒิการไป คำปรึกษาพระนั้นเช่นว่า ถ้าจะไปอยู่วัดใด เจ้าของวัดรับเป็นประกันที่จะไม่ไปทำการร้ายที่ผิดแก่พุทธจักร แล้วจึงยอมให้อยู่

วันอาทิตย์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระนานาถวายจำนวนทองซื้อใหม่ ทองใบยี่ห้อเองเสงหยองเนื้อ ๘ ราคาหนักบาทหนึ่ง ๑๘ บาท ๑ สลึง ๒ ไพ ทอง ๔ หีบ ๆ หนึ่งหนัก ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๑ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ๖ ไพ หีบหนึ่งหนัก ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง หีบหนึ่งหนัก ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๓ บาท หีบหนึ่งหนัก ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง ๖ ไพ รวมหนัก ๖ ชั่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ๔ ไพ รวมเป็นเงิน ๑๑๒ ชั่ง ๑๑ ตำลึง ๑ เฟื้อง พนักงานชั่งได้เท่าหนักเดิม พระราชทานหนังสือสำคัญใช้เงินไปแล้ว

๒ มีพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่งว่าทางปากน้ำไม่ลำบากสิ่งใด ลองติดดูใช้ได้ก็เป็นการดี แต่พระราชพระสงค์อยากจะมีตั้งแต่บางกอกไปบางปอินบ้าง ดูเหมือนอาลบาศเตอรได้ถามเมซันไปแล้ว การที่จะลองนี้ให้ท่านกำหนดวัน จะทำวันใด ก็ให้เขาไปจัดการที่ออฟฟิศโทรเลขทั้งสองแห่งเถิด

๓ มิสเตอรอาลบาศเตอรเฝ้าถวายหนังสือ ว่าด้วยโปรดเกล้า ฯ ให้ส่งทุ่นสำหรับจะได้ทอดริมหินที่ได้พบเมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินทั่วชายทะเลฝั่งตะวันออก แกได้ปรึกษาเมซัน เมซันได้ปรึกษาคนพนักงานของคอเวอนแมนต์อังกฤษแล้ว ได้รับแบบทุ่นเข้ามา เสาบิกอนสำหรับปักบนหินที่บนใต้น้ำกับเครื่องมือสำหรับเจาะหินต่อเสาราคาประมาณ ๑๔๐ ปอนด์ กับทุ่นที่ส่งแบบมาเป็นสองชั้นแม้นเรือโดนทะลุ ชั้นในยังดีอยู่พร้อมด้วยโซ่และสมออันละ ๓๖๕ ปอนด์ ถ้ามีระฆังด้วยเติมเงินอีก ๓๐ ปอนด์ แกขอสั่งเสาบิกอน ๓ เสา ปักกองหินอ้ายหลอบ ๑ กองหินอาลบาศเตอรอก ๑ กองหินอ้ายหลาว ๑ ถ้าปักแล้วเมื่อโปรดจะขอสั่งภายหลังอีกทุ่นนั้นจะขอสั่งทั้งระฆังด้วย ๗ ทุ่น ไว้ที่กองหินเหนือเกาะสีชัง ๑ ที่กองหินช่องเกาะล้าน ๑ ที่กองหินช่องเสม็ด ๑ ที่กองหินอ้ายแจ่ ๑ นอกกองหินอ้ายหลาว ๑ ที่กองหินอาลอมปรา ๑ เก็บไว้เผื่อทุ่น ๑ ส่งแบบถวายด้วย

๔ พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ด้วยเรื่องมิสเตอรอาลบาสเตอรถวายแบบทุ่น ขอให้ช่วยเป็นธุระตั้งแซงชั่นเบิกเงินให้ได้ส่งมาทันใช้ปีนี้

๕ พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ว่าด้วยมิสเตอรอาลบาสเตอรนำแบบทุ่นมาถวาย จะสั่งใช้ตามชายทะเล

ตะวันออก เห็นแบบทุ่นขนาดย่อมที่จะใช้ตามปากอ่าวได้มีอยู่ที่ปากน้ำบางปกง เดิมกัปตันลอบตัดได้ไปตรวจหยั่งน้ำทำแผนที่ กำหนดที่วางทุ่นมาครั้งหนึ่งแล้ว จะเป็นที่แห่งจำไม่ได้ ถ้าทุ่นขนาดย่อมนี้ใช้ได้พอสมควร ก็อยากจะสั่งออกไปเสียให้พร้อมกัน เห็นว่า ถ้าทำขึ้นไว้ก็จะเป็นการที่เราได้ทำนุบำรุงการค้าขายอยู่ ขอให้ท่านเรียกแบบที่มิสเตอรอาลบาสเตอรไปดูแล้วให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ปรึกษากัปตันลอบตัดดู ทุ่นขนาดนั้นจะควรใช้ได้หรือไม่ และจะใช้มากน้อยเท่าใดจะได้ให้สั่งออกไปเสียพร้อมกันได้มาทันลงมือในปีนี้

๖ พระวรภัณฑ์พลากรถวายเรื่องราวกล่าวโทษพระองค์เจ้ากาพย์กระนกรัตนผู้รับพระบรมราชโองการ ด้วยเอาของในคลังไม่เป็นเวลา และเอาของไปแล้วไม่ทำฎีกาใช้ และของคลังซึ่งมีอยู่เรียกมาเลหลัง ขอทำบัญชีก็ไม่ยอม เร่งขนเอาเอง เหลือกำลังเจ้าพนักงานเลหลังได้ก็ไม่ส่งเงินกับข้อความที่ผิดพระราชบัญญัติต่าง ๆ รับสั่งว่าจะถามดูก่อน

๗ กรมหมื่นอดิศรถวายรูปบางปอิน ๕ แผ่น เป็นรูปพระที่นั่ง และตำหนักสมเด็จพระองค์น้อย และเรือไฟของท่านแล้วถวายริโปดชำระความทหารล้อมพระราชวัง จับคนเดือน ๖ รวม ๔ เรื่อง แล้ว ๒ ยัง ๒

๘ พระราชทานเงินเจ้าหมื่นสรรเพธทำตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา ๑๕ ชั่ง แต่งไปสั่งว่าทำเรือนในวัง

๙ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตากเรื่องความพะม่าให้ตัดสินนั้น บัดนี้ลงมากรุงเทพ ฯ ทั้งโจทก์จำเลย บอกพระยาเทพ ๒ ฉะบับ ว่าด้วยได้ข่าวผู้ร้ายปล้นในเขตต์แดนอังกฤษ รายหนึ่งฆ่าโปลิศตาย ๒ คน ผู้ร้ายนั้นเป็น ๔ พวก ยางแดง ๑ กะเหรี่ยง ๑ พะม่า ๑ ลาว ๑ พระยาเทพได้ข่าว ได้จัดคนออกสืบอยู่ อีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยเจ้าเมืองเชียงตุงมีหนังสือมายังเจ้าเมืองเชียงใหม่ ว่าด้วยตัวได้เป็นเจ้าเมืองเชียงตุง กับเมืองพนมศกบอกด้วยนักองค์วัดถาหนีมาทางบ้านไซมังแล้วออกบวช ส่งต้นหนังสือเมืองมโนไพรเข้ามา ว่าด้วยพระยาเดโชออกญาเสนาราชอุเชนทร ว่าด้วยเจ้าเมืองกระพงสวายมีหนังสือมายังเมืองมโนไพรจะขอคนซึ่งเป็นพวกวัดถาแตก หรือพวกนโรดมหนีทัพเข้ามาจำไม่ได้ อยู่เมืองมโนไพรกลับคืนไป รับสั่งว่าจะต้องทำตามหนังสือสัญญา ให้สมเด็จกรมพระมีไปที่กงซุลฝรั่งเศส

๑๐ พระศรีกาฬสมุทถวายหนังสือขัดข้องเจ้าพระยามหินทร ว่าด้วยขุนยศเสเสาวราชสมุหบัญชีกรมวัง มาบอกให้ไปเกาะทาสพระยาบำเรอภักดิ์เป็นจำนำ เร่งเงินค่าราชการที่ค้าง ๕ จำนวนเงิน ๒๒ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท เกาะ

ได้ตัวอิ่ม อีเบ็น สองคนมาแล้ว อิ่ม อีเบ็น ไว้ความให้นายเอี่ยมฟ้อง ส่งเงินค่าตัวพระเกษม มีหมายมาให้ส่งตัวไปว่าความ ถ้ากรมสัสดีรังเกียจว่าจะเอาไว้เป็นจำนำก็ให้อายัดเงินค่าตัวกับตัวไว้แก่ตระลาการ แกจึงได้ให้ขุนปราบไป ครั้นอายัดพระเกษมว่าต้องพร้อมกันกับโจทก์จำเลยก่อน ตัวแกเห็นว่า เจ้าจะอายัดก็จะเป็นที่เดือดร้อนแก่ตัวราษฎรแล้วไม่ใช่ทาสพระยาบำเรอภักดิ์ ด้วยเป็นทาสของบุตร ครั้นจะส่งตัวไป ขุนยศก็จะร้องว่าส่งจำนำแล้ว

๑๑ ความเหมือนกันมีพระราชหัตถ์สำคัญพระราชทานเจ้าจอมมารดาย้อย ความเหมือนเจ้าจอมมารดาแช่มของเหมือนกัน

วันจันทร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ สมเด็จเจ้าพระยามาเฝ้าทรงเรื่องที่จะมีหนังสือถึงพระยาเทพ สั่งเรื่องมิสนอกซ์ว่ามาด้วยจะให้ตั้งข้าหลวงที่ฝั่งน้ำยองสลิน รับสั่งว่าไม่เห็นมีประโยชน์อะไรสักอย่าง ๑ ท่านก็เห็นด้วย แต่ว่าเขาว่ามานี้ก็เป็นพูดทิ้งเสีย การที่จะตั้งกงซุลก็เห็นจะไม่ตั้งเป็นแน่ ด้วยแต่ก่อนเซอรอเบิดแซมเบอรก็คิดมาก แต่ไม่มีคนเป็น ครั้งนี้ก็ไม่มีตัวเหมือนกัน จึงพูดเอาเหตุเปล่า ๆ ถ้าเราทำการอย่างไรต่อไป ที่เป็นที่ขัดขวางมีเหตุที่เขาพูดได้ก็คงจะว่า ๆ ได้พูดเตือนสติแล้ว

ไทยก็ไม่จัดการ จึงได้มีหนังสือบังคับเสียทีเดียว พระยาเทพคงจะมีตอบลงมา จึงไม่ให้เป็นท้องตราให้เป็นหนังสือสมเด็จกรมพระ เมื่อพระยาเทพตอบลงมาแล้วก็นิ่งเสีย เมื่อเขาจะว่ากล่าวประการใด เราจะได้ว่าจัดแล้วเห็นว่าไม่ตลอดไปได้ แล้วท่านทูลด้วยเรื่องมหาดไทยไม่ปรองดองกันต่างคนถือการของตัว ฝ่ายพระยาจ่าแสนยถือการของตัวว่าเป็นส่วนเมืองเขมร พระยาศรีเป็นส่วนเมืองลาวไม่ปรองดองกัน ถ้าเป็นไปดังนี้เห็นจะไม่เป็นการ ด้วยกรมใหญ่ขอได้ทรงจัดการเสียให้เรียบร้อย ด้วยให้สมเด็จกรมพระว่าการแล้วก็ต้องให้มีอำนาจได้จริง ๆ ขอให้ทรงช่วยประคับประคองได้มีอำนาจให้ได้ ด้วยการหัวเมืองท่านไม่สู้จะเข้าใจ ไม่เคยบังคับ แต่ในฝ่าลอองธุลีพระบาทถึงทรงพระเยาว์ก็จริง แต่ทรงได้ยินได้ฟังมากได้ทรงช่วยมากให้จัดการรวมเสียเป็นที่แห่งเดียว ตั้งออฟฟิศขึ้นให้ได้หาไม่คน ๒ คนมันจะมาหลอกสมเด็จท่าน ท่านได้ขนาบสั่งสอนพระยาจ่าแสนยให้เกรงกลัวสมเด็จไว้มากแล้ว ทรงตอบว่าสมเด็จท่านก็บ่นอยู่ว่าจะจัดการตั้งออฟฟิศ ก็กลัวคนจะว่าตื่นเต้น ท่านตอบว่าจะไปกลัวทำไมให้ทำแล้วก็ต้องจัดการจนเต็มอำนาจ แล้วทรงด้วยเรื่องวัดถาถ้าได้ตัวมาฝรั่งเศสขอจะยอมส่ง หรือตกลงกันไม่ยอมส่งกับเรื่องคนซึ่งหนีเข้ามานั้นคิดจะเอาไว้ เพราะเป็นคนพวกวัดถาหนี

ร้อนมาพึ่งเย็น จะมีหนังสือไปกงซุลฝรั่งเศสว่าด้วยกลัวจะเอาไปทำโทษ แล้วกราบถวายบังคมลาไปเมืองตรังพร้อมด้วยพระยาประภา นายสรรพวิไชย นายไชยขรรค์ พระราชทานปืนสมเด็จเจ้าพระยาบอกหนึ่ง

๒ พระชลธารเฝ้าถวายแผนที่ และริโปดที่ราษฎรทำเรื่องราวยื่นขอขุดคลอง ๒ ตำบล ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ไปทำแผนที่ ไปตรวจแล้วเข้ามาถวายแห่งหนึ่งขอขุดคลองนาที่หลัก ๔๐๐ กับ ๓๕ เส้น ในลำคลองเปรมประชากรแขวงเมืองนนท์ เป็นคลองยาวเข้าไปถึงดอนใหญ่เป็นทาง ๔๐๐ เส้น พระชลธารข้าหลวงกับกรมนากรมการ ได้ป่าวเรียกชื่อราษฎรลง ๒ ฟาก ทางครบครบตามชื่อที่ขอ แล้วราษฎรทราบพากันมาลงชื่ออีกมาก นายคงหัวหน้าจะขอให้ขุดกว้าง ๓ วา ลึก ๓ ศอก ขอที่นายื่นขึ้นไปฝั่งละ ๒๕ เส้น ได้ที่นาขึ้นอีก ๑๔๒๕๐ ไร่

อีกฉะบับหนึ่งนายจันหัวหน้าราษฎรขอขุดคลองสวนตั้งแต่ปลายคลองอ้อมพวาแขวงเมืองสมุทรสงคราม ผ่ากลางสวนดีสวนร้างบ้าง ตลอดขึ้นมาถึงคลองดำเนินสะดวกตรงคลองกลางสวนหลวงข้ามแขวงราชบุรี รวมเป็นทาง ๒๖๐ เส้น ขอขุดกว้าง ๔ วา ลึก ๓ ศอก แต่ที่สวนร้างบางแห่ง เพราะน้ำเค็มขึ้นมาถึง ขอรับพระราชทานให้ปิดทำนบปากคลองท่าคา และคลองลึก

กับถวายเรื่องราวราษฎรขอขุดคลองอีกฉะบับหนึ่ง ลงชื่อมา ๑๗๗ ชื่อ ว่าจะขอขุดตั้งแต่ตำบลศีร์ษะคู้ในลำคลองแสนแสบ ฝั่งใต้แขวงกรุงเทพ ฯ ตรงออกไปกลางทุ่งร้างจนตลอดถึงปลายคลองศีร์ษะจรเข้ ขอขุดกว้าง ๔ วา ลึก ๓ ศอกเป็นคลองหน้า

๓ เซ็นท้ายขัดข้องเจ้าพระยามหินทรเมื่อวานนี้ไปว่าเห็นว่าอีอิ่ม อีแบ้นไม่ได้เป็นทาสพระยาบำเรอภักดิ์ ขุนยศเสเสาวราชนำเกาะผิดตัวทาส พระยาบำเรอภักดิ์เจ้าพนักงานเอาตัวอีอิ่ม อีแบ้นไว้ ร้อนขึ้นจึ่งได้ส่งคืน เพราะพระยาบำเรอภักดิ์หาได้ไปวางเงินไม่ จึงไม่มีความร้อนรนด้วยอีทาส ๒ คน ซึ่งเจ้าพระยามหินทรเห็นว่าจะไปอายัดตัวอีทาส ๒ คนและเงินค่าตัวไว้ ก็ไม่ยุตติธรรมด้วยตัวทาสและเงินก็มิใช่ของพระยาบำเรอภักดิ์นั้นชอบแล้ว ชอบที่ให้ขุนยศเสนาเกาะทาสพระยาบำเรอภักดิ์จริง ๆ ให้ได้แล้ว ส่งตัวอีอิ่มอีแบ้น ให้ศาลร้องทุกข์ไป มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยสมเด็จเจ้าพระยามาฟ้องพระยาศรี พระจ่าแสนยให้ท่านเรียกตัวมาว่ากล่าวเสียอย่าให้วุ่น

วันอังคารขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระยารัตนโกษาถวายบาญแผนกบ่อนเบี้ยกรุงเทพฯ

เซ็นสมเด็จกรมพระ จาตุรนต์ หลุย พระยาอุไทยธรรม

พระยารัตนโกษา พระราชธน ตำบลริมโรงหวยจีนหะสูน คนเก่าส่งคืน จีนเต็กตัวอากร จีนแดงประกัน คนใหม่ทำเดิม ๒๖๐ ชั่ง ประมูล ๑ ชั่ง รวม ๒๖๑ ชั่ง ตำบลบ้านหมอจีนเสียบ คนเก่าส่งคืน จีนแย้มตัวอากร จีนโอจิวประกัน คนใหม่ทำเดิม ๒๘๕ ชั่ง ขาด ๔๖ ชั่ง คง ๒๓๙ ชั่ง ตำบลท่าเตียน จีนโอจิวตัวอากร จีนโห้วประกัน คนเก่าทำเดิม ๑๘๗ ชั่ง บวกขึ้น ๑๓ ชั่ง รวม ๒๐๐ ชั่ง ตำบลหน้าเก๋งจีนกูอี๋ คนเก่าส่งคืน จีนตี๋ตัวอากร จีนพุ้งประกัน คนใหม่ทำเดิม ๑๔๗ ชั่ง ขาด ๒๒ ชั่ง คง ๑๒๕ ชั่ง ตำบลคอกโค จีนเชียงหุนคนเก่าส่งคืน จีนหุนตัวอากร จีนตงกวยประกัน คนใหม่ทำเดิม ๑๐๐ ชั่ง ขาด ๑๓ ชั่ง คง ๘๗ ชั่ง รวมบ่อนเบี้ย ๕ ตำบล เงินเดิม ๙๗๙ ชั่ง ขาด ๘๑ ชั่ง คง ๘๙๘ ชั่ง ประมูลบวกขึ้น ๑๔ ชั่ง รวม ๙๑๒ ชั่ง นั้นหักเงินขึ้นใช้ขาดแล้ว คงขาด ๖๗ ชั่ง เซ็นพระราชหัตถ์ให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปเถิดทั้ง ๕ ตำบล

๒ รับหนังสือ เจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับเล็กว่าสมเด็จเจ้าพระยากราบถวายบังคมลาไปราชการครั้งนี้ ท่านไม่สู้สบาย แต่ท่านว่า ถ้าไปกลางทางไม่สู้สบายจะกลับมา ถ้าหายจะไปให้เสร็จราชการ ท่านขอรับพระราชทานกราบถวายบังคมลาไปส่งสมเด็จเจ้าพระยา ถ้าไม่สู้สบายจะไปให้ไกล ถ้าสบายหายแล้วจะรีบกลับมาโดยเร็ว

๓ มีพระราชหัตถ์ตอบฉะบับหนึ่ง ยอมอนุญาตให้ไป

๔ องค์มนุษถวายรายรวมความในริโปดทุก ๆ กรม จำนวนเดือน ๖ ทรงเซ็นฎีกาฉะบับหนึ่ง กรมต่าง ๆ อีกฉะบับหนึ่ง

๕ รับหนังสือกงซุลเยอรมัน ว่าด้วยมีผู้ยิง เอมเปอเรอ อีกคราวนี้ ถูกเจ็บที่พระเศียรพระกร พระขนองเป็นลูกปลายขนาดยิงเป็ดผ่าออกได้ ๓๐ กระสุน แต่ไม่เป็นอันตรายผู้ที่ทำผิดนั้น พวกโซเชียลิสต์ เมื่อยิงแล้ว มันจะฆ่าตัวมันเสีย แต่จับได้เสียก่อนตัดหนังสือพิมพ์เตลิกราฟมาให้ด้วย

๖ มีพระราชหัตถ์ตอบไปฉะบับหนึ่ง ว่าทรงมีความพิศวงเป็นอันมากการเรื่องนี้ ได้ตรัสกับกงซุลแต่ก่อนว่าเป็นที่น่ากลัวที่เจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรป ไม่ได้รักษาพระองค์มาก แต่ท่านว่าเพราะทรงไว้พระทัยในท่านผู้ปกครองโลก แต่ก็เห็นจะจริง ที่ถูกเล็กน้อยนี้เพราะสิ่งเป็นประทานปกครองอยู่แล้ว ประทานพรไปในพระเจ้าเอมเปอเรอ

๗ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองนครนายกฉะบับหนึ่ง ส่งศิลาที่เกณฑ์ออกไปเข้ามาแล้ว ทูลว่าศิลานั้นสมเด็จกรมพระสั่งให้ส่งที่ขุนประดิษฐศิลา กับบอกเมือง

เสียมราชมีเข้ามาฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยส่งอ้ายเก็บซึ่งจับได้ตามที่มีตราไปยังเลอเรเปรยันดังแล้ว แล้วหลวงเสนีพิทักษ์อ่านตราตอบพระยาประทุมเทวา ว่าด้วยส่งหนังสือท้าวขันตีเข้ามา แต่ต้นหนังสือญวนมีมาที่เมืองหลวงพระบาง ที่ท้าวขันตีขอดินและกระสุนให้จ่ายขึ้นไปให้กับเสบียงนั้น บอกให้ราษฎรขึ้นไปจำหน่ายทางนั้น ๆ กับหนังสือญวนที่มีมาว่าคิดถึงพระเดชพระคุณ ที่ปล่อยขุนนางญวน ๒ คนที่จับได้เมื่อคราวตีทัพฮ่อให้เรือลูกค้าไปนั้น ว่าจะคุมเครื่องบรรณาการมาถวายจะให้เข้ามาทางใด ได้ตอบไปว่าให้มาทางเรือจะไม่ได้เป็นการลำบากกับเมื่อให้คน ๒ คนไปนั้น ยังค้างปืนทองเหลืออยู่ ๖ กระบอก กับคนลาวพวนอีก ๔ คน ยังไม่ได้ส่งไป เพราะเห็นว่าขุนนาง ๒ คนที่ไปนั้น เป็นแต่อาศัยเรือลูกค้า ถ้าเอาบรรณาการไปแล้ว จะได้มารับไปเสียด้วย หนังสือนี้เป็นหนังสือของเมืองพระบางตอบไปส่งร่างนี้ขึ้นไปด้วย แล้วพระยาศรีถวายร่างหนังสือมีไปเชียงใหม่

๘ พระยาจ่าแสนยถวายหนังสือไปรเวต พระยาคทาธรตอบหนังสือไปรเวตที่มีไป ซึ่งว่าด้วยนักองค์วัดถา ที่ว่าไปว่าพอที่จะปิดเป่าไม่ให้เข้ามาในเขตต์แดนได้เป็นดีนั้นตอบมาว่าหนังสือที่มีไปนั้นทราบแล้ว ราชการเรื่องนี้พระยา

คทาธรทราบการตลอด ถ้าไม่เข้ามาในเขตต์แดน จะทำตามหนังสือไปรเวต ถ้าเข้ามาจะต้องทำตามท้องตรา

๔ พระนรินทรถวายหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ ว่าด้วยเมื่อไปเปิดคลองทวีวัฒนานั้น ท่านได้พิเคราะห์ข้างฝั่งเหนือคลองมหาสวัสดิ์ ฝ่ายตะวันออกทางคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตกมีทิวต้นหมากมะพร้าว ฝ่ายตะวันตกทางลำแม่น้ำนครชัยศรี ฝั่งตะออกมีทิวไผ่ต้นไม้ต่าง ๆ ระหว่างกลางเป็นทุ่งกว้าง ท่านถามราษฎรได้ความว่าทุ่งนาฝ่ายตะวันออกนั้นทิวต้นหมากมะพร้าว ออกไปประมาณ ๔๐-๕๐ เส้น ฝ่ายตะวันตกมีทุ่งนา พ้นทิวไม้ออกมามากบ้างน้อยบ้าง ระหว่างกลางเป็นทุ่งหามีนาไม่ ตามลำคลองโยงเก่าตื้นแห้งเรือเดินไม่ได้ ท่านคิดเห็นว่าฝั่งเหนือคลองมหาสวัสดิ์ตรงปากคลองทวีวัฒนาข้าม ถ้าขุดเป็นลำคลองไปออกลำน้ำเมืองนครชัยศรีแห่งหนึ่งแห่งใดได้ น้ำจืดในลำแม่น้ำสุพรรณก็จะไหลเข้าคลองขุดใหม่ ออกคลองมหสวัสดิ์เข้าคลองทวีวัฒนาถึงคลองภาษีเจริญก็จะได้รับพระราชทานน้ำจืดทั่วกัน ลำคลองมหาสวัสดิ์ภาษีเจริญน้ำไหลแรง มูลดินก็จะไม่นอนคลองอยู่ได้คงจะลึก ท่านจึงได้ปรึกษาเจ้าพระยาภาณุวงศ์เห็นว่าขุดเป็นลำคลองขึ้นได้เป็นการดี ท่านจึงได้ขอตราไปให้พระยานครชัยศรีกรมการนำกัปตันริติลิวตรวจทำริโปด

ลำน้ำเมืองนครชัยศรี และท้องทุ่งตั้งแต่ฝั่งเหนือคลองมหาสวัสดิ์ ไปออกตำบลบ้านลำพระยา เป็นระยะทางประมาณ ๕๔๐ เส้น ถ้าขุดเป็นคลองขึ้น จะเกิดที่นาเป็นประโยชน์แผ่นดินมาก ประมาณเงินค่าจ้าง ๕๗๓ ชั่งเศษ ถวายริโปดกับแผนที่กัปตันริติลิวตรวจมาด้วย

๑๐ พระศรีกาฬสมุดถวายหนังสือเจ้าพระยามหินทร ว่าด้วยขุนนานารถสมุหบัญชีกรมนาทำเรื่องราวยื่นกล่าวโทษนายนุดอาหารว่านายนุดยกเอาเลขสมมาจากวังหน้า มาให้ขุนนานารถนำสักเป็นไพร่หลวง กองนา ส่วยข้าวต้น ช่างตีสี ๘๘ คน กับหมู่ขึ้น ๑๗ คน รวม ๑๐๕ คน กับนายนุดให้ขุนนานารถทำหางว่าวรับหนังสือพิมพ์คุ้มสักขุนหมื่นตัดขึ้น ๑๒๐ ฉะบับ ได้ให้พระศรีกาฬสมุด ขุนวิเศษเสนีเป็นตระลาการชำระ ได้ตัวนายนุดมาถามให้การรับถูกต้องแล้ว ตระลาการบังคับให้นายนุดส่งตัวสั่งได้เลข ๑๔ ขุนหมื่น ๙ รวม ๒๓ กับขุนนานารถโจทก์ ยื่นหางว่าวว่ารับตัวเลขขุนหมื่นไว้แล้ว ไพร่หลวง ๓๖ ขุนหมื่น ๕๓ รวม ๘๙ กับพระยาอาหารยื่นหางว่าวว่าตัวเลขเข้าหาเป็นไพร่หลวง ๑๓ ขุนหมื่น ๓ รวม ๑๖ ยังค้างอยู่กับนายนุด ไพร่หลวง ๒๘ ขุนหมื่น ๓๑ รวม ๕๙ คน ตระลาการเกาะนายนุด นายนุดทำเรื่องราวร้องทุกข์ขัดข้องว่าตัวต้องเป็นโทษถูกริบราชบาทว์

ตัวเลขระบาด เหลือกำลังเป็นการขัดข้องดังนี้จึงได้นำขึ้นกราบบังคมทูลถวายคำหาให้การ เรื่องราวนายนุดมาด้วย

๑๑ ทรงกริ้วพระยาจ่าแสนย พระยาศรี ด้วยไม่ปรองดองกันต่อไปอย่าให้เป็น ให้ฟังบังคับสมเด็จกรมพระถ้าต่อไปขึ้นเป็นอีกจะเอาโทษ

๑๒ พระเทพรจนาถวายเรื่องราวกล่าวโทษเจ้าพระยามหินทรว่าด้วยเดิมที่บ้านตัวอยู่วัดระฆัง ทูลกระหม่อมจะต้องพระราชประสงค์เป็นอู่หลวง จึงถวายเรื่องราวขอที่สวนหลวง โปรดพระราชทานให้ได้อยู่มาจนบัจจุบันนี้ ครั้นปีจอฉศก เจ้าพระยามหินทรทูลขอซื้อที่บ้านที่ตัวอยู่อำเภอไปวัดที่ปักให้เจ้าพระยามหินทรขนัดหนึ่ง เงินตัวก็ไม่ได้ยังเหลืออีกขนัดหนึ่ง เมื่อปีฉลู เจ้าพระยามหินทรไปขอซื้อว่าไม่ให้ จะกราบบังคมทูลพระกรุณา ตัวกลัวจึงได้ขายให้วาละบาทแล้วก็ยังไม่ได้เงิน หลวงภักดีชุมพลกลับให้จีนพื้นต้นไม้ขุดคลองเข้าไปในที่ของตัว ได้ความเดือดร้อนนัก โปรดเกล้าฯ เซ็นท้ายเรื่องราวให้นายจ่ายงไปถามเจ้าพระยามหินทร ได้ความประการใดให้มาทูล

วันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขเวลาเช้า ๓ โมงว่าวังหน้าลงไปที่ป้อมเสือซ่อนเล็บ กับว่าเรือบันยงเสงเข้ามาอีกฉะบับหนึ่ง เวลา

บ่าย ๓ โมงว่าสมเด็จเจ้าพระยาไปที่พลับพลาวังหน้า แล้ววังหน้ามาที่เรือนสมเด็จเจ้าพระยาอยู่ ๑๕ มินิตกลับ เวลาบ่าย ๒ โมง ๕๕ เรือเขจรสมเด็จเจ้าพระยาไป เรือประภาศอุดรสยามพระยาประภาไปออกจากเมืองสมุทร

๒ เมื่อเวลาออกขุนนางจ่ายงถวายหนังสือเจ้าพระยามหินทรและต้นเรื่องราวหนังสือเจ้าพระยามหินทรว่าเดิมเห็นที่สวนกาแฟของหลวงว่างเปล่าอยู่ จึงได้ทำเรื่องทูลขอซื้อโปรดเกล้า ฯ ให้พระยารองเมืองไปปักที่ให้ได้กว้าง ๒ เส้น ๒ ๐ ยาว ๒ เส้น ๒ ๐ คิดวาละบาท พระยารองเมืองได้นำเงินส่งหอรัษฎา ๆ ทำหนังสือขายให้แจ้งอยู่แล้ว แกทำยุ้งข้าวขึ้นไว้ภายหลังมีผู้มาบอกว่าพระเทพจะเอาที่สวนกาแฟที่พระเทพอยู่ไปเที่ยวบอกขาย แต่เห็นว่าถ้าผู้อื่นมาอยู่ใกล้กลัวจะเป็นรังไฟใกล้ยุ้งข้าว จึงให้หลวงภักดีชุมพลไปขอซื้อ พระเทพก็จะขายให้ตามราคาซื้อที่หลวง แล้วก็พากันมาหาเจ้าพระยามหินทร ที่บ้านเจ้าพระยามหินทร จึงได้เรียกพระราชหัตถ์พระราชทานก็ไม่ได้ ภายหลังหลวงกาลมัยพิจิตรผู้ที่พระเทพมาร้องว่าที่รายนี้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้ช่าง ๑๐ หมู่อยู่ ถ้าพระเทพจะขายจะขอแบ่งเงินเอาครึ่งหนึ่ง พระเทพไม่ยอม การก็ยังไม่ตกลงกันแกคิดเห็นว่าที่นี้ไม่พระราชทานเป็นสิทธิ์กับพระเทพ ๆ จึงไม่ได้พระราชหัตถ์เป็นสำคัญ ถึง

จะมีโฉนดข้าหลวง ๘ นายให้ไว้ จะฟังเอาเป็นจริงไม่ได้ ด้วยที่หลวงไม่มีใครรักษา ผู้ใดอยู่ในที่นั้นนำข้าหลวงรังวัด ข้าหลวงก็ทำโฉนดให้ เพราะไม่มีใครมาร้องขึ้นว่าที่หลวงซึ่งพระเทพจะเบียดบังเอาเป็นของตนดังนี้ไม่ชอบ จึงไม่กล้าซื้อที่รายนี้ด้วยกลัวจะไม่เป็นสิทธิ์ เพราะได้ทราบว่ามีผู้อาศัยแล้วบังซื้อบังขายเป็นหลายราย ภายหลังพระเทพมาเตือนแก จึงให้หลวงภักดีชุมพลเอาเงิน ๑๐ ชั่งไปให้พระยารองเมือง ๆ ก็ไม่ยอมไปวัดให้ แล้วว่าถ้าจะขายก็ต้องเอาเงินเข้าคลังเหมือนครั้งก่อนจึงจะวัดได้ ด้วยไม่มีสิ่งใดเป็นสำคัญคู่มือพระเทพ การจึงค้างมา ซึ่งพระเทพว่าขุดคูเข้าไปก็เป็นคูเก่าสูญใต้ ที่ได้พูดกับพระเทพตกลงแล้ว จึงได้ขุดแกล้งหาเปล่า ๆ ที่รายนี้จะโปรดเกล้า ฯ ประการใดจะขอพระราชทานซื้อไว้ไม่อยากให้มีรังไฟใกล้ยุ้งถวายตั๋วรับเงินหอรัษฎามาด้วยแล้วพระราชทานคืนไป กับมีหนังสือไประเวตติดมาด้วยฉะบับหนึ่ง ว่าที่พระเทพร้องนั้นเห็นจะประสงค์อยากได้เงิน จึงแกล้งกล่าวโทษ กับว่าที่หลวงมีมาก ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ โปรด ฯ ให้ทำสวนกาแฟและผลไม้ต่าง ๆ เป็นพระธุระอยู่ จึงมีผู้รักษาต่อมาแผ่นดินทูลกระหม่อมไม่โปรด ฯ จึงไม่เป็นพระธุระ ต้นไม้ก็สาบสูญไป ที่ทิ้งร้างอยู่ก็มีคนมาอาศัยนายก็พากันซื้อกันขายสูญไป ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้มีผู้ไต่สวน

ที่ควรพระราชทานก็พระราชทาน ควรขายก็จะได้ขายตามพิกัดหลวง สวนลุ่มวาละ ๑ บาท สวนดอนวาละ ๒ สลึง ก็จะได้เงินเข้าคลังอยู่

๓ รับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมาสามฉะบับ ฉะบับหนึ่งหนังสือแครฮานบอกด้วยการเปิดเอกษหิบิเชนฝรั่งเศส วันที่ ๑ เดือนเม ๑๘๗๘ ตรงกับวันพุธแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ว่าตัวป่วยไปไม่ได้ให้ลูกไปแทน แมกมาฮอนเดินหน้าแล้วจึงถึงเจ้านายต่างประเทศ กับว่าแล้วจะส่งรูปเขียนมา เงินที่ใช้ไม่มากกว่าปี ๑๘๖๗ ได้กู้เงินแบงก์ใช้ไป ๓๕,๐๐๐ แฟรง คิดเป็น ๗ พันเหรียญ ขอให้ส่งเงินล่วงหน้าไปบ้าง เพราะครั้งก่อนได้ส่งเงินล่วงหน้าไปครั้งแรก ๔,๘๐๐ เหรียญ แล้วอีก ๒,๐๐๐ เหรียญ มีมาวันที่ ๒ เมล์แล้ว ท้ายหนังสือมีว่ามิสเตอรว่าการต่างประเทศเมืองฝรั่งเศส ได้รับหนังสือตอบกงซุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ตอบค่าธรรมเนียมที่ขายสุราในกรุงเทพฯ ไม่สู้ช้าคงจะได้รับตอบฝรั่งเศส หนังสือเมซั่นการที่ยุโรปดูจะเป็นอุบายมากขึ้น ปรินซ์บิศมาคได้ขอให้กองทัพรุสเซียกับเรือรบอังกฤษถอยออกไป เพื่อจะได้ประชุมปรึกษากัน แต่คนทั้งปวงเห็นว่าเยอรมันจะเข้าข้างรุสเซีย แต่คอเวอนแมนต์ทั้งปวงจะถือตามหนังสือสัญญา ๑๘๕๖, ๑๘๗๑ ไม่ยอมให้รุสเซียกดขี่ กับทหารอังกฤษที่

อินเดียมาตั้งอยู่ป้อมหัวเมือง ฝ่ายอังกฤษในทะเลเตอเรเนียนอินก็ซ้อมทหารมาก หนังสือลงวันที่ ๒๖ เดือนเอปริลอีกฉะบับหนึ่งต้นหนังสือมิสนอกซ์ว่าหม่องซวยจ่านพะม่าในบังคับอังกฤษ ได้พระพุทธรูปศิลาเขียวองค์หนึ่งจะขอทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ให้ถือหนังสือตามแต่เจ้าพระยาภาณุวงศ์จะเห็นควร

๔ มีพระราชหัตถ์ตอบฉะบับหนึ่ง ว่าเงินที่จะใช้ค่าจัดการเอกซหิบิเชนนั้น แต่ก่อนก็ได้เคยส่งออกไปให้จัดการเป็นตัวอย่างมาแล้ว ครั้นคราวนี้จะไม่ส่งให้ก็เห็นว่าไม่ควร ด้วยต้องจัดการให้เป็นเกียรติยศบ้านเมืองด้วยครั้งนี้ให้ท่านเบิกเงินคลังส่งออกไปให้ก่อนสัก ๕,๐๐๐ เหรียญเมื่อใช้เสร็จสิ้นเท่าไร จึงได้เบิกเสร็จต่อครั้งหลัง ซึ่งหม่องซวยจ่านจะเอาพระมาถวายนั้น ให้ท่านเรียกไปตรวจไล่เรียงดูเสียก่อนจะมีราคาค่างวดอย่างไรบ้าง แต่พระไทยไม่ใคร่จะอยากรับเลย มิใช่เพราะเสียดายเงิน ไม่อยากรับเอง แต่เป็นพระเป็นเจ้าอยู่ จะไม่รับก็จะไม่สู้ดี อนึ่งกงซุลอเมริกันจะมาเฝ้าพรุ่งนี้จะติดเผาศพและมีการอื่นๆ ขอผัดวิกหน้า

๕ เซ็นท้ายเรื่องความขุนนานารถ ว่าความเรื่องนี้ได้ตรวจดูคำหาให้การก็รับถูกต้องกันอยู่แล้ว ซึ่งจะให้ขุน

นานารถผู้นำสักช่วยติดตามตัวเลขด้วยก็ควรอยู่ และรายขุนหมื่นนั้นนายนุดรับว่าได้ให้นายมนเป็นผู้แจกตั๋ว และนายนุดได้เก็บจ่ายมาแต่เดิม ถ้านายนุดจะออกตัวไป ก็จะไม่รู้จักตัวขุนหมื่นเหล่านั้น ชอบให้นายนุดและขุนนานารถสืบเสาะติดตามขุนหมื่น ตัวเลขมาส่งอย่าให้เสียราชการ (พระราชทานพระศรีกาฬสมุดไปเมื่อออกขุนนาง)

๖ กรมภูธเรศถวายริโปรดลูกขุนชี้ขาดเดือน ๖ — กับพระยาธรรมสารนิตรับเรื่องราว

๗ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระนรินทรถวายหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยเรื่องทอดทุ่นปากน้ำบางปะกง ได้เรียกเอาแผนที่ ๆ อาลบาสเตอมาตรวจดูแล้ว ท่านได้ปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยา ๆ เห็นว่าถ้าปักเสาสานเป็นตะกร้อทาสีพอเป็นที่สังเกตให้เรือเดินได้ ควรให้เจ้าของเมืองปักรักษา ครั้นตามมิสเตอรอาลบาสเตอด้วยรายทุ่นว่าการสั่งทุ่นเจ้าประยาภาณุวงศ์ได้มีบัญชาให้มิสเตอรอาลบาสเตอทำเอสติเม็ตอยู่แล้วรับสั่งว่าเข้าใจผิดที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์สั่งนั้น ทุ่นชายทะเลเต่ที่บางปะกงนี้ เห็นว่าใช้ทุ่นดีกว่าหลัก เพราะอยู่ได้นาน

๘ กาพย์ตอบพระวรภัณฑ์

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ บรรทมตื่น ๓ โมงเช้า ได้รับโทรเลขเมืองสมุทร บอกมาเวลาย่ำรุ่ง ๒๕ มินิต ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าเรือประภาศ ลากเรือวอแลนเข้ามาเวลา ๗ ทุ่ม กับวังหน้ากลับขึ้นมา เวลาย่ำรุ่งแล้ว ๒๕ มินิต อีกฉะบับหนึ่งว่าเจ้าพระยา สุรวงศ์กลับขึ้นมาเวลา ๗ ทุ่ม กลับเวลาโมง ๑ กับ ๒๕ มินิต ฉะบับหนึ่งสมเด็จเจ้าพระยาถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ว่าเรือ วอแลนไปไม่ได้ค้างท้ายเรือหางเสือเสีย ขอเรือเปลี่ยน ถ้าเรือวังหน้าหรือเรือยอชหลวงขอได้เข้าเสร็จแล้วเมื่อใด ให้รีบส่งลงไปจะคอยอยู่ที่ปากน้ำ กับเวลาเช้าโมงกับ ๒๘ มินิต อีกฉะบับหนึ่งพระยาประภาถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ว่าที่สมเด็จเจ้าพระยาจะเปลี่ยนเรือนั้น เห็นว่าเรือวังหน้า ดีกว่า ด้วยเป็นเรือใช้แล้ว เรือยอชหลวงเป็นเรือใหม่

๒ มีพระราชหัตถ์ด้วยเส้นดินสอ ถามพระองค์สาย ด้วยเรือเวสาตรีพร้อมหรือไม่ จะให้สมเด็จเจ้าพระยา ไปแล้ว

๓ ได้รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่งว่า วันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ สมเด็จเจ้าพระยาและท่านกราบ ถวายบังคมลาลงไปถึงเมืองสมุทร ลมสลาตันสำเภาพัดกล้า รออยู่จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ จึงได้ใช้จักรออกปากน้ำ ข้ามสันดอนถึงที่เรือทอดเวลาทุ่มเศษ เหล็กสลักก้านสูบ

เรือเขจรหักไปไม่ได้ จึงเรือประภาศอุดรสยาม ลากเข้ามาถึงด่านเมืองสมุทรเวลา ๗ ทุ่ม ท่านไปตรวจถอดเหล็กสลักแล้ว สมเด็จเจ้าพระยาจึงให้ท่านกลับขึ้นมากรุงเทพฯ เวลา ๓ ยาม ทำเหล็กสลักใหม่ วันนี้เวลาเช้าโมงเศษท่านได้รับคำโทรเลข ๓ ฉะบับ มีความหลายประการ ส่งคำเตลิกราฟถวายด้วย แล้วว่าจะกราบถวายบังคมลานำเหล็กสลักไปเมืองสมุทรปราการ

๔ มีตอบไปฉะบับหนึ่ง ว่าเมื่อ ๓ โมงเช้านี้ ได้ทรงรับโทรเลขว่าเรือวอแลนไปไม่ได้ ก็ได้ทรงมีพระราชหัตถ์ให้ทหารม้าไปถามพระองค์สายเรือเวสาตรีจะพร้อมหรือไม่พร้อม ถ้าพร้อมให้รีบมาจัดการให้ลงไปกลางวัน ๆ นี้ยังหาได้ความตอบมาไม่ พอได้รับหนังสือท่านทราบความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าเรือวอแลนชำรุดแล้วถึงจะแก้ไขไปได้ ถ้ามีเหตุขึ้นกลางทะเลก็ไม่เป็นที่ไว้ใจเลย ซึ่งจะเอาเรือวังหน้านั้น เรือมุงหลังคาเมื่อไรจะไปได้ จะทรงจัดเรือเวสาตรีส่งลงไปในวันนี้ แต่เสบียงนั้น เห็นจะต้องถ่ายเอาที่เรือวอแลนด้วยไม่ได้เตรียมตัวไว้ เมื่อเรือวอแลนเก่าดีแล้ว จึงให้ไปรับท่านมาจากลับมาที่เดียว ถ้าได้ความจากพระองค์เจ้าสายว่าไปได้เวลาใด จะบอกโทรเลขลงไปให้ทราบ ทรงเวลา ๕ โมง

๕ พระองค์เจ้าสายมาเฝ้า ว่าเรือนั้นรอด้ายวัดเครื่องจักรออกเสียแล้ว วันนี้เห็นจะลงไปไม่ทัน จะต้องเอาด้ายใส่เข้า จะไปได้ต่อเวลาพรุ่งนี้

๖ ทรงมีพระราชหัตถ์ไปยังโรงโทรเลข ให้บอกสมเด็จเจ้าพระยาเรือจะลงไปได้พรุ่งนี้เวลาโมงเช้า คงจะได้ออกทันน้ำเย็นแล้ว

๗ รับคำโทรเลขอีก ๓ ฉะบับ ๆ หนึ่ง เวลาเช้า ๔ โมงเรือออกไปลำหนึ่ง เวลาบ่าย ๓ โมง ๕๐ มินิต สมเด็จเจ้าพระยาตอบขึ้นมาว่า ทราบพระราชหัตถ์เลขาว่าโปรดให้เรือเวสาตรีเปลี่ยนให้ท่านไปนั้นมีความยินดีเป็นอันมาก ฉะบับหนึ่งเวลาบ่าย ๓ โมง ๕๐ มินิต บอกว่าเจ้าพระยาสุรวงศ์ไปถึงเมืองสมุทรบ่าย ๓ โมง ๔๙

๘ รับหนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยหลวงภักดีสุนทรผู้ช่วยผู้ว่าราชการเมืองไชยภูมิ ทำเรื่องราวถวายท่านว่าเดิมนายและข้าหลวงเดิมแผ่นดินที่ ๒ โปรดให้เป็นหลวงภักดีชุมพล ๆ เกลี้ยกล่อมได้เลข ๔๐๐ คน ทำส่วยดินประสิวถวาย แล้วโปรดให้ตั้งบ้านหนองปลาเท่าแขวงเมืองภูเขียวเป็นเมืองไชยภูมิ เลื่อนหลวงภักดีชุมพลเป็นพระยา เป็นเจ้าเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ ได้ประมาณ ๑๒-๑๓ ปีตาย แผ่นดินที่ ๓ ตั้งหลวงมหาดไทยเกตบิดาหลวงภักดีสุนทรเป็นพระ

ภักดีชุมพลเป็นเจ้าเมืองยกให้มาขึ้นโคราช ได้เลขอีกเก่าใหม่ ๖๗๐ คน ทำส่วยทองคนละสองสลึงถวาย ครั้นปีฉลูนพศก โปรดตั้งหลวงปลัดผู้ที่เป็นเจ้าเมืองได้ ๓-๔ เดือนตาย และพระยาโคราชทุกวันนี้แต่งกรมการไปเก็บค่านา น้ำสุรา จับเป็ด ไก่ มาเป็นอาหารโดยพลการ กดขี่ไพร่บ้านพลเมืองได้ความเดือดร้อน ยกครอบครัวไปอยู่ต่างเมืองเป็นอันมาก เก็บทองคำส่วยได้บ้างไม่ได้บ้าง ทองคำส่วยจึงค้างมาหลายงวดหลายปี ข้อ ๑ คดีถ้อยความของราษฎรที่เมืองไชยภูมิ ถ้าเจ้าเมืองกรมการชำระตัดสินมีสินไหมพินัย พระยาโคราชก็แบ่งเอาเงินพินัยไปทุกคู่ หลวงภักดีสุนทรขอพระราชทานออกจากเมืองโคราช ทำราชการขึ้นกรุงเทพฯ ทำส่วยทองตามเดิมต่อไป กับส่งสำเนาคัดบอกพระยาสุจริตเรื่องเลขที่พระยาศรีมีหนังสือไปให้หัก กับต้นหนังสือพระยาศรี ๆ มีไป พระยาสุจริตส่งลงมาถึงท่านเข้ามาด้วย ได้คัดต้นหนังสือพระยาศรีสอดไว้ด้วย

๔ มีพระราชหัตถ์ตอบไปฉะบับหนึ่งว่าเห็นว่าบรรดาเมืองขึ้นเมืองโคราชพากันมาร้องขอขึ้นกรุงเทพฯดังนี้บ่อยๆ การที่พระยาโคราชเบียดเบียนนั้น จะเท็จจริงประการใดก็ไม่ทราบ แต่เห็นว่าเมืองโคราชเป็นเมืองใหญ่หน้าศึก ต้องมีไพร่พลกำลังวังชามากจึงจะสมควร แต่ถ้าเจ้าเมืองกรมการ

บังคับบัญชาเมืองขึ้นดีอยู่ ก็จะมีคุณแก่ราชการ ถ้าประพฤติการที่ไม่เป็นยุตติธรรมให้ได้ความเดือดร้อน ก็ยิ่งซ้ำไปกว่าไม่มีเมืองขึ้นเสียอีก การแลกเปลี่ยนกันอยู่ดังนี้ แต่ที่หลวงภักดีสุนทรมากล่าวโทษพระยาโคราช ยังไม่มีหลักมีพะยานต้องไต่สวนดูก่อน ได้ความประการใดควรจะไกล่เกลี่ยให้เป็นปกติไปตามเดิมได้ หรือจะต้องยกมากรุงเทพ ฯ ตามคำร้องก็จะได้ตริตรองจัดการต่อไป อนึ่งไม่บอกพระยาสุจริตมาวางเวรเรื่องเลขสมพระยาวิชิตรักษานั้นไปตกอยู่แห่งใด ทำไมจึงไม่มีใครมาบอกเล่าให้ทราบ และหนังสือพระยาศรีมีขึ้นไปนั้น รับคำสั่งผู้ใด ให้ท่านหาตัวพระยาศรีมาถามดูให้ได้เรื่องนี้เสียก่อนแล้ว จึงค่อยคิดการในเรื่องควรหักไม่ควรหักต่อไป

๑๐ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษทรงฉลองพระองค์ พระภูษาดำแต่งถุงพระบาทขาวเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปวัดสระเกศพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระวันรัตนเสด็จเข้าไปในเมรุทอดพระเนตรเห็นม่านบังเพลิงไม่มี รับสั่งถามเจ้าพนักงานว่าธรรมเนียมศพพระไม่มี รับสั่งว่าควรจะมี ใคร ๆ เลว ๆ ก็มีได้ดูน่าชังนัก โปรดเกล้า ฯ ให้มาบังเข้าแล้วทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร แล้วพระราชทานเพลิงเสด็จมาประทับพลับพลา ให้ทิ้งทานแล้วเสด็จกลับ

๑๑ รับคำโทรเลขเวลาบ่าย ๕ โมง ๕๕ ว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ์ลงไปถึงบ่าย ๕ โมง ๕๐

๑๒ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาเทพประชุน ว่าด้วยเรื่องจะตั้งไวซ์กงซุลที่หนังสือมีขึ้นไปแต่ก่อนนั้นแจ้งอยู่แล้ว ตั้งแต่มีหนังสือไปอินเดียความก็เงียบหายไป ครั้นอยู่มามิสเตอรเอดเวิดผู้ที่จะไปเป็นกงซุลนั้นอยู่ดี ๆ เจ็บลง๓-๔ วันก็ตาย มิสนอกซ์มีความเสียใจมาก การก็สงบเฉยมาจนถึงวันศุกร์ขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๖ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ไปปากน้ำพูดเรื่องไม่ตั้งกงซุลดังที่คัดมานั้นแล้ว คัดถวายท้าย จึงได้ตอบไปตามความเห็นให้ท่านเสนาบดีตริตรองฉะบับหนึ่ง สมเด็จเจ้าพระยาเห็นความว่าการซึ่งจะเลิกไปจริงหรือไม่จริงนั้นยกไว้ แต่เขาพูดพอที่เราจะทำได้ ก็ทำกันไว้ดีกว่าไม่ทำ แต่อย่าให้เป็นความคิดของเขา ลาวจะเสียใจว่าเขาว่ากระไรก็ทำตามทุกอย่าง จึงได้ตกลงให้เป็นหนังสือสมเด็จกรมพระมีไป การเรื่องนี้ก็ประสงค์แต่จะทำไปอย่างนั้น เห็นไม่มีประโยชน์สักสิ่งเดียว จะให้ลาวไปไม่ได้ต้องข้าหลวง เพราะกลัวจะมัดตัวเข้า ให้พระยาเทพบอกระยะทางเมืองเชียงใหม่ไปถึงฝั่งน้ำ ลาวเมืองผาปูนถึงฝั่งน้ำลงมาให้ได้ความจะแจ้งเขาพูดมาจะได้โต้ตอบตามความเห็นที่แท้จริงนั้น ก็เห็นจะติดหนังสือสัญญามิสนอกซ์รับอาสามาขู่ให้ยอมไว้เสียก่อน

เมื่อการต่อไปภายหน้าจะได้พูดง่าย ดังไม่มีตัวผู้ที่จะขึ้นไป เพราะเท่านั้นการจึงได้เลยไป แต่ที่จะเลิกนั้นไม่แลเห็น เรื่องความหม่องบันดอ ว่าพระยาเทพอยู่ข้างเบาความไปหน่อย ที่เซ็นชื่อลงในคำตัดสิน หาไม่พูดได้ถนัด

๑๓ กาพย์จดหมายถวายว่าด้วยวันนี้เป็นวันกำหนด นายสรการไปบ้านเวลาเช้ากลับมาถึงโรงบ่าย ๒ โมง ๓๐ มินิต เกินกำหนด แต่นายสรการว่าเข้ามาถึงแต่เที่ยง ๒๒ มินิต แต่นั่งแวะพูดอยู่กับผู้มีชื่อที่อัฏฏวิจารณ์ศาลาจึงได้ช้าไป

๑๔ วันนี้พระยารองเมืองนำแผนที่บ้านพระนายสรรเพธและธราบาลกับคำให้การพวกธราบาลมา ความนั้นไม่ได้ชัดว่าขว้าง ทรงเซ็นตัดสินเป็นเลิกแล้วแก่กัน แต่ให้เจ้าหมื่นสรรเพธได้ซื้อที่บ้าน

วันศุกร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ นายหนูบุตร์พระยาราชานุชิตเฝ้าถวายเรื่องราวทูลขอเลขบิดาว่าเดิมมีจำนวน ๑๕ ยก ๓ บุตรสักสาม ๓ ทนาย ๑๙ สม ๑๕ จีนนาย ๑ ไพร่ ๗ รวม ๘ ทาส ๔๕ รวม ๙๓ ขอรับพระราชทาน ๑๕ ยก ๑ บุตรสักสาม ๓ ทนาย ๑๑๕ สม ๑๔ จีนไพร่ ๓ ทาส ๓๕ รวม ๗๑ คน เซ็นพระราชหัตถ์ว่านายหนูเป็นบุตร์ควรคุมเลขของบิดาทำราชการสืบไป ออกขุนนาง

พระราชทานพระศรีกาฬสมุด

๒ พระยาเจริญราชไมตรีกราบทูลเรื่องราวถวายว่าด้วยเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือฟ้องกงซุลอเมริกันผู้ว่าการเห็นกงซุลวิลันดา กับเรื่องราวจีนง่วนเส็งกล่าวโทษหม่อมเจ้าเป๋ามาศาลต่างประเทศ เรื่องราวว่าเดิมจีนง่วนเส็งเข้าหุ้นส่วนกับจีนตันเกียนสัปเยกวิลันดา เช่าตึกขายของอยู่ถนนเจริญกรุง วันเสาร์ แรม ๒ ค่ำเดือน ๖ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ จีนง่วนเส็งกินข้าวอยู่ในตึก เจ้าเป๋าเมาสุราเข้ามาในตึกจีนง่วนเส็ง ถามว่าเข้ามาทำไม เจ้าเป๋าว่าจะเข้ามาขะโมย หม่อมเจ้าเป๋าแย่งชามข้าวที่กินขว้างปาเสียแล้ว เจ้าเป๋าด่าเป็นคำหยาบช้าท้าทาย แล้วเรียกทหารมาจับจีนลูกจ้างไปส่งขุนทรงผู้คุมขังตรางไว้ได้ ๓ ทุ่มจึงปล่อยมา แล้วเจ้าเป๋าเดินด่าหน้าตึกทุกวัน ถ้าจีนง่วนเส็งลงไปอาบน้ำ เจ้าเป๋าก็เอาอิฐขว้างหลายครั้งหลายหน เซ็นพระราชหัตถ์ว่า ความเรื่องนี้ให้พระยาเจริญนำไปถวายสมเด็จกรมพระ ๆ หาตัวหม่อมเจ้าเป๋ามาชำระตัดสินเสียให้แล้ว

๓ พระอินทรเทพถวายหนังสือว่าเช้าวันนี้ ราษฎรชาวเรือลูกค้ามาแจ้งความว่านายรุ่งลูกค้าจอดเรือประทุน ๓ วาผูกทุ่นขายของอยู่ที่หน้าศาลต่างประเทศ เอาเด็กอายุ ๓ เดือนทิ้งน้ำทั้งเป็นได้ไปเอาตัวมาถามให้การว่าอายุ ๔๐ ปี สักท้องมืออยู่ในกรมหมื่นภูมินทรที่สิ้นพระชนม์ บ้านอยู่ราชบุรี

เข้ามาขายเนื้อเค็ม วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ เวลา ย่ำรุ่งแล้ว นายรุ่งตื่นนอนได้ยินเสียงเด็กร้องขึ้นที่หัวเรือริมน่าอุด จึงลุกขึ้นดูเห็นทารกอายุ ๓-๔ เดือนร้องอยู่ในเบาะบนเรือหาเห็นผู้ใดไม่ ใครจะมาวางไว้ก็ไม่ทราบ นายรุ่งกลัวความผิดก็ยกเอาเด็กทั้งเบาะวางไว้ที่แพทุ่นที่นายรุ่งผูกเรือ แล้วกลับเข้าในประทุนเรือ เด็กนั้นร้องอยู่ครู่ก็เงียบเสียงไป นายรุ่งยืนขึ้นดูท้ายเรือเห็นแต่เบาะเปล่า เด็กนั้นกลิ้งลงน้ำไป นายรุ่งก็ถอยเรือไปจอดริมปากคลองตลาด ได้ความดังนี้โปรดเกล้า ฯ ให้ชำระต่อไป

๔ พระราชทานแหวนมณฑปมรดกคุณศิลา ให้พระยามหามนตรีวง ๑

๕ รับจดหมายท่านกาพย์ว่าด้วยทหารซึ่งจะกราบถวายบังคมลาบวชในปีนี้ จะโปรดเกล้า ฯ ให้นายกำปนีนำเข้ามาทูลลาหรือประการใด เดิมครั้งพระยาภาษว่าการกราบถวายบังคมลาแต่กอมมิชันออฟฟิศเซอและนอนกอมมิชันออฟฟิศเซอ แต่ทหารไปรเวตลาผู้บังคับการให้หนังสืออนุญาต

๖ มิสเตอรไปเยอรถวายพระราชสาสน์ถึงเอมเปอเรอเยอรมัน ประทานพระนามพระเจ้าหลานเธอที่แต่งงานกันฝากของเป็นหีบก๊าศทองคำลงยาไปให้เจ้าผู้หญิงองค์ละใบ

ประทับพระราชลัญจกรไอยราพตกับอามแผ่นดิน แล้วถวาย หนังสือขอพระบรมราชานุญาตบวชเป็นพระ

๗ รับคำโทรเลขฉะบับหนึ่ง เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๐ มินิต ว่าเรือพระที่นั่งเวสาตรีสมเด็จเจ้าพระยาไปกับเรือประภาศ ออกจากเมืองสมุทรไปเมืองกาญจนดิฐ เจ้าพระยาสุรวงศ์ ขึ้นมากรุงเทพ ฯ กับเรือวอแลนเจ้ากลางเป็นผู้นำขึ้นมา

๘ วันนี้โปรดเกล้า ฯ ให้เราส่งประกาศมอบการ มหาดไทยถวายสมเด็จกรมพระบังคับไปลงราชกิจจา

๙ เราทูลด้วยสมเด็จกรมพระสั่งมาว่า วันนี้จะให้ พระยาจ่าแสนยบดี พระยาศรีสิงหเทพ นำบอกเมืองตาก มาอ่านทูลเกล้า ฯ ถวายกับพระราชบัญญัติเมื่อครั้งพระบรม ราชาภิเษก ซึ่งยอมให้เลขเมืองนี้หักไปอยู่เมืองโน้น เลข เมืองโน้นไปอยู่เมืองนี้ตามใจไพร่สมัครนั้น ท่านเห็นเสียหาย หลายอย่าง ข้อ ๑ ถ้าเมืองใดขอคนเมืองต่าง ๆ มาว่าไพร่ เมืองนั้นสมัคร ก็บังคับไปให้หักให้ ไม่ได้ตามตัวไพร่เลย ที่เป็นการข่มขืนใจ ประการหนึ่งเมืองไหนอยากจะได้คน มาก ก็ขอเข้ามาเอาคนเมืองนั้นเมืองนี้บ้าง ถ้าได้แล้วก็ ทำท่าทางแข็งแรงกำเริบขึ้น นี่ก็เสียอย่างหนึ่ง ประการหนึ่ง ถ้ามีราชการสำคัญจะเกณฑ์ผู้เกณฑ์คนก็ลำบาก ว่าโจทก์ไป อยู่เมืองนั้นเมืองนี้บ้าง ประการหนึ่งถ้าผู้ร้ายทำร้ายเมืองนี้

แล้วโจแก่ไปอยู่เมืองนี้จะเอาตัวก็ไม่ได้ ประการหนึ่งเงินส่วยจะเก็บก็ลำบาก ค้างทับถมมาก เพราะไปติดอยู่เมืองนั้นเมืองนี้ แล้วบัญชีส่วยก็ลงไม่ได้แน่ด้วย ถ้าทรงพระราชดำริอย่างไร เลิกพระราชบัญญัตินี้เสียได้จะดีมาก เรื่องนี้ยุ่งเหยิงกันอยู่ ก็แต่หัวเมืองมหาดไทย หัวเมืองกระลาโหมเขาก็ไม่อย่างนี้ ครั้งนี้ก็เป็นที่อยู่ ควรจะยกเหตุได้

๑๐ ออกขุนนาง หลวงเสนีพิทักษ์อ่านบอกพระยาสุจริต ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยหารือความลงมา ฉะบับหนึ่งว่าด้วยหนังสือพระยาศรีมีไปให้หักเลข ได้รับสั่งถามพระยาศรีว่าที่คนร้องนั้น ได้บอกกับใคร รับคำสั่งใครให้หัก พระยาศรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าได้เรียนเจ้าพระยาภูธราภัย ๆ จึงให้มีหนังสือถามไป ถ้าควรหักให้หัก ครั้นจะมีท้องตราไป ถ้าไม่ควรหักก็จะค้าง โปรดเกล้าฯ ว่าเรื่องหักเลขนี้เสียมากดังที่กรมหมื่นนเรศนูล ให้พระยาจ่าแสนยพระยาศรีไปทูลสมเด็จให้คิดจัดการเสียใหม่ ควรจะจัดอย่างไรให้เรียบร้อยได้ ให้ทูลมา

๑๑ รับหนังสือไปเวรสมเด็จกรมพระว่าข้าหลวงเดิมทูลกระหม่อมที่กรมขุนกัลยา ยักไปจำนำนั้น โปรดเกล้าฯให้พระยาราชภักดีไปถ่ายคืนมา ยังตกค้างอยู่ในพระคลังมหาสมบัติอีกหลายสิ่ง คือพระธำมรงค์เพ็ชร์ ๗ มรกต ๑ โกเมน ๑ พระจี้ พระเสมา และพระจุฬามณี พระประหล่ำ

เพ็ชร์ พระเข็มขัดหมั้น ดอกไม้เพ็ชร์ กับขันทองลงยา ไม่ได้ลงยา เครื่องพระสำอางลงยา พานพระชุดลงยา หม้อถม พานถม ของสิ่งอื่นอีกเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าบังลับอยู่

วันเสาร์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระไชยยศจดจำนวนของข้าหลวงเดิม ทูลกระหม่อม ทูลเกล้า ฯ ถวายว่าเดิมพระยาราชภักดีรับมาแต่ข้างในใส่กำปั่นลั่นกุญแจกำปั่น ๑ แล้วพระยาราชภักดีมาเรียกของส่งฝากคลังไว้เข้าไปหลายหน ครั้นนานมากำบัญชีของที่ยังคงเหลือมอบพระไชยยศไว้ คือ จี้ทับทิม ๑ ลูกคั่น๖ องค์ ชำรุด ๑ ประหล่ำประดับเพ็ชร์ใหญ่ ๕ เล็ก ๑๒ รวม ๑๗ เม็ด หลุดใหญ่ ๔ เล็ก ๒ รวม ๖ เบี้ยทอง ๑๘ เบี้ย พระธำมรงค์มณฑปประดับเพ็ชร์ หลุด ๕ ที่บ่าหลุด ๑ เมล็ดองค์ ๑ รองรองบ่าหลุดองค์ ๑ รวม ๒ กับพระธำมรงค์มรกตและขันทองน้ำเสวยลงยา และบ้วนพระโอฐ โต๊ะพระชุดและของอื่น ๆ มากอีกหลายสิ่ง เซ็นท้ายพระราชทานท้าวโสภานิเวศไปว่าของทั้งนี้เอาไปทิ้งไว้คลังเปล่า ๆ ให้ท้าวโสภานำบัญชีนี้ไปเฝ้าสมเด็จกรมพระขอรับสิ่งของเข้ามาข้างใน ควรใช้จะได้ใช้ควรเก็บจะได้เก็บ หรือให้ลูกหลานท่านบ้าง แล้วพระราชทานท้าวโสภาไปให้กำรับมีบัญชีต่อกัน

๒ วันพระไม่มีราชการอะไร

วันอาทิตย์ แรม ๑ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ท้าวกัณฑสาร ท้าวโสภานำของข้าหลวงเดิม ทูลกระหม่อมมาทูลเกล้า ฯ ถวายทอดพระเนตร

๒ นายสรพลเรืองเดช ถวายเรื่องราวว่าเดิมเจ้าพระยายมราชแก้วปู่ตาย บิดาและตัวเขาและพี่น้องซึ่งได้รับราชการทูลขอเลข ทนาย สม ทาส ชะเลยในปู่ ทรงพระกรุณาพระราชทานสิ้นจำนวน ครั้นอยู่มาปุ้ยกับนายหรุ่นกลับมาจากเมืองลาว ไปขอเลขที่พระยาเพ็ชรชฎาบิดาเขา ๆ ให้ ๑๐ ปุ้ยนายหรุ่นไม่ยอม จึงได้ร้องถวายฎีกากล่าวโทษบิดาเขาแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตามแต่บิดาเขาจะแบ่งให้ บิดาเขาได้แบ่งเลขชะเลยให้ ชาย ๕ หญิง ๕ รวม ๑๐ คน ปุ้ยนายหรุ่นเร่งเงินชะเลยของปุ้ย ส่งเงินค่าตัวบ้างยังบ้าง ปุ้ยกลับอยู่ให้ อี อ้าย นั้น ๆ สิบคน ซึ่งเป็นคนเขานั้น ฟ้องส่งเงินค่าตัว แต่อ้ายนั้น ๆ หกคนด้วยเป็นเลขชะเลยครัวเดียวกันหาได้เข้าชื่อฟ้องด้วยไม่ เลขชะเลยรายนี้เป็นของพระราชทานชวดและปู่เข้าไว้เป็นกำลังต่อ ๆ กันลงมาจนถึงเขา เลขรายนี้จึงหาได้เป็นไพร่หลวงครั้งนี้เขาควบคุมไว้ไม่ได้ ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย ชาย ๗ หญิง ๙ รวม ๑๖ คน

๓ พระยารัตนโกษาถวายบาญแผนกลงชื่อมหามาลา จาตุรนต หลุย อุไทยธรรม พระยารัตนโกษา พระราชธน บ่อนเบี้ยกรุงเทพ ฯ ตำบลตลาดน้อย จีนหัวคนเก่าส่งอากร คืน จีนก้วงหลิมตัวอากร จีนจุ้ยประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๗๖๐ ชั่ง ประมูล ๑๔๗ ชั่ง รวม ๙๐๗ ชั่ง ตำบลบางกอกใหญ่ จีนเบี้ยวตัวอากร จีนกลิ้งประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๔๗๖ ชั่ง ประมูล ๓๖ ชั่ง รวม ๕๐๖ ชั่ง รวม ๒ ตำบลเงิน เดิม ๑๒๓๐ ชั่ง ประมูล ๑๘๓ ชั่ง รวม ๑๔๑๓ ชั่ง เซ็นไปว่าให้ ผู้รับเงินสูงไปทั้งสองราย

๔ มีพระราชหัตถ์ตอบหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์แล เกล้า ฯ ถวายวันอังคาร ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ว่าด้วย ส่งริโป๊ดและแผนที่ ซึ่งกัปตันริชิลลิวไปตรวจจะขุดคลอง ทวีวัฒนาขึ้นไปออกแม่น้ำนครชัยศรีนั้น ตรวจแล้วเห็นว่า ถ้าขุดขึ้นได้น้ำจะแรง และจะเป็นประโยชน์ที่ไร่นาจริง ดังท่านคิด ให้ท่านตั้งจีนขุดต่อไปเหมือนอย่างคลองทวี- วัฒนาเถิด ส่งริโป๊ดกัปตันริชิลลิวฉะบับอังกฤษคืนไปไว้ สำหรับออฟฟิศด้วยแล้ว

๕ มีถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยปาก น้ำบางปะกงนั้นกัปตันลอปตัสได้ตรวจทำแผนที่กะระยะปักทุ่น เรือเดินไว้หลายแห่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นการ

ประโยชน์ช่วยลูกค้าอยู่ ควรจะต้องปักเสาสานตะกร้อไว้ให้เป็นที่สังเกต แต่แผนที่ๆ กัปตันลอปตัสทำนั้นอยู่ที่กรมพระกระลาโหม ให้เรียกไปตรวจดูคิดทำเสียได้เป็นการดี ให้นัดกงซุลอเมริกันเฝ้าวันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๗ กับกงซุลอังกฤษนั้นเขากลับขึ้นมาแล้วหรือยังก็ไม่ทราบ ถ้าเข้ามาแล้วจะได้นัดขึ้นมาเฝ้าอย่าให้ท่านลืมเสีย หน่อยจะเป็นเหลวอยู่ที่เราแล้ว

๖ มีถึงสมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยพระยาราชงดหมายถวายขัดข้องความมรดกนั้นซึ่งพระองค์ทองกับพระพิทักษ์เทพธานี เป็นความกันกับพระองค์ทองถวายเรื่องราวฉะบับหนึ่ง ให้คัดสำเนาหนังสือพระยาราชและส่งต้นเรื่องราวพระองค์ทองไปให้ท่านจัดตระลาการศาลมรดกและท่านกำกับว่าเสียให้แล้ว

๗ มีถึงท่านกาพย์ตอบหนังสือวันศุกร์ขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๖ ข้อหนึ่งเงินเบี้ยหวัดทหารไปราชการและเป็นโทษต้องคงให้ เพราะเป็นโทษนั้นต้องลดเงินเดือนแล้ว แต่หลวงสรยุทธเงินเดือนเอดเดอกองต้องลด เพราะไม่ได้รับการ ข้อ ๒ ทหารขาดตรวจ ตั้งแต่ออฟฟิศเซอถึงทหารเลวถ้าครั้งแรกต้องลดเงินเดือนที่ ๒ ข้อที่ ๓ ตี ข้อ ๓ เครื่องแต่งตัวไม่ส่ง ความเจืออยู่กับตรวจสิ่งของต้องใช้อย่างเช่นมีไปครั้ง

ก่อน ถ้าเวลารับของนายมีสำคัญต่อบ่าว ถ้าไม่ได้ส่งของต้องเอากับนาย ถ้านายร้องว่าติดตัวทหารอยู่ต้องส่งตัว ถ้าไม่ได้ตัว นายต้องใช้

๘ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระไพรัชถวายหนังสือราชการกรมท่ามีไปมากับกงซุลอังกฤษเล่ม ๑ ฝรั่งเศสเล่ม ๑

๙ หลวงโกษาถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๒ ฉะบับ สำเนาหนังสือ ๒ ฉะบับ หนังสือฉะบับ ๑ ว่ามิสเตอฮองเกนที่จ้างเฝ้าเรือตะเกียงปากน้ำมาแจ้งความว่าเมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ ลมตะเภาพัดกล้าเป็นพายุมากเรือนตะเกียงซุดเอียงไปข้างเหนือประมาณ ๑๘-๑๙ นิ้วฟุต ท่านได้ให้พระวิสูตรสาครดิฐครูนิตลงไปตรวจดู จะแก้ได้หรือต้องรื้อ จะให้ลงไปค่ำวันนี้ รับสั่งว่าดีแล้ว ควรจะทำให้เรียบร้อยอย่าให้ผิดสังเกตด้วยของได้ทำไว้แล้ว ก็ต้องให้มีที่สังเกตเสมอไป ถ้าต้องรื้อจะทำสิ่งใดให้เป็นที่สังเกตได้ ก็ต้องคิดทำเสีย อีกฉะบับหนึ่งว่าเอาหม่องซวยจ้านเจ้าของพระมาไล่เลียง พระพุทธรูปนั้นเป็นศิลาเขียวนั่งสมาธิน่าตัก ๒ นิ้วกึ่ง เจ้าของว่าซื้อมาแต่เมืองอังวะราคา ๑๘๐๐ รูเปีย เห็นว่าเป็นของดีจริง ตั้งใจมาทูลเกล้า ฯ ถวาย ท่านได้หาตัวพระรจนามาตรวจดูว่าไม่ใช่ศิลาเป็นแก้วหล่อทำเทียม แต่

เจ้าของยังยืนว่าเป็นศิลาแท้อยู่ ขอให้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทอดพระเนตรก่อน สุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ด้วยเป็นพระพุทธรูปไม่ได้ตั้งใจจะขาย ท่านได้ตอบว่าจะกราบบังคมทูลเสียก่อน รับสั่งให้เอาเข้ามาทอดพระเนตรก่อน แต่รับสั่งว่าไม่อยากทรงเอาไว้ ของกำนัลพวกนี้มีแต่เสียเปรียบ สำเนาหนังสือพระสยามธุรพาห์ว่าข่าวที่ยุโรปเห็นจะเรียบร้อย เพราะได้ทราบคำเล่าลือกันว่ารุสเซียจะยอมเอาสัญญามาในที่ประชุมตามแต่จะแก้ ลงวันที่ ๑๐ เม ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๖ อีกฉะบับหนึ่งสำเนาหนังสือราชทูตสเปนอิศปานยาว่าเขาได้รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ที่ส่งพระรูปไปถวายเจ้าแผ่นดินสเปญ เมื่อพระรูปไปถึงเขาได้ออกจากเมืองสิงคโปร์ไปเมืองจีนเสียแล้ว แต่กงซุลได้รักษาไว้ที่สิงคโปร์ เมื่อเขาจะกลับจึงมารับไปส่งถวายพร้อมกับของที่ประทานกับตัวเขาออกไปเขียนที่เมืองเซี่ยงไฮ้ วันที่ ๒๒ เมตรงวันพฤหัสบดีแรม ๗ ค่ำเดือน ๖

๑๐ พระราชทานเงินเราทำพระที่นั่งอุทธยานภูมิเสถียรและรั้วที่พระราชวังบางปอิน ๖๐ ชั่ง

วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขเรือสงครามครรชิตขึ้นมาแต่เมืองสมุทรเวลา ๓ โมงเช้า กับเรือออกจากกรุงเทพ ฯ ลำหนึ่ง

๒ พระยามหามนตรีเฝ้าทูลด้วยการเขาไกรลาศ ซึ่งทำปีนี้จะติดเสาธง การที่จะทำต้องลงมือเดือน ๑๐

๓ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าในปีนี้จะทำไกรลาศที่สนามหญ้า ได้ทรงสั่งพระยาประภากรวงศ์ไว้ให้หาไม้ทำเสาธง จะย้ายไปไว้หน้ามิวเซียม พระยาประภามาทูลว่าไม้ซื้อได้แล้ว แต่จะได้ลงมือทำหรือยัง ไม่ทรงทราบ อยากจะให้ได้เปลี่ยนออกไปเสียในเดือน ๙ เดือน ๑๐ จะได้ลงมือทำงาน พระยาประภาก็ไม่อยู่ ให้ท่านช่วยจัดการให้ได้ ลงมือทำเสียให้ทันกำหนดจงได้แล้ว

๔ มีถึงสมเด็จกรมพระฉะบับหนึ่ง ว่าพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าศรีวิลัยจะโสกันต์ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นพระราชบุตรีเพื่อนทุกข์เพื่อนยาก และเป็นที่รัก เป็นหลานสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการได้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินมาเป็นอันมาก อยากจะจัดการให้มีเขาไกรลาศสักคราวหนึ่ง ด้วยเห็นว่าแต่ลูกวังหน้ายศก็เพียงพระองค์เจ้ายังทำเขาไกรลาศแห่มยุรฉัตรได้ และพระองค์โสมนัสเป็นแต่เจ้าหลาน เธอก็ยังแห่ใหญ่สมโภชสามวันได้ ครั้งนี้จะขอทำให้เป็นที่ยินดีในพระองค์และพระองค์ท่าน ศรีวิลัยกับญาติพี่น้องข้างฝ่ายเจ้าจอมมารดาบ้าง แต่เขานั้นให้ลดย่อมลงมากว่าคราวสมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษี

แต่อย่าให้เป็นเบญจารดน้ำ ให้เป็นเขาไกรลาศจริง ๆ การกะเกณฑ์ไม้และวางด้านอย่างไรนั้น ขอให้ท่านทรงเป็นพระธุระจัดการให้ถูกต้องตามทุกอย่าง เจ้านายซึ่งจะใช้กำกับด้านนั้น เจ้าต่างกรมหนุ่มใช้บ้างก็ได้จะได้เคยราชการไว้ แต่การแต่งเครื่องเล่นให้ทรงกับสมเด็จพระองค์น้อยจึงจะสนุก ที่ตั้งเขานั้นจะวางที่เดิม

๕ เซ็นท้ายเรื่องราวนายสงพล เมื่อวานนี้ว่านายสงพลเรื่องเดชขอยกเชลย ๖ คนเป็นไพร่หลวงนี้ ถ้ากรมพระสุรัศวดีตรวจดูเห็นไม่มีที่ขัดขวางสมควรแล้ว ให้สักเป็นไพร่หลวงเถิด ออกขุนนาง พระราชทานพระศรีภาพสมุดไป

๖ พระยาศรีอ่านบอกเมืองพิชัย ๓ ฉะบับ ๆ หนึ่งส่งต้นหนังสือเมืองน่าน ๆ ส่งหนังสือเจ้าเมืองเชียงตุงลงมาด้วยมาเป็นเจ้าเมืองเชียงตุงอย่างบอกพระยาเทพเมืองเชียงใหม่ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยปล้นที่เมืองอุตรดิฐ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยตองซูฟ้องคนลักช้าง ฆ่าตองซูเจ้าของตายกับพวก ๓ คน กรมการไปเกาะตัวพวกเหล่านั้นหนีไปเสียแล้ว กับมีผู้ฟ้องว่าเจ้าเมืองกรมการเลือกใส่ตองซู จะเอาใช้กับกรมการ ๆ ได้ตัวมาชำระคนเดียว รับสั่งถามว่าคนนั้นหนีก่อนฟ้องหรือฟ้องแล้ว พระยาจ่าแสนยทูลว่าฟ้อง

แล้ว รับสั่งว่าลำบาก แต่ได้ตัวไว้คนหนึ่ง ควรชำระไปก่อน ให้รับมีตราขึ้นไป ด้วยพระยาพิชัยก็ไปเสียแล้ว

๗ หลวงโกษาถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าที่ปากน้ำบางปะกงนั้นเมื่อกัปตันลอปตัสไปทำแผนที่กลับเข้ามา ได้ไปแจ้งความกับท่านว่าที่ปากอ่าวจะต้องมีทุ่นหรือปักเสาแห่งหนึ่ง ท่านเห็นว่าที่เหล่านั้น ถ้าน้ำลงแห้งขอดแล้วก็เป็นแต่เลนทั้งนั้น มีเป็นร่องอยู่จำเพาะทางเรือเดิน ท่านจึงสั่งให้หลวงฤทธิเดชชลขันธ์ยกระบัตร์เมืองชลบุรีทำเสาไม้แก่นหุ้มสังกะสี ๓ ต้นปักรวมกันเป็นขาหย่าง ข้างบนสานตะกร้อทาขาวไว้เป็นที่สังเกตทำไว้เสร็จแล้ว บัดนี้กัปตันลอปตัสอยู่ที่อ่างศิลา ท่านได้สั่งไว้เมื่อจะไปให้ไปพบกับหลวงฤทธิเดชชี้ที่ให้เขาปักเสร็จแล้ว กับคองศิลาที่โขลนทวารปากน้ำนั้น ท่านได้สั่งมิสเตอรอาลบาศเตอให้อย่างพระวิสูตรสาครดิฐให้ทำไม้ซุงทาแดงไปทอดไว้ให้เป็นที่เรือสังเกตแต่วันพฤหัสบดีขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๗ แล้ว กับมิสนอกซ์กลับมากรุงเทพ ฯ แต่วันเสาร์ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๗ รับสั่งให้มิสนอกซ์เฝ้าวันศุกร์

๘ พระนรินทรทูลว่าเจ้าพระยาสุรวงศ์ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าจะลองชำระคนส่วยหัวเมือง แต่จะลองชำระคนเมืองพัทลุงก่อน ถ้าจัดได้จะได้ไป เพราะตัวตาย

และขึ้นใหม่มีมาก ได้ร่างท้องตรามาทูลเกล้า ฯ ถวายให้ทรงแก้ แล้วพระราชทานคืนไป รับสั่งว่าลองดูเมืองหนึ่งก็ดีแล้ว ว่ามีส่วยดินประสิวกับจะลองชำระหมู่คงเมืองด้วย

๙ พระราชทานพระธำมะรงค์เพ็ชร์แมงดาของข้าหลวงเดิม ทูลกระหม่อมซึ่งเอาเข้ามาจากพระคลัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าน้อยองค์สำหรับจะได้ร้อยประคตเป็นเครื่องราง เจ้าเข่งเข้ามากล่าวโทษนายสอน

๑๐ สมเด็จกรมพระถวายเรื่องราวเจ้านารีในกรมพระเทเวศ ให้ลูกน้ำว่าเดิมไปซื้อเพ็ชร์ห้างลมาชด้วยกัน เจ้าภายซื้อเชื่อ ๒ เมล็ด ราคาเงิน ๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง นายสอน ๓ เมล็ด ราคาเงิน ๑๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมาณได้สักเดือน ๑ ตัวได้เอาเงินไปใช้ ๒ ชั่ง แล้ว เสมียนห้างมาเตือนบ่อยทราบถึงกรมพระเทเวศ ๆ กริ้วให้เอาตัวเธอจำตรวนไว้ในโรงสนม ๒ ปี ครั้นกรมพระประชวร เธอได้ออกมาเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าขาวได้เอาเงินไปใช้แทนเธอ ที่รายนายสอนไปเตือนก็ไม่ให้กลับโกงเธอ นายห้างเขาก็จะเร่งเอากับเธอ ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง

๑๑ รายงบปีสมเด็จกรมพระถวายมา จำนวนปีฉลูนพศก ได้เงินเกณฑ์บุญ ๑๓๘ ชั่ง ๒๒ บาท ๔๘ สลึง งวดคลัง ๖๓๕๖๓ ชั่ง ๑๖ บาท ๑๖ สลึง ข้างที่ ๕๖๐๐ ชั่ง ๗๑ บาท

๔๘ สลึง รวมกรมต่าง ๆ มีพระชนม์ ๓๓๗ ชั่ง ๖ บาท ๑๖ สลึง พี่นางน้องยาเธอ ๑๒๕๖ ชั่ง ๔๐ บาท ๕๖ สลึง ลูกเธอ ๔๔๗ ชั่ง ๖๒ บาท ๕๖ สลึง รวมกรมต่าง ๆ ๒๐๘๑ ชั่ง ๓๐ บาท รวมทั้งสิ้นได้เงิน ๗๑๓๘๓ ชั่ง ๖๐ บาท ๔๘ สลึง ได้ทองคำ งวด ๑๙ ชั่ง ๖๕ บาท ๕๗ สลึง ข้างที่ ๖ ชั่ง รวม ๒๕ ชั่ง ๖๕ บาท ๕๗ สลึง จ่ายเกณฑ์บุญ ๓๕ ชั่ง งวดคลัง ๖๘๘๗๙ ชั่ง ๖ บาท ๒๐ สลึง ข้างที่ ๑๒๑๐๓ ชั่ง ๖๖ บาท ๑๖ สลึง รวมกรมต่าง ๆ มีพระชนม์ ๔๓๓ ชั่ง ๖ บาท ๒๔ สลึง จ่ายทองคำข้างที่ ๒๓ ชั่ง ๓๒ บาท ๓๐ สลึง พี่นางน้องยาเธอ ๑๔๕๕ ชั่ง ลูกเธอ ๔๗๔ ชั่ง ๔๙ บาท ๑๖ สลึง รวมกรมต่าง ๆ ๒๓๖๒ ชั่ง ๕๕ บาท ๔๐ สลึง รวมทั้งสิ้น ๘๓๓๘๐ ชั่ง ๔๘ บาท ๑๒ สลึง

วันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ กาพย์จดหมายเข้ามาฉบับหนึ่ง ว่ากัปตันจมื่นสราภัยมาแจ้งความว่า ซายันนายหรุ่น กอปราลนายอยู่กำปนีที่ ๖ ไปงวดหม่อมราชวงศ์เล็ก นายทูปกำปนีที่ ๒ ชักชวนกันเล่นไพ่ในโรงทหาร ผิดพระราชบัญญัติ พระยาสุรศักดิ์ข้อ ๙ เธอได้ตัวมาถามได้ความว่าพนันเอาบุหรี่กันกับว่าเป้าแตรทหาร หลวงรัตนรณยุทธไปบ้านเสีย ไม่มาฝึกหัดทหารต้องคอยอยู่จนเวลา ๒ โมงเช้า ไปเสียแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ กลางวัน ออฟฟิศก็ไม่มา ได้ให้คนไปบอกก็ไม่มา

จนวันนี้ การหัดทหารก็ต้องให้ผู้อื่นบอกไป กับว่าพระสรสาตร์ให้ราชการในออฟฟิศมากับพระองค์ดิฐถามว่าจะให้ยุนิฟอร์มยศเพียงใด

๒ มีพระราชหัตถ์ตอบฉะบับหนึ่ง ว่าการเล่นไพ่นั้นผิดควรลงโทษ ๓ สถาน แต่เห็นว่าแต่เพียงเล่นไพ่ ไม่ถึงพนันเงินทอง ก็ควรทำโทษลดเงินเดือนเล็กน้อยภาคทัณฑ์ไว้ก็ได้ เมื่อที่ ๒ ที่ ๓ ถึงเงินถึงทองจึงค่อยทวีโทษขึ้น กับหลวงรัตนนั้นให้ไปเอาตัวมาให้ได้ ถ้าได้ตัวมาแล้วให้ถามเป็นคำให้การเข้ามากับองค์ดิฐนั้นได้สั่งเงินเดือนไว้เท่าสกันเลฟเตอแนนต์ให้แต่งตัวตามนั้น

๓ รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าด้วยมิสเตอรเอเยนผู้ทำเตลิโฟนนั้นมาหาท่านว่าวันนี้จะทำที่ออฟฟิศกรุงเทพ ฯ ให้เสร็จเวลาพรุ่งนี้ จะลงไปทำที่เมืองสมุทรปราการ แต่การที่จะบอกนี้ เขาอยากจะทำทูลเกล้า ฯ ถวาย เขาอยากทราบว่าขณะเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรหรือไม่ กับเขาจะได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทหรือไม่ เขาอยากทราบก่อนที่ได้บอกเตลิโฟน

๔ มีพระหัตถ์ปลอกโนตตอบไป

๕ รับหนังสือพระยาราชกราบบังคมทูลด้วยพระพิทักษ์เทพธานีและกรมการกรุงเก่าบอกลงมาฉะบับ ๑ ว่า วันเสาร์

ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๗ กำนันบัวบ้านศาลาลอยกับพวกนายขำอำแดงอยู่ลงมาแจ้งความกับกรมการว่า วันพุธขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ เวลา ๓ ยามเศษมีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๒๐ คนถืออาวุธเข้าปล้นบ้านนายขำอำแดงอิ่ม ๆ ร้องให้ชาวบ้านช่วยนายโหดบุตร์นายขำข้ามฟากมาช่วย อ้ายผู้ร้ายเอาปืนยิงถูกนายโหด ๒ แห่ง อ้ายผู้ร้ายเก็บเอาเงิน ๖ ชั่งกับทองรูปพรรณหลายสิ่ง ครั้นวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ นายโหดตายยังสืบจับอ้ายผู้ร้ายอยู่

๖ รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่งว่าด้วยแผนที่ปากน้ำบางปะกงซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้กัปตันลอฟตัสทำนั้นเขียนเสร็จแล้ว ท่านเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ลำน้ำนี้เรือลูกค้าเดินไปมามากขึ้นทุกวัน ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้เอาแผนที่ออกไปลงพิมพ์เมืองยุโรป ให้เป็นที่แน่นอนแก่ลูกค้าจะดี ท่านได้ให้พระโทรเลขกับมิสเตอรอาลบาศเตอนำแผนที่เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วมิสเตอรอาลบาศเตอกับพระโทรเลขเฝ้าถวายแผนที่ทอดพระเนตรแล้ว

๗ มีพระราชหัตถ์ตอบฉะบับหนึ่งซึ่งคิดจะตีพิมพ์ไว้เสียนั้นชอบแล้ว ดีกว่ามีอยู่ฉะบับเดียว ไม่มีประโยชน์อันใดแก่คนทั้งปวง ให้ท่านส่งไปเถิด กับรับสั่งบอกด้วยเรื่องทุ่นบางปะกงนั้น ว่าได้ทรงรับตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าได้

วานกัปตันลอฟตัสให้ชี้ที่ให้ยกระบัตร์เมืองชลบุรีบีกอยู่แล้ว กับมิสเตอรไปเยอรเฝ้าทูลเตือนขอพระบรมราชานุญาตที่จะบวช รับสั่งถามด้วยการศรัทธาต่าง ๆ ด้วยเหตุใด ๆ เขาก็แก้ทูลเกล้า ฯ ถวายทรงพระราชดำริว่าที่จะเป็นประกันนั้นไม่ได้ ถ้าต่อไปมีเหตุคนทั้งปวงก็ว่า ว่าทรงหลงเชื่อไปเยอรจะพระราชทานคำอนุญาตแต่ขนาดกลางที่ว่าไม่ได้เกี่ยวข้องในราชการ ทรงต่อหน้ากรมหมื่นนเรศ เทวัญ อาลบาศเตอ แล้วอาลบาศเตอถวายตัวอย่างเตลิโฟนที่เมซันส่งเข้ามา ได้รับสั่งให้ลองเอาลงไปที่ประตูพรหมได้ยินเบา ๆ

๘ สมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมีกรมหลวงจักรพรรดิพงษ์เฝ้าด้วยรับสั่งให้หาเมาพระราชทานพระธำมรงค์มณฑาปเพ็ชร์ของข้าหลวงเดิมทูลกระหม่อมองค์หนึ่ง แล้วทรงเตือนด้วยการหอรัษฎาอย่าให้แตกกับสมเด็จกรมพระ มีการขัดข้องอย่างไรก็ต้องหารือกับท่าน ต้องพูดกันบ้างอย่านิ่งเสีย การจะเสียไป

๙ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาเจริญราชไมตรี ว่าด้วยความจีนง่วนเสงคนในสัปเยกกล่าวโทษเจ้าเป่าที่ได้ให้สมเด็จกรมพระทรงชำระนั้น ได้หาตัวมาถามได้ความว่าผิดตัวเป็นเจ้าเป่าในกรมหลวงภูวเนตรไป จึงได้ส่งความไปให้กรมขุนบดินทรชำระ แต่คำให้การนั้น ยังหลีกเลี่ยงกันไกล หาได้

เกี่ยวข้องกับจีนง่วนเสงไม่ ให้พระยาเจริญจัดตระลาการศาล ต่างประเทศและหาตัวจีนง่วนเสงไปสอบปากคำกับเจ้าเป๋า พร้อมด้วยกรมขุนบดินทร ความจะได้แล้วกันไปแล้ว

๑๐ มีถึงกรมขุนบดินทรอีกฉะบับหนึ่ง สั่งให้ชำระความรายจีนง่วนเสงกับหม่อมเจ้าเป๋าพร้อมกันกับตระลาการศาลต่างประเทศ กับส่งเรื่องราวหม่อมเจ้านารีในกรมพระเทเวศกล่าวโทษนายสอนเรื่องซื้อเพ็ชร์ฝรั่งเงินยังเกี่ยวข้องกันอยู่ ฝรั่งจะเร่งเอาแก่เจ้านารีฝ่ายเดียว ให้เรียกนายสอนมาพิจารณา

๑๑ หลวงวิทยานายทหารมหาดเล็ก ถวายเรื่องราวกล่าวโทษพระองค์เจ้ากาพย์ผู้รับพระบรมราชโองการหลายข้อ ๆ ๑ ว่าให้ออฟฟิศทั้งปวงซื้อถ้วยแก้วแต่งในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ว่าจะเบิกเงินให้แล้วไม่เบิก ข้อ ๑ กินเหล้าเอาผู้หญิงขึ้นไปบนโรงแล้วให้ผู้หญิงกินด้วย ข้อ ๑ นายสดนายพุด วิวาทกันทำโทษนายสดข้างเดียว ข้อ ๑ ทหาร ๓ คนกินเหล้าทำโทษแต่ ๒ คน ข้อ ๑ ย้ายออฟฟิศบ่อย ๆ ของและตู้ราคา ๖๐๐ บาทเสียคุมไม่ได้ ข้อ ๑ ตัวได้เป็นผู้รับการแทนกัปตันไม่เพิ่มเงินเดือนให้

๑๒ วันนี้ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรีกราบถวายบังคมลาไปทำบุญแซยิดที่วังพระองค์เจ้าเกษมสันต์

วันพุธแรม ๔ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับสั่งให้เจ้าหมื่นสรรเพธทำของเครื่องยศ จะพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัย เมื่อโสกันต์ เป็นของคลัง ขันน้ำเสวย ๑ พานรองหีบหมาก กับหีบหมาก ๑ บ้วนพระโอฐ ๑ กับกาทองอย่างต่างกรม ๑ กับรับสั่งให้กรมหมื่นนเรศหาแหวนเพ็ชร์สำรับ ๑

๒ พระยาสมบัติยาธิบาล ถวายเรื่องราวว่าเดิมจีนลิม ผัว อำแดงแฉ่งเมีย พากิมเหลียนบุตรสาวมายกให้เป็นภรรยาน้อย จะเอาสินเดิม ๑๐ ชั่ง แกให้ได้เป็นเมียมา ครั้นอยู่มาได้ ๙-๑๐ เดือน อำแดงแฉ่งคบคิดกับบุตรไขกุญแจห้องจีน ภรรยาน้อย แกเอาของ ๆ จีนแล้วหนีไป แกทำคำตราสินแล้วบนสืบจับมา ๔ วัน มีผู้รับสินบนไปชี้ตัวให้ที่ศาลต่างประเทศว่าเป็นความอยู่กับจีนสัปเยกฝรั่งเศส ค้างเงิน ๕๑๓ บาท แกจึงไปอายัดไว้ จึงได้แต่งทนายฟ้องศาลหลวง ๆ ประทับตราไปศาลต่างประเทศ กิมเหลียนแต่งให้อำแดงแฉ่งว่าความไม่รับ ทนายแกจึงได้นำสืบพะยานต่อมา ความอำแดงนั้นแล้วกับจีน แล้วอำแดงแฉ่งจะกำหนดพะยานทนายไม่ยอม เพราะเดิมไม่มีคำปฏิเสธจนโจทก์สืบแล้ว ทนายร้องพระยาเจริญ ๆ ไม่ว่าให้ขอย้ายศาล

๓ เจ้าเข่งถวายหนังสือกรมพระ ส่งหนังสือมิสนอกซ์มี ๓ ฉะบับ ท่านเห็นว่าเรียบร้อยดี ท่านคิดว่าจงตอบขอบใจยกย่องเขาเสียบ้าง ขอรับพระราชทานความตอบ หนังสือมิสนอกซ์ฉะบับหนึ่ง ตอบขอบพระทัยท่านที่บอกเรื่องความหม่องอิดหม่องมัดไป เขาได้ตัดสินแล้ว หม่องมัดแพ้หม่องอิดได้ให้ผู้ชนะ ไปเอาเงินที่เมืองตากฉะบับหนึ่ง ที่ท่านหารือความจับกระบือตองซู ไม่มีหนังสือสำหรับกระบือแต่ตองซูมีหนังสือสำหรับเดินทาง ที่เมืองตากหารือลงมาว่าให้ชำระที่กรุงเทพ ฯ หรือเมืองตากนั้น เขาว่าครั้นจะส่งลงมาชำระที่นี่ก็ลำบากมากที่จะต้องส่งคนไม่รู้ว่าความจะใหญ่น้อยอย่างไร ขอให้เจ้าเมืองกรมการปรึกษาพร้อมกับมิสเตอรซีเวนซึ่งไปชำระความหม่องโคอยู่เมืองตาก ตรวจดูควรคืนกระบือกลางเป็นแล้วได้ก็ให้คืน ถ้าเห็นว่าจะใหญ่โตเป็นนครบาลให้ส่งลงมากรุงเทพ ฯ อีกฉะบับหนึ่งเรื่องไรยังไม่ทราบ มีพระราชหัตถ์ปลอกโนตตอบไป ฉะบับหนึ่งว่าอย่าเพ่อขอบใจยกยอด้วยความยังไม่เป็นยุติว่าจะแพ้ชนะเป็นตอบไปแต่เพียงที่ว่ามานั้นชอบแล้ว จะทำตามดีกว่าส่งต้นหนังสือคืนไป

๔ มีพระราชหัตถ์พระราชทานพรแซยิดพระองค์เจ้าบุตรีซึ่งประสูติแต่วันพุธ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวดสัมฤทธิศก

ศักราช ๑๑๙๐ ถึงวันนี้ได้ ๕๐ รอบ พระราชทานเงินปีละ ๒ ตำลึง เงิน ๑๐๐ ตำลึง

๕ กรมหมื่นนเรศถวายแหวนเพ็ชร์ 1386 สี่วงราคา ๒๘ ชั่ง ตุ้มหูระย้าเก่า 1420 ราคา ๕ ชั่ง 1418 ราคา ๕ ชั่ง รวมเงิน ๓๘ ชั่ง แล้วรับสั่งให้กรมหมื่นนเรศเลือกเพ็ชร์จะทำเสมาพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุธาทิพยรัตน กรมหมื่นนเรศทูลด้วยสมเด็จท่านสั่งเข้ามา เรื่องพระยาศรีมีหนังสือไปถึงหลวงสัตพรรณให้ไล่จีนทำหนองดงตะงาวให้จีนพระยาศรีทำแต่หนองนี้ เดิมมีผู้มาผูกทำค่าน้ำก็ไม่โปรดให้ทำ เพราะหนองนี้เป็นของวัด จะทำปาณาติบาตถวายพระไม่ควร หลวงสัตพรรณจึงได้หากินมาบัดนี้ พระยาศรีจะเอาหลวงสัตพรรณ ไล่จีนไม่ไปจึงบอกลงมาวางเวร กับจะขอตั้งบ่อนเบี้ยเก็บถวายพระบาท ด้วยคนเล่นที่เหล่านั้นมาก การเรื่องนี้ยากด้วยเป็นของวัดของสงฆ์ จึงกราบบังคมทูลเสียก่อน เมื่ออ่านบอกจะได้ทรงพระราชดำริแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ แล้วเจ้าเมืองสุพรรณไม่มีตัว แต่เจ้าพระยาภูธราภัยเมื่อยังไม่ตายว่าจะขอให้ปลัดเป็น แต่ท่านเห็นว่าเมืองต่อเขตต์แดนอังกฤษ ควรจะเอาคนรู้ราชการเป็น เอาคนกรุงเทพ ฯ ดีกว่า ความเห็นว่าจงสว่างเห็นจะใช้ได้ ทรงเห็นด้วย แล้วรับสั่งว่าท่านช่วยคิดดังนี้ดีมาก ด้วยไม่ใคร่จะทรง

มีเวลาคิด กับเมืองพิจิตรด้วยยังไม่มีตัว มีผู้เดินหลายราย ให้ท่านช่วยคิดด้วย แต่จะยากจะให้ตาแจ่มสมุหบัญชีข้าหลวงเดิมที่เป็นหลวงธรเณนทรไปแต่ไม่ทรงรับประกันว่าดี ด้วยวิไสยสมุหบัญชีคนอย่างไรก็ย่อมทราบอยู่ด้วย หรือเมืองไหนว่างจะไปได้ก็ให้ไปเสียสักเมือง ๑ ตามควรกับรับสั่งกรมหมื่นนเรศทูลท่านว่าคู่เคียงพระอาคเจ้าศรีวิลัยให้บอกให้เขารู้ตัวเสียจะได้หาของแต่งตัว คือเจ้าพระยามหินทร เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ พระยาภาษ พระยาประภา พระยาเพ็ชรบุรี พระยาศรีสรราช พระยาราชบุรี พระยาชัยสุรินทร

๗ ทรงตัดสินความพระพิทักษ์อุทัยเขตร์ ซึ่งนายรอดฟ้องว่า ด้วยพระพิทักษ์กินเหล้าแล้วทำลายพระทราย และว่าให้คนถืออาวุธแห่ ๓ กระบวน ไปถือน้ำแล้วเอาดาบตัวลงจุ่มน้ำ กับความอีก ๒ ข้อจำไม่ได้หาไม่จริง ความเรื่องพระศรีสุนทรเทพฟ้อง ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ไกล่เกลี่ยแล้ว นายรอดไม่ฟังเก็บความมาว่าอีก ให้เอาตัวมาผูกถามด้วยหาความวิวาทให้เดือดร้อนประสงค์อะไร

๘ ออกขุนนาง หลวงเสนีพิทักษ์อ่านบอกเมืองกรุงเก่าเมืองอ่างทองน้ำฝนต้นข้าวกับร่างตราตอบเมืองพิชัยว่าให้พระยาพิชัยเร่งสืบสวนติดตามจับผู้ร้ายมาชำระให้ได้ ถ้าอยู่หัวเมืองใดเร่งแต่งกรมการไปจับตัวรับมา

๙ พระนรินทรอ่านบอกส่งส่วยทองบางตะพาน

๑๐ หลวงโกษาถวายพระพุทธรูปศิลาเขียวของหม่องซวยจ้าน กับสำเนาหนังสือฉะบับหนึ่ง พระพุทธรูปนั้นเป็นศิลาหยก คล้ายกันกับศิลาที่โปรดเกล้า ฯ ให้พระรจนารังสรรค์จัดซื้อ แล้วพระราชทานคืนไปให้เจ้าของว่าของที่เป็นของมีราคาก็ให้เขาไปเอาไว้ซื้อขายเถิด ด้วยอย่างนี้ก็มีอยู่ ๓ องค์แล้ว ๆ พระราชทานหยกไปให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ดูด้วย สำเนาหนังสือนั้นเป็นหนังสือมิสนอกซ์ ว่าด้วยการตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ ความว่าด้วยได้มีกอเรศปอนเดนต์กับเจ้าคุณในต้นปีมานี้ ว่าด้วยเรื่องเมืองฝ่ายเหนือ เจ้าคุณได้แจ้งให้ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ไทยไม่ชอบที่จะตั้งไวซ์กงซุลอังกฤษ ที่เมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นเขาคิดว่าการมิใช่เป็นการรีบร้อน และไม่อยากจะโต้ตอบกันให้เป็นการยืดยาวไป เขาจึงได้มีหนังสือไปถึงสิเกตารีออฟที่ลอนดอน ๆ ตอบมา คัดใจความมาให้ทราบว่าด้วยอังกฤษ เห็นว่าเพราะข้อ ๑๐ ในหนังสือสัญญาที่อังกฤษทำไว้กับไทยที่ ๑๐ เดือนเอปริล ๑๘๕๕ เพราะหนังสือสัญญาไทยทำไว้แก่เดนหมาก ปรอยซินออสเตรียนั้น อังกฤษก็มีอำนาจอยู่แล้วที่จะตั้งกงซุลไวซ์นั้น อนึ่งอังกฤษสั่งให้เขาชี้แจงให้เจ้าคุณทราบว่าหนังสือสัญญาที่ไทยทำไว้กับอินเดียเมื่อ ๑๘๗๔ นั้น มิได้

ลบล้างอำนาจและประโยชน์ข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญา ๑๘๕๕ ของอังกฤษเลย ถ้าอังกฤษจะตั้งไวซ์กงซุลที่เมือง เชียงใหม่ เป็นแต่เพราะหมายจะบำรุงการค้าขายในเขตต์แดนไทย จะให้เป็นประโยชน์แก่ลูกค้าฝ่ายไทย อังกฤษและปรารถนาจะไม่ให้เกิดการถุ่งเถียงกันทั้งสองฝ่าย เหมือนที่ได้เกิดมาแล้วนั้นเนือง ๆ การที่เขาเขียนชี้แจงมานี้ โดยมีน้ำใจไมตรีกับไทย ขอให้ไทยตรึกตรองให้มีตอบไปยังเขา ลงวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๗

๑๑ รับหนังสือพระองค์เจ้าบุตรี ขอบพระเดชพระคุณถวายพระพรมา

๑๒ กาพย์ถวายจดหมายส่งคำให้การหลวงรัตนรณยุทธรับสารภาพผิดเข้ามา

วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ กรมหมื่นนเรศเฝ้าทรงด้วยหนังสือมิสนอกซ์มีมา เรื่องตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ กับทูลขอคู่เคียงเติมให้ครบ ๑๒ ตามสมเด็จกรมพระสั่ง รับสั่งว่าให้สมเด็จท่านคิด

๒ เฒ่าแก่วังหน้านำลายพระหัตถ์กรมพระราชวังมาทูลเกล้า ฯ ถวายว่าได้รับพระราชหัตถ์เลขากับเรื่องราวพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์แล้ว ได้ให้พระยากระลาโหมราชเสนา พระยาอัษฎาเรืองเดชไปหาพระยารองเมืองเจ้าพนักงาน

๒ ตำลึง สมพัตสรเมืองนครเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ จีนกิมเองตัวอากร จีนหัวประกัน คนใหม่ทำเดิม ๒๘ ชั่ง ประมูล ๑๒ ชั่ง รวม ๔๐ ชั่ง ค่าน้ำ ๖ เมืองเหนือ นายทองดีตัวอากร นายชื่นประกัน คนใหม่ทำเดิม ๑๑๐ ชั่ง ประมูล ๒ ชั่ง รวม ๑๑๒ ชั่ง รวมอากร ๘ ราย เงินเดิม ๕๖๑ ชั่ง ๕ ตำลึง ประมูล ๒๐ ชั่ง ๕ ตำลึง รวม ๕๘๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง เซ็นพระราชหัตถ์ให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๘ รายเถิด

๗ พระยาภาษจดหมายถวายว่าด้วยจะให้บัณฑิตย์พราหมณ์สอนสังสกฤตพระสงฆ์ ๑๗ ฆราวาส ๙ รวม ๒๖ จะสอนวันจันทร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๗ ที่พระที่นั่งสุทไธศวริย เพราะหน้าวัดพระแก้วเป็นฤดูฝนสอนไม่ได้ แล้วถวายสัญญาที่พระยาภาษทำไว้ เงินค่าจ้างเบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๓๐ บาท จะขอเบิกตั้งแต่เดือน ๖

๘ ออกขุนนาง กรมขุนบดินทรจดหมายคำตัดสินความจีนง่วนเสงโจทก์ หม่อมเจ้าเป๋าจำเลย ข้อที่หาว่าเจ้าเป๋าด่าว่าและจับลูกจ้างและขว้างปานั้น ในคำให้การเจ้าเป๋าว่าจะไปซื้อผ้าหางกระรอกที่จีนง่วนเสง ๆ กลับว่าจะเข้าไปขะโมยแล้วร้องให้ทหารยามจับเจ้าเป๋า ๆ จึงได้บอกให้ทหารจับจีนเล่าฉายบ้าง ในข้อหาดังนี้เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าการที่วิวาทกันก็หามีบาดแผลและแตกหักควรเป็นข้อปรับไหมไม่ แต่

ข้อเจ้าเป่าให้จับจีนไป ๒ ชั่วโมง ได้ความอายเจ้าเป่าคงต้องมีความผิด ข้อซึ่งจีนง่วนเสงว่าเจ้าเป่าเป็นขะโมยนี้ก็มีความผิด ควรตัดสินให้กลบลบกัน แต่จีนร้องว่าที่จับไปนั้นมีความอายมาก ขอให้เจ้าเป่าจัดกิมฮวยอั๋งติ๋วมาให้จึงจะยอมแก่กัน ท่านเห็นว่าเจ้าเป่าเป็นราชตระกูลไม่ยอมให้ตามว่า แล้วจีนจึงว่า ถ้าดังนั้นให้จัดมาถวายท่านเองจึงจะยอม ท่านเห็นว่าถ้าดังนั้นก็ไม่เป็นการ จีนง่วนเสงได้เปรียบ และเสื่อมเสียพระเกียรติยศอันใด ท่านจึงได้พร้อมด้วยพระพิพากษาตัดสินตามนั้นเป็นเลิกแล้วแก่กัน ได้เรียกทานบนไว้ทั้ง ๒ ฝ่าย ทรงพระราชดำริว่าไม่ควรจะยอมเลย เพราะมันหาถึงขะโมยเสียเปรียบมาก แต่แล้วไปแล้วก็ตามเถิด

๔ หลวงเสนีพิทักษ์อ่านบอกเมืองอุบล ๒ ฉะบับ เจ้าพรหมเทวากล่าวโทษเจ้าราชวงศ์ราชบุตรที่พระยามหาอำมาตย์มอบให้ว่าราชการ ว่าบังส่วยยื่นสำมะโนครัวไม่เต็มตัวส่วย ๆ มีถึงหมื่นเศษ ยื่นแต่ ๘ พัน แล้วคัดผู้ร้ายไว้แล้ว เอาเงินส่วยใช้สรอยเสียกับมีท้องตราไปด้วยเรื่องครัวสมัครอยู่เมืองอุบล และหนองคายให้ยืมเงินส่วยซื้อสะเบียงอาหารจ่ายให้ครัวก็ไม่ขัดเสีย ต้องเอาเงินส่วยเมืองอะไรสองเมืองจำไม่ได้ รองไป ๔๐ ชั่ง คงได้เหลือเงินมาส่ง ๑๕ ชั่ง ส่งเจ้าเมืองไม่มีอำนาจด้วยราชการนั้น ราชวงศ์

ราชบุตรว่าจึงขัดขืนไว้ ทรงพระราชดำริว่าเรื่องนี้ให้พระยามหาอำมาตย์ขึ้นไปชำระก็ยังไม่ตลอดไป เพราะเกิดทัพฮ่อขึ้นก็เกณฑ์เจ้าพรหมเทวาไปทัพ พระยามหาอำมาตย์กลับลงมาก็ไม่เห็นว่าด้วยความเรื่องอย่างไร แต่จะเลี้ยงผู้ใหญ่หรือผู้น้อย ก็ต้องให้เป็นไปอย่าง ส่วนผู้ใหญ่ไม่ให้ว่าราชการ จะเอาผิดกับเขาอย่างไรได้ ที่มีตราก็บังคับถึงเขา แต่ว่าราชการไม่ให้เขาว่านั้นไม่ถูก ให้สมเด็จจัดเสียให้เรียบร้อยหาตัวลงมาว่ากล่าวกัน ควรเลี้ยงผู้ใหญ่จะได้มอบราชการไป หรือควรเลี้ยงเด็ก ก็จะได้ถอนผู้ใหญ่เสีย จะให้ถือกัน ๒ พวก ๒ เหล่าดังนี้ไม่ได้จะเสียราชการ เพราะเมืองอุบลเมืองมุกดาหาร ๒ เมืองนี้ เป็นเมืองประเทศราชขึ้นในแผ่นดินทูลกระหม่อม เพื่อจะให้รักษาวงศ์ตระกูลเมืองเวียงจันทร์ ที่ให้ไปทำลายเสีย ถึงเจ้าพรหมเทวาเขาก็เป็นคนดี ถึงจะว่าการก็เห็นจะได้ ได้ทรงคบค้ามาแต่ยังอยู่กรุงเทพ ฯ

๑๐ สั่งพระยาจ่าแสนยให้ทูลสมเด็จกรมพระให้มีข้าหลวงไปชำระความปล้นช้างเมืองน้ำปาด ที่เมืองพิชัยบอกลงมาเพราะคนตายถึง ๓ คน ให้จ่าเร่งขึ้นไปเห็นจะได้ แล้วให้เก็บข้อความบอกให้กงซุลอังกฤษเขาทราบไว้บ้าง

วันศุกร์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้าทรงปรึกษาด้วยจะตอบมิสนอกซ์ เรื่องตั้งไวซ์กงซุล ท่านเห็นว่าควรจะต้องตอบยอมเขาเสีย เรื่องนี้สมเด็จเจ้าพระยาจะไปได้ปรึกษาพร้อมกันไว้แล้ว ด้วยทราบข่าวว่าเขาจะมีมา ท่านสั่งไว้ว่า ถ้าเขามีมาอย่าให้ขัดขืนยอมเขาเสีย แต่ท่านเห็นว่าเมืองฉะเชิงเทราก็มีไวซ์กงซุลแล้ว เมืองเชียงใหม่ก็ต้องยอม ประการหนึ่งในเมืองอังกฤษเราก็ได้ตั้งกงซุลไว้หลายเมือง ที่เขาตั้งได้เราก็ต้องยอมเหมือนกัน ขอให้ร่างตอบเสีย รับสั่งถามว่าจะให้ใครร่าง ทูลว่าสมเด็จกรมพระ เพราะพนักงานของท่าน รับสั่งถ้าสมเด็จกรมพระ ฉันก็ต้องร่างเอง เพราะมหาดไทย และกรมเมืองเหมือนอยู่ในพระองค์ ถ้าจะต้องทรงร่างก็จะทรงวานท่านร่างอีกทีหนึ่ง เจ้าพระยาสุรวงศ์รับว่าได้ แต่ต้องพระราชทานพระราชหัตถ์สัก ๒—๓ ตัว หาไม่จะเป็นแย่งท่านผู้เป็นพนักงานไป ที่จะตอบนั้นจะต้องว่ารับประกันลาวไม่ได้เสียด้วย ทรงตอบการที่ไม่ประกันนั้น ถ้าว่าขึ้นมิเป็นแง่เสียทีเดียวหรือ ท่านทูลว่ายากอยู่ กลัวจะเกิดเหตุการณ์ต่อไป แล้วทูลเรื่องเอานายแฉ่งนายหวานบุตรพระยาจันทบุรี มาจำเรื่องเอาฝิ่นเถื่อนไปใส่เขาเร่งเงินใน ๑๕ วัน ถ้าไม่ได้จะเฆี่ยน ดูท่านเจ้าของเมืองเล่น

๒ สั่งประหารชีวิตอ้ายจีนเซียะโทษฆ่านายเรือที่เมืองหลังสวน เอาทรัพย์สิ่งของไป กระลาโหมเป็นตระลาการ

๓ สั่งประหารชีวิตอีหลิวฆ่าหนูเชยอายุ ๘ ขวบเอากำไล พระยารองเมืองตระลาการ

๔ สั่งประหารชีวิตอ้ายแดงจ้อย จำคุกกำหนด ๗ ปี อ้ายจุ้ย อ้ายเหมิ่น อ้ายหรั่ง อ้ายพ่วง โทษปล้นกระบือฆ่าเจ้าของตาย กรุงเก่า

๕ ทรงตัดสินความย่องเบาจำคุก ๓ ปี ราย ๑ ผู้ร้ายฆ่าคนแล้วมาดุแก่โทษที่พระมหาเทพให้จำคุก ๓ ปี ไม่ฆ่ารายหนึ่งรวม ๒ ฉะบับ พระยารองเมืองเป็นตระลาการ

๖ เจ้าหมื่นสรรเพธถวายหนังสือพระยาสุดารัตนราชประยูรว่า นายถึกรับหนังสือพิมพ์คุ้มศักดิ์ในกรมพระเทเวศสมัครมาเป็นขอเฝ้าในกรมสมเด็จพระสุดารัตน เซ็นพระราชหัตถ์ในกรมพระสุรัศวดีหักถวายเถิด พระนายสรรเพธรับไป

๑) เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงพระภูษาม่วงฉลองพระองค์เยียรบับขาวทรงสะพักสีนวล ทรงรถพระที่นั่งเสด็จไปวัดสระเกศพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาปุกในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจามรี ประทับพลับพลาทรงทักเค แต่เผาเมรุพระยาราชภักดี โปรดฯ ให้ทิ้งทานแล้วเสด็จกลับ แต่เมื่อจะ

เสด็จรับสั่งกับกรมหมื่นนเรศว่าจะต้องไปเผา ด้วยเป็นลูกเสนาบดีที่ ๑ ซึ่งเป็นคู่ทุกข์คู่ยากของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

๔ ที่พลับพลาวัดสระเกศ พระนรินทรถวายหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ ว่าด้วยมิสนอกซ์มีหนังสือตอบด้วยเรื่องเพิ่มพระราชบัญญัติโคกระบือที่ส่งร่างลงไป ท่านเห็นว่าซึ่งกงซุลว่ามานั้น เพราะได้ไปเที่ยวหัวเมืองได้ทราบความบ้าง และได้ฟังตองซูลูกค้าบ้าง ความซึ่งว่ามานั้นก็เป็นการจริง จึงได้ว่ายอมตามหมายประกาศนี้ลองดูก่อน และพระราชบัญญัติซึ่งจะออกไปหัวเมืองนั้น ถ้าท่านเจ้าของเมืองเพิกเฉยเสียไม่ระวังตรวจตราผู้ว่าราชการเมืองอยู่แล้ว ก็จะปล่อยให้นายตำบลทำการผิดพระราชบัญญัติไปต่างๆ ถ้าเป็นไปดังนี้แล้ว พระราชบัญญัติก็ไม่ทรงอยู่ได้ ความเดือดร้อนก็จะเกิดแก่ไพร่บ้านพลเมืองและลูกค้าทั่วไป ขอได้ทรงราชดำริให้จงมาก ส่งต้นออกมาด้วย คัดไว้ หนังสือมิสเตอรนอกซ์ว่าจะยอมตามหมายประกาศเรื่องนี้ลองดูก่อน แต่ถ้าว่าข้าพเจ้าต้องจำ เห็นกฎหมายเรื่องนี้ พวกตองซูก็จะซื้อโคกระบือต่อเจ้าของโดยสุจริต ก็จะเป็นที่ขัดขวางให้เนิ่นช้าเป็นแน่ เพราะเจ้าของโคกระบือไม่อยากไปหาต่อหน้ากรมการด้วยเหตุหลายประการ จะขัดขวางซื้อขายกัน

โดยสุจริตก็เป็นที่ไม่ปรารถนา จะไม่ให้พวกตองซูซื้อโคกระบือต่อผู้ร้ายนั้นเป็นการดี แต่เขาเห็นว่า ถ้าจะจับโจรผู้ร้ายเองทำโทษก็จะเข็ดหลาบดีกว่า และเห็นจะสมปรารถนาสะดวกกว่าด้วยถึงเพียงนี้ ก็เห็นว่าการที่จับผู้ร้ายนั้นเป็นแต่ห่าง ๆ ที่เดียว เขาได้ทราบข่าวมาทุกแห่งว่าพวกผู้ร้าย ๑๐ ส่วน ๘ ส่วนนั้นเป็นบ่าวหรือเกี่ยวข้องในเจ้าเมืองกรมการ ถ้ามุลนายดูแลพวกนี้ตามควร และเมื่อจับตัวได้แล้วทำโทษพอสมควรแก่การ ก็จะเข็ดไปมากกว่าจะเข็ดด้วยกฎหมายที่ว่าด้วยแต่ซื้อขายกันเท่านั้น ในเมืองอื่น ๆ ที่เป็นเรียบร้อย คอเวอนเมนต์ไม่เกี่ยวข้องด้วยการซื้อขายกันเลย เขายอมให้ตั้งกฎหมายนี้ยอมดูก่อน หวังใจไทยจะเอาเป็นธุระบ้าง จะทำโทษผู้ร้ายที่ลักโคกระบือจากราษฎรที่เป็นต้นเหตุนั้น ลงวันพุธ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๗

๑๐ พระอภัยสุรินทรขอพระราชทานสำคัญที่พระราชทานหอกกระบี่ เมื่อเป็นจิตรจำนงที่ไฟไหม้ เจ้าพนักงานเร่งเอาว่าไม่มีสำคัญ

วันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ทรงพระเครื่องใหญ่แล้ว เจ้าหมื่นสรรเพธถวายบัญชีทองเครื่องยศที่พระราชทานพระองค์เจ้าสุขุมาล รวมทองเงินพระคลังข้างที่จัดซื้อและพระราชทานมาแต่ข้างในทำสิ้นแล้วเหลือทองมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

๒ รับคำโทรเลขว่าเรือเวสาตรีเข้ามาถึงเวลาคืนนี้ ๒ ยาม

๓ ทรงปิดทองพระคำภีร์ แล้วรับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมาเป็นสำเนาหนังสือมิสนอกซ์ ว่าด้วยผู้ร้ายปล้นฆ่าหมื่นอาจที่สุพรรณ ว่าที่ไทยว่าหนีเข้าไปในเขตต์แดนอังกฤษนั้น เขาได้มีหนังสือไปถึงคอมมิชันเนอเมืองมรแมน ๆ ตอบมาว่าได้สืบเสาะหนักแล้ว ก็ไม่ได้ความว่าหนีเข้าในเขตต์แดนอังกฤษ เขาเห็นว่าไม่ได้เข้าไปเพราะมีพนักงานสืบอยู่ทุก ๆ พวกตามแดน ถ้าไปจริงคงจะรู้ คอมมิชันเนอส่งใบบอกนายโปลิศพะม่ามาฉะบับหนึ่ง เขาส่งสำเนาหนังสือพะม่าและคำแปลมาพิเคราะห์ดูเหมือนโปลิศนั้น จะรู้เรื่องดีกว่าไทย ลงวันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ สำเนาหนังสือมองซวยกีที่ ๒ มายังที่ ๑ ว่าเขาสืบได้ความแต่อินตะว่ารู้ข่าวอยู่ว่าเป็นคนไทยที่มีผมเกล้า ๒๘ คน อยู่บ้านชะมัดในเขตต์อำนาจกระเหรี่ยงแดงมีดาบมาคนละ ๕-๑๐ เล่ม ว่าจะมาขายที่บ้านงะนันดากี ซึ่งอยู่แม่ซอกแขวงเมืองตากก็หาได้ขาย ซอศงะสาระ ซอศงะสามะ ไทยลาว ๒ คนที่อยู่บ้านนั้น ให้พาไปที่บ้านจะยากนัก ดูคนไทยลาวอยู่ในเขตต์เมืองอุไทย ถึงนั้นแล้วว่าจะเอาดาบไปขายกรุงเทพฯ แล้วไปปล้นบ้านหมื่นอาจ แล้วพากันกลับมาบ้านฉะยากันดู แล้วให้ปืน ๑ ผ้าแพรพับหนึ่ง ผ้าห่มไหม ให้กับฉะยากันดู

แล้วพากันกลับมาทางเมืองกำแพงเพ็ชร์ ๘ คืน ถึงบ้านแม่ซอกอยู่นั้น ๔ คน อีก ๒๔ คนกลับไปบ้านแม่ชะมัด งะ ๒ คนนั้นอยู่บ้านแม่ซอกแน่ แต่ฉะยากันดูนั้นเป็นชาติคนไทยมีผมเกล้าเป็นลาว เดิมเป็นนายโจรอยู่บ้านบิแลน แล้วหนีมาอยู่ที่บ้านธงบางแขวงกอกกอง ๒–๓ ปี แล้วจึงมาอยู่อุทัย ถ้าไทยเอาฉะยากันดูมาถามคงได้ความเป็นแน่ ที่ไทยว่ามาทางอังกฤษนั้น เพราะไม่สืบสวน ที่เขตต์แดนนั้นเขาตรวจคนละเอียด ถ้าคนมีสินค้าหาบคอนก็ให้ไป ถ้าไม่มีต้องแจ้งกับนายโปลิศตรวจ คงไม่มีทางเขาแน่ ลงวันที่ ๒๓ เอปริล

๔ มิสเตอรนอกซ์และแฟนนีเฝ้า ทรงด้วยเรื่องตราจะถวายกวิ่น รับสั่งถามว่าจะให้ส่งไปก่อนหรือ ทูลว่า ถ้าส่งไปก่อนดีกว่า ด้วยกวิ่นจะได้อายเพราะตราเราสูง แต่ขอรอไว้ฟังดูสักเมล์หนึ่งก่อน จะมีมาว่ากระไรอีกหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ แล้วทรงเรื่องจะตั้งไวซ์กงซุล และทรงบอกด้วยผู้ปล้นเมืองน้ำปาด เขาว่าถ้ามีหนังสือถึงเขา ๆ จะถาม

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่งตามที่ทรงกับมิสนอกซ์ ได้ทรงถามว่ากงซุลที่เมืองเชียงใหม่นั้นจะตั้งเธอหรือ หนังสือนั้นจะเร่งให้ตอบหรือไม่ เขาว่าเขาเข้าใจหนังสือนั้น พูดไม่สนิทและเป็นคำผิดด้วย อยาก

จะให้พูดให้เรียบร้อย และการที่ผิดไปแล้ว เห็นว่าควรจะพูดแก่เธอหน่อยหนึ่งจึงจะดี จึงทูลว่าให้ตอบ เพราะทรงปรึกษาเขา แต่จะตอบเร็วตอบช้านั้นแล้วแต่จะโปรด ไม่เร่งดอก จึงทรงว่าการข้างต้นได้ พร้อมด้วยสมเด็จเจ้าพระยาการปลายไม่อยากจะทำพระองค์เดียว อยากจะรอสมเด็จเจ้าพระยา จะได้หรือไม่ เขาว่าไม่เป็นไรเลยรอก็ได้ การนี้เขาได้บอกสมเด็จแล้วดูก็ชอบใจ จะคอยไปอีก ๓๐ วันเศษไม่เป็นไรดอก เรื่องตั้งกงซุลนี้เขาไม่อยากจะตั้ง เขาจึงได้พูดมากับเจ้าพระยาภาณุวงศ์ และคำที่พูดนั้น ได้บอกถึงคอเวอนเมนต์ด้วยจะคิดอย่างไรก็ไม่ทราบ แต่เห็นว่าเวลานี้มีการรุสเซียมากคงจะไม่ได้คิดนัก เขาได้หนังสือเท่านี้ก็พูดไปตามคำสั่ง ทรงตอบว่าเรื่องนี้ก็คิดอยู่ว่าจะมีถึงพระยาเทพให้ตรวจดูระยะที่จะตั้ง แต่เห็นว่าไปอยู่กลางป่าใครจะไปว่าความที่นั่น แล้วพอได้ทราบหนังสือนี้ก็ยังไว้เสีย เพราะเห็นว่าที่ไหนกงซุลจะไปตั้งอยู่กับข้าหลวงในป่า เขาว่าการที่จะชำระความในป่านั้นง่ายกว่าที่เชียงใหม่ เพราะความเกิดที่นั่นทั้งนั้น การเรื่องนี้ถึงจะจัดก็คงไม่ค้าง เขาไม่อยากจะตั้งกงซุลนัก แล้วทรงซ้ำถามถึงหนังสือตอบอีก ก็ว่าตอบเมื่อใด ๆ ก็ได้ ไม่เดือนดอก การเป็นดังนี้ แต่เจ้าพระยาสุรวงศ์จะเห็นควรให้ตอบไปก่อนหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ จะ

ฟังความคิดดู อนึ่งกับมิสนอกซ์ถามว่า สมเด็จกรมพระนั้นได้ตั้งแล้วหรือยัง ทำไมไม่มีหนังสือถึงเขา ทรงพระราชดำริเห็นว่าครั้งก่อนมีถึงไปเป็นแต่แทน ครั้งนี้เป็นตัวแท้แล้ว เห็นจะต้องมีหนังสือส่งคำประกาศในราชกิจจาไปให้ทราบเสียทุกกงซุล

๖ แล้วมีถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยการที่จะตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่นั้นเป็นราชการสำคัญ ทรงพระวิตกอยู่การเรื่องนี้จะควรตอบโต้ประการใด ขอให้ท่านช่วยตริตรองดูด้วย หนังสือที่จะตอบไปนั้นก็คงจะต้องตอบยอมตั้งตามเค้าหนังสือเดิมที่ได้มีไปแล้ว แต่จะต้องรักษาตัวทั้ง ๒ อย่าง คือรักษาตัวอย่าให้พลอยผิดด้วย และอย่าให้มีการเสียโดยเร็วดังหนังสือไปรเวตที่ทรงมีไปถึงท่านเมื่อวันอังคารแรม ๖ ค่ำ เดือน ๘ ปีฉลูนพศกนั้นด้วย ขอให้ท่านตริตรองเรียบเรียงหนังสือขึ้นดูเถิด อนึ่งเวลาวันนี้กงซุลอังกฤษมาเฝ้าได้ทรงถามว่า (ลงความที่โต้ตอบกับมิสนอกซ์เหมือนมีที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์) การเป็นดังนี้ จะควรรอไว้ปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาให้พร้อม ๆ กัน หรือจะส่งหนังสือออกไปปรึกษาท่านที่นอก ท่านให้ความเห็นมาประการใดควรจะแทรกลงในหนังสือที่จะตอบไปถึงเขา ก็จะได้เพิ่มเติมตกแทรกลงเห็นว่าดีกว่าไม่ปรึกษาท่านด้วย แต่หนังสือที่

จะส่งไปนั้น จะส่งทางใดขอให้ท่านช่วยคิด การทั้งนี้ดูจะควรประการใดให้ทูลมาให้ทราบ

๗. วันนี้ไม่ได้ออกขุนนางเพราะทรงพระอักษรค่ำไป ถึงทุ่มเศษจึงได้แล้ว ขึ้นเสวยหน่อยแล้วออก พระยาจ่าแสนยนำจ่าเร่งกราบถวายบังคมลาขึ้นไปชำระความผู้ร้ายปล้นเมืองน้ำปาด อุตรดิตถ์ พระพิทักษ์อุทัยเขตต์กลับขึ้นไปเมือง

วันอาทิตย์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ท่านผู้หญิงอิ่มกลับมาแต่กัลกัตตาถึงกรุงเทพ ฯ วันศุกร์ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ วันนี้เข้ามาเฝ้าเอาของมาถวายต่าง ๆ ซุ่นภรรยาพระยาเทพด้วย

๒ เสด็จออกไม่มีราชการอะไร ประทานหมวกแฮลเมตแก่กรมหมื่นนเรศ พิชิต เทวัญ สวัสดิ์ ประวิตร มนุษ จิตร คนละใบ

๓ พระยามหามนตรี พระยาราชสงคราม ถวายตัวอย่างลายยอดปราสาทพระที่นั่งใหม่

วันจันทร แรม ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ กรมหมื่นนเรศทูล สมเด็จกรมพระสั่งให้ขอพระราชทาน พระราชหัตถ์สำคัญ มอบการมหาดไทยอีกฉะบับหนึ่ง เพราะแต่ก่อนเป็นแต่แทน ครั้งนี้เป็นตัวแล้ว กับถ้าตราที่

ไม่ใช่รับพระบรมราชโองการ ท่านขอรับพระราชทานใช้ตราของท่านไม่ใช้ราชสีห์น้อย เพราะเป็นของตัวจักรี กับใบอนุญาตเรื่องความจะขอพระราชทานใหม่

๒ พระราชทานหนังสือสำคัญสั่งเงินให้พระยามหามนตรีไปถ่ายของพระนมอิ่ม เงินพระคลังข้างใน ๑๐ ชั่ง

๓ รับคำโทรเลขสองฉะบับๆ หนึ่งว่าเรือมาตะแบนเข้ามา อีกฉะบับหนึ่งเรือประภาศกลับมาแต่เมืองกาญจนดิฐถึงเวลาบ่าย ๓ โมง ทอดอยู่เมืองสมุทร

๔ รับเรื่องราวหลวงไมตรี ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าได้ส่งของพระยาสุรศักดิ์ไว้เป็นเงิน ๕๓๐ ชั่ง เงินรายนี้เจ้าพนักงานหักเอาเป็นเงินหลวงทั้งสิ้น ตัวขัดสน ทุนซึ่งจะทำการต่อไปไม่มี ขอพระราชทานกู้เงินหลวง ๔๐๐ ชั่งพอได้ทำทุนต่อไป เดชะพระบารมีทำได้ก็จะได้ใช้หนี้หลวงแลผู้อื่น ๆ ถ้าไม่ได้ก็มีแต่บ้านเรือนและที่ขอถวายเลหลังเป็นหลวง อีกฉะบับหนึ่งว่าเงินที่ส่งของพระยาสุรศักดิ์ ๕๓๐ ชั่ง จะขอส่งหลวงแต่ ๒๐๐ ชั่ง เหลือ ๓๓๐ ชั่ง จะขอรับพระราชทานไปเป็นทุนค้าขายและทำภาษี ถ้าหารับพระราชทานไม่ได้ มีแต่บ้านเรือนและที่จะเลหลังเป็นหลวง

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีให้ท่านเป็นผู้ดูแลทำถนน ด้วยเดิมเป็นของพระยารองเมืองทำ แต่

การมีมากจึงดูไม่ตลอดไปได้ การทำถนนนั้น เมื่อแล้วใหม่ๆ ก็เป็นที่สรรเสริญได้ชื่อเสียงนานมา ถ้าไม่ได้ซ่อมแซมเสีย ไปก็เป็นแหเป็นอวน ท่านยกเหตุต่างๆ ทรงพระราชดำริ เห็นว่าท่านเป็นคนได้เสด็จเที่ยวอยู่เสมอ ให้ท่านดูแลเป็นใหญ่ในการนี้ เห็นว่ามหาดเล็กหรือตำรวจกรมเมืองคนใด พอทำการได้ก็ให้ทำเสีย เงินค่าภาษีส่งรับทำถนนก็มีอยู่แล้วปีละ ๑๐๐ ชั่งเศษ ไม่ต้องใช้เงินอื่น ให้ได้ทำเสียในฤดูฝนนี้ ถ้าจะทำที่ใด ถนนแล้วหรือยังไม่แน่นจะห้ามไม่ให้รถเดินก็ได้

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยานุภาพไตรภพ ว่าสืบได้ความว่านักองค์วัดถาให้เตรียมกำลังจะเข้าตีเมืองกำพงสวาย ได้กำชับด่านทางแข็งแรงขึ้น เมื่อสืบได้ความประการใดจะบอกเข้ามาครั้งหลัง รับสั่งให้บอกไปให้กงซุลฝรั่งเศสทราบไว้ด้วย

รับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งเข้ามา ๕ ฉะบับๆ หนึ่งเป็นสำเนาหนังสือกงซุลฝรั่งเศสว่ามีขุนนางฝรั่งเศส ๓ นายเข้ามาด้วยเรือมัตแบนแล้วจะกลับออกไปเรือนั้นในเที่ยวนี้ ถ้าจะโปรดเกล้าฯ ให้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทแล้ว เขามีความยินดีที่จะพาเข้ามาเฝ้า ส่งก๊าดเข้ามาด้วยชื่อ Reni de Bolloy, Secretaire d' Ambassade ๑ T. Phihon Consul de France ๑ Bon de Pibrac, อีกฉะบับหนึ่งสำเนาหนังสือ

พระสยามธุรพาห์ลงวันที่ ๑๗ เดือนเมย์ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำเดือน ๖ ว่าด้วยการโปลิติกที่ยุโรปนั้น ที่บอกมาก่อนไม่ได้เปลี่ยนแปลงอย่างไร ได้ยินว่าเกาวนโชวะลอฟ Count Shouvaloff ซึ่งเป็นราชทูตเมืองรุสเซียอยู่ที่กรุงลอนดอน ได้ไปเมืองเซนปีเตอร์สเบิกจะจัดการให้สงบ แต่เมืองเตอรกีก็ยังจัดการสงครามอยู่เสมอ ที่รุสเซียไม่มีใครเชื่อว่าเตอรกีจัดการเพราะเป็นการขู่อังกฤษ เหมือนเชิญอังกฤษให้ทำสงคราม เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งจะจัดการให้เรียบร้อยถึงคอยดูอย่างไรก็เห็นไม่ต้องกัน คนทั้งปวงเห็นการไม่ตกลงคงเกิดสงครามอีก อีกฉะบับหนึ่งหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ ว่าด้วยมีผู้หญิงเอมเปเรอเยอรมันกับว่าด้วยมองซิเออดิเซมมิกา หลวงพิทักษ์สยามการไวซ์กงซุลสยามที่ท่ามารเแซย์ ที่ตั้งเมื่อวันที่ ๒๕ เดือนยุไล ๑๘๖๔ ตายวันที่ ๔ เดือนเมย์ ๑๘๗๘ นี้ อายุได้ ๖๖ ปี มีคนขออยากเป็นไวซ์กงซุลมาก เมื่อแกเห็นผู้ใดสมควรจึงจะบอกเข้ามา อนึ่งยังไม่ได้รับหนังสือว่าการต่างประเทศที่ปารีศว่าด้วยการสุรา แต่ตัวแกพูดได้ว่ากงซุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯได้ยั่งยืนตามคำตอบของเขาที่อ้างสัญญาข้อ ๖ ที่ทำเดือนออคัสตวันที่ ๗ ซึ่งมีว่าด้วยสุราชาวฝรั่งเศสจะประพฤติตามความในสัญญานั้น แต่ต้องให้สับเยกอื่น ๆ ประพฤติด้วยทุกข้อทุกประการ ชาวฝรั่งเศสจึงจะประพฤติ

ตามด้วย การที่สัญญาไว้นี้หาสำเร็จทุก ๆ ประเทศไม่ เพราะฉะนั้นจะขอประพฤติตามสัญญาที่ทำไว้ใน ๑๘๖๗ นั้นไม่ได้ กับเงินเดือนเขาแต่วันที่ ๖ เมย์ ๑๘๗๗ ถึงวันที่ ๖ เมย์ ๑๘๗๘ เป็นปีหนึ่งขอให้มอบให้ยุเกอร์ แล้วบอกด้วยการเอ็กซิบิเชน แล้วจะส่งรูปเข้ามา ลงวันที่ ๑๗ เมย์

อีกฉะบับหนึ่งหนังสือพระยาอัษฎงค์ส่งต้นหนังสือดอกเตอรซิลเวศเตอหมอที่เมืองบัตเตเวียและโปรเฟสเซอรเฟอยากจะเข้ามาเล่นกลถวายที่กรุงเทพ ฯ กำหนดเขาจะไปจากสิงคโปร์ใน ๑๕ วัน ขอให้ตอบให้เขาทราบ หนังสือนั้นว่าถ้าจะเข้ามาเล่นกรุงเทพ ฯ จะเล่น ๓ ครั้ง กำหนด ๘ วันเป็นเงิน ๓๐๐๐ เหรียญ แต่ขอให้เสียค่าโดยสารให้พวกเขา ๗ คนอย่างที่ ๑ ด้วย ส่งรูปมาด้วย

รับสั่งกับนายฉันไปบอกเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ากงซุลฝรั่งเศสให้มาวันพุธแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๗ กับเล่นกลนั้นไม่ทอดพระเนตร

๘ พระนรินทรถวายหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาเจ้า พระยาสุรวงศ์ หนังสือสมเด็จเจ้าพระยาว่าท่านออกเรือเวสาตรีไปวันศุกร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๗ เวลาบ่าย ๔ โมง ข้ามสันดอนออกไปคลื่นใหญ่ลมจัดไปถึงเจ้าลาย คลื่นลมค่อยสงบแวะพักอยู่ปากน้ำปราน ณ วันอาทิตย์แรม ๑ ค่ำเดือน ๗ ใช้

จักรออกปากน้ำปรานมาพักเกาะหลัก ๓ ชั่วโมง แล้ว ออกเรือมาถึงปากน้ำชุมพรวันจันทร์แรม ๒ ค่ำเดือน ๗ เช้า ค่ำออกถึงเกาะปราบปากน้ำเมืองกาญจนดิฐ ตั้งแต่ปราน ถึงกาญจนดิฐคลื่นลมไม่สู้จัดกล้าแข็ง เรือเดินเสมอ ๗ นอต เครื่องจักรดีเรือลูกคลื่นไม่สู้แคลงนัก เดชะพระบารมี โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเรือเวสาตรีให้มาเป็นสุขสบาย พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ ลงวันอังคารแรม ๓ ค่ำ เดือน ๗

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าได้รับพระราชหัตถ์เลขาลง วันเสาร์แรม ๗ ค่ำเดือน ๗ เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่ากรุงเทพ ฯ ได้ตั้งกงซุลสยามไปอยู่ณกรุงลอนดอนและเมืองซึ่งเป็นกอ ลอนีอังกฤษก็หลายเมือง ครั้นจะโต้ตอบบิดพลิ้วอยู่ก็จะ เป็นการขัดขวาง ถ้าโต้ตอบไม่ตลอดก็จะเป็นที่มัวหมอง กัน ท่านจึงได้ร่างตอบตามความเห็น ขอพระราชทานทูล เกล้า ฯ ถวาย อนึ่งท่านได้ทราบข่าวแต่เรือลูกค้าว่าเกิดสลัด ตีเรือฆ่านายเรือตายที่แขวงเมืองกำเนิดนพคุณ ท่านจึงจัดเรือ สงครามครรชิตให้ขุนนเรนทรเสนีเป็นนายเรือออกไปลาด ตระเวน กำหนดใช้จักรวันพุธแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ถ้าโปรด ให้รับหนังสือตอบกงซุลซึ่งว่าด้วยการตั้งไวซ์กงซุลที่เมือง เชียงใหม่ออกไปปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาด้วยก็จะให้นายเรือ

รับไปส่งเมืองกาญจนดิฐแล้วส่งร่างตอบมาด้วย ร่างตอบว่าด้วยหนังสือลงวันอังคารแรม ๓ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศกไปยังข้าพเจ้าแจ้งความว่าท่านเฮอมาเยคคีสิเกตรีออฟสเตดแจ้งความมายังท่านว่า คอเวอนเมนต์อังกฤษเห็นว่า เพราะข้อ ๑๐ ในหนังสือสัญญาที่กรุงบริตเตนเนียทำไว้ต่อกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเอปริล คฤศตศักราช ๑๘๕๕ และหนังสือสัญญาที่กรุงทำต่อคอเวอนเมนต์อินเดียเมื่อ ๑๘๗๔ มิได้ลบล้างอำนาจและผลประโยชน์ในหนังสือสัญญา ๑๘๕๕ เลย ถ้าคอเวอนเมนต์อังกฤษจะตั้งไวซ์กงซุลที่เมืองเชียงใหม่ เพราะหมายจะบำรุงการค้าขายในเขตต์แดนไทยให้เป็นประโยชน์กับลูกค้าฝ่ายไทย ฝ่ายอังกฤษ ปรารถนาจะไม่ให้เกิดทุ่มเถียงกันทั้ง ๒ ฝ่าย เหมือนที่ได้เกิดแล้วมา ขอให้ท่านเสนาบดีตริตรองการเรื่องนี้แล้วขอให้มีตอบไปยังท่านนั้น ข้าพเจ้าได้นำข้อความในหนังสือของท่านขึ้นกราบ ฯลฯ แด่สมเด็จพระเจ้าและเสนอ ฯลฯ ทราบแล้วปรึกษาพร้อมกัน

วันอังคารแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระดิฐการภักดีถวายหนังสือขัดข้องเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยความราชบุตรเมืองเถิน ซึ่งพระราชทานฎีกาให้ชำระความ ในฎีกาว่าเชียงนั้นขายไม้ให้

ราชบุตร ๆ ล่องแพไม้มา เชียงนันจับว่าราชบุตรลักไม้ ราชบุตรให้นายเผื่อนเป็นทนายต่าง ตระลาการถามให้การแล้ว ราชบุตรก็ขึ้นไปเมืองเถินได้เดือนเศษจึงกลับมา ทนายแจ้งว่าเมื่อราชบุตรไปได้ ๑๑-๑๒ วันนั้นตระลาการบังคับให้ส่งสัญญา ได้ร้องว่าสัญญาราชบุตรเอาไป ตระลาการให้ทำผัดตัว ไม่ยอม เอาขังตะรางไว้ ตัวทนไม่ได้ต้องทำผัด ครั้นครบให้ยอม ไม่ยอมก็ขัง จึงต้องยอม แล้วพระยาเจริญตัดสินว่าให้เชียงนันใช้เงินให้ราชบุตร ๒๐๐๐ แถบตามรับแต่ไม้สัก๒๓๐ต้นอยู่กลางตระลาการนั้น ตัดสินให้เชียงนันทั้งสิ้น เชียงนันทำสัญญาไว้เดิมถึง ๔๘๐๐ แถบ ตัดสินให้แต่ ๒๐๐๐ นั้น ท่านได้เรียกพระยาเจริญมาถาม พระยาเจริญว่านายเผื่อนทำผัดถึง ๓ นัดไม่ได้ จึงได้ตัดสินว่านายเผื่อนรับว่าเชียงนันให้ไม้ราชบุตร๒๘๓ต้น หักส่งครบประจำ๒๐๐๐ แถบ ๑๕๐ ต้น คงไม้เกินอยู่ ๑๓๓ ต้น แต่ไม้เชียงนันอายัดไว้ ๒๓๓ ต้น คงเป็นไม้ราชบุตร ๘๘ ต้น คำหาคำให้การไม่มีรายกำรายวา จึงเอาไม้ ๑๕๐ต้น ราคา๒๐๐๐แถบคิดถัวกันเสมอต้นละ ๑๐ บาท ไม้ ๑๓๓ ต้นเงิน ๑๖ ชั่ง ๑๐ บาท ให้ราชบุตรใช้เงินแก่เชียงนัน ถ้าเชียงนันจะเอาไม้คิดก็ให้ราชบุตรคิดถัวราคาไม้ ๒๓๑ ต้นลงคงราคาเสมอกันให้เชียงนันไป ฝ่ายเชียงนันยอม นายเผื่อนไม่ยอมทำ

ผัดขอรอราชบุตร ๒๖ วัน ถ้าไม่มาตามกำหนดจะยอม ครั้นได้ ๑๔ วันมาทำยอมให้ จะคืนไม้ ๔๘ ต้น จะเอาเงิน ๑๒ ชั่ง ๒๐ บาท เชียงนันก็ยอม นายเผือนทำใบเสร็จให้ไว้ พอราชบุตรลงมาถึงนายเผือนก็ไม่รับเงิน ได้ความดังนี้ ครั้นชำระต่อไปก็จะเป็นการรื้อถอนหนังสือยอมที่โจทก์จำเลยทำไว้กับตระลาการแล้วนั้น จะโปรดประการใดแล้วแต่จะโปรด อีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยเมื่อปีระกาเบญจศก นุดอาหารบริรักษ์แต่ยังไม่เป็นโทษ เรียนสมเด็จเจ้าพระยาว่าเงินนายนุด ๑๕๐ ชั่ง เสนพี่สาว ๑๕๐ ชั่ง รวมเงิน ๓๐๐ ชั่ง ค้างหลวงพิศาลผลพานิช ไปทวงก็ไม่ได้ทั้งต้นเงินและดอกเบี้ย สมเด็จเจ้าพระยาเอาตัวมาถามรับแต่ไม่มีเงินจะให้ จึงสั่งให้ขังตรางเร่งเงินได้ ๒ วัน หลวงพิศาลร้องต่อสมเด็จเจ้าพระยาว่า ถ้าขายขาดทุน เจ้าหนี้มิใช่แต่รายเดียว มีอยู่หลายพันชั่ง จะขอให้ขายเลหลังของใช้เจ้าหนี้ สมเด็จเจ้าพระยาให้หาท่านไป สั่งว่าการเลหลังดังนี้กฎหมายไทยก็ไม่มี แต่จะทิ้งไว้ช้าไปของก็จะสูญเสีย ให้ท่านประกาศกับเจ้าว่าจะเลหลังของใช้เงินตามมากน้อย แล้วท่านได้สั่งพระยาเจริญให้ไปทำบัญชี ยังไม่ได้เลหลัง พระยาเพ็ชรพิชัยซึ่งมาร้องว่าเป็นเจ้าหนี้หลวงพิศาลอยู่ ๑๕๐ กับประกันรายเงินพระองค์ยิ่ง ๕๐๐ พระองค์บัญจบ ๒๕๐ รวม ๗๕๐

ถ้าเลหลังดังนี้ต้องขาดทุนมาก จะขอไปว่ากล่าวปรานีประนอมเจ้าหนี้ทั้งปวงให้ยอมยกดอกเบี้ยให้แก่หลวงพิศาล หลวงพิศาลค้าขายและเก็บเงินส่งเจ้าหนี้ปีหนึ่งร้อยละ ๑๐ เสมอ จนหมดเงิน เมื่อหลวงพิศาลใช้ไม่ได้ตามสัญญาจะขอเลหลัง หลวงพิศาลก็ยอม ท่านเรียนสมเด็จเจ้าพระยาฯ ว่าถ้าได้อย่างนั้นก็ดีแล้ว แต่ถ้าเจ้าหนี้ยอมน้อย พวกที่ไม่ยอมมากกว่า ก็เป็นใช้ไม่ได้ เจ้าหนี้ ๑๒ รายยอม แต่พระยาไพบูลย์รายเดียวไม่ยอม จะเอาทั้งต้นและดอกเบี้ย เจ้าหนี้ทั้งปวงก็ทำหนังสือยกดอกเบี้ยให้ได้ใช้เงินกันมาแต่ปีระกาแล้วพระยาไพบูลย์แต่งให้หลวงอินทรสมบัติฟ้องศาลหลวงตกมากรมท่ากลาง ท่านได้พบพระยาไพบูลย์ได้ว่ากล่าวก็ไม่ฟัง ก็เป็นนิ่งกันมา ๕ ปีแล้ว มาวันอังคารขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๗ หลวงอินทรสมบัติทนายมายื่นเรื่องราวกล่าวโทษขุนศาลว่าไม่ชำระความให้ ครั้นจะให้ชำระก็ได้ ด้วยเจ้าหนี้ทั้งปวงยอมไว้แล้ว มาขัดแต่ผู้เดียว ขัดข้องอยู่ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง

๒ มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่า ขัดข้องเรื่องความหลวงพิศาล เป็นที่พระยาไพบูลย์ ทนายพระยาไพบูลย์ยื่นเรื่องราวกล่าวโทษขุนศาลตระลาการนั้น เห็นว่าความชั้นต้นซึ่งได้จัดไปนั้นตามคำสมเด็จเจ้าพระยาตัดสิน ซึ่งพระยา

ไพบูลย์ฟ้องศาลหลวงประทับตรากระทรวงกรมท่ากลาง ก็ควรชำระตามพระราชกำหนดกฎหมาย แต่ความนั้นท่านเสนาบดีได้บังคับตัดสินลงอย่างหนึ่งแล้ว ขุนศาลตระลาการจะไปชำระอย่างไรได้ ควรงดเรื่องราวกล่าวโทษขุนศาลตระลาการนี้ไว้ แต่เรื่องความเดิมนั้น เธอจะตัดสินให้เป็นเด็ดขาดได้เองตามคำตัดสินเดิมหรือจะรอไว้ให้สมเด็จเจ้าพระยาท่านตัดสินก็ตาม ด้วยท่านเป็นผู้ตัดสินมาแต่เดิมแล้ว ครั้นจะทรงตัดสินก็ไม่ได้เกี่ยวข้องในการข้างต้นมารับเป็นผู้สั่ง แต่ให้งดเรื่องราวไว้คอยฟังคำตัดสินทีเดียว

๓ พระยาภาษถวายหนังสือว่าวันจันทร์แรม ๕ ค่ำเดือน ๗ เป็นวันเริ่มเรียนสังสกฤต ได้นิมนต์พระราชาคณะ ๕ รูป คือพระสาสนโสภณ ที่ธรรมวโรดม ๑ พระโพธิวงศ์ ๑ พระวินิตวินัย ๑ พระอมรโมฬี ๑ พระสงฆ์สามเณรผู้เรียน ๒๐ หม่อมเจ้าเณรภุชงค์ ๑ หม่อมราชวงศ์เจริญเปรียญ ๕ ประโยค วัดระฆัง ๑ พระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ ๕ ประโยค วัดราชประดิษฐ ๑ มหาอ่อน ๕ ประโยค วัดราชประดิษฐ ๑ พระปลัดตาบเปรียญ ๕ ประโยค วัดราชบพิธ ๑ มหาแฟง ๗ ประโยค วัดนามบัญญัติ ๑ มหายัง ๕ ประโยค มหาเดช ๕ ประโยค วัดโสมนัส ๒ มหาพลับ ๕ ประโยค วัดบรมนิวาส ๑ มหาดิด ๕ ประโยค วัดสามพระยา ๑ มหาสาย ๕ ประโยค มหาเทศ ๕ ประโยค วัดบวรนิเวศ ๒ มหาบุญ ๕ ประโยค ๑

มหาอิ่ม ๔ ประโยค สามเณรปุ่น ๔ ประโยค วัดมหาธาตุ ๒ มหาเอม ๔ ประโยค วัดเชตุพน ๑ มหาทัด ๔ ประโยค วัดจักรวัรรดิ ๑ มหาสุ่น ๓ ประโยค วัดมหรรณพ์ ๑ มหาอ่อน ๓ ประโยค พระอ่อน วัดบุบผาราม ๑ คฤหัสถ์ผู้เรียน ๖ พระองค์เจ้าฉายเฉิด ๑ พระศรีสุนทร ๑ พระสิทธิไชย ๑ หม่อมราชวงศ์หนู ๑ ขุนโอวาทวรกิจ ๑ นายเดชเปรียญ ๑ หม่อมราชวงศ์เนตรล่าม ๑ มิสเตอรไปเยอล่าม ๑ รวม ๘ ได้จัดของสำหรับพระราชทาน ๑๗ สิ่ง ให้เมื่อสิ้นเวลาสอนแล้วพราหมณ์ได้สปีชด้วยภาษาสังสฤกต อังกฤษ ชี้แจงคุณประโยชน์ที่เรียน พระสาสนโสภณกับแกเป็นผู้แปลให้ผู้เรียนฟัง ถวายพระราชกุศล แล้วถวายคำแปลหนังสือมิสเตอรริศถึงพระยาภาษฉะบับหนึ่งว่าด้วยการตั้งมหาราชาโกโลเนียนออฟฟิศ ได้ตกลงซึ่งไม่เป็นการจริง เขาถือว่าเป็นจริง แต่ยังรอฟังคำสั่งคอเวอนเมนต์อยู่กับเซอรวิลเลียมรอบินซันว่าจะเข้ามากรุงเทพ ฯ ถวายตรา ได้ถามเขาว่าการรับรองอย่างไร ตัวเขาตอบว่ารับดี ตัวเจ้าเมืองและภรรยาคงจะเป็นสุข กับกงซุลวิลันดาคนใหม่จะมาถึงบางกอกเร็วๆนี้ กับว่าด้วยมิสเขาได้มามีหนังสือมาแต่ฝรั่งเศส ว่าที่กงซุลเมืองมารแซย์ว่างอยู่ เขาให้เขาช่วยขอตั้งมองซิเออรกุศตาฟโครเมลา ซึ่งเป็นผู้บังคับการในออฟฟิศอินชุรันหนังสือลงวันที่ ๑๗ ยูน

๔ รับคำโทรเลขฉะบับหนึ่งเวลายาม ๑ ว่าเรือไฟเข้ามาลำ ๑ ไม่ได้รีโปดใช้จักรขึ้นมากรุงเทพ ฯ ทีเดียว ดูเหมือนเรือสงครามครรชิต

๕ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองนครสวรรค์ ว่าท้องตราและร่างสัญญาป่าไม้มองอีเปรียงที่จะให้ทำสัญญาป่าไม้จะได้รัตติฟายนั้น ได้ให้ไปตามมองอีเปรียง ๆ มีหนังสือมาว่าจะออกไปมรแมน ถ้ากลับมาจึงจะรัตติฟาย ได้เก็บร่างสัญญาเก็บรักษาไว้ในตู้บ้านแล้ว มีผู้ร้ายทิ้งไฟ บ้านพระยานครสวรรค์ไหม้ ข้อพระราชบัญญัติโคกระบือและสัญญาไหม้ ขอใหม่

๖ พระยาจ่าแสนยทูลว่า พระพิทักษ์อุทัยเขตต์ทูลขอโทษที่ให้ลงพระราชอาชญานายรอดที่กล่าวโทษตัวไม่จริงเฆี่ยน ๖๐ ส่งคุก ๓ ปีนั้น ขอให้ลงพระราชอาชญาแต่ ๓๐ สักเป็นเลขคงเมืองๆอุทัย ไม่โปรด ว่าโทษหลวงจะไปพยาบาทกันอย่างไรก็ไม่รู้ไม่ได้ เพราะนี่ทำเป็นโทษหลวง

๗ ขุนนางกรมท่าถวายต้นหนังสือหมออเมริกันลงชื่อเข้ามา ๗ คน ขอบพระเดชพระคุณที่โปรดเกล้า ฯ ให้ได้ซื้อที่ กับสำเนาหนังสือมิสเตอรริศมีมาว่าด้วยขอที่กงซุลเมืองมารแซย์ตามที่มา มาที่พระยาภาษกับว่าด้วยคอเวอเน่อสิงคโปร์จะเข้ามากรุงเทพ ฯ ลงวันเดียวกับหนังสือพระยาภาษ

๘ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษี จดหมาย ถวายตอบพระราชหัตถ์เลขาว่าซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้กำกับทำถนนรับฉลองพระเดชพระคุณ การซ่อมแซมนี้เดิมพระยารองเมืองใช้คนโทษเป็นกำลัง ใช้เงินแต่ซื้อของ ทำอยู่เล็ก ๆ น้อย ๆ คิดด้วยเกล้าว่าเงินภาษี ๒ อย่างนี้อยู่ใน ๑๐๐ ชั่งเศษ ถ้าคิดทั้งกำลังและสิ่งของจะไม่ใคร่พอกับการ ด้วยเป็นคราวแรก ถนนทุก ๆ ถนน ท่านได้ตรวจดูเป็นถนนอ่อน ๆ เปรอะเปื้อน ดีอยู่แต่ถนนเดียวหน้าจักรวรรดิ์ คิดว่าจะต้องคิดใช้อิฐกับศิลาให้มากจึงจะแข็งแรงมั่นคงตลอดไปได้ ถ้าลงทุนมากเมื่อทีแรกแล้วต่อไปก็ต้องซ่อมแซมเล็กน้อยต่อไปจึงจะพ้นนินทา การครั้งนี้จะโปรดเกล้า ฯ ให้ทำเป็นการเหมาการจ้างหรือจะใช้คนพวกไหน จะได้คิดจัดการให้ทันราชการ

วันพุธแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขว่าวังหน้าลงไปเมืองสมุทร

๒ พระยาภาษกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าซึ่งจะเสด็จทอดพระเนตรทำเตเลโฟนพรุ่งนี้ กงซุลเยอรมันและกงซุลนอรเวสวิดเดนจะขอรับพระราชทานเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททอดพระเนตรด้วย โปรด ฯ ให้มา

๓ แล้วมีพระราชหัตถ์เป็นอังกฤษถึงคอเวอเน่อสิงคโปร์ ฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยได้ทรงทราบแต่มิสเตอรริศว่าเลดีรอบินซัน จะเข้ามา ทรงยินดีที่จะรับรอง และมีถึงมิสเอม ซึ่งจะแต่งงานกับมิสเตอรริศวันนี้ฉะบับหนึ่ง พระราชทานกำไลงูประดับทับทิม แล้วเขาตอบขอบพระเดชพระคุณเข้ามาฉะบับหนึ่ง

๔ กงซุลฝรั่งเศสพาขุนนางฝรั่งเศส ๓ นายเข้ามาเฝ้าทรงด้วยเรื่องคนเมืองเขมร ที่กงซุลตอบมานั้นดูความเอาสัญญาใหญ่มาพูด ที่ไทยพูดนั้นว่าด้วยสัญญาฝรั่งเศส ว่าด้วยเมืองเขมรจะต้องเอาคนไว้ดังคราวฝรั่งเศสรับสนองโสไว้ด้วยหนีร้อนมาพึ่งเย็น กงซุลก็ยอม

๕ กาพย์จดหมายถวาย ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยทูลกระหม่อมพระองค์น้อยจดหมายมาว่ากัปตันเอมขอแตรทหารมหาดเล็กลงไปเป่าในที่แต่งงานบุตรสาว ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาฉะบับหนึ่ง กงซุลฝรั่งเศสให้เธอกราบบังคมทูลว่าเวลาพรุ่งนี้เช้า ๔ โมงจะขอให้หาฝรั่งเศส ๓ คนไปดูพระที่นั่งอัมรินทร วัดพระแก้ว วัดพุทธรัตน ช้างเผือก กับองค์ดิฐกราบถวายบังคมลาไปปาตีมิสเตอรริศวันนี้ โปรดอนุญาต

๖ สมเด็จกรมพระจดหมายฉะบับทูลเกล้า ฯ ถวายต้นหนังสือมีมาด้วยความมองกุฏ ส่งเรื่องราวมองซวยเลน

มาด้วย ขอให้ชี้แจงความไปให้เขาทราบ กับร่างตอบกงซุลเรื่องค่าตอไม้และช้างม้าโคกระบือ เรื่องโปรดเกล้า ฯ ให้เราไปทูลสมเด็จว่าเรื่องมองกุฌนั้นเห็นจะเกิดเป็นความใหญ่ แต่เรื่องนี้เป็นของปรึกษาเสนาบดี ๆ ตัดสินไว้ต้องปรึกษาให้พร้อม ๆ เรียงความตอบไป แต่เรื่องค่าตอไม้จะผัดเขาไปว่ารอสมเด็จเจ้าพระยาไม่ได้ เพราะเรื่องเล็กน้อยควรจะตรวจบอกพระยาเทพให้ละเอียด แล้วจะได้บอกไป เรื่องช้างม้าโคกระบือนั้นดีแล้ว กับให้ทูลเรื่องทรงกับกงซุลฝรั่งเศสด้วย

๗ ออกขุนนาง พระยาศรีทูลบอก ๔ ฉะบับ ว่าด้วยที่มีหนังสือไปถึงคอมมิสชันเนอเรื่องยางแดงลูกจ้าง เขาตอบมาว่าด้วยออกประกาศส่งสำเนามากับเรื่องเรือจ้าง เรื่องสืบได้ความว่ามองใบตาย กับเขาตอบมาเรื่องความมองบันดอที่ส่งไป เขาเห็นว่าไม่เป็นปล้น ได้ส่งไปมรแมนกับเงินค่าตอไม้และชำระความแล้วริโปดมาด้วย รับสั่งให้คัดเรื่องเขาออกประกาศขึ้นไว้ กับเรื่องมองใบให้รอไว้ก่อนด้วยเป็นความสืบได้

๘ ขุนนางกรมท่าถวายบาญแผนกเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าจีนกุ้ยผู้เป็นที่ขุนภิพอากรซึ่งรับทำภาษีไม้ดำแดงจำนวนปีฉลูนพศก เงิน ๑๓๐ ชั่งสั่งเสร็จมีกำไรบวกเงินจำนวนปีขาลนี้

อีก ๑๐ ชั่ง รวมเดิมด้วยเป็นเงิน ๑๔๐ ชั่ง เป็นวันอาทิตย์ ขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๘

วันพฤหัสบดีแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เมื่อคืนนี้เวลา ๓ ยามเศษ พระองค์เจ้าสว่างประชวรครรภ์แต่น้อย ๆ เวลาโมงเช้าเสด็จลง ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง ๑๖ นาที กับ ๑๕ วินาทีประสูติพระราชกุมาร สมเด็จกรมพระ กรมหมื่นนเรศ กรมหมื่นพิชิต เทวัญ เข้าไปเฝ้ารับสั่งให้เข้าไปชม แล้วกรมหมื่นนเรศผูกกระโจม ท้าวอินทรสุริยาเชิญเสด็จขึ้นพระแท่นแล้วเสด็จกลับ

๒ มีพระราชหัตถ์ถึงเสด็จอุปัชฌาย์ขอดวงพระชันษาแล้วเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทรงรถไปสวนสราญรมย์ทอดพระเนตรมิสเตอรเอนเยลทำถวายที่พระที่นั่งในสวนพร้อมด้วยสมเด็จพระองค์น้อย กงซุลเยอรมัน กงซุลนอรเวสวิดเดน อาลบาศเตอ ขุนนางหลายคน พระยาสมุทรอยู่ที่ออฟฟิศโทรเลข พูดกันได้ยินถนัด แล้วพูดไปเมืองสมุทรด้วย ประทับอยู่จนเกือบย่ำค่ำเสด็จกลับ อนึ่งเมื่อจะเสด็จที่สนามหญ้า พระพิเทศสันตรพานิชถวายเรื่องราวว่าเดิมโปรดเกล้าฯ ให้แกรับปืนคาบศิลาชุดที่ชำรุดไป จำนวนปืนคาบศิลามีรางเครื่องพร้อม ๔๒๗๐ บอก ๆ ลำเหรียน

ปืนชำรุดปืนคาบศิลาชุด ๒๓๕๗๐ บอกๆ ละ ๙๐ เซ็น ลำกล้องเปล่า หางไก่หัก ๔๖๓๐ บอก ไม่ได้กำหนดราคานั้น เขาได้ไปจ้างซ่อมแซมจำหน่ายได้ ๒๖๐๐ บอก ราคาบอกละ ๓ บาท เป็นเงิน ๗๘๐๐ บาท หักค่าซ่อมบอกละ ๑ สลึง เงิน ๖๕๐ บาท คงเงิน ๗๑๕๐ บาท บัดนี้ปืนต่างประเทศเปิดจำหน่ายออกมาขึ้นทุกเมือง ขายราคาก็ตก ปืนที่เขาซ่อมจำหน่ายไม่มีผู้ใดซื้อ เพราะปืนต่างประเทศดีกว่า ประการหนึ่ง ซ่อมก็ต้องลงทุนมาก ต้องขายราคาแพง และปืนเขาขายได้ ๒๖๐๐ บอก หักค่าซ่อมแล้วคงเงิน ๗๕๕๐ บาทนั้นเขาขอทูลเกล้าฯ ถวาย แต่ปืนที่เหลืออยู่อีก ๓๐๒๔๐ บอกนั้น ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายแต่ราคาบอกละ ๑ สลึงพอซ่อมแซมจำหน่ายได้ทุนคืนมาเป็นกำลังในการค้าขายต่อไป แต่ปืนลำกล้องเปล่า ๔๖๓๐ บอกนั้น ขอรับพระราชทานโปรดเกล้า ฯ งดราคาให้เขาด้วย แต่พอเป็นกำลังค้าขายต่อไป เรื่องนี้โปรดให้พระองค์สายไปพูด

๓ รับคำโทรเลขเรือไฟมาลำ ๑ ออก ๒ ลำ

๔ ออกขุนนาง นายรองสนองถวายดวงพระชันษาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายที่เสด็จอุบัติชณ์ถวายมา

๕ พระยาศรีอ่านบอกเมืองพิไชยส่งต้นหนังสือเมืองหลวงพระบางลงมา ว่าท้าวอินทรโฉมบอกมาที่หลวงพระบาง

ด้วยตีฮ่อ ๆ ตาย ๑๕ คน ยังตั้งอยู่ ยังไม่เลิกไป ขอสะเบียงและศิลาปากนก และขอกองทัพเมืองหลวงพระบางไปช่วย กับว่าเมืองตีนเง่มีหนังสือมาเตือนหนังสือตอบส่งต้นหนังสือลงมาโปรดให้พระราชทานศิลาปากนกไป แล้วอ่านร่างตราตอบเมืองหลวงพระบาง เรื่องกล่าวโทษเจ้าอุปราชว่าข่าเดิมอยู่ในเจ้าอุปราชเป็นขบถ แล้วให้เจ้าอุปราชไปรบฮ่อก็บิดพลิ้วไม่ไป เป็นที่สงสัย เจ้าอุปราชลงมาเฝ้าโปรด ฯ ให้ถามให้การว่าข่าพวกนี้เดิมตัวคุมครั้งเจ้าหลวงพระบางจัน ครั้งนี้เจ้าหลวงพระบางให้คนอื่นคุมเก็บส่งแรงเหลือเกิน ข่าจึงเป็นขบถขึ้น การที่ให้ไปรบฮ่อไม่ไปนั้น เพราะป่วยประการหนึ่ง มิใครไปคนหนึ่งเมื่ออับจนขัดสะเบียงและขอให้ไปช่วยก็ไม่ไป กลัวจะเป็นดังนั้น มีตราให้ปรองดองกันเสียอุปราชเคยได้ประโยชน์อย่างไรให้ได้ดังนั้น ให้ฟังบังคับบัญชาเจ้าเมืองที่ชอบด้วยราชการ

๖ พระนรินทรถวายงบเดือนภาษีฝิ่น ภาษีร้อยชักสาม จำนวนเดือน ๖ เงินคงโรงเดือน ๕ มาจำหน่ายเดือน ๖ ๓๐๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ สลึง ๒ ไพ เดือน ๖ ทุนกำไร ฝิ่นสุก ในกรุง เสียทุนตำลึงละ ―|๒ ๒ ฝิ่น ๒๘๘๕๘ | ― เงิน ๘๓๓ ๑ |๓ ๒ สี่ทุนตำลึงละ ―|๒ ๑

ฝิ่น ๓๕๐ ๑๒๔๕๑ ๕ | เงิน ๓ ๑ | ๓ ๓ รวมฝิ่น ๔๒๓๑๐ ๕ |

๑๒๘๓ เงิน ๕ ๑ | ๓ ๑ หัวเมือง เสียงหุน ๑๗๑๐ | ๕๓ เงิน ๘ | ๓

๓๖๕ สี่หุน ฝิ่น ๑๓๐๐๐ | เงิน ๑๒ | ๒ รวมฝิ่น ๑๔๗๑๐ |

๔๑๙ เงิน ๑ | ๑ รวม ๒ ราย ฝิ่น ๕๗๐๒๐ ๕ | ๑๗๐๒ เงิน ๗ ๑ | ๑

ฝิ่นดิบ จีนซื้อไปเมืองเขมรราคาหาบละ ๑๖ ๑๐ | ฝิ่น ๓๐ ก้อน

๑๒ เงิน ๗ | ๒ รวมกับเงิน ๒ ราย เป็น ๑๗๑๔ ๑๔ ๑ | ๒ ๑ รวมกับเงิน

คงโรงเดือน ๕ มาจำหน่ายเดือน ๖ เป็น ๒๐๑๘ ๓ ๑ | ๓ ๒

จำหน่ายใช้เงินหลวง ส่งใช้ ๑๐๐๐ | ๑๖๐๕ ๘ | ๑ ใช้ลด

ร้อยละ ๕ เงิน ๔๗ ๑ | ๒ ๓ รวม ๑๖๕๒ ๑๐ ๑ | ๒ คงเงิน ๓๖๕ ๑๓ ๒ | ๒ ๒

ฝิ่นดิบ เดิมคงโรง๔๕๙๕ก้อน ลิ้นกระบือหนัก ๑๕ | ๒๑๕๘

ใหม่ ๑๑๖๐ ก้อน รวมฝิ่นก้อน ๕๗๕๕ ก้อน ลิ้นกระบือ

๑๕ | ๒๑๕๘ จำหน่ายต้ม ๒๓๐๔ ก้อน ลิ้นหนัก | ๘๖๔

คิด ๑๒ ชั่งเป็น ๔ ก้อน เป็น ๒๔๘ ก้อน รวม ๒๕๙๒ ก้อน
จีนซื้อไปเขมร ๓๐ ก้อน รวม ๒๖๒๒ ก้อน

ฝิ่นสุกเดิมคงโรงก้อน เสียงหุน ๒๙๙๘๒ ๕ สีหุน
๓๑๒๕๐ รวม ๖๗๒๓๒ ๙ ต้มใหม่ ก้อน เสียงหุน
๓๑๖๖๘ สีหุน ๒๗๗๑๔ รวม ๕๙๓๘๒ ลิ้นกระบื้อ
ได้เนื้อ ๔ หุน ๘๘๖๗ รวม ๖๘๒๔๙ จับฝิ่นเถื่อนได้
สีหุน ๓๐ รวม เสียงหุน ๖๑๖๕๐ ๕ สีหุน ๗๓๘๖๑ ๕
รวม ๑๓๕๕๑๑ ๙

จำหน่ายขาย เสียงหุน ๓๕๖๙ สีหุน ๒๕๔๕๑
รวม ๕๗๐๒๐ ๕ เตกหะรับไป สีหุน ไปนครชัยศรี สมุทร
สาคร สุพรรณ รวม ๕๐๐๐ ร่วมกับที่ขาย ๖๒๑๒๐ ๕
ขาดตาชั่ง เสียงหุน ๒๓ สีหุน ๑๔ รวม ๓๗
รวมทั้งหมด เสียงหุน ๓๑๕๙๒ สีหุน ๓๐๔๖๕ ๕
รวม ๖๒๐๕๗ ๕

คงฝิ่นสุก เสียงหุน ๓๐๐๕๘ | [๕] สีหุน ๔๓๓๙๕ | [๙]

รวม ๗๓๔๕๔ | [๔] ฝิ่นดิบก้อน ๓๔๒๑ ก้อน ลิ้นกระบือ

หนัก ๑๕ | ๑๒๘๔

เตกหะกงสีได้ขายฝิ่น ๔๗๔๑ | เงิน [๑๔๑] ๑๑ | จำหน่าย

[๑๐] ๕ ๑ | ๓ ส่งเงิน [๑๓๑] ๕ ๑ | ๓ รวมเงินคงโรง กงสีใหญ่เงิน [๓๖๕] ๑๓ | ๒ ๒ [๒]

เตกหะกงสี [๑๓๑] ๕ ๑ | ๓ รวม [๔๙๖] ๑๙ ๑ | ๑ ๒ [๒]

ภาษีร้อยชักสาม เรือกำปั่นไฟ ๑๒ เรือกำปั่นใบ ๑๑ รวม ๒๓ เรือไหหลำ ๗ เรือแง่ ๑๗ รวม ๔๗ ราคาสินค้าเดิมบอกด่านทุน ๓๕๗๑๘๕ [๕ ๖ ๑] ตีราคาขึ้นได้อีก ๒๗๔๑๔ [๓ ๑ ๑ ๗ ๔]

รวม ๓๘๔๕๙๙ [๙ ๗ ๒ ๔ ๗] เหรียญ เรียกภาษีร้อยชักสามได้เงิน ได้

ผ้า เป็นเงิน ๑๑๕๓๗ เหรียญ คิดราคาเหรียญ ๕ บาท
๙
๙
๖

๒๔๐ / ๔๖
เป็นเงิน ๗|๒ จำหน่ายเงิน ๑๓|๒ ๒ คงได้เงิน ๗๖๙๘
๖
๐

๑๖๐
เหรียญ เงินบาท ๗|๓ ผ้าลายร้อยแปดสิบสามกุลี ๑๘

๓๓ / ๑๙๓
ผืน ราคาเงิน ๑๖๐๑ เหรียญ เงิน ๗| ๒ รวมได้เงิน ๑๔|๓ ๒
๑
๐

ไม่ได้เรียกทุน ๓๔๖๘ เหรียญ คิดภาษี ๑๐๔๐ เหรียญ
๖ ๕
๒
๕

วันศุกร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสือท่านกาพย์ ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยนายพิศลทำจดหมายยื่นว่าการในตำแหน่งที่เป็นเปมาสเตอร์นั้น มีมาก เสมียน ๒ คนไม่พอ ขอเสมียนที่ ๒ อีกคนหนึ่ง กับเสมียนสำหรับออฟฟิศใหญ่มีอยู่ ๕ คนไม่พอ ขอเสมียนที่ ๑ อีกคนหนึ่ง กับว่าด้วยคนสมัครเข้ามาเป็นทหารอีก ๕ คน ขอพระบรมราชานุญาตส่งจำนวนซ่อมาด้วย อีกฉะบับหนึ่ง

ว่าจมื่นพิชิตทำจดหมายบอกว่าในเดือน ๘ หมอจะมาจุด กล่อน ขออยู่รักษาตัวไม่เข้าเวร ส่งจดหมายมาด้วย

๒ กงซุลเยอรมันพาทิ่มิสเตอรเฮาสแมนที่ ๒ เข้ามาเฝ้า กงซุลคอนเคงชุเลต สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอประสูติ

๓ พระยาสุรินทรทำเรื่องราวทูลเกล้า ฯ ว่าเดิมทาสพระยาราชภักดี ๓ คน อ้ายป่องอายุได้ ๖๑ ปี อ้ายริดอายุ ๔๘ ปี อ้ายกลัดอายุ ๖๖ ปี รวม ๓ คนนี้เป็นลูกทาสมาแต่เดิม ครั้นบิดาถึงอาสัญกรรมแล้ว กรมสัสดีเร่งให้ทำหางว่าวไปชำระหักโอน แกค้นหาสารกรมธรรม์ไปหักโอนก็ไม่พบ ขอรับพระราชทานไว้เป็นเลขทาสตามเดิม เซ็นวันอังคารขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๘

๔ พระยาภาษถวายหนังสือพระยาอัษฎงค์ฝากมาทูลเกล้า ฯ ถวายว่าด้วยคอเวอเน่อสิงคโปร์จะเข้ามาถวายตรา และจะมาที่เมืองแขกฝ่ายตะวันตกด้วย จะมาในเดือนหน้า แต่ยังหาได้กำหนดไม่ กับว่าการโปลิศในยุโรปยังไม่แน่ว่าจะอย่างไร ข่าวเตเลกราฟว่าประชุมกันปรึกษาอยู่เรื่องเมืองมัวนั้นว่า มหารายายะโฮไปเมืองลอนดอน เพราะอยากจะเป็นสุลต่าน หนังสือลงวันเสาร์แรม ๗ ค่ำเดือน ๗

๕ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกจมื่นประธานมณเฑียรข้าหลวงชำระผู้ร้ายที่เมืองอินทรลงมาฉบับหนึ่ง

ว่าได้ตัวชำระบ้าง ยังบ้าง กับพระนครพราหมณ์ปลัดเมืองลพบุรีบอกด้วย ฆ่ากันตาย ๔ ฉะบับ

๖ พระวุฒิการจดหมายถวายว่าด้วยไปตรวจกุฎีสมเด็จพระวันรัตน ซึ่งจะให้พระธรรมไตรโลกย์ไปอยู่พร้อมด้วยพระมงคลเทพชำรุดหลายอย่างมีพื้นหลังคาเป็นต้น จะต้องซ่อมแซม พระมงคลเทพรับฉลองพระเดชพระคุณให้ทันเดือน ๘ จะขอรับพระราชทานเงิน ๕ ชั่งไปซื้อของจ้างคน ถ้าไม่พอจะขออีก ถ้าเหลือจะทูลเกล้า ฯ ถวายคืนพระราชทานหนังสือสำคัญให้

๗ จมื่นวิชิตจดหมายรายจำนวนถังสำหรับใส่บีสตันปืนแคตลิงกันทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าได้ทำส่งพระองค์สายแล้ว ๓๗ ถังเสร็จ แล้วพระราชทานเงินค่าให้จมื่นวิชิตเงิน ๑๘ ชั่ง ๔๐ บาท รายวันที่คิดอีกฉะบับหนึ่งเงิน ๕ ชั่ง

วันเสาร์แรม ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขเรือออกลำ ๑ ซ่อมัดแบนเรือไฟ

๒ กรมหมื่นนเรศถวายหนังสือหลวงสิงหพ พระยาสุจริตมีลงมาให้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งซ่อหลวงสิงหพคนเดียวว่าขึ้นไปถึงเมืองตาก พระยาสุจริตได้จัดเรือจัดช้างส่งกับรับรองให้แพอยู่ และเลี้ยงพร้อมด้วยมิสเตอรดิเวน และเห็นโรงปืนและที่พักข้าหลวง พระยา

สุจริตสร้างไว้แข็งแรงงามสง่าดี กับว่าพระยาสุจริตว่า เมื่อเดือน ๒-๓ คนที่เมืองตากเป็นไข้ตายประมาณ ๑๐๐ เศษ มีกะเหรี่ยง พะม่า ชมพระยาสุจริตว่าจัดการบ้านเมืองรักษาโจรผู้ร้ายแข็ง ราษฎรค่อยมีความสุข ช้างม้าปล่อยได้ แต่กรมการดูกิริยารักพระยาสุจริตเป็นคน ๆ ลงวันพุธแรม ๖ ค่ำเดือน ๖

อีกฉะบับ ๑ มีชื่อพระยาสุจริตด้วย ว่าทราบว่าที่เมืองมรแมนความไข้อหิวาตกโรคชุม พะม่าลูกค้าแจ้งความว่ามองใบกับบุตรหญิงตายด้วยโรคนี้ พระยาสุจริตได้ถามมองเปญาติมองใบก็รับสมจริงว่าพวกของมองใบมีหนังสือมาได้แปลหนังสือ ก็ได้ความจริง ได้บอกขึ้นไปที่พระยาเทพแล้ว

๓ ทรงรับหนังสือพระยาสุจริตคัดบอกส่งมาแต่ข้างในมีความว่าจีนเกงแซเชิญตราพระราชสีห์ขึ้นไปว่าด้วยห้างเบกอดเตอ ส่งเรื่องราวจีนเกงแซถวายสมเด็จ ว่าจีนเกงแซซื้อเหล้าไปจำหน่ายเมืองตาก จีนเตงนายอากร จีนซงหยงกับพวกว่าเป็นหนังสือปลอม ครั้นค่ำมาจับเหล้าและทุบตีพวกจีนเกงแซ กระปุกขวดเหล้าแตกของหาย คนมีบาดแผลนั้นให้ชำระ ถ้าไม่ตกลงให้ส่งความลงมา และความเรื่องนี้เดิมพระยาสุจริตว่าได้บอกขัดข้องลงมากรุงเทพ ฯ สองครั้ง ๆ หนึ่งลงวันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๑ ปีฉลูนพศก ว่าจีน

ซงหยงสับเยกอังกฤษกับจีนแจ้งพวกหนึ่ง จีนเจียงเพียงสับเยกโปรตุเกศกับจีนเกงแซเป็นคนรับน้ำสุราฝรั่งเศสพวกหนึ่ง ต่างคนต่างฟ้องกล่าวโทษตีพันกัน แล้วจีนซงหยงกล่าวโทษเพิ่มเติมอีก ๒ ฉะบับ เห็นว่าเป็นความพวกร่มธงต่อร่มธง จึงบอกขัดข้องลงมา ครั้นต่อมาเมียจีนซงหยงเชิญตราพระราชสีห์ขึ้นไปที่มิสนอกซ์มีหนังสือส่งเรื่องราวจีนซงหยงวิวาทกับจีนซือเหียน พวกจีนเกงแซขึ้นไปให้ชำระ หาด้วยทุบตีบุตร แล้วต่อไปจีนเกงแซเอาหนังสือห้างดีเบว่าด้วยให้ชำระเรื่องจับสุราอีก ครั้นเอาตัวจีนเหียนมาว่า ก็ว่าขอให้เอาตัวความราย จีนเกงแซฟ้องมาว่าด้วยเป็นการขัดข้อง ด้วยต่างคนเป็นโจทก์ดังนี้ จึงได้บอกขัดข้องลงมาอีก ก็ไม่มีตราขึ้นไป ครั้งนี้มีตราให้จีนเกงแซเป็นโจทก์อีก ข้างจีนทั้งสองพวกก็ไม่ยอมกันลง ต่างคนต่างถือตราพระราชสีห์ทั้งสองฝ่าย ได้เปรียบเทียบให้สืบพะยานรางวัดก็ไม่ยอม ข้างจีนเซงหยงจะขอลงมาแจ้งต่อกงซุล การเป็นดังนี้ยิ่งขัดข้องหนักขึ้น กับมีใบเล็กมาอีกฉะบับหนึ่ง ว่าการซึ่งเป็นทั้งนี้ เห็นจะเป็นเพราะเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยไม่นำบอกขัดข้อง ๒ ฉะบับกับร่างตราเจ้าพระยาภูธราภัยไม่ไปทูลให้สมเด็จกรมพระทราบ ท่านจึงสั่งให้มีตราให้จีนเกงแซเป็นโจทก์ขึ้นไปอีก โปรดให้กรมหมื่นนเรศนำต้นหนังสือไปถวายสมเด็จ

วันอาทิตย์ขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับหนังสือกงซุลเยอรมัน ขอรับพระราชทานตราให้มิสเตอรเฮาสแมนต์สเตดรีในกงซุลซึ่งได้รับราชการมานาน

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายด้วย หลวงศัลยุทธทำจดหมายแจ้งความว่า ขุนโอวาทวรกิจมาแจ้งแก่หลวงศัลยุทธว่านายหอบไปรเวตกำปนี ๔ บุตรนายสนข้าในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ เป็นทาสขุนโอวาทวรกิจเป็นเงินตรา ๑ ชั่ง ๑๐ตำลึง ถามก็รับถูกต้อง จะโปรดให้ส่งตัวไปหรือประการใด มีพระราชหัตถ์ตอบหนังสือพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนฉะบับก่อนฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องเจ้ากระจ่างเดือนเงินนั้นให้ขึ้นให้ ๔๘ บาท แต่อย่าต้องคิดทวนขึ้นไปเลย ให้ตั้งแต่เดือนนี้เป็นต้น อนึ่งแก้ข้อพระราชบัญญัติบังคับข้อที่ ๑๓ ที่ ๒๑ นั้น ส่งร่างออกไปให้เขียนต่อท้ายพระราชบัญญัติเดิมไว้ด้วย อนึ่งม้าที่ซื้อมาลงทุนรอนมาก เวลาฤดูไข้เจ็บเวตเตอรีพะชิซายันต้องมานอนจึงจะควรค่าหญ้าให้เบิก อนึ่งจะขอเสมียนเปมาสเตอร์คนหนึ่ง ออฟฟิศคนหนึ่งนั้นตามเถิด คนที่สมัครให้รับไว้ จมื่นวิชิตจะออกรักษาตัวบ้านให้ยอมอนุญาต แก้ข้อพระราชบัญญัตินั้น ข้อที่ ๑๓ที่กำหนดออฟฟิศเซอรเปลี่ยนกันไปบ้านกำหนดชั่วโมงนั้น กำหนดให้ไปเต็มวัน แต่เวลา

ฝึกหัดต้องกลับมาให้ทันบ่าย ๔ โมง พ้นนั้นไปเป็นผิดข้อ ๒๑ นั้น ข้อบังคับเดิมให้คงอยู่ เปลี่ยนแต่กอมมิชชันออฟฟิสเซอรจะลาไปบ้าน นอกจากกำหนดในข้อ ๑๓ ต้องให้กราบบังคมทูลพระกรุณา

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตากส่งสัญญามารัตติฟาย อีกฉะบับหนึ่งว่ามองอะไรไม่ยอมทำสัญญา จะทำแต่ข้อเดียว รับสั่งว่าไม่ยอมก็ต้องทำไม่ได้ แล้วทูลเจ้าอุปราชหลวงพระบางทูลลาไปเมือง

เซ็นท้ายบาญแผนกกรมท่าถวาย ณวันพุธ แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ว่าให้ตั้งจีนกุยทำต่อไปเถิด วันนี้กรมหมื่นนเรศถวายเข็มกลัดเพ็ชร์ไม่มียอด ๑ ราคาเงิน ๒๐ ชั่ง เพ็ชร์ยอดเม็ด ๑ ราคาเงิน ๑๐ ชั่ง ๕๘ บาท ๕๘ สลึง

วันจันทร์ขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรจดจำนวนคนขอแรงเกณฑ์แห่พระวัดเทพศิรินทร กระบวนหลวง ๗ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ๒ พระเจ้าน้องยาเธอ ๑๘ พระองค์เจ้า ๓ หม่อมเจ้า ๒ ข้าราชการ ๕ รวม ๓๗ รถ

พระยานานาพิธภาษีถวายต้นเรื่องราวจีนอูเฉีย ติดเสงว่าเดิมตัวรับทำภาษีฝ้ายยาสูบ จำนวนปีวอกจัตวาศก เงิน

นั้นแจ้งอยู่ในท้องตราแล้ว และทองคำหนัก ๕ ชั่ง เขาได้ทำมา ๕ ปี เงินส่งแล้วยังแต่ทอง แต่เขาได้ส่งของไว้ที่พระยามหามนตรีเงินยังค้างอยู่ ๒๐๐ ชั่งกว่า เขาจะขอหักส่งที่รายทองคำค้าง เจ้าพนักงานจะคิดเอาทองหนัก ๑ บาทเงิน ๑๘ บาท เขาขอรับพระราชทานส่งหนักบาทหนึ่ง ๑๖ บาทเหมือนภาษีรังนกที่เจ้าภาษีส่ง พระยานานาน้ำขึ้นถวายสมเด็จกรมพระ ฯ เซ็นว่าให้พระยานานาน้ำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เซ็นพระราชหัตถ์ไปว่าเงินรายนี้เป็นของพระคลังข้างที่ แต่เดิมมาไม่มีกำหนดว่าราคาทองอย่างไร ด้วยเจ้าภาษีส่งเป็นทองทั้งนั้นมาบัดนี้ทองราคาแพงจึงพากันส่งเงินแทนเพียง ๑๖ หนัก ถ้าเป็นดังนี้ก็เสียเปรียบเจ้าภาษี เวลาทองถูกก็จะส่งทองเวลาทองแพงก็จะส่งเงินแทน จำนวนขึ้นพระคลังข้างที่ก็ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ยั่งยืนได้ แต่นี้ต่อไปควรให้มีกำหนดว่าถ้าผู้ใดส่งทองให้ส่งตามจำนวน ถ้าจะส่งเงินแทนให้คิด ๑๘ หนักเป็นพิกัดยืน บอกให้เจ้าภาษีรู้ตัวเสียด้วย แต่ทองซึ่งค้างมาเก่าพ้นปีฉลูนพศกขึ้นไปจะรับเป็น ๑๖ หนักก็ได้ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษทรงฉลองพระองค์ทหารขาว เสด็จตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา สมโภช ๓ วันสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรรณาภรณ์เพ็ชร์รัตน พระราชทานหีบไว้

ดวงพระชนม์พรรษาเป็นหีบทองลงยาเป็นพระตรา จ. ป. ร. เกี้ยว หีบซองกาศที่พระราชทานคนต่างประเทศ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา พระราชทานเข็มกลัดเพ็ชร์เข็มหนึ่งราคาเงิน ๓ ชั่ง ๕๘ บาท ๕๘ สลึง แหวนเพ็ชร์ซื้อแต่พระคลังข้างที่เม็ดเดียวที่ ๘๒ ราคาเงิน ๑๗ ชั่ง โปรดให้สมเด็จกรมพระสมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษี เข้าไปถวาย ทรงเจิมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ผู้ที่เข้าไปเวลาสมโภชเจ้านาย ตั้งแต่กรมหมื่นนเรศลงไปทั้งหมด เว้นแต่กรมหมื่นอดิศร พระองค์เจ้าเกษมศรี ขุนนาง เจ้าพระยามหินทร พระยาราชวรานุกูล พระยาอุทัยธรรม พระยาภาษ พระยานานา พระยาสมุท พระยาศรีสรราช พระนายศรี พระศรีธรรมสาสน์ พระศรีกาฬสมุด พระไชยยศสมบัติ หลวงพิไชยเสนา หลวงพินิจ พระยานรนารถ พระยาอนุรักษ์จงขวา จงซ้าย หลวงภักดีชุมพล ยังเลวๆ อีก ๒–๓ คน จำไม่ได้ เสด็จกลับเวลาย่ำค่ำ

วันอังคารขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระยาจ่าแสนยบดีนำเสมียนตราเข้ามาเฝ้า อ่านบอกเมืองกมลาไสกล่าวโทษพระยาไชยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ๑๐ ฉะบับ ว่าด้วยเฆี่ยนคนไม่มีกำหนดและ

ฉ้อส่วยและอะไรไปต่าง ๆ มาก โปรดให้หาตัวพระยาไชยสุนทรลงมา อ่านบอกเมืองมหาสารคาม ๖ ฉะบับ ว่าด้วยพระเจริญราชเดชเจ้าเมืองถึงแก่กรรม ส่งเงินส่วยกับช้าง ๔ ช้างที่ซื้อด้วยเงินส่วย ส่งคนเรื่องความต่าง ๆ เข้ามา แล้วอ่านตราตอบพระยานุภาพไตรภพ ให้ระวังด่านทางและหมั่นสืบสวนเรื่องวัดถา ทรงด้วยเรื่องคิดพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร พระนรินทรถวายสมุดหนังสือราชการกรมพระกระลาโหมป่วอกจัตวาศก โปรดให้รวบรวมหนังสือราชการเก่า ๆ ครั้งแผ่นดินทูลกระหม่อมรับสั่งถามพระศรีกาฬสมุดด้วยธรรมเนียมทาส นายตายศาลกรมธรรม์หายนั้น จะเอาเป็นอะไร ว่าต้องให้อำเภอสาบานสืบพะยาน ถ้าไม่ได้จริงต้องเป็นไพร่หลวง

เซ็นพระราชหัตถ์เลขา ในเรื่องราวพระยาไชยสุรินทร์ถวายวันศุกร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๗ ว่าเห็นว่าทาสศาลกรมธรรม์หายก็ควรสืบให้มั่นคง แต่เห็นว่าพระยาไชยสุรินทร์คงไม่สมคบทาส รับประกันได้ ให้คน ๓ คนนี้เป็นทาสไปตามเดิม หักให้พระยาไชยสุรินทร์เถิด

ค่ำสมเด็จกรมพระจดหมายถวายเข้ามาฉะบับหนึ่ง ส่งคัดบอกเมืองนครสวรรค์มาด้วย ว่าพระยานครสวรรค์มีใบบอกส่งความฆ่ากันตายลงมา ว่ามีผู้ร้ายลอบแทงนายทับ

ตาย ผู้รักษาเมืองกรมการพิจารณาได้ตัวผู้ร้ายให้การรับสารภาพแล้ว โจทก์จำเลยทำยอมเสียเงินค่าปลุกตัวเผาผีให้แก่โจทก์แล้วเกิดเพลิงไหม้ถึงเรือนพะทำมะรง คำให้การผู้ร้ายที่รับสารภาพนั้นเพลิงไหม้เสีย ส่งแต่ตัวอ้ายผู้ร้ายกับฟ้องคู่ประทับกับโจทก์ลงมา ท่านเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าบอกพระยานครสวรรค์ว่าเพลิงไหม้คำสารภาพเสียนั้น เป็นทางที่จะให้อ้ายผู้ร้ายกลับคำ อ้ายผู้ร้ายนั้นเป็นคนอยู่ในพระยาจ่าแสนยบดีใช้ให้ถือหนังสือขึ้นไป ความยังไม่ได้ไถ่ถาม พระยาจ่าแสนยมาพูดว่าพระยานครสวรรค์ชำระไม่จริงกดขี่ โกรธพระยานครสวรรค์มาก จะเท็จจริงประการใดก็ยังไม่ทราบเกล้า ฯ ครั้นท่านจะสั่งให้พระยาจ่าแสนยชำระก็ผิดพระบรมราชานุญาต ด้วยเป็นกระทรวงนครบาล แต่พระยาจ่าแสนยพูดเอะอะว่าจะชำระเอาความจริงให้ได้ ท่านจึงส่งคัดบอกเข้ามาถวายทอดพระเนตรก่อน เมื่อเวลาเสด็จออกว่าราชการ จึงจะให้นำบอกขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา การจะควรประการใดสุดแต่จะโปรด ฯ

วันนี้สวดมนต์ขึ้นกุฎิวัดเทพศิรินทร

วันพุธ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาล สัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน จดหมายว่าด้วยนายประจันตสิทธิการกราบถวายบังคมลาไปบ้าน ๒ วัน แล้ว

โปรดให้เจ้าเข่งไปถามว่าไปด้วยธุระอะไร พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายกราบทูลเข้ามาอีกฉะบับหนึ่งว่า ถามว่าในการบวชนายนวมผู้น้องวันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๘ แต่ซึ่งจะไปวันนี้นั้นหาได้บอกว่าทำอะไรไม่ ลางทีจะมีธุระในบ้าน

เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ทรงฉลองพระองค์ขาวทหารยันทอง ทรงรถพระที่นั่ง เสด็จทางถนนเจริญกรุงไปวัดเทพศิรินทราวาศ ประทับพลับพลายก เวลานั้นทูลกระหม่อมปราสาทพระองค์เจ้าสุขุมาลประทับอยู่ที่พลับพลากรมขุนเจริญผลปลูกไว้สำหรับประทับทอดพระเนตรงานด้วย โปรดให้เรียกกระบวนแห่พระอริยมุนีซึ่งมาแต่วัดบวรนิเวศ กับพระสงฆ์ ๒๓ สามเณร ๓ พระขี่รถ แล้วเสด็จไปที่กุฎี ทูลกระหม่อมปราสาทและพระองค์เจ้าสุขุมาลเสด็จมาด้วย ทรงประเคนเสด็จอุปัชฌาย์และพระราชาคณะที่มาสวดมนต์ ครั้นเวลา ๕ โมงเศษ พระที่ขึ้นกุฎีเข้ามานั่งที่ จึงทรงอ่านคำประกาศที่ทรงสร้างพระอารามถวายพัทธสีมาและกุฎีสงฆ์แก่พระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลถวายกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ พระบรมราชชนนี ซึ่งทิวงคตไปแล้วนั้น พระรับสาธุ แล้วถวายน้ำและคำถวายพัทธสีมา และประกาศต่อเสด็จอุปัชฌาย์ พระสงฆ์วักน้ำลูบศีร์ษะตลอดแล้ว

จึงทรงถวายไตรบริกขารพระอริยมุนีแลฐานา แล้วโปรดให้เจ้านายไปถวายของพระ และให้พระไปรับที่ทูลกระหม่อมปราสาท พระองค์เจ้าสุขุมาล แล้วพระไปครองผ้า และยถาถวายอดิเรก แล้วเสด็จกลับทางถนนบำรุงเมือง อนึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นำของมาถวายด้วย แต่สมเด็จพระองค์ใหญ่ไม่เสด็จ

มีพระราชหัตถ์เลขาตัดสินความพระวรภัณฑ์กล่าวโทษพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนข้อหนึ่งว่าพระองค์เจ้ากาพย์เรียกสิ่งของมาไม่ทำฎีกาใช้ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนแก้ว่าเรียกมาเป็นการเร็วบ้าง การยังค้างเกินอยู่บ้าง ได้มอบให้ผู้อื่นบ้าง จึงไม่ได้ให้ฎีกา ตัดสินว่าการที่เป็นดังนี้พระวรภัณฑ์มาร้องก็ถูกตามพนักงานของที่ค้าง และจะเบิกต่อไปให้ทำฎีกาให้ ถ้าเป็นการเร็วเรียกมาให้ทำฎีกาใช้ในสามวัน

วันพฤหัสบดีขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

กัปตันลอฟตัศเผ้าถวายแผนที่ปัจจุบันนี้ทะเลฝั่งตะวันตก ซึ่งส่งไปตีพิมพ์ที่กัลกัตตาเป็นตัวอย่างเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย กับสมุดตีพิมพ์บอกระยะทางที่จะเข้าปากน้ำบางปะกงสำหรับกับแผนที่เอาเข้ามามัดหนึ่ง แล้วถวาย

หนังสือเตือนขอรับราชการ ว่าต้องออกถึง ๓ เดือนแล้ว รับสั่งให้รอฟังก็ได้รอมา บัดนี้ไม่มีอะไรจะเลี้ยงภรรยาบุตร ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง ซึ่งเจ้าพระยาสุรวงศ์ไล่เขาโดยมีความผิดที่มีหนังสือไปต่อว่า ไดเรกเตอร์ตอบเข้ามา แจ้งอยู่ในจดหมายนั้นแล้ว คัดสำเนาแปลถวายทอดพระเนตร อนึ่งตัวได้ทำแผนที่แม่น้ำบางปะกง ได้ทรงบอกเรือเข้าดังที่ทูลเกล้า ฯ ถวายกับแผนที่ที่เขายังทำค้างอยู่เป็นของสำคัญอยู่อีก ๓ อย่าง คือแผนที่โคราชเขาแดงและบางสะพาน และหนังสือบอกทางแล่นเรือทางชายทะเลทิศตะวันตก แผนที่ยังตีพิมพ์อยู่กัลกัตตา กับได้คิดนาฬิกาแดดอย่างใหม่สมควรจะใช้ในวัดได้ แล้วจึงจะทูลเกล้า ฯ ถวายลงวันพุธขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๘ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ว่าด้วยรายความอ้ายแตงโมและหลวงยุทธกิจ ซึ่งท่านตัดสินนั้นชอบแล้ว ให้ตัดสินไปเถิด พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายทูลเกล้า ฯ ถวายว่าวันอังคารขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๘ เป็นวันแจกเงินเดือนพร้อมด้วยกอศมาสเตอร์มาสเตอร์หักเงินเดือนค่าสิ่งของหายตามบัญชีฎีกา ลายเซ็นของกอมปนีเก็บได้บ้างยังบ้าง นายโมรากอมปนีที่ ๑ มาแจ้งว่าจะขอเอาปืนสไนเดอ

ปลายดาบ ๔ กระบอกของนายโมราเข้าตีใช้แทนสิ่งของ เธอยังไม่ยอม ได้ถามว่าได้มาแต่ไหน บอกว่าเก็บรวบรวมไว้ได้แต่ครั้งทหารอยู่ในวัดพระแก้ว ไม่เกี่ยวข้อง ได้ถามพระวรภัณฑ์ว่าปืนเก่าได้จ่ายไปก่อนทั้งทำเนียบลายเซ็น นายโมราว่ามีสำคัญจะยอมส่ง ไม่มีไม่ยอม ครั้นจะเอาบัญชีชำระก็ไม่มีสำคัญ เป็นแต่คลังจดไว้ ขัดข้องอยู่

พระดิฐการถวายริโปดความศาลกรมท่าเดือน ๗ ความเดิม ๙ ใหม่ ๑๙ รวม ๒๘ แล้ว ๑๕ คง ๑๓ กรมพิชิตศาลฎีกาเดือน๕-๖-๗ ความเดิม๔๖นั้นแล้ว ทรงตัดสิน๓ตระลาการตัดสิน ๔ รวมแล้ว ๗ คง ๓๙ ศาลแพ่งกลางเดือน ๗ เดิม ๔๗ ใหม่ ๑๘ รวม ๖๕ นั้นแล้ว ๘ คง ๕๗ แพ่งเกษมเดือน ๗ เดิม ๕๗ ใหม่ ๑๘ รวม ๗๗ แล้ว ๑๓ คง ๕๗ รับคำโทรเลขสามฉะบับว่าด้วยเรือเข้าออก ๓ ลำ

ออกขุนนางหลวงเสนีพิทักษ์อ่านตราเมืองนครสวรรค์ ให้ถามพะยานเรื่องอ้ายสอนฆ่านายทับเป็นคำลงมา จะได้ปรึกษาโทษ กับส่งพระราชบัญญัติท้องตราต่าง ๆ ที่ไฟไหม้ให้ขึ้นไปสำหรับเมือง กับพระยาจ่าแสนยทูลเจ้าอุปราชเมืองกมลาไสลงมาเฝ้าถวายทองทราย พระนรินทรทูลด้วยที่จะโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชหัตถ์ไปถึงสมเด็จเจ้าพระยานั้น เจ้าพระยาสุรวงศ์จะรับพระราชทานให้เรือ

ศักดิ์สิทธาวุธไป แล้วทูลว่าหนังสือราชการกรมพระกระลาโหมจำนวนปีมะโรงสัมฤทธิศกปีมะเส็งนพศกนั้น ความแผ่นดินทูลกระหม่อมและแผ่นดินปัจจุบันนี้ยังคละกันอยู่ ขอรับพระราชทานไปคัดใหม่ โปรดเกล้า ฯ ให้พระราชทานไป

หลวงวิจารณอาวุธถวายริโปดกรมพระกระลาโหมเดือน ๗ มีหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์นำด้วยฉะบับหนึ่งว่า ความเดิม ๑๒ ใหม่ ๒๑ รวม ๓๓ แล้วเก่า ๕ ใหม่ ๔ รวม ๙ คงเก่า ๗ ใหม่ ๑๗ รวม ๒๔ เซ็นพระราชหัตถ์ในท้ายเรื่องราวท้าวทรงกันดาลถวายเมื่อวานนี้

ให้เจ้าพระยายมราช พระพิเรนทรเทพชำระ

วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่าด้วยบัญชีเสมียนพนักงานต่าง ๆ ที่เข้ามารับราชการกลางวัน จมื่นสราภัยได้จัดเป็นตารางกรอกก็ได้ใช้ตลอดมา บัดนี้มีเหตุขึ้นด้วยพนักงานผู้ตรวจว่าผู้นั้นไม่มา โต้ว่ามา เป็นคำเถียงกันเพราะไม่มีสำคัญสิ่งไรเหมือนพระวรภัณฑ์ในเดือน ๗ บัญชีว่ามี ๔ วัน ตัวเขาเถียงว่ากว่า ๔ วัน ถึงตัวเธอเองก็ได้เห็นว่ากว่า ๔ วัน การต่อไปครั้นจะจัดตั๋วสำคัญ แต่ผู้

รับพระบรมราชโองการก็เกรงว่าจะเป็นการแรงเกินไป ถ้าทิ้งไว้ให้เป็นการเถียงกันได้ บัญชีตรวจก็ไม่มีประโยชน์สิ่งใด กับเล็ฟเตแนนต์นายยิ้มกราบถวายบังคมลาไปช่วยการแต่การน้องสองทุ่มกลับ พระยาภาษนำรูปทูลกระหม่อม ๑ พระรูปในล้นเกล้า ฯ ๑ ทูลกระหม่อมปราสาท ๑ พระองค์เจ้าศรีวิไลย ๑ รูปเจ้าจอมมารดาแพ ๑ รูปพระที่นั่งวโรภาสพิมานเกาะบางปอิน ๑ เขียนน้ำมันส่งมาแต่ชูเรน แล้วถวายคำสปิชมองซิเออทิดเซอรเรงก์เดอรบวดผู้ว่าการกรมนาและว่ากรมลูกค้าพานิชผู้จัดการเอกษหิบิเชน กับคำแมกมาฮ่อนเปรสิเดนต์ฝรั่งเศสตอบให้เปิดเอกษหิบิเชน แล้วทูลด้วยหมอสมิทมาขอจะออกหนังสือพิมพ์ด้วย ประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชาย โปรดอนุญาตให้พระยาภาษเรียงคำมาถวาย รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่งว่าด้วยเสาหลักที่จะปักหมายร่องน้ำปากอ่าวบางปะกงนั้น กัปตันลอฟตัสไปแจ้งแก่ท่านว่า เรือที่จะใช้ปักเสาที่เมืองชลบุรีมีแต่เรือฉลอม เรือญวนยาวแต่เพียง ๖-๗ วา แล้วไม่มีเชือกรอกที่สำหรับยกด้วย จะขอรับพระราชทานเรือกันโบตสงครามครรชิต หรือศักดิ์สิทธิธาวุธลำใดลำหนึ่ง จะได้ทำการได้ถนัดด้วยเสาใหญ่ถึง ๕ กำยาว ๘ วา อนึ่งหมอแมกฟาแลนด์เข้ามาแต่เมืองเพ็ชร์ มาหาว่าอยากจะเฝ้าทูลละออง

ธุลีพระบาท ขอพระราชทานกำหนดวันเฝ้า แต่ในวันเสาร์นี้หมอจะมีธุระการประชุมอยู่ หลวงนริศถวายหนังสือฉะบับเล็กทูลกระหม่อมพระองค์ใหญ่ ว่าด้วยจ่าอิ่มนำสารกรมธรรม์ นายเดช น้อยภรรยา จำนำแพจำนำทาสไว้แก่เจ้าจอมมารดาแสงเป็นเงิน ๑๕ ชั่ง ไปถวายท่าน ๆ ถามนายเดช ๆ ก็รับถูกต้อง ตัวนายเดชต้องจำเร่งเงินหลวงอยู่ในตระลาการ ตัวก็ไม่มีอะไรหมดตัวแล้ว ครั้นจะตัดสินตามสารกรมธรรม์เงินหลวงก็จะสูญ ครั้นจะเลหลังตามธรรมเนียมเจ้าพนักงาน เงินในสารกรมธรรม์ก็สูญ ท่านเห็นว่าเงินรายนี้เป็นกำลังของพระเจ้าลูกเธอ ไม่อยากจะให้สูญการซึ่งเป็นดังนี้ก็เพราะเป็นด้วยเชื่อคนที่ชักนำเป็นนายหน้าการแต่ก่อน ๆ ก็มีตัวอย่างที่สูญไปหลายราย ต่อไปไม่อยากจะให้ เป็นเพราะที่กู้ในวังนั้น เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์มาเยี่ยมเจ้าจอมมารดาแพป่วยตาเป็นต้อหลังเบี้ย แล้วมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย ที่จะจ้างกัปตันลอฟตัสให้ทำการต่อไปอีกนั้นก็ควรแล้ว แต่ขอรับพระราชทานให้มีผู้บังคับ ท่านไม่อยากบังคับต่อไป ถ้าบังคับก็คงได้วิวาทกัน เห็นอยู่แต่อาลบาศเตอจะบังคับได้ กับทูลเรื่องราชการเมืองเชียงใหม่ที่ให้พระยาศรีไปเรียงคำตอบเรื่องภาษี เรื่องมองกุณ แล้วว่าพระยาสุรเสนาป่วยมาก

ออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไร โปรดให้มหาดเล็กไป เอาอาการพระยาสุรเสนา นายเสนองานประภาษถวาย บัญชีนักโทษเดือน ๗ เดิมคนส่ง ๕๒๗ ฝาก ๑๐๒ รวม ๖๒๙ ขึ้นใหม่ส่ง ๕ ฝาก ๓๑ รวม ๓๖ รวมทั้งหมด ๖๖๕ จำหน่าย สั่งตาย ๓ ขึ้นส่งประหารชีวิต ๑ รวม ๔ คงส่ง ๕๓๔ ฝาก ๑๒๗ รวม ๖๖๑

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยถวายหนังสือ ขอพระราชทานหม่อมราชวงศ์เจริญซายันกอมปนีที่ ๖ นาย สินอารมเชอซายัน ๑ นายในทหารมหาดเล็กมาใช้การตรวจ ถนน ขอขาดจากทหาร

วันเสาร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐ รับคำโทรเลขว่าเรือเข้ามาลำหนึ่ง

กรมหมื่นนเรศเฝ้าทูลด้วยสมเด็จกรมพระให้กราบ บังคมทูลพระกรุณาว่า ธรรมเนียมกรมมหาดไทยกรมกระ ลาโหม ถ้าจะมีหนังสือไปถึงหัวเมือง การเล็กน้อยไม่ถึง ท้องตราพระราชสีห์คชสีห์แล้ว ก็ลงชื่อเป็นหนังสือเจ้า พระยาภูธราภัยเจ้าพระยาสุรวงศ์ไปถึงผู้นั้น ๆ ประทับ ราชสีห์น้อยคชสีห์น้อย แต่ซึ่งท่านว่าการครั้งนี้ ถ้าจะมี หนังสือหัวเมืองใช้ชื่อ พระยาจ่าแสนย พระยาศรี รับรับสั่ง

ท่านแล้วประทับพระตรามาลาของท่าน ๆ เห็นว่าต่อไปภายหน้ากลัวคนสองคนจะมีอำนาจมาทำการผิด ๆ ไป ด้วยเจ้าเมืองกรมการเคยเห็นหนังสือเชื่อถือแล้ว ถ้ามีหนังสือขอตัวไปก็จะกลัวเกรงพาให้เสียการมาก ท่านอยากจะใช้เป็นพระนามของท่านเอง แล้วจะประทับตราราชสีห์น้อยตามแบบเจ้าเมือง กรมการจะได้กลัวเกรงเห็นเป็นการจริงไม่เป็นผู้แทน เพราะตราพระราชสีห์เป็นตราหลวง ในตำแหน่งท่านว่าการ ถ้าจะใช้จริงก็เห็นจะใช้ได้ ครั้งกรมหลวงวงษาว่าการก็ดูเหมือนใช้เหมือนกัน หรือจะโปรดให้ใช้ตราของท่านแต่ผู้เดียว หรือประทับหลังด้วยแล้วแต่จะโปรดรับสั่งว่าถ้าใช้ตราพระราชสีห์น้อยแต่ดวงเดียวก็ได้ เพราะตราในตำแหน่ง แต่ที่จะใช้พระตราท่านด้วยนั้น ธรรมเนียมเจ้านายเคยได้ตราหลวงพระราชทาน เหมือนครั้งกรมหลวงวงษาได้ตรานารายณ์บรรทมสินธุ์ใช้ แต่ในพระองค์ทูลกระหม่อม พระราชทานตราพระเกี้ยวให้ใช้เหมือนตราพระราชทาน ถ้าตราของท่านเป็นตราพระราชทานก็จะใช้ได้ ถ้าเป็นตราหลวงแล้วเป็นพระเกียรติยศ ที่ทรงมานั้นชอบแล้ว แล้วกรมหมื่นนเรศถวายสำเนาหนังสือกงซุลฝรั่งเศสตอบหนังสือมาที่กรมท่า ด้วยเดิมสมเด็จกรมพระท่านส่งสำเนาหนังสือบอกพระยานุภาพไตรภพ เรื่องเตรียมกำลังตีเมือง

กำพงสวายไปให้ส่งไปยังกงซุลฝรั่งเศส ครั้นท่านจะมีไปเอง เห็นกงซุลฝรั่งเศสเหลวไหลไม่ใคร่จะเข้าใจการ หน่อยจะเข้าใจผิด ๆ ถูก ๆ ตอบมาผิด ๆ ถูก ๆ ก็จะยิ่งเหลว พาให้เสียการให้จึงได้มีไปที่กรมท่า เขาจึงตอบมาว่าเขาจะบอกไปที่แอชมิราลเมืองไซ่ง่อน แต่คงจะทราบที่เขาช้า เมื่อมีการดังนี้ ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองขึ้นเมืองไทยที่เขตต์แดนติดกับเขมร ควรจะบอกหนังสือนอกทางราชการไปให้พนักงานฝรั่งเศสที่เมืองเขมรทราบ รับสั่งว่าให้ตอบเข้าไปอย่างพระกระแสที่ทรงรับสั่งกับกงซุลฝรั่งเศสที่มาเฝ้า เห็นว่าเมืองเขมรใกล้กว่า ที่ไทยจะบอกไปก็เป็นการข้ามเขตต์แดนแล้ว ก็คงทราบการมาภายหลัง เพราะต้องแต่งให้คนไปสืบที่เขมร แล้วจึงมาแจ้งความ (ถ้าจะบอกไปตามเขาดูเป็นเมืองขึ้นไป) ให้ตอบเขาตามพระราชกระแส

มีพระราชหัตถ์เลขาถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยขอเรือไปปักเสาที่ปากอ่าวบางปะกงนั้น เรือสงครามครรชิตออกไปลาดตระเวน เรือศักดิ์สิทธาวุธจะเอาหนังสือไปส่งสมเด็จเจ้าพระยา ต่อเมื่อใดว่างจึงจะสั่งให้ อนึ่งหมอแมกฟาแลนด์นั้นจะมาเมื่อไรก็ได้ แต่ในจดหมายท่านว่าวันเสาร์จะเป็น ๗ วัน หรือวันเสาร์ไม่เข้าพระทัยถนัด ถ้าวันเสาร์ให้มาวันจันทร์เถิด อนึ่งกงซุลเยอรมันออดแอดขอตราให้

ที่ ๒ ทรงพระราชดำริเห็นว่าที่ ๒ กงซุลฝรั่งเศสก็ได้ให้ไปคราวหนึ่งแล้ว ครั้นจะไม่ให้ก็จะไม่ควร จึงได้ทำดิโปลมาส่งมา ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งลงไปให้ ดวงตรานั้นจะให้เจ้าพนักงานตามไปให้ภายหลัง

มีพระราชหัตถ์เลขาถึงกงซุลเยอรมันด้วยฉะบับหนึ่งว่า ทรงมีความยินดีที่จะแจ้งความให้ท่านทราบว่าทรงเห็นชอบในความแนะนำของท่าน ได้ยอมให้มิสเตอรเฮาสแมนสิเกรตารีคอนซุลเลตเยอรมันเอมไปร์รับยศในมงกุฎสยามตามสมควรแก่การที่ตัวเขาได้รับราชการซึ่งเกี่ยวข้องแก่แผ่นดินสยามโดยเรียบร้อย ทรงไว้พระทัยว่าจะเป็นที่ชอบใจท่าน มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนตอบหนังสือวันพฤหัสบดีขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๘ เห็นว่าปืนซึ่งนายโมราจะเอามาใช้นั้น ก็รู้ชัดว่าเป็นปืนหลวงแน่แล้ว จะยอมให้เป็นของนายโมราอย่างไรได้ ปืนนั้นต้องส่งเป็นของหลวง แต่ข้อซึ่งเถียงว่า มี ไม่มี บัญชีนั้น เวลายังไม่ได้ตั้งธรรมเนียมให้ผู้รับมีสำคัญให้แก่ชาวคลัง ก็คงต้องมีบัญชีที่คลังจดไว้ ต้องถือเอาบัญชีนั้นใช้ได้ตามธรรมเนียมเวลานั้น ถ้านายโมราพบปืนหลวงแล้วเก็บยักยอกซ่อนเร้นเสีย นายโมราก็มีความผิด ที่นายโมราไม่ซ่อนเร้นเอามาส่งก็เป็นความชอบของนายโมรา ถึงจะยกค่าของเหล่านั้น

ให้เป็นรางวัลแก่นายโมราก็ได้ แต่นายโมราหาเอามาส่งโดยเห็นแก่ราชการตรง ๆ ไม่ คิดแต่จะมาตีใช้หนี้ดังนี้ ทำให้ความดีของนายโมราเสียไป ฝ่ายเจ้าพนักงานคลังถ้าจ่ายปืนไปไม่มีบัญชีไม่ทวงถาม ควรให้คิดค่าปืนนั้นให้กับนายโมรากึ่งหนึ่ง ใช้แทนสิ่งของที่นายโมราต้องเร่ง ถ้ามีบัญชีแต่ไม่เอาใจใส่ทวงถามและร้องต่อผู้หลักผู้ใหญ่ ทิ้งไว้จนของมาโผล่ขึ้นเองดังนี้ เจ้าพนักงานคลังก็คงมีความผิดอยู่ ให้เสียค่าปืนให้แก่นายโมราส่วนหนึ่งใน ๕ ส่วน พอผู้ที่ได้ของไว้มีน้ำใจที่จะนำของมาส่ง ชาวคลังจะได้ตรวจตราของนั้นแข็งแรงขึ้น ปืนนั้นให้เอาเป็นหลวงทั้ง ๔ บอก อนึ่งจะแจกตั๋วตรวจกลางวันนั้นดีแล้ว ให้ทำเถิดไม่มีอาชญาอุทธรณ์ รับจดหมายพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งหลวงสารสิทธิ์กราบถวายบังคมลาไปบ้านเยี่ยมนายตาดน้องชายวันละ ๓ ชั่วโมง ๒ วัน โปรดอนุญาต อีกฉะบับหนึ่งว่าจมื่นสราภัยยื่นเรื่องราวด้วยการครัวทหารแจ้งอยู่ในจดหมายนั้นแล้ว แต่จดหมายว่าด้วยเดิมจมื่นสราภัยได้จัดออฟฟิศเซอผลัดเปลี่ยนกันตรวจเวลาทหารรับพระราชทานวันละ ๓ คนนั้น เธอเห็นเป็นการลำบากอยู่อย่างหนึ่ง ด้วยออฟฟิศเซอที่มารับราชการนั้น บางทีก็อยู่ประจำกันวันหนึ่งมีสามคนเต็มอัตรา บางทีมีสองคน บางทีมีคนเดียว

บางที่ผู้ที่ถูกเวรตรวจนั้นฟ้องกับเวรที่ไปบ้านก็หายอมอยู่ไม่ การนั้นก็เสียมา เธอก็อาจบังคับลงถนัด เธอคิดเห็นว่าถ้าจัดเป็นเอลออเดอลี่ออฟฟิศเซอเหมือนครั้งพระยาภาษจัดให้ตรวจการทุกอย่างในทหารเป็นผู้รับผิดชอบในเวลา๒๔ชั่วโมงเห็นจะดี ด้วยการที่ต้องตรวจมีหลายสิ่ง คือทหารพอใจจะทิ้งยามไปเสียบ้าง นอนเสียบ้าง ไม่แต่งตัวให้สมควรบ้าง อีกประการหนึ่ง เวลากลางวันทหารไปเที่ยวเสียมาก เหลืออยู่ประจำโรงประมาณกอมปนีละ ๑๘-๑๖ คน นายกอมปนีก็ไม่เอาเป็นธุระ หรือเวลาค่ำตรวจแล้วก็ไปเที่ยวเสียมาก กลับมาทันประตูบ้าง ไม่ทันบ้าง ถ้ามีออเดอลี่ออฟฟิศเซอจะได้ตรวจตรา กับจมื่นสุรเดชทำจดหมายมาถวายขอกราบถวายบังคมลาไปบ้านด้วยภรรยาป่วยมาก ส่งต้นจดหมายมาทั้งสองฉะบับ จดหมายจมื่นสราภัยว่าด้วยเดิมจัดออฟฟิเซอตรวจของที่ซื้อมาและเมื่อเวลาทหารกินข้าว เดี๋ยวนี้ก็จืดจางไปเสียแล้ว ทหารกับบ๋อยจึงวิวาทกันเนือง ๆ อนึ่งคนเลี้ยงม้ากินอยู่เพียง ๘-๑๐ คน เดี๋ยวนี้ถึง ๗๐ คนเศษ ของก็แตกหายอยู่เสมอ ได้คิดตารางตรวจมาด้วย กับเตือนข้อบังคับเดิมที่ถวาย

ออกขุนนาง หลวงเสนีพิทักษ์อ่านบอกเมืองนครสวรรค์ บอกส่งอ้ายผู้ร้ายทิ้งเพลิงจับตัวได้ โปรดให้ลูกขุนปรึกษา

วันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

โปรดให้กรมหมื่นนเรศไปเฝ้าสมเด็จกรมพระ เอาต้นหนังสือมิสเตอรนอกซ์มีมา ว่าด้วยเรื่องภาษีเมืองเชียงใหม่เก็บนอกธรรมเนียมกับจับคนที่ไม่มีหนังสือเดินทางไว้ฉะบับหนึ่ง กับว่าด้วยความมองกุณฉะบับหนึ่ง สมเด็จท่านส่งร่างตอบเข้ามาด้วย ครั้นมาทอดพระเนตรต้นหนังสืออังกฤษเรื่องภาษี เห็นเป็นเขาไม่ได้ว่าค่าตอไม้เก็บเหลือเกินเป็นว่าเขาได้ยอมตกลงแล้ว ให้เก็บค่าตอไม้เดิม ๔ กับ ๘ ขึ้นเป็น ๗ กับ ๘ เกินกว่าใช้โปลิศ ๑๔ เท่า เดี๋ยวนี้เมืองเชียงใหม่เก็บภาษีนอกธรรมเนียมอีกให้เสียการค้าขาย แต่พากันเข้าใจว่าเขาว่าค่าตอไม้หมด เพราะคำแปลนั้นไม่ถูก โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เอาไปให้มิสเตอรอาลบาศเตอแปลมา มิสเตอรอาลบาศเตอรเอามาส่งวันจันทร์ขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๘ ดังที่ทรงเห็น เรื่องคนนั้นไม่ควรเจ้านครเชียงใหม่จะจับไว้ ควรแต่ให้กลับออกไป เรื่องมองกุณนั้นว่ามองซวยเลนยื่นเรื่องราวที่มิสเตอรเอศความเรื่องนี้อย่างไรขอให้สมเด็จตอบให้เขาทราบด้วย ส่งเรื่องราวมองซวยเลนมาด้วย ในเรื่องราวว่าปีจอฉศกหนานอุดน้อยมหาไชยเมืองนครลำปางคุมพวกเข้าไปในป่าของมองกุณ ขณะนั้นมองกุณไม่อยู่ หนานอุดน้อย

มหาไชยกับพวกบุกรุกยิงปืนอีกกระทึก พวกมองกุณกลัวหนีไป หนานอุดน้อยมหาไชยจับเอาช้างของมองกุณไป ๗ ช้างกับคนเลี้ยง ๒ คนไปเมืองแพร่ การเงียบแล้ว พวกมองกุณกลับมาเก็บช้างได้แต่ ๑๑ ตัว หายไป ๑๓ ตัว อีก ๗ ตัวหนานอุดน้อยมหาไชยเอาไป คนเลี้ยง ๒ คนต้องเสียเงินให้ตระลาการคนละ ๕ รูเปีย จึงปล่อยตัวมา มองกุณรู้ไปร้องต่อเจ้าเมืองแพร่ ๆ ไม่ทำประการใด ในเวลานั้นเพลิงไหม้ป่า ไม้ของมองกุณถูกไฟไหม้อีก ๕๐ ต้น เพราะไม่มีช้างลาก มองกุณไปเมืองมรแมน และขอหนังสือคอมมิสชันเนอเข้ามาถึงพระยาเทพประชุน ๆ ไม่อยู่ ข้าหลวงที่ ๒ รับความในวันที่ ๑๕ ค่ำเดือนเอปริล ๑๘๗๗ ได้เรียกค่าธรรมเนียม ๘๘๕ รูเปีย แล้วเรียกจำเลยมาถาม ให้การปฏิเสธไม่รับ ว่าไม่ได้ไปเข้าในป่าไม้และไม่ได้เอาช้างไป มองกุณหาเป็นเงิน ๓,๑๘๐๐ รูเปีย จำเลยทำหนังสือให้ไว้ต่อข้าหลวงที่ ๒ ว่าถ้าโจทก์มีพะยานมาว่าสมดังคำฟ้องจะยอมใช้เงินตามฟ้อง มองกุณจึงอ้างพะยาน ๆ สามคนเบิกความสมคำฟ้อง และจะสืบพะยานอีก แต่จำเลยไปเมืองเสียหาได้ถาตระลาการไม่ มองกุณจึงขอให้ตัดสินให้ข้าหลวงจึงมีหนังสือไปเรียกตัวจำเลยที่เมือง คอยอยู่เดือนหนึ่งก็ไม่มา มองกุณจึงเตือนให้ตัดสินอีก ข้าหลวงจึง

ตัดสินให้จำเลยใช้เงินแก่มองกุณตามฟ้อง อีกเดือนหนึ่ง พระยาเทพก็กลับมาถึง จำเลยและเจ้านครเชียงใหม่มา พร้อมกันที่ศาล มองกุณขอให้พระยาเทพเร่งเงินให้ตาม คำตัดสิน พระยาเทพว่าไม่มีอำนาจจะเร่งให้ ๆ มองกุณ ไปหาท่านเสนาบดีที่กรุงเทพ ฯ เถิด แล้วบอกว่าหลวง บริบาลข้าหลวงที่สองจะต้องลงไปกรุงเทพ ฯ เหมือนกัน มองกุณจึงขอให้พระยาเทพบังคับจำเลยลงมาด้วย พระยา เทพว่าไม่ต้องลงไปดอก มองกุณจึงให้มองซวยเลนแทน ตัวลงมา ครั้นถึงกรุงเทพ ฯ แล้วจะไปหากงซุล แต่ หลวงสิงหพบอกว่าไม่ต้องมาหา เจ้าพนักงานจะใช้เงินให้ ๆ ตัวเขาไปหาพระยาศรี ๆ บอกเขาว่าจะต้องกลับไปเมือง เชียงใหม่อีก เขาจึงได้มาบอกกงซุล บัดนี้ข้าหลวงที่ ๒ ตัดสินความเรื่องก็ต้องติดคุก ถามว่าติดเพราะอะไร เขา บอกว่าติดเพราะเรื่องนี้ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จสวน สราญรมย์ ประทับโรงเข่าริงวาเล เวลาย่ำค่ำเกือบทุ่มกลับ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยทรงพิเคราะห์ดู หนังสือมิสเตอรนอกซ์เรื่องภาษีเมืองเชียงใหม่ ฉะบับ ภาษาไทยดูเหมือนความจะว่าด้วยค่าตอไม้ ผิดกันกับที่ได้ ทรงพบเขา ๆ ทูลว่าจะมีหนังสือขึ้นมาที่สมเด็จกรมพระ ด้วย เรื่องภาษีในเมืองเชียงใหม่ จึงทรงถามว่าภาษีอะไร ก็ว่าเก็บ

ไปสารพัตรทุกอย่าง เหมือนหนึ่งฝ้ายเป็นต้น เงินค่าตอไม้ที่เก็บได้ก็มากเหลือใช้การโปลิศอยู่แล้ว โปลิศก็ดีขึ้นจริงด้วย จึงทรงตอบว่าให้มีขึ้นจะได้ตามเขาไปดู ควรจะจัดการอย่างไรจะได้รีบจัดเสีย คำพูดกับหนังสือผิดกันอยู่อย่างนี้ วันนี้มีความสงสัยกรมหมื่นนเรศทอดพระเนตรร่างตอบกลัวว่าความจะไขว้กันไป จึงได้เรียกต้นหนังสือมาทอดพระเนตร จึงเห็นฉะบับอังกฤษผิดความกับคำไทย เนื้อความดังที่จะลงไว้ในต้นวันนี้ ทรงได้ความชัดดังนี้ จึงให้มิสเตอรอาลบาศเตอแปลเป็นคำไทยให้ได้ความชัด แต่ทรงบอกมาให้ท่านทราบเสียก่อน กลัวว่าร่างหนังสือตอบจะไม่เข้าใจกันชัด จะเป็นเราเห็นชอบในการที่ตั้งภาษีนั้นไป เรื่องนี้ได้ทรงทูลสมเด็จกรมพระทราบแล้ว จะได้ปรึกษาทำคำตอบให้ถูกต้อง อนึ่งมีราชหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าพระยานั้น ได้ทรงมากับพระราชหัตถ์ฉะบับนี้ ขอให้ท่านปล่อยเรือไปเถิด แล้วมีถึงสมเด็จเจ้าพระยาฉะบับหนึ่ง วันนี้อ้ายไปย่าทูลลาบวช

วันจันทร์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวาย ว่าจมื่นสราภัยนำจดหมายนายครัวมาร้องทุกข์ว่าราคาของเดี๋ยวนี้แพงกว่าปีฉลู และทำตารางบัญชีของปีฉลูเดือน ๑๒ กับปีนี้

เดือน ๗ มายื่นว่า ในฤดูเดือน ๗, ๘, ๙, ๑๐ นี้ เป็นเวลาสิ่งของแพง ครั้นจะทำของเลวลงก็จะติเตียน ถ้าจะทำให้ดีก็แพงมาก เดือนอื่น ๆ แล้วแต่จะโปรด ส่งเรื่องราวนายครัวมาด้วย อนึ่งหลวงสาตรากราบถวายบังคมลาไปบ้านในการบวชนายสวัสดิ์ผู้น้องแต่พรุ่งนี้เช้าสองโมงไปจนวันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘ สองทุ่มกลับ กรมหมื่นนเรศถวายคำแปลหนังสือมิสเตอรนอกซ์ ซึ่งมิสเตอรอาลบาศเตอแปลอย่างที่ทรงพระราชดำริ แล้วรับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์เลขาว่า ซึ่งกงซุลอังกฤษว่า เดิมได้ตกลงกันเรียกภาษีไม้ขอนสัก เดี๋ยวนี้เจ้าเชียงใหม่เรียกภาษีที่เมืองเชียงใหม่ ทำให้การค้าขายตกถอยลงมานั้น ท่านเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าการเรียกภาษีที่เมืองเชียงใหม่สิ่งใดเป็นของเดิม สิ่งใดตั้งขึ้นใหม่ กรุงเทพ ฯ ก็ทราบไม่ตลอด จะตอบไปก็กลัวจะพลั้งพลาด ความซึ่งตอบกงซุลชั้นนี้เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าแต่เพียงจะมีท้องตราขึ้นไปถามพระยาเทพ ๆ มีใบบอกมาประการใด ท่านเสนาบดีจะได้ปรึกษาจัดการให้เรียบร้อย สำเนาท้องตราซึ่งจะมีไปถึงพระยาเทพส่งไปให้กงซุลทราบไว้ท่านเห็นดังนี้ โปรดให้กรมหมื่นนเรศนำหนังสือทั้งฉะบับไปถวายสมเด็จกรมพระทอดพระเนตร ให้พระนรินทรทำร่างตอบและร่างตราท่านว่าไว้ได้ และยังยก

อยู่แล้วจะส่งเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย พระยาอภัยรณฤทธิ์ถวายริโปดความซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้พิจารณาความผู้ร้ายลักช้าง ม้า โค กระบือ จำนวนปีฉลูนพศก ความศาลหลวงส่ง ๓๔ หัวเมืองส่ง ๑๖ รวม ๕๐ นั้น ได้เปรียบเทียบแล้วศาลหลวง ๑๑ หัวเมือง ๑๑ รวม ๒๒ คงศาลหลวง ๒๓ หัวเมือง ๕ รวม ๒๘ ได้นำส่งผู้ปรับ ๖ ลูกขุนชี้ขาด ๘–๑๔ คงพิจารณาอยู่ ๑๔ เรื่อง พระยาภาษกรวงศ์ถวายหนังสือว่าด้วยการตั้งโรงสกูลสอนการเอกเดชันนั้นแกเห็นว่าที่ทรงพระราชดำริจะให้หมอแมกฟาแลนด์มาตั้งโรงสอนกรุงเทพฯ และจะพระราชทานเงินปีละ ๒๐๐ ชั่งนั้นพอดีอยู่แล้ว แต่หมอจะต้องอยู่ในบังคับข้าราชการคนใดคนหนึ่ง ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นธุระในโรงสกูล แต่ซึ่งจะจัดการซ่อมแซมและหาของใช้ในโรงสกูล และตั้งแบบธรรมเนียมสั่งสอนหนังสือและวิชาต่าง ๆ และการที่จะหานักเรียนเข้าในโรงสกูลนั้นต้องมอบให้เป็นธุระของหมอทั้งสิ้น หมอจะต้องรับผิดรับชอบทุกอย่าง เงิน ๒๐๐ ชั่งนั้นยกเป็นส่วนพระราชทานหมอเพียงปีละ ๘๐ ชั่งเสมอทุกปีไปจนครบห้าปีเป็นกำหนดคราวแรก เงินอีก ๑๒๐ ชั่งนั้น พระราชทานเป็นเงินซื้อของใช้และซ่อมแซมโรงสกูล และแจกเงินเดือนครูสอนหนังสือ แต่หมอจะจ่ายใช้ด้วยการสิ่งใดต้อง

ให้ทำบัญชีรายการสิ่งของรายเงินมายื่นต่อข้าราชการซึ่งกำกับสกูลทุกครั้ง ถ้าโรงสกูลตั้งไปถึงห้าปีแล้วมีความเจริญมากขึ้น จึงจะโปรดพระราชทานเงินเดือนเพิ่มให้หมออีก ๒๐ ชั่ง รวมเป็นปีละ ๑๐๐ ชั่ง กับเงินที่ใช้สรอยในโรงอีกพอสมควร เด็กนักเรียนต้องให้หมอจัดเป็น ๓ พวก ชะนิดหนึ่งที่ให้อยู่ประจำในโรงสกูลเสมอไป ชะนิดหนึ่งที่มาเรียนเป็นเวลา ชะนิดหนึ่งมาเรียนแต่วิชาที่จำเพาะต้องการเป็นครั้งเป็นคราว และการสอนนั้นห้ามไม่ให้สอนศาสนาคริสเตียนเป็นอันขาด ให้สอนแต่ธรรมเนียมการหนังสือและให้ฝึกหัดลายมือให้ใช้เป็นเสมียนได้ วิชาคิดเลขและวิชาช่างที่เป็นประโยชน์และธรรมเนียมต่าง ๆ ที่จะเป็นคุณแก่แผ่นดิน แต่ซึ่งหมอตั้งข้อสัญญาจะขออำนาจแผ่นดิน ให้บังคับให้เด็กนักเรียนไปโรงสกูลอย่าให้ขาดและอื่น ๆ นั้น แกเห็นว่าไม่ควรจะยอมรับ เพราะเป็นช่องที่จะพาโลได้ เป็นแต่จะโปรดตั้งข้าราชการผู้ใดผู้หนึ่งช่วยเป็นธุระตามสมควรแก่การ ซึ่งจะโปรดยืมวังนันทอุทยานสวนนั้นชอบด้วยเกล้า ฯ แต่ตำหนักและที่อาศัยในวังนั้นทรุดมากจะต้องโปรดให้เจ้าพนักงานซ่อมแซมพอตั้งได้ ต่อไปมอบเป็นธุระของหมอ การจัดโรงครั้งแรกจะต้องพระราชทานเงินจ่ายซื้อ สมุด หนังสือ โต๊ะ ตู้ และของอื่นพอควรแก่การ

อนึ่งโรงสกูลหลวงในพระบรมมหาราชวังนั้นควรจะคงให้ตั้งไว้ตามเดิมก่อน แต่โรงสอนนั้นรั่วชำรุดมาก โต๊ะแลม้าสำหรับนั่งสอนเรียนก็ปรักหักพัง ยังไม่เป็นที่สะอาดเชิดชูพระเกียรติยศได้ ด้วยคนต่างประเทศมักมาดูอยู่เนือง ๆ ผู้ที่จะดูแลเอาธุระก็ไม่มี ขอให้ข้าราชการดูแลกำกับตรวจตราก็จะเจริญขึ้น และนักเรียนในนี้ถ้าฝึกหัดให้ดีแล้วให้ส่งไปฝึกหัดวิชาต่าง ๆ ในโรงสกูลสวนนันทอุทยานก็พอจะช่วยแรงกันได้ อนึ่งซึ่งจะโปรดให้ไล่สอบพระสงฆ์ที่เป็นครูนั้นให้ได้สอนเป็นการจริง พระราชทานนิตยภัตรตามควรก็เป็นความเจริญแพร่หลายมากขึ้นเป็นพระเกียรติยศ อนึ่งข้าราชการที่โปรดเกล้า ฯ ให้กำกับตรวจตราโรงสกูล ต้องพระราชทานอำนาจเพื่อจะได้ประชุมนักปราชญ์มาปรึกษาการที่ขัดข้องในการเรียนสอนต่าง ๆ เป็นคอมมิตตีด้วย แล้วถวายร่างที่จะให้หมอสมิทลงพิมพ์ด้วย ประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทรงตัดคำอธิบายเรื่องธรรมเนียมเจ้าฟ้าเสียบ้าง หน่อยคนจะสงสัยว่ามีทนายเรียงให้ หมอแมกฟาแลนด์เฝ้าด้วยเรื่องที่จะตั้งโรงสกูล วันนี้ไม่สู้ทรงสบายไม่เสด็จออกขุนนาง ค่ำวันนี้พระยาศรีนำร่างหนังสือตอบมิสเตอรนอกซ์เรื่องภาษีเมืองเชียงใหม่และเรื่องความมองกุณทรงแก้ไปแล้วให้ไปปรึกษาเสนาบดี

วันอังคารขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เช้าวันนี้ไม่มีอะไร มีหนังสือกงซุลเยอรมันฉะบับหนึ่ง ขอบพระเดชพระคุณที่พระราชทานตรามิสเตอรเฮาสแมน

พระยาศรีนำร่างหนังสือตอบมิสเตอรนอกซ์ ๒ เรื่อง ๆ ภาษีกับคนเจ้าพระยาสุรวงศ์ แก้แต่เรื่องมองกุฏร่างมาใหม่ ทรงแก้บ้าง แล้วให้เอาไปถวายสมเด็จกรมพระแล้วให้ไปปรึกษาอีกครั้งหนึ่ง ให้ไปที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ด้วย

เวลาค่ำเสด็จพระที่นั่งอัมรินทรทรงฉลองพระองค์อิฟนิงเดรส ทรงเครื่องราชอิศริยยศจุลจอมเกล้า ฯ เจ้านายใส่ตราสมโภชพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระองค์เจ้าไชยันต์มงคล ทรงผนวชเณร เวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้น

วันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ ทรงฉลองพระองค์ทหารเสด็จประทับพลับพลาวัดพระแก้ว ให้นาคทิ้งทานแล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถ เมื่อนาคเข้ามาแล้วได้ข่าวว่าคนแย่งทานเหยียบกันรากโลหิตตายกับที่คนหนึ่งอายุ ๓๐ เศษ ทรงผนวชถวายของไทยทานแล้วเสด็จกลับเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เมื่อถวายของเจ้าอุปราชหลวงพระบางมาเฝ้าพระราชทานซองพระรูปซองหนึ่ง พระยาศรีนำร่างหนังสือมาถวายทรงแก้อีกแล้วเป็นตกลงให้ตอบไป แล้วเสด็จขึ้นเข้าที่

บ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออก กรมหมื่นอดิศรถวายริโปดทหารล้อมพระราชวังจับคน ๓ รายจำนวนเดือน ๗ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายทูลเกล้า ฯ ถวาย ส่งต้นลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยเข้ามาด้วย ว่ายิ้มเครื่องโต๊ะเลี้ยงเข้าแช่ไปเลี้ยงพรุ่งนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต โปรดพระราชทานให้ เวลาเกือบสองทุ่มเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทร สมโภชหม่อมเจ้าขุนช้างในกรมหมื่นมเหศวร หม่อมเจ้าบัลลังก์ หม่อมเจ้าราเชนทร์ ๒ องค์ในเจ้าฟ้าอิศรพงษ์ทรงผนวชเป็นภิกษุ เวลานั้นพระนรินทรอ่านบอกเมืองกาญจนบุรีด้วย เวลายามเศษเสด็จขึ้น เมื่อสามวันมาแล้วรับสั่งให้กรมหมื่นนเรศหาตุ้มหูเพ็ชร์คู่หนึ่ง กรมหมื่นนเรศได้นำมาถวายวันนี้ราคา ๑๕ ชั่ง

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เวลาเที่ยงเศษเสด็จออกวัดพระแก้วบวชหม่อมเจ้า ๓ องค์ เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จขึ้น ทรงแก้เรื่องทรงผนวชที่เสด็จอุปัชฌายแต่ง เวลาค่ำเสด็จพระราชดำเนินออกทรงธรรมที่พุทธมณเฑียรทำบุญวันประสูติ

วันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับหนังสือบอกข่าวพระเทพผลูว่า วันนี้เวลาพลบค่ำเข้าไต้เพลิง จีนเซ่มกับนายทองลงเรือมาหานายนิ่มที่บ้านตรงหน้าวัดราชฤทธิ์ จีนเซ่มนายทองนั่งฟังนายนิ่มอ่านหนังสืออยู่บนเรือนนายนิ่มจนเวลาเที่ยงเศษ มีอ้ายคนร้ายเอาหลาวไม้รวกแทงขึ้นมาตามช่องฟากใต้ถุนเรือน ถูกจีนเซ่มที่เอวข้างซ้ายร้องได้คำหนึ่งขาดใจตายอายุ ๒๗ ปี

นายอุ่นมหาดเล็กบุตรพระยาอาหารถวายฎีกาแทนอำแดงพวง แต่บุตรอำแดงพวงหารู้จักชื่อไม่ กล่าวโทษขุนรัตนสมบัติตระลาการว่าด้วยเรื่องจำนำสวน ว่าคัดคำให้การสมเด็จกรมพระตัดสินไม่ถี่ถ้วน เซ็นพระราชหัตถ์คืนไปให้ไปร้องที่สมเด็จกรมพระก่อน ด้วยข้ามมายังเป็นฎีกาไม่ขึ้น

จ่ายวดถวายหนังสือไปรเวตพระพรหมบริรักษ์ ว่าด้วยบอกส่งผู้ร้ายปล้นที่เมืองสุพรรณ ๘ คน หนี ๒ คน ส่ง ๖ คน พอบอกถึงเวรว่าพระยาจ่าเสนยให้รับแต่ผู้ร้ายไว้ พอถึงผู้ร้ายก็ติดใจสำนวน พระยาจ่าเสนยไม่ให้รับสำนวนไว้ แล้วถามไล่คัดสกัดสำนวนให้ผู้ร้ายมีใจกำเริบ ซึ่งตัวเขาชำระ ๆ ต่อหน้ากรมการผู้ใหญ่ ได้ของกลางบ้างยังบ้าง ครั้นส่งตัวอ้ายผู้ร้ายมาถึง อ้ายผู้ร้ายกลับติดใจสำนวน มีความสงสัยว่าพระยาจ่าเสนยจะกลับความเสีย ใบบอกก็ไม่กราบบังคม

ทูล กรมการก็อยู่ในบังคับพระยาจ่าแสนย ๆ จะว่ากระไร กรมการก็ต้องกลัว ครั้นจะกราบบังคมทูลไปรเวตก็จะเป็นการซุบซิบ ขอให้ได้เฝ้ากราบบังคมทูลเวลาออกขุนนางประภาษถามจะได้กราบบังคมทูลตามเรื่อง

รับบาญแผนกลงชื่อ มหามาลา จาตุรนต์รัศมี หลุย อุทัยธรรม ไชยสุรินทร ราชธน สุราเมืองสุพรรณ จีนกุยจือคนเก่ารับทำ เดิม ๑๕๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ประมูลขึ้นพระคลังข้างที่ ๔๖ ชั่ง ๕ ตำลึง รวม ๒๐๕ ชั่ง บ่อนเบี้ยไทย จีน เมืองนครเขื่อนขันธ์ จีนหัวหะตัวอากร จีนมั่งประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๓๐๐ ชั่ง ประมูลข้างที่ ๑๖ ชั่ง รวม ๓๑๖ ชั่ง สมพัตสรเมืองสุพรรณ จีนตงฉวนคนเก่าส่งคืน จีนซิวกุยตัวอากร จีนโป๊ะประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๖๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูลข้างที่ ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวม ๗๓ ชั่ง สมพัตสรเมืองสรรค์บุรี จีนอาดคนเก่าทำ เดิม ๕ ชั่ง ขาด ๑ ชั่ง คง ๔ ชั่ง สมพัตสรเมืองนครสวรรค์ นายทูปตัวอากร นายทองประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๒๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูลข้างที่เงิน ๑๔ ชั่ง รวม ๔๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ค่าน้ำเมืองอินทร เมืองพรหม สิงห์ สรรค์ จีนสำบั้นคนเก่าทำ เดิม ๔๒ ชั่ง ประมูลข้างที่ ๑๓ ชั่ง รวม ๕๕ ชั่ง รวมอากร ๖ ราย เดิม ๕๙๕ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขาด ๑ ชั่ง คง ๕๙๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ประมูลขึ้น ๘๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง รวม ๖๘๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

หักขึ้นใช้ขาดแล้วคงขึ้น ๔๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง (ไปเซ็นวันจันทร แรม ๑ ค่ำเดือน ๘) กัปตันลอฟตัสเฝ้าถวายไม้วา ศอก คืบ และเชือกโซ่ เครื่องวัดอย่างไทย โปรดให้เอาของเดิมสอบได้กัน ส่งรายเดียวกันว่าเดิมไม่ว่าทำชื่อไว้จะให้เสนาบดีคละกัน เดี๋ยวนี้จะไม่ให้จึงนำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย รับสั่งว่าสิ้นเงินเท่าใด จึงทำอินวอยขึ้นถวายพระราชทานเงินให้ไป ๑๒ชั่ง๒บาท วันนี้สวดมนต์ฉลองเทียนในพระที่นั่งอัมรินทร ไม่ได้เสด็จออก รับหนังสือกงซุลอเมริกันฉะบับหนึ่งว่าด้วยโปรดเกล้า ฯ ให้หมอแมกฟาแลนด์เป็นผู้จัดการโรงสกูล และครูสอนนั้นเขามีความยินดีเป็นอันมาก รับสั่งว่าถ้อยคำหยาบคายไม่รู้อะไรจริง ๆ ในคำนั้นเรียกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าในหลวง ทรงเห็นว่าจะเป็นหมอแมกฟาแลนด์แปล จะต้องต่อว่า มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน ว่าทูลกระหม่อมพระองค์น้อยจดหมายทูลขอนายสินอารมเชอซายัน หม่อมราชวงศ์ซายันในกอมปนีที่ ๖ ไปเป็นพนักงานทำถนน ให้ส่งไปเถิด ตำแหน่งที่นี้มีงานประจำตัวอยู่ให้เลิกคนตั้งเสีย อนึ่งออฟฟิศเซอลาไปบ้านนั้นจดหมายทูลเข้ามา ถ้าไม่มีออกไปในหกชั่วโมงเข้ามาเป็นอนุญาต วันนี้ทรงทราบว่าเวลาวันนี้เจ้าคุณทหารทำแซยิด แต่ว่าทำเป็นการไปรเวตเอาเครื่องหมายมาถวาย

วันนี้ จึงมีพระราชหัตถ์พระราชทานพรพระราชทานของขวัญ ดุมเสื้อเชิ้ตเพ็ชร์ ๓ เม็ดสำรับหนึ่ง เช้า ๔ โมงครึ่งเสด็จไปวัดพระเชตุพน ถวายของขึ้นกุฎีพระธรรมไตรโลกย์ ทอดพระเนตรเห็นหลังคาวิหารด้านตะวันออกชำรุด โปรดให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เป็นแม่กองซ่อมแซม เปลี่ยนหลังคาและที่ต่าง ๆ ให้จับทำการวิหารด้านตะวันออกก่อน พระมงคลเทพมุนีถวายบัญชีซ่อมแซมกุฎี ซึ่งพระราชทานเงินไป ๕ ชั่ง ทำสิ้น ๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง เหลือเงิน ๕ ตำลึง

วันเสาร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เวลาเช้าเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทร เลี้ยงพระฉลองเทียน ทรงพรมพระสุหร่ายแล้วออกขุนนาง กรมมหาดไทยอ่านบอกเมืองฉะเชิงเทรา ว่าด้วยการขุดคลองฉะบับหนึ่ง แล้วเสด็จขึ้น มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน ให้ตั้งเงินเดือนกัปตันลอฟตัสเป็นพนักงานเซอรเวในกรมทหารมหาดเล็กจำนวนเดือนละ ๒๕๐ เหรียญ ตั้งแต่เดือนนี้ไป การที่จะทำนั้นให้บังคับลงมือทำแผนที่ทางเตลิกราฟฝ่ายตะวันตกที่ยังค้างอยู่ตอนหนึ่งให้แล้วก่อน ต่อนั้นไปให้เขียนแผนที่เมืองโคราชที่เซอรเวมาแล้ว และเจ้าพระยาภาณุวงศ์จะให้ออกไปปักเสาร่องน้ำบางปะกง เวลา

ไรก็ให้บังคับให้ออกไปตามขอ เมื่อการทั้งหลายเหล่านี้ เบาบางลงแล้ว จึงให้ทำแผนที่ในจังหวัดเมืองที่ใกล้กรุงเทพฯ คือเมืองปราจิณ นครนายก กรุงเก่า อ่างทอง สุพรรณ นครชัยศรี ราชบุรี ตกถึงชายทะเลให้มีสำคัญแม่น้ำไร่นา โดยละเอียด จะได้คิดขุดห้วยคลองต่อไป อนึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์จะทำถนน จะต้องตรวจในที่แผ่นดินสูงต่ำและอะไร ๆ บ้าง ซึ่งกัปตันลอฟตัสจะทำได้ ถ้าเรียกแล้วให้บังคับให้ไปทำ ถึงในระหว่างทำการอื่น ๆ อยู่ ก็ให้แบ่งเวลาไปทำบ้าง อย่าให้เสียการทั้งสองฝ่าย อนึ่งที่บ้านซึ่งจะอยู่นั้น ฟากข้างโน้นไม่ถูกกันกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์ใหญ่ ให้คิดหาที่บ้านฟากข้างนี้ให้ จะได้ที่หน้าพระที่นั่งสุทไธศวรรย์หรือแห่งใดให้หาดูเถิด พระยาศรีนำบอกพระยาเทพมากราบบังคมทูล บอกลงมาว่าด้วยเจ้าราชสัมพันธ์นายโปลิศเมืองเชียงใหม่ให้สืบความปล้นที่เขตต์อังกฤษรายฆ่าโปลิศตาย ๒ คนนั้น ได้ความที่คอมมิชันเนอเมืองผาปูน ว่าจับโปลิศได้ ๗ คน ส่งไปเมืองมรแมนแล้ว

วันอาทิตย์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดารามเลี้ยงพระ ถวายพุ่มเทียนร้อยและทรงจุดเทียนพรรษา แล้วทรงแจก

เทียนให้เจ้านายไปจุดเทียนทุก ๆ พระอาราม ทรงถวายเทียนร้อยเจ้านายราชาคณะ แล้วเวลาเที่ยงเศษเสด็จขึ้น ปีนี้กรมหมื่นนเรศเข้าไปไม่ทัน เสด็จขึ้นเสีย รับเทียนมาแต่กรมวังแล้วไปจุดวัดมหาธาตุ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จทรงรถพระที่นั่งเสด็จวัดพระเชตุพนทรงจุดเทียนพรรษา แลถวายพุ่มในพระอุโบสถ และวิหารตะวันออกทิศใต้ ตะวันตกวิหารเหนือนั้นพระราชทานองค์โสณไปจุด แล้วเสด็จวิหารพระไสยาศน์ พระเจดีย์นั้นครั้นจะเสด็จฝนก็ตก จึงพระราชทานให้พระองค์ทองไปบูชา แล้วเสด็จตำหนักสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แล้วถวายพุ่มพระธรรมไตรโลกย์ เดิมเจ้าพนักงานนิมนต์มาเตรียมไว้ที่ศาลาหน้าตำหนัก โปรดเกล้า ฯ นิมนต์เข้าไปรับในกุฎิเพราะเป็นของถวายแต่องค์เดียว ธรรมเนียมเดิมคิดไว้แล้วจึงได้ให้รับในกุฎิ ครั้นจะถวายข้างนอกพระสงฆ์ซึ่งมาอติเรกไม่ได้หลายองค์ก็ดูหน้าชังแล้วเสด็จกลับ อนึ่งเสด็จถึงวัดที่ศาลาเปลื้องเครื่องสมเด็จกรมพระ กรมขุนบดินทร์ กรมเจริญเจ้านายเฝ้า โปรดเกล้า ฯ รับสั่งให้สมเด็จกรมพระซ่อมข้างเจ้านาย ด้วยเห็นว่าวัดนี้เป็นวัดของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ในเจ้านายครั้งนี้ไม่มีใครใกล้ชิดเท่าพระ-องค์ท่าน จึงได้ทรงขอให้ท่านเป็นแม่กองข้างเจ้านาย ให้

เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เป็นแม่กองข้างสมเด็จพระองค์น้อยซึ่งเป็นนายงานเดิม เจ้านายที่ไม่มีการก็มีมาก ขุนนางใหม่ๆ มีเจ้ากรมปลัดกรม ตำรวจเป็นต้น ก็ให้เกณฑ์มากำกับด้านทำการไว้จะได้เคยการไปข้างหน้า นายช่างให้เอาพระยาราชสงคราม เวลา ๕ ทุ่มท้าวราชกิจกลับเข้ามาแต่สิงคโปร์ถึงกรุงเทพฯ นำหนังสือพระยาอัษฎงค์มาทูลเกล้าฯ ถวาย ว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือไปว่าเกาวนาจะเข้ามาเมื่อไรให้บอกให้ทราบนั้น เดิมเขาทราบข่าวแต่หนังสือพิมพ์ บัดนี้ยังไม่ได้เข้ามา ด้วยตรายังไม่ถึงและยังไม่มีคำสั่งสิเกรตรีออฟสเตต อนึ่งเขาได้ทราบข่าวว่าในพระบรมมหาราชวังประสูติพระราชโอรสเป็นเจ้าฟ้าชาย เขามีความยินดีมากถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป กับฝากส้มโออย่างดีในสวนแกมาถวายเข่งหนึ่ง ลงวันอังคารขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๘

คราวนี้กระดาษขาวเลิกทุกข์แล้ว มีหนังสือเซอรอบิลซันเกาวนาสิงคโปร์ฝากเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายฉะบับหนึ่งลงมาว่าเป็นไปรเวตฉะเพาะพระองค์เดียว ความว่าตั้งแต่เขามีหนังสือมาถวายสัก ๒-๓ วันได้ทราบข่าวว่าคอเวอนแมนต์ของกวีนได้งดรอไว้ ยังไม่ส่งเครื่องราชอิศริยยศเซ็นต์ไมเคอลเซ็นต์ยอชมา เพราะเหตุสงสัยว่าในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์เต็มพระราชหฤทัยรับตรา

ชะนิดนี้หรืออย่างไรแน่ ตัวเขามีความเสียใจที่การนี้รอไป เพราะมีความตั้งใจยินดีที่จะเข้ามากรุงเทพ ฯ ถวายตรานั้น โดยกิริยาเป็นผู้แทนพระองค์ควีน บัดนี้ต้องงดไปกว่าความสงสัยผู้ปกครองแผ่นดินของควีนจะสิ้นไป เพราะเหตุมิสเตอรนอกซ์ เขาเชื่อว่ามิสเตอรนอกซ์ได้เฝ้าทูลในเรื่องนี้อีก เพราะประสงค์เขาจะใคร่ทราบในพระกระแสตามความในพระราชหัตถ์เลขาที่พระราชทานเขาเมื่อเดือนเฟบรุวารีนั้น เขาได้บอกไปยังเสนาบดีเพราะเขาตัดสินดูเป็นเต็มพระทัยจะรับ เขาจะได้มีความเสียใจจริง ๆ เมื่อจะได้เป็นเหตุที่ตัดความยินดีของเขามิได้ให้ได้นำไปทูลเกล้า ฯ ถวาย บางทีเมื่อมิสนอกซ์ได้เฝ้าอีก และเขาทราบพระกระแสพระราชประสงค์ในเรื่องนี้แล้ว คงจะทรงพระกรุณามีพระราชหัตถ์เลขาเป็นการลับให้เขาทราบ ว่าทรงพระราชวินิจฉัยประการใด ๆ เพราะเวลานี้ยังเป็นความลำบากยากใจเขาในการที่เขาจะออกสิงคโปร์นี้อยู่เสมอ ถ้าและเขาได้ทราบว่ามิสนอกซ์จะมีตอบแทนในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปยังเมืองอังกฤษประการใด เขาก็คงจะได้จัดการของเขาตามพระราชกระแสนั้นเรียงเข้ามาทูลเป็นการลับมานี้ เพราะจะได้ชี้แจงเรื่องที่โต้แย้งกันอันปรากฏขึ้นในระหว่างถ้อยคำในหนังสือที่เขาบอกไปแต่ก่อน ด้วยเรื่องที่จะเข้ามากับเรื่อง

ทั้งค เกิดเหตุขึ้นด้วยส่งตราลงวันที่ ๑๐ ยุไล ตรงกับวันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘

กับมีหนังสือมิสเตอรแมกเนีย ส่งหนังสือกริตแอน ส่งเย็บหนังสือใหม่ดีมาถวายอีกฉะบับหนึ่ง กับมีห่อหนังสือเรื่องเมืองไทยแต่คฤสตศักราช ๑๖๘๗-๑๖๘๘ แผ่นดินพระเพทราชาเข้ามาถวายฉะบับหนึ่ง ไม่ทราบว่าของใครฝากเข้ามา วันนี้โปรดฯเกล้า ฯ ให้ทหารม้านำผลเงาะอย่างเอกสวนหลวงสำเร็จพระขรรค์ไปพระราชทานกงซุลเยอรมันตามรับสั่งบอกไว้

วันจันทร์แรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เวลาเช้า ๔ โมงเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทร์เลี้ยงพระสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ แล้วเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดารามเปลื้องเครื่องพระแก้วมรกต เซ็นบาญแผนกที่ถวายวันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๖ รายเถิด

พระสัจจากลับมาจากสิงคโปร์เฝ้าถวายตู้บุหรี่สองตู้มีหีบ มีพระราชหัตถ์ตอบเกาวนาสิงคโปร์ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จวัดราชประดิษฐถวายพุ่มพระพุทธสิหิงค์และพระสาสนโสภณและพระสงฆ์ทั้งปวงแล้วเสด็จไปนมัสการพระเจดีย์ แล้วเสด็จตำหนักพระองค์เจ้าเณรสวัสดิ์โสภณ ถวายพุ่มแล้ว

เสด็จวัดราชบพิธ ถวายพุ่มแล้วเสด็จกลับทอดพระเนตรพระประธานดูตั้งฐานสูงไปไม่งามและไม่มีซุ้มด้วย จึงโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นนเรศไปหามิสเตอรยุกิงแกรซีมาคิดที่ฐานพระให้ต่ำลงมา และให้เพิ่มเติมซุ้มลงด้วยให้คิดสั่งศิลาเป็นตัว ๆ เข้ามา เวลาเกือบ ๒ ทุ่มเสด็จกลับ

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่า หลวงสรสิทธิ์ตกม้าเทศป่วยมากเดินไม่ได้ บัดนี้พระยาจ่าแสนยบดีมีจดหมายมาขอรับตัวไปรักษาที่บ้านกว่าจะหาย อนึ่งออฟฟิศเซอนายทหารม้ายังไม่มีตัวที่จะรับการ นายเจิมสับเลฟเตแนนต์เป็นไข้จับอาการมาก ตัวเธอก็ป่วยตั้งแต่วันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ มาจนถึงวันจันทร์แรม ๑ ค่ำเดือน ๘ มีอาการให้สะบัดร้อนสะท้านหนาวและไอหวัดเป็นกำลัง ขอรับพระราชทานนายสรพลเรืองเดชเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณกว่าหลวงสรสิทธิ์จะหายป่วย กับตึกหน้าพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ ซึ่งจะให้กัปตันลอฟตัสอยู่นั้น เธอไปตรวจตึกนั้น ๑๐ ห้อง เป็นที่พักเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี ๒ ห้อง เป็นคลังดับเพลิง ๑ ห้อง มิสเตอรปอนด์อยู่ ๒ ห้อง นายจิตกัปตัน นายเมืองเลฟเตแนนต์ ทหารดับเพลิงอยู่คนละห้อง มิสเตอรหลุยอยู่ ๓ ห้อง ที่ก็ไม่มี ถ้าจะโปรดเกล้าให้มาอยู่ฟากข้างนี้แล้ว เห็นว่าจะต้องทำ

เรือนผูกหลังคามุงจากย่อม ๆ ให้สักหลังหนึ่งก็ไม่เป็นเงินมากมายนัก ที่ซึ่งจะทำนั้นขัดอยู่ มีอยู่แต่ที่ข้างโรงเรือตรงประตูชะนะพิศาลลงไปแห่งหนึ่ง เดิมพระยาสุรศักดิ์ทำโรงม้าและให้ไพร่หลวงกรมทหารมหาดเล็กปลูกเรือนอยู่ บัดนี้ว่างอยู่มีโรงทำงานหลังหนึ่ง เรือนหมื่นพหลสมุหบัญชีทหารมหาดเล็กหลังหนึ่ง กับส่งหนังสือพระยาจ่าแสนยกับกงซุลเยอรมันขอบพระทัยเรื่องประทานผลเงาะเข้ามาถวายด้วย

วันอังคารแรม ๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับคำโทรเลข ๓ ฉะบับบอกเรือเข้ามาสองลำออกลำหนึ่ง ท่านผู้หญิงอิ่มเฝ้าถวายเรื่องราวจีนฮกเซงขอทำภาษีเกลือ ว่าจีนอูเฉียทำอยู่เดิมปีละ ๖๑๐ ชั่ง ถึงเดือน ๙ ขึ้นค่ำหนึ่งสิ้นงวด ตัวจะขอทำต่อไปตั้งแต่เดือน ๙ ขึ้นค่ำหนึ่งปีขาลไปจนเดือน ๙ ขึ้นค่ำหนึ่งปีมะเส็งตรีศก ๑๒๔๓ ประมูลเงินขึ้นอีก ๑๐ ชั่ง รวมเป็นปีละ ๖๒๐ ชั่ง วันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้พระยาโชฎึกรับเรื่องราวนี้ กรมขุนบดินทร์เฝ้าถวายหนังสือว่าวันเสาร์ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ เวลา ๒ ทุ่ม พระยารองเมืองให้ขุนนครเขตรเกษมศรี หมื่นจ่าสรพลโปลิศผู้จับ นำตัวหม่อมเจ้าโอภาสในกรมขุนวรจักร

ธรานุภาพ กับนายใหญ่ทหารมหาดเล็กกอมปนีที่ ๑ มา ส่ง ว่าเวลา ๒ ทุ่มเศษเกิดวิวาทกันที่หน้าตึกขุนพัดแหยม โจทก์หาว่าหม่อมเจ้าโอภาสฟันนายใหญ่ ท่านถามโปลิศ ๆ ว่าฟันจริง แล้วเอาเหล็กมีคมโยนไว้ที่ร้านผู้มีชื่อ

แล้วพระราชทานหีบทองพงศาวดารที่เจ้าพระยาภูธราภัยได้ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ไปเป็นเครื่องยศ เจ้าหมื่นสรรเพธภูลว่าเพ็ชร์ไม่มีใช้ราชการ จึงถวายหนังสือขอจัดซื้อเพ็ชร์ทั้งเม็ด ๓๘๐ เม็ด หนัก ๗๑ กาหรัต ๑/๔ ราคากาหรัตละ ๑๖ ตำลึง ๑ บาท เงิน ๕๗ ชั่ง ๑๗ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง เพ็ชร์ซีก ๒๔๐๐ เม็ดหนัก ๑๘๖ กาหรัต ๑/๒ ราคากาหรัตละ ๑๐ ตำลึง เงิน ๙๓ ชั่ง ๘ ตำลึง รวม ๑๕๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง พระราชทานหนังสือสำคัญส่งเงินออกไป

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่ากัปตันลอฟตัส มาแจ้งความว่าเครื่องมือที่จะใช้ทำอยู่เดิมเป็นเครื่องสำหรับกรมโทรเลข ท่านเจ้าพระยาสุรวงศ์มีคำสั่งให้พระโทรเลขเรียกไว้ทั้งสิ้น การซึ่งจะทำต่อไปไม่มีเครื่องมือ เครื่องมือสำหรับกรมทหารนั้น มิสเตอรอาลบาสเตอเก็บลงไปไว้บ้านแต่ครั้งเป็นธุระทำการแผนที่ จะโปรดเกล้า ฯ ให้เรียกกลับมาหรือประการใด อนึ่งเงินเดือนนั้นว่าแต่เดิมเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ได้ให้สำหรับคนแจวเรืออีก ๒๔

เหรียญ รวม ๒๗๔ เหรียญ และขอให้ในโรงทำการห้องหนึ่งกับผู้ช่วยเขียนสองคน ได้จัดให้เสร็จแล้ว ว่าอยากจะได้รับพระราชทานลงมือทำการโดยเร็ว หม่อมเจ้าปรีดาในกรมขุนวรจักรนำหนังสือนโรดมมีมาถึงเธอมาถวายว่าผู้ที่ถือมานั้นชื่อหลวงพินิจ ว่าหนังสือมาหลายฉะบับ ถามว่าถึงใครบ้าง ๆ ก็ไม่บอก รู้แต่ว่าที่วังกรมอนันตฉะบับหนึ่ง ถามว่ามีธุระสิ่งใดจึงมา ก็ไม่บอก ๆ แต่ว่าถือหนังสือมาเท่านั้น ความนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้คัดไว้ว่าจดหมาย เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินวัดบวรนิเวศ ถวายพุ่มพระชินศรี แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรเอาโคมน้ำมันปิโตรเลียมมาแขวนที่ตรงพระพักตร์พระชินศรีคู่หนึ่ง ให้จ่ายน้ำมันให้เดือนหนึ่งพอสองดวงทุกเดือนไป แล้วถวายพุ่มพระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์ทั้งปวง แล้วเสด็จพระเจดีย์เก๋งเล็กและวิหารพระศาสดา พระเข้าปรินิพพาน พระศรีมหาโพธิ์ และตำหนักพระองค์เจ้าเณรศรีเสาวภางค์ พระองค์เจ้าเณรไชยันต์มงคลแล้วเสด็จกลับ เมื่อก่อนเสด็จมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาอัษฎางค์ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่าด้วยพระวรภัณฑ์พลากรทำเรื่องราวขอเพิ่มเสมียนคลังขึ้นอีก ๓ คน รวมเป็น ๗ คน พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนเห็นควรจะมีเพียง ๕ คน ส่ง

เรื่องราวมาด้วย หลวงดำรงหมอแจ้งว่าออกเวรต้องการมารับการกลางวัน ของดเสีย ทำยารักษาทหารกับขอหมอฝีหนึ่ง

วันพุธแรม ๓ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับหนังสือพระอินทรเทพว่าวันแรมค่ำหนึ่ง หลวงอำนาจมาแจ้งความว่ามีผู้ร้าย ๓-๔ คน อยู่เรือฉลอมบอกว่าจอดซุ่มอยู่เวลากลางคืนมีพวกเพื่อนขี่เรือสำปั้นลำละคนบ้าง ๒-๓ คนบ้างพากันพายเรือทำเป็นร้องขายบะหมี่ พวกที่มาเรือสำปั้นก็แวะเข้ามาสูบยา เวลา ๒ ยามเศษก็พากันลงเรือเล็กไปเที่ยวล้วงลักราษฎร ครั้นวันแรม ๒ ค่ำ แกให้ตำรวจอำเภอไปจับได้ตัวอ้ายแหววอ้ายเดชอ้ายเปียคนร้ายในเรือฉลอม บอกกันว่าได้เครื่องสาตราวุธและเครื่องมือหลายสิ่งกับของกลาง ให้การรับ ยังชำระอยู่ เมื่อได้ความประการใดต่อไปจะนำขึ้นกราบบังคมทูลอีก

ขุนสมุทรโคจรถวายหนังสือพระยาเทพประชุน ๓ ฉะบับๆ หนึ่งว่าด้วยหลวงสิงหพสาครขึ้นไปถึงวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ ส่งพระราชหัตถ์ ๓ ฉะบับและสำเนาหนังสือต่าง ๆ ตราพระราชสีห์ ๖ ฉะบับ กับของได้พระราชทานได้ส่งแก่ลาวแล้ว มีความยินดีมาก

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ามิสเตอรเยซัลมอน กงซุลฮอลันดาคนใหม่มาด้วยเรือกลไฟกรมท่าถึงวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ เวลาวานนี้มาหา นำตราตั้งมาให้ดู จะขอกำหนดเฝ้าแลเอกษกวาเตอ แต่ตราตั้งเป็นหนังสือวิลันดายังแปลอยู่ แล้วจะนำมาทูลเกล้า ฯ ถวายภายหลัง ส่งสำเนาหนังสือมองซิเออวัลเฮกเรนแกลมินิสเตอรว่าการต่างประเทศกรุงนิเทอแลนด์มาด้วยเป็นหนังสือนำ มิสเตอรซัลมอนถึงกรมท่า โปรดเกล้า ฯ สั่งท้าวแพไปว่าให้เฝ้าวันเสาร์ พระยาจ่าแสนย พระยาศรีเฝ้าอ่านบอก พระยาเทพวางเวร ๓ ฉะบับ ถึงสมเด็จกรมพระฉะบับหนึ่ง วางเวรฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยชำระความแล้วไป และยังฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยหมายประกาศสงกรานต์บอกวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ซึ่งมีตราตอบขึ้นไปว่าไม่ตรวจตรานั้น ขอให้ตรวจตราดูใบบอกของแกก่อน เพราะได้รับนั้นพ้นกำหนดวันเฉลิมพระชนม์พรรษาแล้ว ขอให้ตรวจดูให้ละเอียด ถ้าพระยาเทพแพ้แล้วจะทำขวัญกรมมหาดไทย ๑๐ ชั่ง ถ้ากรมมหาดไทยแพ้แล้วก็แล้วไป รอดตัวไปครั้งหนึ่ง ฉะบับหนึ่งบอกว่าซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ชำระความมองกุฌและแสนบันบุง ให้มีอำนาจเต็มที่ จะเอาตัวพระยาไชยมงคลเอื้อยมาชำระนั้น ขณะหลวงสิงหพนำศุภอักษรไปให้เจ้านครพร้อมกันที่เมืองเชียงใหม่ เจ้านคร

ว่ายอมให้แกชำระทั้งสองเรื่อง ให้ส่งมากรุงเทพฯแล้วพูดแก้แทนจำเลยทั้ง ๒ เรื่อง เจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ว่ากล่าวก็ไม่ฟัง ขณะนั้นมองาณะกับแสนบ้านบุงอยู่นั่นด้วย มองกุณะก็ไม่ยอมให้พระยาเทพชำระ ได้จดหมายถ้อยคำประทับตราไว้สำหรับศาลบังคับให้เจ้านครส่งตัวจำเลยเรื่องแสนบ้านบุงก็ไม่ส่ง ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้มีอำนาจเต็ม เจ้านครขัดขืนดังนี้จะโปรดให้มีอำนาจประการใด อีกฉะบับหนึ่งถึงสมเด็จกรมพระเล่าเรื่องแสนบ้านบุงด้วยเจ้านครขัดขืน ครั้นจะไม่ส่งลงมา แสนบ้านบุงก็เตือนว่าจะขอหนังสือมหามิศไปที่กงซุลกรุงเทพ ฯ ความก็นานมาแล้ว ถ้าไม่ส่งลงมาก็จะเป็นกดความ มีความผิด ส่งลงมาดีกว่า ก็ได้บังคับให้เจ้านครส่งจำเลยลงมาก็ไม่ส่ง แล้วอ่านตราตอบพระยาเทพเรื่องหัดทหารจัดโปลิศเรียบร้อย ชมไป กับส่งเสื้อยศให้เจ้าราชสัมพันธ์นายโปลิศตามขอสำรับหนึ่ง กับปืนที่จะให้ทหารให้เอาปืนที่หลวงสิงหพเอาขึ้นไป ๒๐๐ กระบอก อีกฉะบับหนึ่งบอกด้วยเรื่องปล้นที่บอกลงมาแล้ว มิสนอกซ์มีมาด้วยเรื่องว่าเราจับได้รายหนึ่ง อีกฉะบับหนึ่งลูกหนี้พะม่ากระเหรี่ยงที่จำไว้หมดตัวไม่มีจะใช้ จะเอาไว้ผู้คุมก็กลัวหนี จะต้องใช้ของนั้น ธรรมเนียมพระนั่งเกล้าท่านส่งตัวไปให้เร่งเองครั้งนี้ได้บอกถามชี้แจงเข้าไป ด้วยกฎหมายเราไม่มี ถ้าเขา

จะยอมให้เลหลัง ก็จะเลหลังให้ เขาไม่ยอมก็ต้องส่งลงมาจำกรุงเทพ ฯ แต่ให้ท่านมีหนังสือไปปรึกษามิสนอกซ์เสียก่อน เขาจะเห็นอย่างไรดูบ้างเห็นจะดี ตราถึงหลวงพระบางฉะบับหนึ่ง ที่บอกมาด้วยเรื่องฮ่อนั้นก็เห็นว่าเป็นแต่เล็กน้อย ไม่ใช่ในเขตต์แดนเมืองหลวงพระบาง กับขัดด้วยสะเบียงอาหารด้วย จะให้กองทัพขึ้นไปก็เปลือง เมื่อเกี่ยวข้องในเขตต์แดนจึงจะให้ขึ้นไป เมืองตินเงเตือนตอบมานั้นให้ตอบไปก่อนแล้ว พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่าด้วยพระวรภัณฑ์พลากรทำเรื่องราวขอเพิ่มเสมียนคลังขึ้นอีก ๓ คนรวมเป็น ๗ คน พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนเห็นว่าควรจะมีเพียง ๕ คน ส่งเรื่องราวมาด้วยหลวงดำรงหมอแจ้งว่าออกเวรต้องมารับการกลางวัน ของดเสีย ทำยารักษาทหารกับขอหมอฝีคน ๑

วันพฤหัสบดีแรม๔ค่ำเดือน๘ปีขาลสัมฤทธิศก๑๒๔๐

ท้าวราชกิจวรภัตรถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าท้าวราชกิจรับพระบรมราชโองการไปสั่งว่าโปรดเกล้า ฯ ให้มิสเตอรเยซัลมอนกงซุลวิลันดาเฝ้าในวันเสาร์แรม ๖ ค่ำเดือน๘เวลาบ่าย๔โมง ให้ท่านสั่งหมายเหมือนอย่างกงซุลคนก่อน เจ้าพนักงานจัดรถไปรับที่ท่าศาลต่างประเทศขึ้น

มาพักบนพระที่นั่งสุทไธศวรรย์แล้ว แล้วทหารปืนใหญ่ยิงสลุตรับ ๗ นัด เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ข้าราชการสวมเสื้อเยียรบับเข้มขาบ แล้วส่งสำเนาคำแปลตราตั้งมาด้วย

กรมหมื่นนเรศทูลด้วยเรื่องพวกเขมรที่จะมาเอาตัวเจ้าพัด สมเด็จกรมพระว่าขอให้ค้นบัญชีเบี้ยหวัดข้างใน เมื่อพบตัว จึงจะได้สืบ เห็นจะต้องใช้พระยามหามนตรี แล้วรับสั่งให้หามาสั่งให้พระยามหามนตรีสืบ แล้วแต่งคนไปให้ว่าจะไปเขมรจึงจะได้ความดี รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าในคราวเรือเมล์นี้ ท่านได้รับหนังสือพระยาอัยฎงค์มีเข้ามาว่าได้ส่งแมมโมเรนดัมรายเรือลูกค้าบรรทุกปืนดินปืนกระสุนปืน เข้ามาในหัวเมืองเขตต์กรุงสยาม ท่านส่งต้นหนังสือกับแมมโมเรนดัมกับคำแปลเข้ามา หนังสือพระยาอัยฎงค์ ว่าเรือบรรทุกเข้ามาตั้งแต่วันที่ ๑ จนถึงวันที่ ๒๖ เดือนยูน ๑๘๗๘ ถ้าจะห้ามไม่ให้บรรทุกเข้าไปก็ขอให้มีหนังสือไปถึงเขา ๆ จะไปว่ากับคอเวอนเมนต์ลงวันที่ ๘ ยุไล

แมมโมเรนดัมวันที่ ๑ เดือนยูน เรือสินเสงวัดบรรทุกดินปืน๔หาบ ไปส่งข้างเมืองฝ่ายสยาม วันที่๓เรือเคงหกเสงดินปืน ๓ หาบกับหนัก ๑๐๐ ปอนด์ ๘ ท่า วันที่ ๕ เรือกิมไทยหินดินปืนหนัก ๓๔๒ ปอนด์ วันที่ ๖ เรือสินเฮงลี

ดินปืนหนัก ๒๕๐ ปอนด์ วันที่ ๑๒ เรือไดแอนนาดินหนัก ๓๐ หาบ กับ ๒๔๐ ท่ำ ไปจันทบุรี วันที่ ๑๗ เรือปีเยียน ดินหนัก ๑๐ หาบกับ ๕๐ ท่ำ ไปเมืองลคร วันที่ ๘ เรือ สำเภาชื่อเคงเคียดลี่ดินปืนหนัก ๑ หาบ กับ๑๒ท่ำ เมืองหลังสวน วันที่ ๒๑ เรือเคงสุยหินดินหนัก ๑ หาบกับ ๔ ท่ำ ไปเมืองฝ่ายสยาม จำไม่ได้ วันที่ ๑ ดินปืน ๕๐ ปอนด์ ๔ ท่ำ วันที่ ๒๔ เรือบางกอกหีบ ๑๕ หีบ มีปืน ๓๐ ส่งกรุงเทพ ฯ หีบ ๘ หีบ มีปืน ๑๖ บอก วันที่ ๒๕ เรือสำเภาซุยบ๊นเสง ดินปืน ๑๐ หาบ กับ ๒๐ หีบ ๆ หนึ่งมีปืน ๒๐ บอก หีบ ๖ หีบมีปืน หีบ ๔ หีบ มีปืน ๑๒๐ บอก ส่งบ้านดอน วันที่ ๒๖ เรือยันอัดลี ดิน ๑๐ หาบ ๕ ท่ำ เมืองนคร คัดไว้ส่งต้นอังกฤษไป เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เฝ้าถวายจำนวนคนทำวัดพระเชตุพนซึ่งสมเด็จกรมพระทรงกะ ทำวิหาร ๔ หลัง ๆ ละ ๒ นาย จ่ายเลขนายละ ๑๐ คน ซุ้มพระระเบียงชั้นใน ๔ ซุ้ม ๆ ละ ๒ นาย จ่ายเลขนายละ ๕ คน ทำซุ้มพระระเบียงชั้นนอก ๔ ซุ้ม ๆ ละ ๒ นาย จ่ายเลขนายละ ๕ คน รวม ๒๔ นาย เป็นคน ๑๗๐ คน

แล้วกรมหมื่นนเรศทูลตามสมเด็จสั่งว่าการช่างปั้นเขียนเป็นต้น ถ้าจะใช้ช่างหลวง การเห็นจะค้าง จะขอจ้างแต่ไม่ออกเงินหลวง จะชักเงินตัวเลขจ้าง แล้วทูลด้วยเรื่อง

เมืองเชียงใหม่ เมื่อวานนี้สมเด็จกรมพระทรงพระวิตกมา ตามพระกระแส ด้วยจะสมคำสมเด็จเจ้าพระยาทำนายว่า ลาวไม่พึงบังคับไทย ขอให้ทรงพระดำริให้มาก ๆ ท่านส่ง บอก ๒ ฉะบับ กับหนังสือไปรเวตถึงท่านฉะบับหนึ่ง รวม ๓ ฉะบับ กับท่านฝากหนังสือเจ้าอุปราชเมืองหลวง พระบาง นำหนังสือปลัดเมืองสวรรคโลกมากล่าวโทษถึง เจ้าพระยาภูธราภัยที่เมืองพิชัยก่อนนี้ ว่าเป็นใจด้วยพวกฮ่อ เกิดเหตุขึ้นเพราะตัวฉะบับหนึ่ง ท่านจึงค้นที่นายเวรได้ ฉะบับมีมาก่อนฉะบับเจ้าอุปราชยื่นฉะบับหนึ่ง ตอบ ๒ ฉะบับ รวม ๔ ฉะบับ เจ้าพระยาภูตอบแข็งแรงถวายไว้ให้ ทรงทราบ

พระยาจ่าแสนย พระยาศรี เฝ้า อ่านตราเมืองเชียงใหม่ เรื่องเมื่อวานนี้โปรดให้ไปแก้ใหม่ กับเพิ่มตราเรื่องถามภาษี เรื่องจับคนที่มิสนอกซ์มี กับอ่านบอกเมืองสุพรรณส่งผู้ร้าย ปล้นฉะบับหนึ่ง แล้วพระยาจ่าแสนยทูลเรื่องผู้ร้าย ๕ คน กลับคำต้นซัดหนี อีกคนหนึ่งกรมการว่าซัดอ้าย ๕ คนด้วย แต่อ้ายผู้ร้ายว่าไม่ได้ซัดยังไม่ได้เปิดคำออกดู โปรดให้เปิด คำออกดูว่าถ้าไม่ซัดก็ให้ถามสอบ กับเมืองพิษณุโลกบอก ลงมา ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยป่าไม้ที่หมอกัลเบศซอนจะทำ นั้นเป็นป่าหลวงมีแต่ไม้เล็ก ๆ แล้วก็ใกล้ป่าผึ้งที่ทำการด้วย

ถ้าทำป่าไม้ป่านี้ผึ้งก็คงหนีหมด เงินอากรเห็นจะตก โปรดให้สมเด็จกรมพระตอบเขาไป อีกฉะบับหนึ่งข้าวในบ้านมีน้อย ราษฎรซื้อขายออกจากแขวงมาก เมื่อเร็ว ๆ นี้เมืองพิชัยบอกเตรียมข้าวสะเบียงที่เกิดฮ่อเมืองพวน ถ้าเวลามีราชการแล้วกลัวจะซื้อข้าวไม่ได้ ด้วยลูกค้าออกไปจำหน่ายมาก ครั้นจะห้ามก็กลัวความผิด

ออกขุนนางค่ำ พระยาพิพัฒน์โกษาทูลเรื่องน้ำฝนต้นข้าวเมืองสมุทรปราการ เมืองนนทบุรี พระองค์เจ้าเทวัญทูลด้วยพระสาสนโสภณสั่งมาด้วยพราหมณ์โกปาลสาตรครสอนสังสกฤตกินสุรา ค่ำมีพระราชหัตถ์ไปรเวตถึงพระองค์เจ้าเทวัญให้ไปปรึกษาพระสาสนโสภณด้วยเรื่องเรียนสังสกฤต อยากจะให้เลิกเสีย เพราะดูเหมือนจะไม่ชอบอัธยาศัยเสด็จที่วัด แต่เสียการที่คิดไว้เป็นประโยชน์อยู่

แรงธรรม ให้พระวุฒิการชำระความปาราชิก

รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์อีกฉะบับหนึ่ง ว่าพระยาราชบุรีบอกส่งอ้ายสนผู้ร้ายเอาปืนยิงนายเล็ก นายเป้น ตาย ซึ่งพระยาราชบุรีเสนอสมเด็จเจ้าพระยาตัดสินว่า ให้ค่ามีใบบอกเข้ามาโปรดเกล้า ฯ ให้เอาเข้ามาทำโทษในกรุงเทพ ฯ นั้น พระยาราชบุรีบอกส่งเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ฝากคุกไว้แล้ว คัดสำเนาทูลเกล้า ฯ ถวายด้วยฉะบับหนึ่ง

วันศุกร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

ท่านผู้หญิงนิ่มภรรยาพระยาไพบูลย์ถวายเรื่องราวพระยาไพบูลย์ว่าด้วยเรื่องหลวงพิศาลกู้เงิน ๔๐๐ ชั่ง ไปเตือนต้นเงินดอกเบี้ยก็ไม่ได้ ครั้นปีระกาเบญจศกให้หลวงอินทรสมบัติเป็นทนายฟ้องศาลหลวงตกกระทรวง ขุนชำนาญวินิจฉัยเป็นตระลาการ ๆ ไม่เกาะตัวหลวงพิศาลมาชำระเตือนก็ผัดเพี้ยนไป ทนายทำเรื่องราวไปร้องต่อเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ก็ไม่ตัดสินให้ ซึ่งหลวงชำนาญวินิจฉัยหลวงพิศาลทำกับแกทั้งนี้ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง เซ็นพระราชหัตถ์เลขาส่งคืนไปว่า ความรายนี้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ได้ทำขัดข้องขึ้นมาปรึกษาว่า เดิมสมเด็จเจ้าพระยาสั่งให้เร่งเงินหลวงพิศาลให้แก่นายนุชอาหาร หลวงพิศาลร้องว่าเจ้าหนี้มีอยู่หลายราย จะขอเลหลังทรัพย์สมบัติเฉลี่ยให้เจ้าหนี้ตามมากและน้อย ภายหลังพระยาเพ็ชร์พิชัยซึ่งเป็นเจ้าหนี้ใหญ่ของหลวงพิศาลมาร้องต่อเจ้าพระยาภาณุวงศ์ไม่ยอมให้หลวงพิศาลเลหลัง จะยอมหยุดดอกเบี้ยให้หลวงพิศาลผ่อนส่งต้นเงินไปกว่าจะครบ ได้นำขึ้นเรียนสมเด็จเจ้าพระยาสั่งว่าให้ถามเจ้าหนี้ทั้งปวงดู ถ้าเจ้าหนี้ทั้งปวงยอมรับตามพระยาเพ็ชร์พิชัยมากกว่าที่ไม่ยอมแล้ว ให้ตัดสินตามพระยาเพ็ชร์พิชัยนั้นเถิด เจ้าหนี้ทั้งปวงยอมตามคำเปรียบเทียบนั้น

ทั้งสิ้น ไม่ยอมอยู่แต่พระยาไพบูลย์ผู้เดียว จึงแต่งทนายให้ฟ้องศาลหลวง ประทับตกกระทรวงขุนชำนาญ ความนั้นยังงดอยู่ บัดนี้พระยาไพบูลย์ทำเรื่องราวกล่าวโทษขุนชำนาญจะให้ชำระประการใดนั้น ได้สั่งไปว่าความรายนี้สมเด็จเจ้าพระยาและท่านเสนาบดีตัดสินลงไว้แล้ว ขุนศาลผู้น้อยจะชำระไปไม่ได้อยู่เอง ซึ่งพระยาไพบูลย์ทำเรื่องราวกล่าวโทษขุนชำนาญนั้นให้งดไว้ไม่เป็นอุทธรณ์ได้ แต่ความเดิมนั้นสมเด็จเจ้าพระยาได้ตัดสินไว้ให้รอคอยท่านเข้ามาแต่ราชการ จึงให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์นำขึ้นเรียน แล้วแต่ท่านจะตัดสิน ได้สั่งไปดังนี้ ให้พระยาไพบูลย์รอฟังคำตัดสินสมเด็จเจ้าพระยาเทอญ แล้วมีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เล่าเรื่องพระยาไพบูลย์ถวายเรื่องราวทรงสลักหลังคืนไป คัดสำเนาเรื่องราวและสลักไปให้รู้ไว้

มีพระราชหัตถ์ถึงพระอินทรเทพฉะบับหนึ่งว่าพระที่นั่งและตำหนักในวังนันทอุทยานนั้นทิ้งไว้ก็ทรุดโซมเปล่า ๆ ให้ไปพร้อมกับพระยาภาษจัดพระที่นั่งและตำหนักที่วังนันทอุทยานให้เป็นที่โรงสกูลสอน แต่ที่นั้นจะทรุดโซมอย่างไรให้ซ่อมแซมเสีย กับที่เรือนหมู่ฟากคลองตะวันออกที่แห่งใดดีอยู่ ให้จัดให้หมอแมกฟาแลนด์ครูอยู่ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาภาษกรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งสำเนาคำสปีช

กงซุลวิลันดาทั้งอังกฤษและไทยเข้ามา รับคำโทรเลข ๖ ฉะบับ เรือมา ๕ ลำ ออกลำหนึ่ง พระยามหามนตรีเฝ้าถวายคำให้การเรื่องนายสอนเลฟเตแนนต์ฉ้อเงินเดือนทหารเมืองภูเก็ตเบิกสองซ้ำกับในกรุงแล้วเอาไปใช้เสีย แล้วถวายสืบเรื่องเขมรเข้ามา ได้ความว่าเรือกำปั่นใบสองเสาถึงกรุงเทพ ฯ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ จอดอยู่สำเหร่มีขุนนางมาสามคน นายจูเดิมเป็นไพร่หลวงช่างกระจกในพระบรมมหาราชวังหนีไป องนโรดมตั้งเป็นเจ้ากรมหนึ่ง นายขำคนไทยเดิมอยู่ในเมืองจันทบุรีตั้งเป็นหลวงพินิจอักษรหนึ่ง กับแขกวิกคนหนึ่งสืบได้ความว่าคือตัวบารฮิม ว่านโรดมใช้ให้มาซื้อไม้จะทำตำหนักกับให้เอาไหมมาขาย ๕ หาบ กับเงิน ๓๐ ชั่งมาถวายสมเด็จเจ้า แต่จะเป็นพระอารามไหนไม่ทราบชัด กำหนดเดือนหนึ่งกลับ สมเด็จกรมพระรับสั่งให้หากรมหมื่นนเรศไปปรึกษาเรื่องขัดข้องหอรัษฎา

ออกขุนนาง พระยาศรีพิพัฒน์อ่านบอกเมืองนครชัยศรีส่งผู้ร้ายฆ่ากันตาย ขึ้นไปฆ่าบนเรือนพี่น้องกันให้ขึ้นลูกขุน ทูลกระหม่อมพระองค์น้อยถวายจำนวนดาบอย่างดีซื้อไว้แล้ว ๖๕๗ เล่ม ๆ ละ ๓ บาท เงิน ๒๔ ชั่ง ๕๑ บาทไปใช้วันอังคารขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๙ รับหนังสือพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนพร้อมด้วยจมื่นสราภัย พระวรภัณฑ์ เลือกเห็น

นายเอมบุตรพระยาบำรุงราชฐานกอปราลทหารม้า สมควรจะรับที่อารมเชอซายันได้ นายอยู่กอปราลกอมปนี ๖ ควรจะเป็นซายันได้ แต่ตำแหน่งที่กอปราลขอรับพระราชทานนายจันบุตรเจ้าพระยาพลเทพเป็นกอปราล ในทหารม้าขอรับพระราชทานนายฟุ้งบุตรนายเกี่ยวมหาดเล็ก

วันเสาร์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับคำโทรเลข ๕ ฉะบับ เรือเข้า ๒ ลำ ออก ๓ ลำ ทรงกับกรมหมื่นนเรศด้วยเรื่องจะปรึกษาเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องเจ้าเมืองนครลำปางขัดขืนไม่ฟังบังคับพระยาเทพ จะรีบปรึกษาบังคับเสียก่อนสมเด็จเจ้าพระยามา เพราะสมเด็จเจ้าพระยามักพูดว่าบังคับลาวไม่ได้ ก็จะพากันปล่อยเมืองเชียงใหม่เสีย ฝ่ายเราจะขัดขืนเหมือนแต่ก่อนคนเดียวจะไม่ได้ด้วยพากันคิดทิ้งเสียหมดแล้ว บ่าย ๔ โมงเสด็จออกแขกเมืองพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงฉลองพระองค์เต็มยศทหารมหาดเล็ก รับสั่งให้เจ้าพระยาสุรวงศ์มาเฝ้า มิสเตอรเยซัลมอนคนหนึ่ง กงซุลอเมริกัน ผู้ว่าราชการแทนกงซุลฮอลันดาคนหนึ่ง เดอซาล่ามคนหนึ่ง ลูกหมอปลัดเลล่ามคนหนึ่ง พระยาศรีพิพัฒน์ทูลเบิก แล้วกงซุลคนใหม่สปีชแล้วถวาย แล้วทรงตอบ แล้วกงซุลถวายกระแดนเชียน

แล้วพระราชเอกษกวาเตอ แล้วทรงปฏิสัณฐานตามธรรมเนียม แล้วพระราชทานเครเดนเชียลให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ไป แล้วเสด็จขึ้น เจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้าทรงปรึกษาท่านขอรับเอาหนังสือบอกไปดู ตรึกตรองแล้วจะตอบรีบบังคับขึ้นไปเสียเป็นการแล้ว แล้วทูลด้วยเรื่องทำแว่นฟ้าสมเด็จเจ้าพระยา

ทรงตัดสินความหลวงอินทรโกษาโจทก์พระไชยยศจำเลย ซึ่งสมเด็จกรมพระให้กรมหมื่นนเรศถวาย ด้วยเมื่อตรวจคลังหลวงอินทรโกษาทำเรื่องราวยื่นที่สมเด็จกรมพระ ว่าได้ตั้งฎีกาเบิกเงินสลักหลังรับเงินไปเสร็จ และได้รับเงินไปแล้วบ้าง ยังตั้งเงินฝากไว้อีก ๒๓๔ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๑ เฟื้อง พระยาไชยยศให้การว่าไม่ได้ฝาก เป็นแต่สลักหลังฎีกาเสร็จแต่ได้รับเงินไปแล้วบ้าง ยังบ้าง คงยังไม่ได้ให้เงิน ๒๓๔ ชั่ง ๑๖ ตำลึง ๑ เฟื้อง ที่ว่าฝากนั้นไม่จริง เคานซิลนำขึ้นถวาย โปรดให้มีกระทู้ถามหลวงอินทรโกษาว่าหาเงินรายเดียวในฎีกาหรือตั้งฝากไว้อีกหลายราย หลวงอินทรรับสารภาพผิดว่ารายเดียว สมเด็จกรมพระเซ็นให้กรมหมื่นนเรศถวาย ทรงเซ็นไปว่าเห็นว่าเงินรายนี้ก็เป็นถูกต้องกันแล้ว แต่หลวงอินทรโกษาทำเรื่องราวคลุม ๆ เป็นที่เอาเปรียบพระไชยยศ แต่ถึงหลวงอินทรโกษาจะหมายดังนั้นจริง ก็คงไม่ตลอดด้วยตั้งว่าฝากไม่มีตั๋วฎีกาต่อกัน ความรายนี้ให้เป็นแล้วแก่กันให้เจ้าพนักงานจ่ายเงินตามที่รับกันเถิด

รับสั่งให้กรมหมื่นนเรศไปเฝ้าสมเด็จกรมพระ คัดบอก พระยาเทพประชุนไปให้เจ้าพระยาสุรวงศ์

วันอาทิตย์แรม ๗ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

ปรางภรรยาพระภาษีเฝ้าถวายเรื่องราวรายที่พระองค์เจ้าประภัศร พระยาอุทัยธรรมทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือว่าด้วยเจ้าหมื่นสรรเพธภักดีซื้อเพ็ชร์ตามจำนวนที่พระราชทานหนังสือสำคัญไปเป็นเงิน ๑๕๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง ส่งคลังแล้ว

พระองค์เจ้าเทวัญไปยืมหนังสือซึ่งล้นเกล้า ฯ และพระเจ้าน้องยาเธอพร้อมกันจัดเครื่องปักดอกไม้เงินมีจานแก้วสำรับหนึ่ง ถวายสมเด็จกรมพระไว้เป็นที่ระลึกเมื่อคราวตั้งกรมพระ ถวายวันพฤหัสบดีขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๖ ปีจอฉอศก เซ็นพระราชหัตถ์เลขาจุฬาลงกรณ์ เจ้านาย จาตุรนต์รัศมี ภาณุรังษีสว่างวงศ์ กฤษดาภินิหาร ศัคณางค์ ทวีศุข ทองใหญ่ เกษมสันต์ กมลาศ เกษมศรี ศรีสิทธิ์ ทองแถม ชุมพล กาพย์ เทวัญ มนุษย์ รวม ๑๖ องค์ ๑๗ ทั้งในล้นเกล้า ฯ

มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์เจ้ากาพย์ ว่าด้วยเรื่องเครื่องมือทำแผนที่ ว่าการทำแผนที่ครั้งนี้ก็เป็นการของกรมโหร

เลข ด้วยจะทำแผนที่ระยะทางที่จะปักเสา ควรจะใช้เครื่องมือในกรมโทรเลขด้วยเป็นของทิ้งอยู่เปล่า ยังไม่มีใครทำการในกรมนั้น เครื่องมือในกรมทหารมหาดเล็ก ก็เป็นของสำหรับมิสเตอรอาลบาศเตอทำการอยู่ ให้ยืมเครื่องมือกรมโทรเลขมาให้ทำไปก่อน แต่อย่าให้เป็นเบิกขาด เป็นแต่ยืมมีบัญชีต่อกัน เงินค่าคนแจวเรือออก ๒๔ เหรียญนั้นทรงเข้าพระทัยว่ามีแต่ว่าที่เที่ยวไปทำแผนที่หรือตรวจการซึ่งอยู่บางกอกนั้นจะมีหรือไม่มีให้สอบถามพระโทรเลขดูก่อน เมื่อเคยให้จึงค่อยให้ อนึ่งที่เรือนจะให้อยู่นั้นกัปตันลอฟตัสเป็นคนมีเมีย ถ้าทำกรองกรอยให้เห็นคงจะไม่อยู่ ได้ความว่ามิสเตอรหลุยเขาก็ไม่อยู่ที่นี่ลงไปอยู่บ้านล่าง ให้ถามดู ถ้าไม่ต้องการแล้วขอเอาได้เห็นจะดี อีกฉะบับหนึ่งหลวงสรสิทธิป่วย จะให้นายสรพลเข้ามารับการแทนนั้น อนึ่งวรภัณฑ์ขอเสมียนเติม ให้จัดให้แต่พอกับการอย่าให้มากเกินไป หลวงดำรงจะขอหยุดไม่เข้ามาในวังเวลากลางวันก็หยุดได้ แต่ถ้ามีไข้เจ็บต้องมาเยี่ยม หมอฝีนั้นให้ขอที่พระองค์สาย อนึ่งเรื่องครัวที่จัดการยังไม่เรียบร้อยเป็นแบบแผนลงนั้น ให้สั่งให้กรมหมื่นนเรศพร้อมกับเธอ และจมื่นสราภัย ปรึกษากัน จัดกระบวนการและทำข้อบังคับให้ตกลงกันเสียก่อน เมื่อตกลงกันประการใดจึงนำมาถวายแก้ไขแล้วจะสั่งเป็นข้อบังคับไป

ออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์อ่านบอกเมืองชลบุรี น้ำฝนต้นข้าว แล้วทรงตั้งขุนนางสองคน พระราชทานต้นหนังสือพระยาอัษฎงค์ กับแมมโมเรนดัมเรื่องดินปืนคืนไปท้าวราชกิจทูลด้วย คุณปริกวานให้กราบบังคมทูลด้วย จะทำการแซยิดวันเกิด ว่าเกิดวันจันทรในเดือนนี้แต่ไม่รู้ขึ้นแรม เป็นแต่สมมุติเอา ครั้นจะกราบทูลตรง ๆ และถวายของก็กลัวจะเป็นท่านผู้หญิงชัดไป ทรงตอบไปว่าไม่ควรจะรังเกียจในล้นเกล้า ฯ ด้วยการในใจเจ้าพระยาภาณุวงศ์หรือคุณปริกอย่างไร ๆ ก็ทรงทราบอยู่สิ้น ถ้าเป็นจริง ๆ ก็ทรงดีพระทัยยิ่งกว่าผู้อื่นมาเป็น แล้วทรงด้วยหยาดหีบหาย วันนี้ พระราชทานเพ็ชร์กรมหมื่นนเรศหกเมล็ดราคาเงิน ๕๕ ชั่งเศษ

วันจันทรแรม ๘ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับคำโทรเลข ๔ ฉะบับ เรือเข้ามาลำหนึ่งเรือออกสามลำ แต่ฉะบับหนึ่งนั้นรับสั่งให้กรมหมื่นนเรศค้นพระโทรเลขไป แล้วให้ทำตัวอย่างลงเป็นคำ ๆ เรียงไปให้แปลถูกกับคำอังกฤษ เอาคำในฉะบับหนึ่งนั้นชี้ไปให้เห็น ต่อไปให้เรียงตามตัวอย่าง ทรงปิดทอง รับสั่งถามด้วยพราหมณ์ครูสอนสังสกฤตกินเหล้าอยู่หรือไม่ ทูลว่ายังรับพระราชทาน มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาภาษกรวงศ์ว่าการเรื่องกินเหล้านี้ ต้อง

ว่าให้เป็นขาดจงได้ ที่จะเป็นแต่พยัก ๆ ไปไม่ได้ ขอให้สัญญาเสียให้มั่นคง ในเวลาเรียนอย่าให้กลิ่นสุรามาเป็นอันขาด ถ้ามีกลิ่นสุรามาจะต้องไล่จริง ๆ และจะไม่ให้ค่าโดยสารหรืออะไร ๆ นอกจากเบี้ยเลี้ยงที่เคยได้เลยเป็นอันขาด กำหนดได้สัญญากันตกลงวันใดให้ทูลมาให้ทราบจะได้แต่งกอมมิตตีให้ไปตรวจ ถ้าพบกินเหล้าจะต้องไล่ ถ้าสัญญากันไม่มั่นคงจะต้องเสียค่าอะไร ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ จะให้พระยาภาษกรวงศ์เสีย ให้คิดอ่านพูดเสียโดยเร็วอย่าตามใจมันนัก จะพาผู้จ้างพลอยเสียด้วย อนึ่งรางวัลที่จะให้พระสอบลายมือนั้น ได้เลือกไว้เป็นเฟอสเสกันต์ไปร์ซ์อย่างละองค์ ให้จัดหาของเป็นเครื่องหนังสือเป็นที่เขียนหนังสือเป็นต้นที่ดี ๆ หน่อยหนึ่ง ให้เป็นลำดับกันสามชั้น ต่อนั้นไปมีเฟอสคลาสอีกสาม ให้หาของเสมอ ๆ กันเล็กน้อยพอมีน้ำใจ พระสงฆ์ที่จะได้คราวนี้ คือที่ ๑ หม่อมเจ้าภุชงค์ ที่ ๒ พระมหาเขมาภิรโต ที่ ๓ มหาปุ่น ที่ ๔ พระมหาอ่อนทั้งสามองค์

คำรับหนังสือพระยาภาษกรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์เลขาว่าตั้งแต่รับฉะบับก่อนได้หาตัวครูมาว่า ได้บอกให้ทราบไว้ชัดว่า ถ้าเสพสุราเข้ามาในโรงเรียนได้ความชัดแล้ว การที่สอนจะต้องหยุด เพราะพระสงฆ์รังเกียจ กับว่าด้วยข้อสัญญา

มีแต่ครูสอนตามสัญญาที่กะไว้แล้ว จะยอมจ่ายเงินเบี้ยเลี้ยงให้เดือนละ ๓๐ บาท ต่อครบปีจึงจะให้ค่าใช้สรอยกลับไป กับว่าได้ไปหาพระสาสนโสภณว่าครูสอนเรียบร้อยขึ้นตั้งแต่ว่ากล่าวไป ตัวแกได้ไปเรียนเมื่อณวันศุกร์แรม ๖ ค่ำเดือน ๘ วันเสาร์แรม ๗ ค่ำเดือน ๘ ทั้งเวลาไม่เป็น พระองค์เจ้าฉายเฉิดเสด็จไป พระสาสนโสภณกับตัวแกร้องอยู่เสมอ ถ้าขืนเสพสุรามาจะไล่เสียทีเดียว คัดคำแปลสัญญาตอบมาด้วย

กรมหมื่นนเรศทูลด้วยพระยามหามนตรีวานไว้ให้กราบบังคมทูลว่าแต่งคนไปสืบเรื่องเขมรยอมให้ไป แต่ให้ลงเรือไปคอยขึ้นเรือใหญ่ที่เกาะสีชังว่าไปแต่นี่ไม่ได้ กลัวด่านเมืองสมุทรตรวจ กับว่าเมื่อครั้งเจ้าฉวีวาศก็ไปดังนี้และเห็นเรือไฟตามลิบ ๆ พวกนั้นจึงชวนให้กินเหล้าที่บ้านจึงจะสืบสวนอีก มีพระราชหัดถ์ถึงพระยาสมุทรให้ตรวจตราที่เกาะสีชังและเมืองสมุทร แต่ให้เป็นไปรเวต ถ้าคนหมดจดผิดปกติให้จับไว้ จะสั่งทางราชการก็กลัวจะอื้ออึงนักจะยักไปเสียทางอื่น แล้วมีถึงพระยามหามนตรีฉะบับหนึ่งกลัวจะออกทางบางปะกง ให้พระยามหามนตรีมีหนังสือถึงพระยาวิเศษฤๅชัยเมืองฉะเชิงเทราเป็นไปรเวต มีพระราชหัดถ์ถึงท้าวแพว่าด้วยเมื่อคุณยังไม่ไปฉันนึกแต่ไม่อยากจะ

สั่งปากเปล่า จึงรอมีจดหมายมาด้วยวันนี้สมมุติว่าเป็นกำหนดวันเกิดคุณปริก ครั้นจะทรงจดหมายให้พรมาถึงตัวคุณปริกเองก็กลัวจะรังเกียจ ไม่ต้องกับที่กำหนดใจไว้ จึงได้จดหมายมาถึงคุณขอให้ช่วยไปให้พรแทน หรือจะไม่ออกพระนามให้คุณพูดแล้วนึกว่าของในล้นเกล้า ฯ รู้แต่ตัวคุณก็ได้ ว่าขอให้คุณปริกชนมายุยืนยาวประกอบด้วยวรรณสุขพลธนสารสมบัติพร้อมบริบูรณ์ยิ่งขึ้นไปขอให้ความยินดีของล้นเกล้า ฯ อย่าต้องให้เปลี่ยนแปลงเพราะเสียพระทัย เพราะได้เห็นคุณปริกมีความสุขสบายยืนยาวสืบไป

วันอังคารแรม ๙ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

เมื่อคืนนี้รับลายพระราชหัตถ์ทูลกระหม่อมพระองค์น้อยถวายไปรเวตทูลขอเงินว่าไม่มีใช้ออดแอดต่าง ๆ อ้างว่าจะเอาไปรองทำถนน พระราชทานเงินเหลือเบี้ยหวัดไปร้อยชั่ง รับคำโทรเลขเรือเข้ามาลำหนึ่งเรือไฟ เรือออกลำหนึ่ง พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนจดหมายถวายว่าเวลาพรุ่งนี้ กัปตันลอฟตัสจะนำนาฬิกาเดดมาทูลเกล้า ฯ ถวาย พระยาโชฎึกเฝ้าถวายบาญแผนกภาษีเกลือ ว่ามีเรื่องราว ๗ ฉะบับ ๆ หนึ่งคือจีนฮกเซ่งประมูล ๑๐ ชั่งหนึ่ง จีน

เน่งเอี่ยมประมูล ๑๕ ชั่งหนึ่ง จีนสุดใจ จีนโปประมูลคนละ ๔๐ ชั่งสองฉะบับ จีนเกียฮีน จีนฉายประมูลคนละ ๕๐ ชั่งสองฉะบับ จีนหะสุนประมูล ๖๐ ชั่งหนึ่ง วันอาทิตย์ แรม ๗ ค่ำเดือน ๘ ได้ว่าประมูลกันพร้อมกับเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ จีนฉายตัวอากรจีนติดประกันว่าจะรับทำสามปีๆ ละ ๖๑๐ ชั่ง ประมูล ๑๙๑ ชั่ง รวม ๘๐๑ ชั่ง ถามจีนเน่งเอี่ยมจีนสุดใจจีนโปจีนเกียฮีนจีนหะสุนไม่รับประมูล แต่จีนฮกเซ่งไม่มาว่าประมูล เซ็นพระราชหัตถ์ให้ตั้งจีนฉายตัวอากร จีนติดประกันทำไปตามรับประมูลเถิด

พระราชทานพระราชหัตถ์สำคัญประทับพระราชลัญจกรพระราชทานที่บ้านนาที่ป่าไม้ของอ้ายช้างบันเทาทุกข์ราษฎรอยู่ตำบลเกาะใหญ่ ตำบลบ้านโพแตง แขวงกรุงเก่า ให้เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี คือที่บ้านสามแปลงๆ หนึ่งยาว ๑๓ วา ๒ ศอก กว้าง ๑๑ วา ๑ ศอก แปลงหนึ่งยาว ๒๐ วา ๒ ศอก กว้าง ๒๗ วา แปลงหนึ่ง ยาว ๑๓ วา ๒ ศอก กว้าง ๔๐ วา มีไม้ไผ่สีสุก ๖๐ กอ นาตราแดงสามแปลงๆ หนึ่ง ๘ ไร่ แปลงหนึ่ง ๗ ไร่ ๒ แปลงนาประเมิน ๑๕๐ ไร่ ที่ป่าไม้ไผ่ป่าไม้สะแก ยาว ๕ เส้น กว้าง ๒ เส้น ที่เนินดินสำหรับกระบืออาศัย ยาว ๑๐ วา กว้าง ๗ วา บ่อเลี้ยงปลายาว ๔ วา กว้าง ๓ วา มีป่าไม้สะแกอีกแปลงหนึ่ง ตำบล

บ้านม้าฝั่งตะวันตก ยาว ๑๘ เส้น กว้าง ๖ เส้น มอบให้อาศัยเป็นกำลังราชการตามแต่จะปลูกสร้างทำสวนไร่นาในที่นี้ ต่อไปภายหน้าพระเจ้าแผ่นดินหรือท่านผู้มีอำนาจผู้ใดผู้หนึ่งต้องการที่ตำบลนี้ ด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง นอกจากราชการแผ่นดินแล้วเรียกคืนไม่ได้ ถ้าจะต้องการก็ขอให้เจ้าหมื่นสรรเพธภักดีให้ได้รับราคาพอสมควรแก่ที่นั้น อย่าให้ต้องไล่ไปเปล่า ๆ ต่อเมื่อต้องการเป็นราชการแผ่นดินสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จึงให้เจ้าหมื่นสรรเพธภักดีคืนที่รายนี้ให้ตามสมควรแก่ราชการ พระราชหัตถ์นี้มีสองฉะบับ เจ้าหมื่นสรรเพธภักดีถือฉะบับหนึ่ง กรมการกรุงเก่าถือฉะบับหนึ่ง ความต้องกัน

หนังสือผู้ว่าราชการกงซุลเมืองญี่ปุ่นที่ฮ่องกง มีมาถึงมิสเตอรทอมมัสโรสว่าผู้ว่าการต่างประเทศมีความปรารถนาอยากจะได้แบบเครื่องราชอิศริยยศของคอเวอนเมนต์สยามแล้วอยากจะทราบธรรมเนียมและกฎหมายที่จะใช้นั้นด้วยจะได้เอาที่ออฟฟิศเครื่องราชอิศริยยศเมืองญี่ปุ่นขอให้ช่วยหาด้วย ลงวันที่ ๕ เดือนยุไล

พระราชหัตถ์สั่งประหารชีวิตอ้ายสนที่ยิงนายเล็ก นายเป็นตายเมืองราชบุรี สั่งประหารชีวิตอ้ายคงผู้ร้ายเผาเรือนพระยานครสวรรค์ ตระเวนบกสามวัน ทำโทษอ้ายจุ้ยลัก

เรือพายม้า พระยาจ่าแสนยเป็นตระลาการ มีพระราชหัตถ์สั่งยกโทษประหารชีวิตอ้ายอู๊ด อ้ายเสง ซึ่งฟันแทงหม่อมราชวงศ์ชุ่มตาย ให้จำคุกอ้ายสุดเป็นต้นเหตุแต่ไม่ได้ฟันแทง จำคุกสามปี เพราะหม่อมราชวงศ์เป็นคนร้าย ทิพเสนาเป็นตระลาการ ทรงกับกรมหมื่นนเรศด้วยเรื่องพระราชทานเงินพระเจ้าลูกเธอแล้ว ทรงด้วยเงินประจำเดือนพระนางเธอทั้งสี่พระองค์ ก็ยังไม่สมกับเบี้ยหวัด เพราะเบี้ยหวัดองค์ละ ๒๐ ชั่ง เงินประจำเดือนต้อง ๗ ตำลึง พระราชหัตถ์สั่งให้เพิ่มเงินประจำเดือนพระองค์เจ้าสุนันทา สว่าง เสาวภา เดิมได้อยู่ ๒ ตำลึงขึ้นอีก ๕ ตำลึง พระองค์เจ้าสุขุมาล เดิมเดือนละ ๕ ตำลึง เพิ่มอีก ๒ ตำลึงเป็นเดือนละ ๗ ตำลึงทั้งสี่องค์ กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ชาย หญิง ถ้าเป็นเจ้าฟ้าให้ตั้งเงินเดือนเท่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสุทธาทิพย์รัตนเดือนละ ๓ ตำลึงเสมอทุกองค์ไป ไม่ต้องสั่งอีก วันนี้ไม่ได้ออกขุนนางเพราะฝนตกมากเวลาพลบจนยาม

วันพุธแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมา หนังสือพระยาสยามธุรพาหะกงซุลเยอเนอราลสยามกรุงลอนดอน

ฉะบับหนึ่ง ลงวันที่ ๑๔ ยูนตรงวันศุกร์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๗ ว่าด้วยการประชุมปรึกษาเรื่องรุสเซียในยุโรป ประชุมกันวันที่๑๓ยูนเป็นต้น แล้วยังจะประชุมกันในวันที่๑๗อีก ยังไม่ได้ตกลงกัน บอกด้วยเจ้าปฤษฎางค์ไปถึงลอนดอนวันที่ ๘ ยูนตรงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๗ บัดนี้เขายังเที่ยวสืบหาซีวิลเอ็นยินเนียรนายหนึ่ง จะได้ให้สอนหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ต่อไป อีกฉะบับหนึ่งหนังสือหลวงทวีปสยามกิจกงซุลปีนังบอกมาด้วยพระยาวิจิตรสงครามจางวางเมืองภูเก็ตถึงแก่กรรมวันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๘ เวลาเช้าโมงหนึ่ง เป็นไข้มาตั้งแต่วันอังคารแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๗ เขาได้ข่าวแต่มิสเตอรวิเนอนายโปลิศเมืองภูเก็ต หนังสือลงวันที่ ๑๐ ยุไล ตรงวันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘ อีกฉะบับหนึ่งหนังสือมิสเตอรทอมมัสโรสไวซ์กงซุลสยามเมืองฮ่องกงว่าเขาส่งสำเนาหนังสือกงซุลเมืองญี่ปุ่นซึ่งอยู่ฮ่องกงมีมาถึงเขา ๆ จะคอยรับคำตอบลงวันที่ ๑๑ ยุไล ตรงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๘ อีกฉะบับหนึ่งหนังสือเยยราดา กรมหมื่นนเรศรับสั่งให้ไปตามเสด็จกรมพระด้วยเรื่องพระยาศรีนำบอกเมืองเชียงใหม่ไปให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ ๆ ว่ากระไรก็รับสั่งว่าพระยาศรียังไม่มาไม่ได้ความ กรมหมื่นนเรศกลับมาทูลกริ้วพระยาศรีว่ากระไรก็ไม่บอกทิ้งไว้ให้การช้า พอที่แก้ได้

ก็ต้องแก้เสีย ให้กลับไปทูลว่า ให้ทรงกำชับเสียอย่าให้เป็นดังนี้ต่อไป ให้ไปเรียกมาถามให้ได้ความ ครั้นกรมหมื่นนเรศไปพบพระยาศรีมาเฝ้าอยู่ ถามดูว่าท่านไม่ว่ากระไร เป็นแต่ให้หลวงจำนงรับร่างตราไว้ ครั้นไปหาท่านอีกก็ไม่พบจึงไม่ได้มา เพราะไม่มีอะไรจะทูล กรมหมื่นนเรศจึงเล่าที่กริ้วให้ฟัง ว่าอย่าให้เป็นดังนี้ต่อไป ครั้นกรมหมื่นนเรศมาทูลรับสั่งว่าไปพระราชทานเพลิงพระองค์นุ่มแล้วกลับมาจะมีพระราชหัตถ์เตือนไป

พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนพากัปตันลอฟตัสเฝ้าถวายนาฬิกาแดดทำด้วยไม้เป็นของคิดเองใช้ดีอยู่ รับสั่งพระองค์เจ้าเทวัญเอาไปให้พระสาสนโสภณหนึ่ง จะได้ดูเพลพระสงฆ์ แล้วพระราชทานเงินเป็นแก้จนเมื่อไม่ได้เงินเดือน เหรียญ หนังสือสำคัญ กับพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนทูลด้วยตึกมิสหลุยอยู่นั้น ว่าที่พักอาศัยไว้บัญชีและรับพระราชทานกลางวันบ้าง ที่กลางคืนอยู่บ้าง คนใช้อาศัยอยู่นี่ โปรดให้พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนทำที่อยู่ให้กัปตันลอฟตัสตามที่คิดไว้ อยู่ในวันอังคารแรม ๔ ค่ำเดือน ๙ มีพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉบับหนึ่ง ว่าด้วยกงซุลญี่ปุ่นขอตำราเครื่องราชอิศริยยศเมืองไทยนั้น ได้ทรงสั่งให้พระยาภาษกรวงศ์จัดรวบรวมให้ท่านเรียกที่พระยาภาษ

เกิด (แล้วตกท้ายว่า) ตำราตราญี่ปุ่นนั้นถ้าเราขอแลกเขามาบ้างได้ก็จะดี แล้วมีถึงพระยาภาษกรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่ากงซุลเมืองญี่ปุ่นขอแบบตราและกฎหมายธรรมเนียม ให้พระยาภาษจัดส่งไปที่กรมท่า อนึ่งหีบที่จะให้เจ้าหญิงปรุสเซียทั้งสองนั้น แล้วเดือนหนึ่งแล้วให้พระยาภาษรับไปแล้วตกท้ายว่า ตำราตรามีผู้ขอบ่อย ๆ เลวนักก็ดูขายหน้า ถ้าสั่งไปตีพิมพ์ที่นอกมีรูปลิโธคราฟให้งดงามเสียได้จะดี ซื้อมาได้สัก ๒๐๐-๓๐๐ คอปี้ให้รับสั่งไปเสียโดยเร็ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงพระภูษาขาวลายเสด็จไปพระราชทานเพลิงพระองค์เจ้านุ่ม เผาในเมรุปูน ทรงผักแคทิ้งทานแล้วเสด็จกลับ เมื่อขาเสด็จไปมีคนเยี่ยมหน้าต่างชั้นบนตามแถวตึกวังพระองค์เจ้าเกษมสันต์ รับสั่งให้พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนต่อว่าพระยารองเมืองว่าอย่าให้มีต่อไป มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยทรงรอคอยฟังความเห็นของท่าน ในเรื่องความมองกุฏณะและแสนบังบุงหลายวันมาแล้ว ยังไม่ทราบจะเห็นการมาอย่างไร การเรื่องนี้ทรงร้อนพระทัยอยู่ กลัวว่าหนังสือจะมาถึงกงซุลในกรุงเทพ ฯ การทวนไปทวนมาหลายกลับ ก็ยังไม่บังคับบัญชาขึ้นไปนิ่งเฉยเสีย จะเป็นพิษเป็นสงมากขึ้น จึงอยากใคร่ได้บังคับขึ้นไปเสียโดยเร็ว ท่านเห็นประการใด ขอให้ช่วยตริตรอง

มาให้ทราบอย่าให้ช้านักด้วย พระยาภาษเฝ้าถวายพระราชสาส์นถามข่าวเอมเปอเรอเยอรมันที่การถูกยิงสงบเรียบร้อยแล้วพระยาภาษถวายหนังสือเรื่องครูสังสกฤตยอมรับสารภาพว่ากินเหล้าจริง ได้ปรึกษาพระสาสนโสภณๆ ว่าครั้นจะเลิกเสียก็เสียดายด้วยเป็นการใหญ่ยังเรียนได้น้อยนัก ถ้าจบบทมาลาไวยากรณ์รู้แล้วก็เห็นจะพอเลิกได้ โปรดให้กรมหมื่นนเรศดูคำสำบาลเก้าวกัณฑสาร พระยาสมุทรเฝ้าทรงด้วยเรื่องเขมร

วันพฤหัสบดีแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

รับหนังสือพระยาสุรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์มีความว่าท่านได้ขอสำเนาศุภอักษรถึงเจ้านครลำปางท้องตราถึงพระยาเทพ ใบบอกพระยาเทพ แต่พระยาศรีมาดูสิ้นข้อความแล้ว ท่านคิดเห็นว่าความเดิมเจ้าน้อยเรียวคำมีหนังสือมาให้เอาตัวแสนบันบุงไปชำระเรื่องความปู่เมา เจ้าสัมพันธวงศ์จึงให้เจ้าบุรีรัตน์พระไชยมงคลเอาตัวแสนบันบุงจำตรวนไว้แล้วแสนบันบุง เจ้าน้อยเรียวคำยอมกัน สิ่งของปู่เมาเกี่ยวข้องอยู่กับเจ้าน้อยเรียวคำ ให้ชำระคืนให้แสนบันบุงความเดิมเจ้าน้อยเรียวคำเป็นต้นเหตุให้จับแสนบันบุงๆ กับเจ้าน้อยเรียวคำยอมกัน ควรจะตลอดถึงความจับกุมด้วยได้

หรือไม่ได้ ก็อปีที่ได้ดูนี้หามีความชัดไม่ ในสำเนาหนังสือพระยาเทพมีว่า เจ้านครไปที่ศาลเมืองเชียงใหม่ เจ้านครพูดว่าให้พระยาเทพส่งความลงมากรุงเทพ ฯ ทั้ง ๒ เรื่อง ไม่ยอมให้พระยาเทพชำระที่เมืองเชียงใหม่ เจ้านครจะลงมาสู้ความกับมองกุณะ แสนบันบุงนั้น ท่านคิดเห็นว่าความในหนังสือพระยาเทพ เหมือนเจ้านครติดใจอุทธรณ์ตระลาการศาลต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ แล้วครั้นจะมีศุภอักษรบังคับเจ้านครเชียงใหม่ให้ส่งตัวพระไชยมงคลให้ไปว่าความที่ศาลเมืองเชียงใหม่ให้ได้นั้น ธรรมดาใจลาวถ้ากระด้างกระเดื่องเหมือนเจ้ากาลวิโรรศก็จะเป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศและจะเสียอำนาจศุภอักษรทั้งศาลเมืองเชียงใหม่ด้วย เหมือนปิดปากเจ้านายลาว ข่มขี่ให้มีความเศร้าหมองสดุ้งสะเทือน ท่านมีความวิตกกลัวจะมีเหตุแก่บ้านเมืองต่อไป ประการหนึ่งเอื้อยก็เป็นพี่เจ้านคร จะเรียกมาถึงศาลก็เป็นที่อับอาย โดยจะบังคับให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาว่าความต่าง แล้วเรียกทานบนผู้นั้นให้มั่นคงแพ้ด้วยชนะด้วย หรือให้เจ้านครรับแพ้ชนะด้วยก็ได้ แต่เพียงนี้ก็จะไม่เป็นที่หวาดหวั่นแก่เจ้านายลาวทั้งปวง แต่ที่เจ้านครจะลงมาสู้ความณกรุงเทพ ฯ นั้น อย่าให้มีศุภอักษรบังคับถึงเจ้านคร อย่าให้ลงมาเลย จะเสียอำนาจข้าหลวงและยศศาลต่างประเทศ

เมืองเชียงใหม่ไป ขอรับพระราชทานท้องตราตอบถึงพระยาเทพ ให้พระยาเทพมีหนังสือถึงเจ้านครให้กำหนดวันเดือนขึ้นแรมซึ่งจะลงมาสู้ความณกรุงเทพ ฯ ให้แน่ แล้วให้พระยาเทพมีใบบอกแต่งขุนหมื่นคุมคำหา คำให้การ พะยาน ถ้อยคำบรรดาพิจารณาจับโจทก์ลงมากรุงเทพ ฯ ถึงกำหนดผู้ใดไม่มาว่าความจะได้ยกโทษขึ้นตัดสินต่อไป ความมองกุณนั้น โปรดเกล้า ฯ ปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาและท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า ให้มีท้องตราบังคับถึงพระยาเทพให้รู้แล้ว แล้วพระยาเทพเล่า ก็ได้บังคับให้มองกุณบรรทึกจดหมายไว้ครั้งหนึ่งแล้ว ควรให้บังคับให้ครบสามครั้งตามกระบวนความ ถ้ามองกุณขัดตระลาการควรให้พระยาเทพคืนเงินให้มองกุณซึ่งขึ้นศาลไว้นั้นให้แก่มองกุณ แล้วมีหนังสือส่งสำเนาคำปรึกษาท่านเสนาบดีและสำเนาท้องตราซึ่งบรรทึกจดหมายบังคับมองกุณไปยังคอมมิศชันเนอเมืองผาปูนเจ้าเมืองมรแมน ให้ความเป็นเลิกแล้วกันชั้นหนึ่ง ถ้าคอมมิศชันเนอเมืองผาปูนเจ้าเมืองมรแมนตอบมาให้ชำระตามคำปรึกษาท่านเสนาบดี จึงให้พระยาเทพเรียกตัวหนานอุดน้อยมหาไชยมาเร่งพิจารณาสืบสักขีพะยานตัดสินให้แล้วแก่กันตามรูปความ ถ้าขัดข้องตัดสินไม่ตกลงก็ให้บอกส่งลงมากรุงเทพมหานครโดยเร็ว ถ้ามิสเตอรนอกซ์จะ

มีหนังสือมาถามอีกก็จะได้ตอบว่ามองกุฎะขัดท้องตราคำปรึกษาท่านเสนาบดีเสียแล้ว มีตราบังคับถึงพระยาเทพให้มีหนังสือไปปรึกษาคอมมิศชันเนอผาปูนเจ้าเมืองมรแมนแล้ว แต่ท่านเห็นว่าความเรื่องนี้สมเด็จเจ้าพระยาท่านเป็นต้นคิดต้นปรึกษาจวนท่านจะมาถึงอยู่แล้ว ถ้าโปรดเกล้า ฯ ไว้ปรึกษาท่านด้วยเห็นจะดี โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นนเรศนำไปถวายสมเด็จกรมพระทอดพระเนตร ทรงพระราชดำริว่าตกลงเป็นเห็นจะต้องรอสมเด็จเจ้าพระยาทั้งสองเรื่อง กรมหมื่นพิชิตปรีชากรถวายความเห็นว่าด้วยทรงพระราชดำริที่จะให้ตั้งกงซุลสอนบุตรข้าราชการและราษฎรที่วังนันทอุทยานนั้นเห็นมีคุณหลายอย่าง แต่ควรจะจัดให้เป็นการจริงอื้ออึงจึงจะเป็นพระเกียรติยศไม่จืดจาง คือเงินที่จะใช้นั้นคิดว่าอย่าให้ต้องออกเงินหลวง ขอเก็บเอาแก่ผู้เล่นเบี้ยด้วยคนเล่นเบี้ยมีมาก เก็บเอาวันหนึ่งคนละเฟื้องหรือสลึงก็จะได้เงินมากเอามาใช้การนี้ เห็นว่าไม่เป็นการร้อนรนอะไร เพื่อจะเป็นประโยชน์ตัดไม่ให้คนเล่นเบี้ยด้วย (ว่าความยืดยาวมีข้อความเพียงเท่านี้) กับมีฉะบับเขียนด้วยลายมือตัวเองว่าด้วยควรจะจัดการนี้เป็นช่องสมัยดี อีกฉะบับหนึ่ง ความอยู่ข้างยืดยาวมาก

เมื่อเกือบเสด็จขึ้นรับสั่งกับกรมหมื่นนเรศด้วยพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ว่า มหาอุณหิศนั้น เขียนเป็นตัวอังกฤษถ้าจะแปลตรงเป็นไม่ใช่ของเขาไป ถ้าผู้รู้ดิก-ชันนารีบาฬีก็คงจะอ่านว่าอุณหิศ ที่ไม่รู้ก็อ่านว่า อันหิศ ถ้ามีผู้ไม่ชอบใจก็จะแปลเล่นต่าง ๆ เหมือนสมเด็จเจ้าพระยาแปลเล่น

วันศุกรแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เวลาเช้าย่ำรุ่ง ๑๒ นาทีไปจนครึ่ง ยกเสาธงหน้าศาลลูกขุน กับพระองค์เจ้าเณรสวัสดิโสภณซึ่งอยู่วัดราชประดิษฐลาผนวชเวลานี้ด้วย

๒ เราถวายเรื่องราวทูลขอเลข ๑๐ ยกในกรมพระเทเวศชื่ออิ่มคนหนึ่ง

๓ พระองค์เจ้ามนุษย์นาคถวายรวมรีโปดเดือน ๗ สองฉะบับ ๆ หนึ่ง เซ็นฎีกาขุนพินิจจัย หากันด้วยเรื่องปลูกโรงในที่บ้านกล่าวโทษพระยารองเมือง ขุนนครเขตร ว่าพิจารณาไม่ยุตติธรรม พระราชทานให้พระอินทรเทพสอบถาม ๑ อีกฉะบับหนึ่งรวมความแล้วในเดือน ๗ ศาลฎีกา ๗ สวนกุหลาบ ๑ กระลาโหม ๕ กรมท่ากลาง ๑๓ นครบาล ๒ แพ่งเกษม ๑๐ แพ่งกลาง ๘ รวม ๕๐ คงทุกกรม ๕๖๓

รวมใบสัตย์คงค้างทั้งสิ้น ปรับแล้ว ๒๓๗ ยังไม่แล้ว ๑๔๗ รวม ๓๘๔ ตระลาการส่งใหม่ ๑๑ ปรับแล้วใหม่ ๑๒ ตระลาการปรับไป ๑๒ คงค้างปรับแล้ว ๒๓๗ ยัง ๑๔๖ รวม ๓๘๔

๔ วันนี้ทรงตรวจเซ็นฎีกาหลายฉะบับ

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาธรรมจรรยานุกูลมนตรี ว่าด้วยทาสหลวงวังนันทอุทยาน มาร้องส่งเงินค่าตัวการเรื่องนี้ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านทรงประการใดและสารกรมธรรม์จะอยู่แห่งใดก็ทรงสืบไปเสียแล้ว ครั้นจะไม่ปล่อยให้ออก ทีกเอาเหมือนดังทาสที่ช่วยเป็นข้าพระ ก็จะผิดพระราชกำหนดกฎหมายไป เธอทราบการเห็นการประการใด ขอให้บอกมาให้ทราบด้วย

๖ มีถึงท่านกาพย์ฉะบับหนึ่ง ให้ตั้งนายเอมบุตรพระยาบำรุงราชฐานกอปราลทหารม้า เป็นอารมเชอซายัน นายอยู่กอปราลเป็นซายันกอมปนีที่ ๖ นายจันทรบุตรเจ้าพระยาพลเทพเป็นกอปราลกอมปนีที่ ๖ นายฟุ้งไปรเวตทหารม้าเป็นกอปราลทหารม้าตามเลือกเถิด

๗ นายชิตหุ้มแพรถวายเรื่องราวขอที่หลวงโรงฝางคลองผดุง ซึ่งตัวลงทุนปลูกสร้างยุ้งข้าวโรงสีไฟนั้นเป็นสิทธิ์

๘ โปรดเกล้า ฯ ให้เราชั่งทองคำบ่อเมืองกระบินทรบุรี ซึ่งพระปรีชานำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย ยังไม่ได้รับนั้นแห่งหนึ่ง เดิมว่าหนัก ๕ ชั่งขึ้นหนัก ๕ ชั่ง ๑ บาท ๑ เฟื้อง ๔ ไพ แล้ว โปรดให้เขียนกระดาษปิดที่ทองว่า ทองคำบ่อเมืองกระบินทรบุรี เนื้อ ๘ หนัก ๕ ชั่ง ๑ บาท ๑ เฟื้อง ๔ ไพ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ อดิศรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรสมมติเทพยวรางกูร บรมมกุฎนเรนทร์สุริยขัตติยสันตติวงศ์ อุกกฤษฏ์พงษ์วโรภโตสุชาติธัญญลักษณวิลาศวิบูลย์สวัสดิ์ ศิริวัฒนราชกุมาร ในการสมโภชเดือน วันศุกร์แรม ๑๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศกศักราช ๑๒๔๐ ดังนี้แล้ว มีทองคำใบพระราชทานอีกหนัก ๑๐ ตำลึง กาทองคำสลักใบ ๑ ขันทองสรงพระพักตรลงยา ๑ เงินแท่งญวน เงินตรา ทองเหล่านี้ เอาลงไปตั้งที่ตำหนักก่อน

๙ เวลาบ่ายโมง ๑๒ นาที ทรงเครื่องสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ที่ตำหนัก เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จลงตำหนักสมโภชเดือนพร้อมด้วยเจ้านายและข้าราชการ เจ้านายผู้หญิงวังน่าก็มา เจ้านายผู้ชายวังหลวงพร้อม ตั้งแต่กรมหลวงวรศักดา และสมเด็จกรมพระ กรมขุนภูวนัย กรมขุนบดินทร กรมขุนเจริญ และเจ้านายพวกเราจนพระองค์สิงหนาท พระองค์สาย ก๊าดกรมอดิศร เสนาบดี พร้อม

หมด ขุนนางข้าราชการมาทุก ๆ กรม รับสั่งให้เจ้านาย เพียงสมเด็จพระองค์น้อย เสนาบดี เจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์เข้าไปเจิม พระราชทานพระธำมรงค์ ตราพระนาคเกี้ยว ทับทิมที่ทรงเสมอผูกพระหัตถ์เมื่อเวียนเทียนแล้ว ๆ ขึ้นพระอู่ พราหมณ์เห่และขับไม้ แล้วเสด็จกลับ ทรงด้วยจะให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ กำกับความต่อหน้าขุนนางที่ตำหนัก แต่จะทรงปรึกษาสมเด็จเจ้าพระยาเสียก่อน ด้วยเป็นความคิดของท่าน ถ้าไม่มีตัวถ้อยความจะมากนัก จะได้ตัดฎีกาไปเสียชั้นหนึ่ง พระยาอภัยรณฤทธิ์ก็รับ แล้วทรงกับเจ้าพระยาสุรวงศ์แล้วเสด็จขึ้น คราวนี้ได้สมโภช อนึ่งเมื่อไปที่ตำหนักเจ้าพระยาสุรวงศ์พบเรา ได้ถามถึงเรื่องความเมืองเชียงใหม่เราก็ตอบตามพระกระแสครั้นค่ำทรงธรรม เรากลับมากราบบังคมทูล กับได้ทราบความแต่เจ้าเข่ง ว่าเจ้าพระยาสุรวงศ์เมื่อจะเข้าไปสมโภชโกรธเจ้าพระยาภาณุวงศ์มาก เพราะคอยอยู่จนเสด็จลงไม่เข้ามา บ่นวุ่นวายมาก

วันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขเรือเข้าลำ ๑ เรือไฟบันยงเฮงออกลำ ๑

๒ รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับหนึ่งว่า หลวงโจมจัตุรงค์ปลัดกรมอาษาเขนทองซ้ายป่วยถึงแก่กรรม ตำแหน่งที่ปลัดกรม อาษา ๘ เหล่านี้ไม่มีผลประโยชน์สิ่งอันใด จึงไม่มีผู้ใดอยากเป็น ท่านเห็นว่ากอปราลนายจรในกอมปนีที่ ๓ บุตรขุนพิบูลย์สมบัติเสมียนตรากรมนา ขุนพิบูลย์ท่านได้ใช้สอยมาแต่ยังอยู่ในกรมมหาดเล็ก นายจรเป็นบุตรใหญ่ขุนพิบูลย์ ควรเป็นราชการได้ ท่านขอรับพระราชทานเป็นหลวงโจมจัตุรงค์

๓ พระอินทรเทพ จดหมายมาถวายว่าด้วยอำเภอจับผู้หญิงคนโรงสี ๒ คนลักข้าวกล้องหลวงไปขาย ๒๐ ถัง ว่าลักหลายครั้งแล้ว จึงได้ให้อำเภอคอยจับ

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาราชส่งต้นหนังสือพระอินทรเทพไปให้ชำระทำโทษเสียให้เข็ดหลาบ และให้คิดปิดช่องปิดเางอย่าให้มีต่อไปได้ และพระยาราชให้รางวัลผู้ที่จับได้เสียบ้าง จะได้มีน้ำใจคอยจับสืบไป

๕ กาพย์ถวายแก้ความซึ่งหลวงวิทยากล่าวโทษ ซึ่งพระราชทานให้กรมหมื่นนเรศไปถาม ๔ ข้อ ข้อ ๑ หาด้วยว่าสั่งให้ออฟฟิศเซอหาถ้วยแก้วมาแต่งการเฉลิมพระชนม์พรรษา ว่าจะเบิกเงินให้ กายหลังไม่เบิกให้ แก้ว่าหานั้นจริง แต่เมื่อการแล้ว นายกอมปนียื่นบัญชี เธอเห็นว่าเป็น

ของเล็กน้อย เสียเงินก็กำปั่นละชั่งไม่มากนัก ของก็แตกชำรุด ถ้าจะส่งไปให้คลังเก็บรักษาไว้ ของเล็กน้อยคลังก็จะไม่เป็นธุระ จึงได้บอกนายกอมปนีทั้งปวงว่าของก็เป็นของเล็กน้อย กรมอื่นเขาก็ฉลองพระเดชพระคุณได้กรมทหารมหาดเล็กก็ขอให้ฉลองพระเดชพระคุณเหมือนให้นายกอมปนีไปรักษาไว้ก็ยอมพร้อมกัน แต่หลวงวิทยาไม่ได้มาประชุมและไม่ได้เสียเงินด้วย ข้อ ๒ หาด้วยกินเหล้าฝรั่งกับผู้หญิง กินนั้นให้กินก็เป็นที่เปิดเผยคนอยู่มาก เธอไม่ได้กินด้วย ผู้หญิงก็มีบุตรแล้ว ไม่ใช่สาว ข้อ ๓ หาด้วยทำโทษนายสดทหารฟุตกาด นายพุดทหาร นายสุดผิด ๒ ข้อ ๆ หนึ่งเวลาเข้าเวรไปไหนไม่แต่งตัว ข้อ ๑ ชกตีวิวาทไม่ฟ้องร้องต่อนาย นายพุดนั้นแต่งตัว ผิดแต่ที่ชกตี จึงภาคทัณฑ์ไว้ ข้อ ๔ หาด้วยรื้อ ๆ ย้าย ๆ ออฟฟิศบ่อย ๆ นี้ไม่จริง ด้วยที่ซ่อมโรงจึงต้องย้ายออฟฟิศ ตู้นั้นผุฝาพังลงมาเกือบถูกพระสรสาตร ไม่เป็นที่ไว้ใจจึงต้องรื้อเสีย

๖ วันนี้ฝนตกไม่ได้ออกขุนนาง

๗ บุตรพระยาไชยสุรินทรถวายบาญแผนก เซ็นมหามาลา ๑ จาตุรนต์ ๑ หลุย ๑ พระยาอุทัยธรรม ๑ พระยานรนาถ ๑ พระยาไชยสุรินทร ๑ พระราชธน ๑ สุราบ่อนเบี้ยเมืองนครราชสิมา จีนด่วนคนเก่าส่งคืน จีนเยกตัวอากร

จีนเฮงประกัน คนใหม่รับทำ เงินเดิม ๑๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๓๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๑๔๖ ชั่ง สมพัตสรเมืองปทุมธานี จีนโป๊คนเก่าส่งคืน นายสมบุญตัวอากร นายพลับประกัน คนใหม่รับทำ เดิม๒ชั่ง๑๐ตำลึง ค่าน้ำเมืองนครศรีธรรมราช เมืองประทิว เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองหลังสวน พระอิศราธิไชย แต่งให้จีนเคหวงเป็นตัวอากรเก่าส่งคืน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกอากรค่าน้ำเมืองหลังสวนไปขึ้นกรมพระกระลาโหม นายหมูตัวอากร หลวงไตรกรีธาประกัน คนใหม่ทำเดิม ๑๑๐ ชั่ง ขาด ๒๐ ชั่ง คง ๙๐ ชั่ง ค่าน้ำเมืองอ่างทอง นายรอดคนเก่าส่งคืน นายเทียนตัวอากร นายเบี้ยนประกัน คนใหม่ทำ เดิม ๑๕๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๑๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง๑๓๖ชั่ง ค่าน้ำเมืองไชยนาท นครสวรรค์ จีนเจียงตัวอากร จีนกิมประกัน คนใหม่รับทำ เงินเดิม๘๖ชั่ง๑๐ตำลึง ประมูลขึ้นข้างที่ ๓๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวม ๑๒๓ ชั่ง ถามนายหลำคนเก่าไม่รับประมูล ค่าน้ำเมืองพ็ชรบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นายอ่อนคนเก่าส่งคืน เจ้าพนักงานออกหมายประกาศ มีเรื่องราวยื่น ๕ ฉะบับ แต่เงินต่ำกว่าเดิม ถามนายอ่อนคนเก่าจะรับทำ เดิม ๙๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๘๓ ชั่ง ค่าน้ำเมืองนนทบุรี นครชัยศรี สุพรรณบุรี นายเพื่อนคนเก่ารับทำเดิม๑๗๐ชั่ง ประมูลขึ้นพระคลังข้างที่๙ ชั่ง

รวม ๑๗ ๔ ชั่ง รวมอากร ๗ ราย เงินเดิม ๗๘๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๗๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๗๑๔ ชั่ง รับประมูลบวกขึ้น ๔๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมเงิน ๗๕๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง หักขึ้นใช้แล้วคง ขาด ๒๙ ชั่ง ไปเซ็นวันอังคารเดือน ๙ ขึ้น ๑ ค่ำ ทรงด้วย เรื่องสมโภช กรมหมื่นอดิศรไม่ทำ

วันอาทิตย์แรม ๑๔ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์เจ้ากาพย์ตัดสินความราย หลวงวิทยากล่าวโทษข้อ ๑ ซึ่งว่าด้วยโคมตามเฉลิมพระชนม พรรษา ได้ปรึกษาออฟฟิศเซอพร้อมกันเห็นว่าเป็นเงิน เล็กน้อย จึงได้ให้ออกทุนของตัวเองไม่ได้ยักเบิกเงินหลวง เพื่อจะให้เจ้าของรักษาโคมนั้นไว้แต่งต่อไป การซึ่งคิดดังนี้ ก็เป็นเห็นแก่ราชการและถูกตามการจริง ๆ อยู่ แต่เห็นว่า ถ้าจัดเสียจะดีกว่าอย่างนี้ คือแรกลงทุนนั้น ให้ออกเงิน หลวงซื้อเป็นโคมจำนวนจะต้องใช้มากน้อยเท่าใด มอบให้ นายกอมปนีไปเก็บรักษาไว้เอง เมื่อโคมแตกหักเสียหายไป จึงว่ากัน นายกอมปนีผู้รักษาขอให้จัดมาเพิ่มเติมลงเป็นการ ฉลองพระเดชพระคุณ ถึงจะออกทุนรอนบ้างก็เล็กน้อย และจะได้เอาใจใส่รักษาโคมนั้นจริง ๆ ไม่ทอดธุระว่าเป็น ของหลวง ถ้าจัดดังนี้ได้เป็นการดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่ง

หลวงวิทยาเอาความของผู้อื่นมาพูดก็เพราะประสงค์จะให้เจือความอื่นแรงขึ้น ข้อนี้ต้องยกเสีย

ข้อ ๒ หลวงวิทยากล่าวโทษด้วยเรื่องกินสุรา และพาผู้หญิงเข้าไปกินด้วยนั้น ข้อซึ่งว่าพาผู้หญิงเข้าไปกิน แบ่งรับแต่ที่กินเอง รับตามหานั้นเห็นว่าธรรมเนียมในวังก็เป็นที่ห้ามปรามในการกินเหล้าอยู่ชั้นหนึ่ง กฎหมายทหารก็ห้ามไม่ให้กินเหล้าในโรงเป็นสองชั้น ถึงโดยว่าจะกินเล็กน้อยตามธรรมเนียมไม่เมาเสียสติก็ไม่ควร จะเป็นแบบอย่างแก่ทหารทั้งปวง ตั้งแต่นี้ต่อไปอย่าให้ประพฤติดังนี้เป็นอันขาด

ข้อ ๓ ว่าด้วยทหารฟุตกาดกับทหารม้าวิวาทกัน ลงโทษแต่ฝ่ายเดียว คำที่แก้มานั้นก็ชอบ แต่ควรจะต้องลงโทษทหารม้าเสียบ้างเล็กน้อย ด้วยข้างหนึ่งก่อแล้วสานตามจึงได้เกิดวิวาท แต่การแล้วไปแล้ว ตัวผู้ต้องโทษก็ไม่ร้องให้ยกเสีย

ข้อ ๔ คำให้การกับคำหาไม่ต้องกัน เป็นหลวงวิทยาหางมงายไปก็ให้ยกเสีย คงความที่หลวงวิทยากล่าวโทษคราวนี้จริงบ้างเท็จบ้างระคนปนกัน จะว่าหลวงวิทยากล่าวโทษผู้รับพระบรมราชโองการผิดก็ไม่ได้ ด้วยมีข้อที่ควรร้องตามกฎหมายอยู่ แต่ที่กาพย์ทำผิดนั้นให้ประพฤติ

ตัวเสียให้ดี แล้วให้บังคับการต่อไปตามเคยเหมือนอย่างแต่ก่อน ด้วยเป็นการครั้งหนึ่งคราวเดียว และอย่าให้มีความพยาบาทจองเวรแก่หลวงวิทยา ให้หลวงวิทยาอ่อนน้อมฟังบังคับบัญชากาพย์ที่ชอบด้วยกฎหมายธรรมเนียมและชอบด้วยราชการทุกประการ ความเรื่องนี้ให้เป็นเลิกแล้วต่อกัน

๒ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จไปเยี่ยมไข้เจ้าคุณตำหนักเดิม

๓ รับบาญแผนกเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายภาษีไม้ไผ่ป่าไม้รวก เดิมจีนกิมลี้ทำแต่ปีชวดอัฐศก ' จีนหะสิมยื่นเรื่องราวประมูล ๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง จีนเห่งเอียมประมูล ๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ได้หาตัวมาว่าจีนกิมลี้คนเก่าประมูล ๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมเดิม ๑๐๙ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมเป็นเงิน ๑๑๘ ชั่ง (ไปเซ็นวันอังคารขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๙)

วันจันทร์แรม ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขฉะบับหนึ่ง เรือเข้ามาลำหนึ่ง ชื่อบางกอกเรือไฟ พระพลสงครามมาในเรือลำนั้นด้วย

๒ วันนี้ไม่มีราชการอะไร ทรงปิดทอง

๓ ได้ทราบว่ากรมอดิศรเอาทองให้เจ้ากรม หาไปให้ท่านเทวัญเอาเข้าไปสมโภชสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

๔ รับหนังสือไปรเวตพระยามหามนตรีให้เราถวาย ว่าด้วยคนที่แต่งให้ไปสืบเรื่องเขมร

๕ เทวัญถวายหนังสือเจ้าคุณสา

วันอังคารขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

ข้อ ๑ เช้าไม่มีการอะไร เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ มิสเตอรเยซัลมอนกงซุลวิลันดาคนใหม่เฝ้าไปรเวต กงซุลอเมริกันเข้ามาด้วย กงซุลอเมริกันถวายจดหมายฉะบับหนึ่ง ว่าความ ๓ ข้อขึ้นลอย ๆ ว่าถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเจ้านายท้าวขุนไพร่ราษฎรชายหญิงมีความเชื่อจะเข้าถือในศาสนาพระยโฮวาพระเยซู ก็สุดแต่ใจเขา อย่าให้ผู้ใดห้ามปรามขัดขวางเขา

ข้อ ๒ ว่าอนึ่งถ้าผู้ใดได้เข้าถือในศาสนาพระยโฮวาพระเยซูแล้ว ได้ทิ้งการไหว้ผีและเลี้ยงผี อย่าให้เจ้านายก็ดีกำลังก็ดี ว่ากล่าวบังคับห้ามปรามปรับไหมเขา

ข้อ ๓ ว่าอนึ่งผู้ที่ถือศาสนาพระยโฮวาพระเยซู เป็นพวกคริสเตียนแล้ว ในวันอาทิตย์ต้องเว้นการงานทั้งปวงยกเป็นวันบริสุทธิ์ อย่าให้ผู้ใดบังคับให้เขาทำการในวันนั้นเว้นเสียแต่การสงครามและการที่จำเป็น ดังนี้ แล้วทูลว่าลาวที่เมืองเชียงใหม่ห้ามปรามเสียไม่ให้คนเข้าศาสนา จะขอ

ให้ไทยบังคับ จึงทรงตอบ เมื่อจะว่ากระไรก็ต้องว่าที่กรมท่าที่มาว่าดังนี้ไม่ถูก (ความมันเหลว ๆ อยู่)

๒ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษี นำดาบญี่ปุ่นอย่างดีเข้ามาถวายเป็นตัวอย่าง ๘ เล่มเบาดี แล้วพระราชทานเงินค่าดาบซึ่งถวาย วันศุกร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ พระราชทานหนังสือสำคัญเงินไปตามจำนวน ออกขุนนาง

๓ เซ็นเรื่องราว กรมหมื่นนเรศ ขอเลขถวายวันศุกร์แรม ๑๒ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้กรมพระสุรัศวดีหักให้เถิด แล้วพระราชทานพระศรีกาฬสมุดไป แล้วเซ็นบาญแผนกบุตรพระยาไชยสุรินทร์ถวายวันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้ตั้งผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๗ ราย แล้วเซ็นบาญแผนกกรมท่าถวายวันอาทิตย์แรม ๑๔ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้ตั้งจีนกิมลีผู้บวกเงินสูงทำต่อไป พระราชทานหลวงภิรมย์ไป

๔ พระยาศรี อ่านบอกเมืองเกษตรวิสัย เมืองขึ้นเมืองชัยภูมิจะขอยกมาขึ้นกรุงเทพ ฯ กล่าวโทษเจ้าเมืองชัยภูมิโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จกรมพระไล่เลียงดู

๕ หลวงพิพิธภักดีอ่านบอกพระยาภูเก็ต ว่าด้วยพระยาวิชิตสงครามจางวางเมืองภูเก็ตถึงแก่กรรม แล้วถวายหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาทูลเกล้า ฯ ถวายฉะบับหนึ่ง ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ฯ ส่งมาทูลเกล้า ฯ ถวายฉะบับหนึ่ง หนังสือพระยามนตรีสุริยวงศ์ฉะบับหนึ่ง เจ้าพระยาสุรวงศ์เข้าซองมา

หนังสือสมเด็จเจ้าพระยาถวายว่า ท่านได้ออกจากเมืองกาญจนดิฐมาทางแม่น้ำหลวงสามวัน แล้วจึงเดินบกมา ๔ วัน ถึงเมืองกระบี่ พักอยู่วันหนึ่ง ออกเดินมาอีก ๖ วัน ถึงควนธานี เมืองตรัง ณวันพุธขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๘ ที่เมืองตรังนั้นร่วงโรยมาก ท่านกำลังที่จะคิดจัดแจงทำนุบำรุงอยู่ กับว่าพระยาภูเก็ตมีหนังสือบอกอาการพระยาวิชิตสงครามจางวางมาว่าป่วยเป็นไข้มาแต่วันแรม ๓ ค่ำเดือน ๗ ถึงวันศุกร์ขึ้น ๖ เดือน ๘ ถึงแก่กรรม ท่านมีความวิตกด้วยการเมืองภูเก็ต จึงให้พระยามนตรีไปฟังการที่เมืองภูเก็ต จะไปวันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๘ ท่านจะต้องรอฟังการเมืองภูเก็ตดูก่อนถ้าเรียบร้อยแล้ว จึงจะได้มาเมืองนครศรีธรรมราชลงเรือกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ ตามกำหนด เดชะพระบารมีปกเกล้า ฯ ท่านและนายไพร่ซึ่งออกไปเป็นสุขสบายอยู่ทั้งหมดหนังสือเขียนที่ควนธานีเมืองตรังวันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๘ ฉะบับหนึ่งเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าความละเอียดตั้งแต่ออกจากท่าทองลงเรือวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๗ แล้วบอกระยะทางขึ้นบกถึงกระบี่วันแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๗ มีพระอิศราพระยาบริรักษ์ พระยาภูเก็ต พระปลัดตะกั่วป่า นายเล่ห์อาวุธ ผู้ว่าราชการตะกั่วทุ่งมาคอยรับอยู่ในแขวงกระบี่ ว่าผู้คนในบ้าน ในแขวงออกมารับมาดูพร้อม ๆ กัน ว่าพระยาระนองมาคอยรับอยู่ที่เมืองตรัง ตั้งแต่เข้าแขวงเมืองตรัง

ว่าไม่พบชาวบ้านเลย มีแต่เรือนนาร้างมาตลอดทางจนถึงควนธานี ราษฎรไทย แขก จีน ทิ้งถิ่นถานบ้านเรือนอพยพไปเสียมาก ด้วยปลัดกรมการประพฤติไม่เป็นยุตติธรรม มีแต่การกดขี่ราษฎรได้ความเดือดร้อนมากนัก มีคนโทษจำอยู่ในตรางถึง ๓๐๐ เศษ ท่านให้ตั้งกองชำระอยู่แล้ว จะพรรณนาความชั่วของผู้รักษาเมืองตรังมาให้ฟังก็มากมายนัก แล้วว่าด้วยพระยาภูเก็ตมารับแล้วกลับไป บอกมาด้วยพระยาวิชิตสงครามถึงแก่กรรม ถ้าการเมืองภูเก็ตเรียบร้อยจะออกจากเมืองตรังกลับมาเมืองนครวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๘ แล้วว่าด้วยพระบารมีพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้า ฯ ท่านและคนที่ไปมีความสบาย (แล้วตกท้ายว่า) หนังสือที่ถวายมาความสั้นนัก ควรจะมีให้ยืดยาว การก็พึ่งไปถึง กำลังที่จะคิดจัดแจงการอยู่ หนังสือฉะบับนี้ ถ้าถวายให้ทรงทราบด้วยก็จะดี ลงวันเดียวกันกับหนังสือถวาย โปรดเกล้า ฯ ให้คัดไว้

หนังสือพระยามนตรีว่าวันอาทิตย์ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๗ ออกจากเมืองนครไป ๕ วัน ถึงควนธานีวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ พักอยู่ ๒๐ วัน สมเด็จเจ้าพระยาไปถึงตำบลกลาเสน้อยพรมแดนกระบี่ต่อตรัง วันอังคารขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๘ ตัวแกไปรับการที่สิเกาแล้วสมเด็จเจ้าพระยารับหนังสือด้วยเรื่องพระยาวิชิตสงครามถึงแก่กรรม สมเด็จเจ้าพระยาให้แกไปเมืองภูเก็ต ไปถึงวันจันทร์ขึ้น ๘ ค่ำ

เดือน ๘ แกพร้อมกับพระยาภูเก็ตกรมการได้หาจีนหัวหน้ามาพร้อมกันที่ออฟฟิศได้กำชับให้ระวังเหตุการ อย่าให้มีขึ้นได้ พวกจีนในเหมืองจีนลูกค้าก็ทำเหมืองแร่ดีบุกค้าขายเป็นปกติเรียบร้อย แต่สะเบียงอาหารที่พระยาวิชิตสงครามจัดซื้อเข้ามาไว้ทดรองให้พวกจีนในเมืองนั้นตรวจดู มีน้อย เห็นว่าการสะเบียงอาหารถ้าฝืดเคืองเข้าพวกจีนจะระส่ำระสาย ได้ปรึกษาพระยาภูเก็ต ได้มีหนังสือไปให้จัดซื้อในเที่ยวเรือเมล์แต่วันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘ แล้ว พระยาภูเก็ตและมารดาขอให้แกอยู่รอการก่อน แกจะรออยู่ ๓ วัน ถ้าเรือมุรธาวสิทธิไปถึงเมืองภูเก็ตแล้ว แกจะกลับมาเมืองตรังด้วยเรือนั้น เขียนที่เมืองภูเก็ตลงวันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘

๖ กาพย์จดหมายถวายว่า นายสรการจดหมายมาลาว่าจะขอไปพยาบาลบุตรและภรรยาป่วยหนักกว่าจะทุเลา

๗ พระองค์เจ้าสุขุมาลถวายเรื่องราวพระยาไพบูลย์ว่าด้วยเรื่องราวหลวงพิศาล ว่าเดิมปีมะแม หลวงพิศาลกู้เงินครั้นปีระกาหลวงพิศาลต้องเกาะเร่งเงินมรดกพระยาพิศาลซึ่งแบ่งให้ซุ่นบุตรที่อยู่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา หลวงพิศาลจึงทำบัญชีรายลูกหนี้เจ้าหนี้ยื่นกรมท่า จะขอล้มเลหลังแล้วหลวงพิศาลไปอ้อนวอนเจ้าหนี้ให้ยกดอกเบี้ย จะเสียต้นเงินให้เงินร้อยชั่งปีละ ๑๐ ชั่ง เจ้าหนี้ก็ยอมตามแล้ว

ก็ไม่ล้ม แกจึงเห็นว่าหลวงพิศาลทำการไม่สุจริต จึงได้ไปเรียนเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าที่สวนตำบลในคลองวัดทองธรรมชาติเป็นของสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย เดิมจะให้แกไปทำบ้าน แต่หน้าโฉนดแกยังไม่ได้ ครั้นสมเด็จองค์น้อยถึงแก่พิราลัย เจ้าคุณตำหนักเดิมโกรธแกจึงได้เอาหน้าโฉนดให้พระยาพิศาล ๆ ถึงแก่กรรมตกเป็นของหลวงพิศาล แกได้ให้คนไปขอซื้อขึ้นราคาให้อีกเท่าเป็น ๒๐ ชั่งก็ไม่ขายให้ แกได้ไปง้อให้เจ้าคุณตำหนักเดิมว่าก็ไม่ให้ บัดนี้หลวงพิศาลไม่มีเงินจะใช้มรดก จึงคิดผ่อนเงินให้เจ้าหนี้แล้วแกเห็นว่าเป็นคนใจเหี้ยมเตรียมไม่แผ่เผื่ออยากจะให้เสร็จกัน เดิมต้นเงิน ๔๐๐ ชั่ง ให้ ๒๐๐ ชั่ง จะขอแต่ ๒๐๐ ชั่งกับดอกเบี้ยค้างเก่ารายพระยาไชยยศหักไว้ ๖๐ ชั่ง รวมเงิน ๒๖๐ ชั่งกับสวนที่กล่าวมานี้ กรมท่าว่าจะช่วยว่ากล่าวให้ ครั้นอยู่มาแกเตือน ท่านก็ว่าหลวงพิศาลจะยอมยกให้ ๆ แกทำแผนที่มาให้ท่านดู แกก็ได้ทำไป ครั้นมาสัก ๑๒-๑๓ วัน พระยาโชฎึกพาหลวงพิศาลไปหา กลับคำว่าต้นเงิน ๔๐๐ ชั่ง จะขอส่งปีละ ๔๐ ชั่ง แกไม่ยอมจะเอาตามเรียนกรมท่าไว้ ครั้นอยู่มา ๙-๑๐ วัน พระยาราชพงษา แต่ยังเป็นหลวงโกษา เอาสัญญาพระยาเพ็ชร์พิชัยกับหลวงพิศาลมาให้แกบอกว่ากรมท่าให้เอาสัญญาเจ้าหนี้ทำให้ลูกหนี้มาให้แกดู แก

ตอบว่า ซึ่งเจ้าหนี้ทำสัญญาให้ลูกหนี้ไม่เห็นมีธรรมเนียม ถ้ากรมท่าตัดสินให้แกทำแกก็จะยอมทำ แต่ขอหน้าโฉนดสวนมาให้ก่อน พระยาราชพงษาว่าท่านไม่บังคับตัดสิน แล้วแต่เจ้าหนี้ลูกหนี้ยอมกัน อยู่มาแกไปเรียนเตือนท่านว่าหลวงพิศาลเดี๋ยวนี้มีแต้มขึ้นไม่มาไปเหมือนแต่ก่อน ไม่มีช่องจะว่า อยู่มา ๔-๕ วัน แกให้สวาดภรรยาพระยาราชพงษาบุตรแก ไปเรียนกรมท่าว่าจะฟ้องเรียกเงิน ท่านตอบว่าดีแล้ว คงจะตกมาที่นี่จะได้มีที่ว่า แกจึงแต่งให้หลวงอินทรสมบัติฟ้องตกศาลกรมท่าก็ไม่ว่ากล่าว ประมาณ ๔ ปีเศษ หลวงอินทรจึงทำเรื่องราวร้องทุกข์กราบเรียนท่านก็เฉยเสีย แกจึงทำฎีกาถวาย จึงทราบความตามพระราชหัตถ์ที่ทรงเซ็นไป แกหาทราบว่าความเป็นดังนี้ไม่ สมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ก็หาได้หาตัวแกกับหลวงพิศาลไปว่ากล่าวตัดสินไม่ แต่เมื่อครั้นหลวงพิศาลต้องชำระแกเห็นว่าขัดสนจึงไม่ลดเงินให้ บัดนี้หลวงพิศาลค้าขายบริบูรณ์ขึ้นมากกว่าแต่ก่อน แกจะขอต้นเงินและดอกเบี้ยตามพระราชบัญญัติ ไปเซ็นพรุ่งนี้

วันพุธขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เซ็นท้ายเรื่องราวพระยาไพบูลย์คืนไปว่าได้ตรวจดูเรื่องราวซึ่งพระยาไพบูลย์ยื่นชี้แจงเรื่องราวให้ฟังนั้น ได้

ความตลอดแล้ว แต่ความเรื่องนี้ต้นเดิมจะมาเป็นประการใดก็ไม่ทราบได้ ทราบแต่เท่านี้เขียนมาในจดหมายฉะบับก่อน ซึ่งพระยาไพบูลย์ว่าไม่ทราบคำตัดสิน และไม่ยอมลดต้นเงินให้หลวงพิศาลตามเช่นว่าไว้แต่ก่อน จะขอให้เต็มตามพระราชบัญญัตินั้น ความซับซ้อนกันมาหลายชั้น สมเด็จเจ้าพระยาท่านก็จวนจะมาถึงอยู่แล้ว เมื่อท่านมาถึงจึงให้พระยาไพบูลย์ไปร้องต่อท่านตามที่ได้สั่งมาในเรื่องราวฉะบับก่อนนั้นเถิด

๒ รับหนังสือพระยาธรรมจรันยานุกูลมนตรีศรีสุรเดชมหานิเวศนานุกิจจาธิบดี ว่าด้วยเรื่องทาสวังนันท เดิมทูลกระหม่อมทรงพระราชรำพึงถึงสังขารธรรม โดยพระไตรลักษณะทั้ง ๓ ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เที่ยงแท้ลงที่ตรงไหนจะผันแปรไปต่าง ๆ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าชาย หญิง ก็มีมาก ฉวยกาลต่อไปภายหน้าแผ่นดินจะแปรผันไปประการใดก็ไม่ทรงทราบชัด ถ้าหากว่าท่านผู้ใดมีบุญไม่ตั้งอยู่ในยุตติธรรม เอาอำนาจเข้าบีบคั้นข่มเหงพระเจ้าลูกเธอของท่านให้ได้ความคับแค้นจนชนรั้ววังจะไม่มีที่อาศัยจะได้ไปอาศัยอยู่วังนันทอุทยาน เป็นที่ชัยภูมิดีไม่ไกลไม่ใกล้พระบรมมหาราชวังนักดังนี้ จึงให้แกไปดูที่ชัยภูมิสวนหลวงเดิม ซึ่งขึ้นอยู่ในแกแต่ครั้งแผ่นดินพระนั่งเกล้า แก

ก็ทำแผนที่มาถวาย ทรงเห็นว่าเป็นที่ดีลับๆแฝงๆไม่สู้เปิดเผยนัก ด้วยด้านตะวันออกมีวัดพระยาธรรม ตะวันตกวัดชิโนรสกั้นเหนือ วัดระฆังใต้ คลองมอญกับวัดนาคกลางกั้นเป็นเขตต์แดน ควรจะเป็นที่ถาวรยืดยาวไปได้ ขึ้นชื่อว่าวัดวิหารถึงผู้มีบุญมีอำนาจก็ไม่อาจทำลายล้าง ทรงว่าแกเป็นข้าศิษย์เก่าของท่านพอไว้พระทัยได้ ที่จะช่วยบำรุงพระเจ้าลูกเธอ จึงให้แกนำพระกระแสไปหารือสมเด็จองค์น้อยก็เห็นตามพระกระแส ท่านได้สั่งให้รีบจัดการเถิด ถ้าขัดขวางประการใดจะช่วยให้สำเร็จ ก็โปรดให้แกเป็นกงสี พระยาเพ็ชร์พิชัยหนู แต่ยังเป็นพระสามภพพ่าย เป็นนายช่างสร้างวัง แล้วทรงพระราชดำริถึงพระองค์ท่านเองว่า ถ้าอันตราย ๔ ประการ คือพระเนตรทั้ง ๒ ข้างบอดหนึ่ง พระกรรณซ้ายขวาหนวกตึงหนึ่ง เป็นง่อยเปลี้ยพระหัตถ์พระบาทหนึ่ง โรคเสียพระจริตหนึ่ง ถ้าอย่างใดอย่างหนึ่งมีขึ้นในพระองค์แล้วจะดำรงศิริราชสมบัติไปก็จะเป็นที่รังเกียจกีดขวางแก่ท่านที่จะมีบุญในเบื้องหน้า จะต้องละราชสมบัติและครอบครัวไปประทับอยู่ที่วังนั้นทอทยาน จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทำพระที่นั่งและตำหนักหมู่เป็นพวก ๆ ให้ตัดถนนลงแม่น้ำ ถ้าน้ำแห้งจะได้เดิน แล้วให้ซื้อสวนราษฎรขึ้นอีก และเงินที่ใช้ซื้อและสร้างวังใช้เงินพระคลังข้างที่ทั้งนั้น แล้วรับสั่ง

ว่ารั้ววังเก่าขึ้นแล้วไม่มีใครรักษาก็จะชำรุดซุดโซม จึงโปรดให้แกออกประกาศตามบรรดาราษฎรที่เป็นหนี้ทาส ให้สมัครมาเป็นทาสหลวงวังนันทให้ได้หลาย ๆ ร้อย เมื่อมีการฉุกเฉินประการใดจะได้ใช้สอย แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เบิกเสาไม้รวกไม้ไผ่จากสมุนปลูกเรือนโรงให้อยู่ในจังหวัดสวนวังนันท ให้ตัวแกควบคุมไว้เป็นกลางก่อน เมื่อมีพระราชประสงค์จะพระราชทานพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใด จะมีพระราชหัตถ์กำหนดให้แกแจก จึงได้มีพระราชบัญญัติให้เรียกทาสหลวงพวกนี้ ว่าทาสกองรวมบ้าง ว่าเลขกองรวมบ้าง ว่ากรมกองรวมบ้าง ให้สักข้อมือว่าพระเจ้าลูกเธอเป็นกลาง ๆ ไว้ แล้วรับสั่งว่าอย่ากดขี่ใช้การงานมันให้หนักนักเหมือนเลขไพร่หลวงเลย ให้เอาใจใส่ประคับประคองใช้การงานเหมือนทาสราษฎร เมื่อมันสมัครอยู่ก็ให้อยู่ เมื่อไม่สมัครอยู่ มันจะหาเงินมาส่งก็ให้รับเงินตามสารกรมธรรม์เถิด แล้วให้เอาเงินช่วยคนอื่นไว้เพิ่มเข้าดังเก่า เงินค่าราชการก็โปรดให้แกเบิกเงินข้างที่รองไปแทน กล้าวว่าเงินหลวงจะทับถมอยู่กับแกผู้เป็นเจ้าหมู่ แต่เงินค่าราชการรายนี้ยังไม่มีผู้เร่งและแกยังไม่ได้เบิกส่งเลยจนทุกวันนี้ แต่สารกรมธรรม์พระยาศรีสุนทรให้ขุนหมื่นอาลักษณเขียนแล้วอาลักษณรักษาไว้สำหรับหอ ครั้นปีขาลอัฐศกแกทูลขอหลวง

อัครนารีรัตนามาตย์ กับนายโม้ข้าหลวงเดิม เป็นขุนราชบริหาร เจ้ากรมกองรวม ก็โปรดให้หลวงอัครนารีเป็นเจ้ากรมใหญ่ ขุนราชบริหารเจ้ากรมรอง ต่อมาแกป่วยไม่ใคร่จะได้ไปดูการ มีข้างในออกไปสวนไม่มีบาดหมายเจ้าพนักงานจะไปถางหญ้ารกท่วมศีร์ษะ จึงรับสั่งออกพระนามในล้นเกล้าฯ ว่าทรงพระเจริญแล้ว ให้แกยกคนกองรวมไปถวาย แกก็ได้พร้อมกันกับพระยาศรีสุนทรนำสารกรมธรรม์และเจ้ากรมนำบัญชีคนไปถวายที่พระที่นั่งสวนกุหลาบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงนายเดช (ทองอยู่) กับเจ้าพนักงานกรมพระคลังมหาสมบัติคนใดแกจำไม่ได้ รับสารกรมธรรม์และชำระบัญชีสอบสวนถูกต้องแล้ว แต่สารกรมธรรม์โปรดเกล้าฯ ให้ท่านผู้ใดรักษาไว้แกไม่ทราบ

๓ รับหนังสือเจ้าปฤษฎางค์ถวายว่าไปถึงลอนดอนวันที่ ๔ ยูน มีความสุขสบายอยู่ มีมาวันที่ ๔ ยูน

๔ กรมภูธเรศถวายสารบบเดือน ๘ ใบสัตย์ฉะบับหนึ่ง ลูกขุนปรึกษาฉะบับหนึ่ง เทพราชธาดาใบสัตย์ฉะบับหนึ่ง พระยาอนุชิตรับฟ้องฉะบับหนึ่ง

๕ ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกพระศักดิ์เสนีส่งเงินแทนส่วยเร่วเมืองสังข์

๖ พระราชทานสัญญาบัตร์ตั้งหลวงเทพราชธาดาเป็นขุนหลวงพระไกรศรี นายโหมดบุตรพระยาพิทักษ์โกษาเป็นหลวงสุทธิโกษา

๗ พระยาจ่าแสนยถวายริโปดความมหาดไทยเดือน ๕-๖-๗-๘ ความค้างฉลู ๔๐ ใหม่ ๔๐ รวม ๘๐ นั้นแล้ว ๓๖ คง ๔๔ พระพิเรนทรนครบาล ความเดิม ๓๐๐ ใหม่ ๕ รวม ๓๐๕ นั้น แล้ว ๓๖ คงค้างส่งผู้ปรับ ๙๑ ส่งปรึกษา ๘๐ ชำระ ๑๒๕ รวม ๒๙๙

๘ พระยาศรีถวายหนังสือมิสนอกซ์มีมาที่สมเด็จกรมพระ ว่าด้วยบุตรสาวของมองซวยอัด จะขอให้ลงมาอยู่กรุงเทพ ฯ นางคำทิพย์นั้นจะลงมาด้วยก็ให้ลงมา ถ้าไม่ลงมาก็ให้คืนของให้บุตร จะทิ้งไว้เมืองเชียงใหม่กลัวจะเป็นอันตราย ด้วยบุตรเป็นผู้หญิง ขอให้คอเวอนเมนต์ช่วย ทรงว่าอย่าให้เป็นท้องตราเป็นแต่หนังสือไป

๙ กรมท่าส่งสำเนาหนังสือพระยาสยามธุระพาหะเข้ามาถวายลงวันที่ ๒๑ ยูน ว่าการที่ประชุมมาจนวันนี้ยังทุ่มเถียงกันยังไม่ตกลง ได้ยินว่าออสเตรียกับอังกฤษเข้ากันเห็นในการอาณาเขตต์ที่ฝ่ายรุสเซียจะตั้งขึ้นใหม่ในประเทศเตอรกีนั้น และเมืองเยอรมนีกับเมืองฝรั่งเศสก็ยังเป็นกลางอยู่ อนึ่งแกได้ให้ปฤษฎางค์อยู่กับเซอรยอนฮอกโซ

ด้วยเห็นว่าเป็นอินเยอรเนียที่ ๑ ในยุโรป กับเจ้าปฤษฎางค์ ลาไปดูเอกษหิบิเชนฝรั่งเศสสักอาทิตย์หนึ่ง แกเห็นดีแล้ว ได้ยอมให้ไป

๑๐ รับโทรเลขฉะบับหนึ่งว่า เรือศักดิ์สิทธาวุธขุนวิสุทธิ์เป็นนายเรือมาจากบ้านดอนใช้จักรขึ้นมากรุงเทพ ฯ เวลายํ่าคํ่าครึ่ง

วันพฤหัสบดีขึ้น ๓ คํ่าเดือน ៩ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ หลวงราชโยธาเทพเฝ้าถวายหนังสือว่า ทราบเกล้าว่านํ้าหมึกต้องจ่ายราชการปีหนึ่งใช้มาก เขาลองทำดูใช้ได้เหมือนหมึกนอก ไม่ควรจะต้องจ่ายเงินหลวงซื้อ เขาจะทำหมึกขึ้นทูลเกล้าถวายฉลองพระเดชพระคุณให้พอใช้ราชการทุกปี นำตัวอย่างมาถวายขวดหนึ่งด้วย ใช้ได้ดี

๒ เจ้าเข่งถวายหนังสือสมเด็จกรมพระ และบัญชีเลขโยมสงฆ์ที่จะจ่ายเดือนทำวัดพระเชตุพน แล้วว่าเลขโยมสงฆ์ในกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ๑๖๕ คน ทูลกระหม่อมพระราชทานให้พระยาอนุรักษ์ควบคุมไว้ใช้ราชการในวัดพระเชตุพน ไม่ได้จับจ่ายการสิ่งใด พระยาอนุรักษ์ก็เก็บเงินเป็นอาณาประโยชน์มาหลายปีแล้ว ครั้งนี้ขอพระราชทานจ่ายเดือนด้านทำวัดพระเชตุพน พร้อมด้วยเลขโยมสงฆ์ทั้งปวงตั้งแต่เดือน ៩ นี้ไป ทรงเซ็นท้ายบัญชีไปว่าชอบแล้ว

๓ กรมพิชิตถวายริโปดความที่ทรงตัดสิน ทรงเซ็นให้ศาลฎีกาตัดสิน ทรงสอบถามแต่เดือน ๕ ถึงเดือน ๘ รวม ๓๒ ฉะบับ อีกฉะบับ ๑ ศาลฎีกาตัดสินความเดือน ๘ ความเดิม๓๙ใหม่๕รวม๔๔แล้ว๔คง๔๐ แพ่งกลาง เดิม ๕๘ใหม่๗รวม๖๕นั้น แล้ว๖คง๕๙กับใบสัตย์หัวเมืองพระเกษมด้วยมืออีกฉะบับหนึ่ง ๑

๔ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระศักดิ์เสนี

๕ หลวงพิพิธอ่านบอกเมืองเพ็ชร์บุรีบอกน้ำฝนต้นข้าว

๖ หม่อมเจ้านิลวรรณในกรมหมื่นอดุลย์ถวายเรื่องราวขอเลข ว่าเดิมเจ้าทิพรศได้ทูลขอเลขกรมอดุลย์สิบยก๖สม ๒๐ ก็พระราชทานให้ตามขอ เจ้าทิพรศสิ้นชีพิตักษัยแล้วแกขอเลขในหม่อมเจ้าทิพรศซึ่งเป็นญาติสิบยก พระราชทานเพิ่ม ๓๐ ยก คงกรม ๑ สม ๕ รวมเลข ๙ คน เซ็นพระราชหัตถ์ว่าให้กรมพระสุรัศวดีหักให้เถิด

๗ พระยาศรีทูลด้วยพระพลนายด่านเมืองตาก ถึงฝรั่งเมืองมอลเมนเข้ามาด้วยเรือเมล์ ถึงพระยาศรีว่าด้วยเรื่องความนำหนังสือถวาย โปรดเกล้า ฯ ให้มิสเตอรอาลบาศเตอแปล

วันศุกร์ขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ กรมหมื่นนเรศไปสั่งแหวนที่ห้างยุเลียน

๒ ท่านเทวัญถวายจดหมายอาลบาศเตอ ส่งร่างพระราชหัตถ์ตอบมิสเตอรแมกเนียว่า เขาได้อ่านหนังสือสโร่งแอนด์กริชที่แมกเนียทูลเกล้าฯถวายนั้น เขาเห็นว่าแต่งดีเป็นทางเกี่ยวข้างในเมืองไทยดีขึ้นมาก ด้วยธรรมเนียมต่าง ๆ ควรที่จะถวายให้ทรง เขากะหน้าหนังสือมาด้วย เรื่องนั้นมีเรื่องทาสเป็นต้น จึงมีพระราชหัตถ์ตอบไปฉะบับหนึ่งสมด้วยเรื่องราวเขาแต่งนั้น ซึ่งได้ทรงตอบไปช้าไปนี้เพราะเวลาทรงน้อย กับว่าด้วยการจัดทาสกระเบียณอายุของเมืองว่าเห็นจะดีกว่า เขามีไปกระดาษขนาดกลาง

๓ พระยารองเมืองนำแผนที่วังกรมหมื่นเทเวศ และแผนที่วังพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ซึ่งจะซื้อต่อพระราชทานมาถวาย

๔ หม่อมราชวงศ์โนรี บุตรพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ จดหมายถวายว่าด้วยโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ทำเครื่องมโหรี ได้เบิกงาไปทำลูกมหวดฆ้อง คันซอไทย ยังหาพอไม่ งาอีกกองหนึ่งเจ้าพนักงานว่าไม่มีพระบรมราชโองการสั่งให้จ่าย ๆ ไม่ได้ ยังติดอยู่ด้วยงา อีกฉะบับหนึ่งเป็นรายบัญชีซื้อของจ้างคนทำเครื่องมโหรี ที่พระราชทานล่วงหน้าไป ๑๐ ชั่งนั้นยังไม่พอ แต่ทำไปสิ้น ๑๓ ชั่ง ๙ ตำลึง ๒ บาทแล้ว ขอรับพระราชทานอีก ๑๐ ชั่ง พระราชทานหนังสือสำคัญให้

๕ ท้าวราชกิจถวายการ์ดบอกแต่งงานของคอมมารเดอแมดทิวอเมริกันส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายว่าส่งทุกแห่ง เสนาบดีรับสั่งจะให้พระยาภาษตอบให้พรเขาไป

๖ รับบาญแผนกฉะบับหนึ่ง เซ็นชื่อมหามาลา จาตุรนต์ หลุย อุทัยธรรม ไชยสุรินทร ราชธน สมพัตสรไม้ ๘ อย่าง กรุงเทพ ฯ และหัวเมือง รวม ๗ เมือง นายพวกคนเก่าว่าถ้าไม่เสียค่าตราสักหลัง จะรับทำ เงินเดิม ๑๑๐ ชั่ง บวกขึ้นข้างที่ ๑ ชั่ง รวม ๑๑๑ ชั่ง คนใหม่ ๒ คน ยื่นเรื่องราวไม่รับประมูล สมพัตสรเมืองสระบุรี เมืองวิเชียร นายทองคนเก่าทำครบปี เจ้าพนักงานออกหมายประกาศไม่มีใครยื่นเรื่องราว นายทองจะขอทำตามเดิมปีละ ๑๐ ชั่ง ๕ ตำลึง บ่อนเบี้ยเมืองสรรค์บุรี จีนโป๊คนเก่ายื่นเรื่องราวร้องขาดจะรับทำเงินเดิม ๖ ชั่ง ขาด ๒ ชั่ง คง ๔ ชั่ง แล้วจีนโป๊ถอนเรื่องราวคืนไป จะรับทำตามเดิม ๖ ชั่ง ได้ส่งล่วงหน้าฝากไว้แล้ว จีนสุดใจตัวอากร จีนสุดประกัน คนใหม่จะทำตามเรื่องราวเงินเดิม ๖ ชั่ง ขาด ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง คง ๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง จะส่งล่วงหน้า ๓ เดือน จะส่งรายเดือนแต่ว่าเงินสูงไปกว่าเรื่องราวไม่รับทำ ไปเซ็นวันอาทิตย์ขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๙

๗ รับคำโทรเลข ๓ ฉะบับ เรือออก ๕ ลำ

๘ วันนี้ไม่ได้ออกขุนนาง ไม่สู้สบายพระนาภี

วันเสาร์ขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับคำโทรเลขเรือศักดิ์สิทธาวุธออกไปถึงเมืองสมุทร ป่ายโมง ขุนวิสูตรเป็นนายเรือทอดอยู่ น้ำขึ้นจะไปบ้านดอน บรรทุกอิฐไปทำที่พักเมืองปราณ

๒ กาพย์จดหมายถวายว่าหลวงศัลยุทธกราบถวายบังคม ลาไปพยาบาลไข้พระยาเพ็ชรชฎา ตั้งแต่วัน ๕ ค่ำ จนวัน ๘ ค่ำ

๓ กรมขุนบดินทรถวายริโปดความเดือน ๗-๘ ความเก่า ๔ ใหม่ ๒๘ รวม ๓๒ นั้น แล้วใหม่ ๑ คงความเก่า ๔ ใหม่ ๒๙ รวม ๓๓ เรื่อง

๔ วันนี้กรมหมื่นนเรศไปห้างสั่งแหวนพลอยต่าง ๆ มงคลเพ็ชร์

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาอัษฎงค์ ว่าด้วยแต่ได้ทรงบอกพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอออกไปว่ามหาอุณหิศนั้น บัดนี้ได้เติมเข้าอีกเป็นมหาวชิรุณหิศ แปลว่า มงกุฎเพ็ชร์ใหญ่ เขียนตามอักษรอังกฤษ สร้อยพระนามแต่อดิศรมหาจุฬาลงกรณ์นั้น คงอยู่ตามเดิม จึงทรงแจ้งความมาให้ทราบ กับต้นไผ่นั้นยังไม่พอให้ส่งมาอีก อนึ่งเรื่องตราเซ็นต์ไมเคอลเซ็นต์ยอชที่จะตกลง กับว่าคอเวอเนอสิงคโปร์จะเข้ามาหรือไม่เข้ามานั้น ทรงรอฟังกงซุลอังกฤษกรุงเทพฯอยู่ ก็ยังไม่ได้ยินมาพูดว่ากระไร ตั้งแต่ได้ทรงตอบ

ยอมรับตรานั้น ความก็เงียบอยู่ ถ้าคอเวอเนอสิงคโปร์จะถาม ก็ให้ตอบดังเช่นรับสั่งมานี้ ทรงมีความยินดีมากที่จะรับคอเวอเนอสิงคโปร์ในกรุงเทพ ฯ ให้สมควรแก่ทางพระราชไมตรีกรุงอังกฤษกับกรุงสยาม และความรักใคร่ในระหว่างคอเวอเนอสเครตเซตเตอลเมนต์ และพระองค์สืบ ๆ กันมา

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตาก๒ฉะบับๆ หนึ่งว่าด้วยคิดจะตั้งโปลิศรักษาโจรผู้ร้าย แต่กฎหมายสำหรับโปลิศยังไม่มี ได้ให้ไปขอกฎหมายที่โปลิศอังกฤษมา มีอักษรอังกฤษอักษรพะม่ากำกับกันเป็นอักษรพะม่าดูได้ความบ้าง กฎหมาย ๒ เล่มร้อยข้อเศษจะใช้ได้บ้างไม่ได้บ้าง ได้ส่งต้นกฎหมายและคำแปลลงมา จะโปรดให้ใช้ประการใดจะได้จัดตามกฎหมาย แล้วขอต้นกลับคืนขึ้นไปส่งเขา กับบอกเรื่องความมาเรื่องหนึ่ง

๗ จหมื่นเทพเสนา ถวายคำปรึกษาเรื่องหม่อมราชวงศ์ชุ่มตายใหม่ ที่โปรดให้ยกโทษไม่ให้ฆ่า

๘ พระมงคลรัตนถวายเรื่องราวกล่าวโทษเสมียนตราว่าเรื่องเงินค่าธรรมเนียม ค่าตราตั้ง ค่าเชิงประกันต่อเจ้าภาษีนายอากรไว้ปีหนึ่งมาก ๆ นำมาส่งน้อย เกียจกันไว้เป็นอาณาประโยชน์ กับเงินค่าธรรมเนียมที่เป็นเงินค่ารับสั่ง

ข้างในก็เอาไว้เสียไม่ส่ง บังคับให้เจ้าภาษีอากรไปส่งที่บ้านหามารับราชการทำตราสลักหลังตรารับเงินพร้อมด้วยเจ้าพนักงานไม่ ฉ้อบังไว้ประมาณ ๒๐๐ ชั่งเศษ ทำมาตั้งแต่ปีระกาเบญจศก ถ้าโปรดเกล้าฯให้ชำระ ก็จะได้เงินมาเพิ่มเติมที่พระราชทานเงินเดือนเงินปีเจ้าพนักงาน เซ็นพระราชหัตถพระราชทานไปที่สมเด็จกรมพระ ว่าการเรื่องนี้ถ้าจริงก็ผิดด้วยกฎหมาย ให้ท่านทรงชำระดู โปรดให้กรมหมื่นนเรศนำไป

วันอาทิตย์ขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระดิฐการถวายริโปดความศาลกรมท่า เดือน ๘ ความเดิม ๑๓ ใหม่ ๒๒ รวม ๓๕ นั้น ความส่งตามกระทรวง ๓ แล้ว ๑๖ รวม ๑๙ คงความ ๑๖ เรื่อง

๒ เซ็นท้ายบาญแผนก ตั้งอากรที่ถวายวันศุกร์ขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๙ ว่าสมพัตสรรายค้างต้นทั้ง ๒ นั้น ตั้งให้ผู้รับเงินสูงไปทั้ง ๒ ราย แต่บ่อนเบี้ยเมืองสุพรรณบุรีนั้น จีนโป๊ถอนเรื่องราวเดิมยื่นใหม่ก่อนว่าประมูลกัน ก็เห็นพอจะให้ทำได้ตามเงินสูง

๓ สมเด็จกรมพระถวายอาการพระเสาวตรสุนทรสวัสดิ์ชลูดไป

๔ กาพย์จดหมายถวายถามด้วยเงินเดือนเณรไปเยอนั้น จะโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งเป็นหาฟเปหรือยกออกทีเดียวกับการเฉลิมพระชนม์พรรษาทุกปี ๆ เคยได้จัดสิ่งของต่าง ๆ ประดับมิวเซียมสำหรับจะเปิดให้ราษฎรเข้ามาดู ในปีนี้มิวเซียมชำรุด หลังคารั่วลงมาถูกตู้ที่ตั้งของไว้หลายแห่ง ต้องเลื่อนตู้เก็บของรวมแอบไว้ที่ไม่รั่ว ครั้งนี้ถ้าจะจัดก็เห็นว่าเดือน ๑๐ ก็ยังเป็นฤดูฝน ถ้าจะจัดตามเดิมกลัวของจะเป็นอันตรายไป ครั้นจะไม่เปิดมิวเซียมก็จะเงียบเหงาไป แล้วแต่จะโปรด กับนายสรพลลาไปพยาบาลพระยาเพ็ชรชฎากว่าอาการจะทุเลา

๕ มีพระราชหัตถ์สั่งให้ขุนหลวงพระไกรศรีว่าที่เคลิกออฟเคาน์ซิล ประชุมเคาน์ซิลออฟสเตตที่เก๋งวรราชสภาภิรมย์ตรวจกฎหมายโปลิศ ให้พระยาภาษเป็นผู้ตรวจแปลคำอังกฤษ ให้พระยาศรีกำหนดหมายมาและเข้าในที่ประชุมด้วยข้อใดควรใช้ได้ตามเขาก็ให้เอาตามนั้น ด้วยบ้านเมืองเป็นเขตต์แดนติดต่อกัน ถ้าข้อใดผิดเพี้ยนกับกฎหมายประเพณีบ้านเมืองเราก็ให้ยกเสีย ถ้าขัดข้องด้วยธรรมเนียมเมืองตากประการใด ให้พระยากระลาโหมราชเสนา พระยาสิงหเทพ ผู้เป็นเจ้าพนักงานชี้แจงให้โหวตเลือกเปรซิเดนต์

ตามกฎหมาย แล้วให้ขุนหลวงพระไกรศรีนำรายงานมาถวายเนือง ๆ

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกจำเร่งงานรัดรุดพระยาพิชัยซึ่งไปชำระผู้ร้ายเมืองน้ำปาด ว่าได้เอาตัวผู้บอกเล่าให้นำไปดูที่ฝังศพ แต่ความที่ฆ่ากันเมื่อปีชวดมาฟ้องปีฉลูยังสงสัยอยู่ ยังให้สืบจับผู้ร้าย กับบอกน้ำฝนต้นข้าว

๗ หลวงพิพิธอ่านบอกเมืองราชบุรี น้ำฝนต้นข้าว

๘ นายเยื้อนถวายเรื่องราวกล่าวโทษพระสุริยภักดี เดิมตัวซื้อไม้มาขายแล้ว มีผู้รับไปขายให้ ขายไม้หมดเงินคงค้างอยู่กับผู้รับไปขาย ๑๕ ชั่งเศษ เขาทำตั๋วไว้ให้ ครั้นไปเตือนก็ไม่ให้ จึงได้นำไปอายัดอำเภอ ลูกหนี้ก็ได้เอาเงินไปส่งอำเภอแล้ว ไปเตือนจะรับเงิน อำเภอว่ามีผู้ไปอายัดว่าเงินรายนี้ไป ของมีผู้เป็นหนี้นายหนูสนิทสมบัติ ๆ ต้องเร่งเงินหลวง ได้เอาเงินไปส่งพระสุริยภักดีเสียแล้ว ได้ไปร้องพระสุริยภักดี พระสุริยภักดียังไม่ทันชำระ ผู้ที่ว่าเป็นเจ้าของเงินตาย แล้วเกิดการทัพด้วย เมื่อพระสุริยภักดีกลับแต่ทัพ ได้ไปเตือนก็ว่าเงินรายนี้พระยาศรีว่าบุตรหญิงผู้ที่เจ้าของเงินอยู่ที่พระยาศรี ขอพระสุริยภักดีส่งเงินใช้หนี้หลวงเถิด ไปเตือนก็ไม่ว่าให้

วันจันทร์ขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ถวายเรื่องราวว่าด้วยเงินหลวงซึ่งยืมไปทำทุนน้ำตาลทราย เมื่อวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๒ ปีชวดอัฐศก เงิน ๒๐๐ ชั่งนั้น คิดดูทำน้ำตาลขาวมีกำไร ๔๐๐ ชั่ง แต่น้ำตาลแดงยังหาครบสัญญาที่ขายให้นายห้างยุโรปไม่ ต้องซื้อน้ำอ้อยค่นที่โรงจีนมาเคี่ยวทำน้ำตาลได้เนื้อน้อย ขาดทุนสัก ๒๕๐ เศษ ยังเหลืออยู่ ๑๕๐ ชั่ง จีนไร่อ้อยเอาไปทำทุนปลูกอ้อย ปีฉลูฝนแล้งอ้อยแห้งเสียมาก ครั้นปลายปีฉลูต้องหยุดโรงจักร ไม่มีอ้อยจะบีบ ได้ส่งเงินทุน ๒๐๐ ชั่งต่อพระยาสมบัติยาธิบาลแล้ว แต่ดอกเบี้ยนั้นขอรับพระราชทาน ปีนี้ฝนดีอ้อยก็งาม จีนมาขอเงินไปทำทุน แกเห็นว่าน้ำตาลทรายขาวในกรุงเทพ ฯ ราคาขึ้นหาบละ ๑๖ บาท จีนลูกค้าซื้อน้ำตาลเมืองจีนมาจำหน่ายมาก ถ้าจะรอไปจนเดือนอ้าย จึงจะซื้ออ้อย ก็กลัวว่าบรรดาจีนเถ้าแก่ไร่อ้อยไม่มีเงินจะรองให้ลูกจ้าง ก็จะพากันอพยพหนีทิ้งไร่อ้อยเสีย ขอรับพระราชทานยืมเงิน ๕๐๐ ชั่ง ไปอุดหนุนทุนจีนถวายดอกเบี้ยชั่งละบาท

๒ พระยาอาหารจดหมายถวายว่า นายแจ้งบุตรพระยานาวารับตั๋ว ๑๕ ยก อยู่ในหลวงอภัยเสนา กรมพระสุรัศวดีเกาะเอาตัวนายแจ้งไปจะสักเป็นไพร่หลวง นายแจ้ง

คนนี้แกได้รับพระราชทานใช้มาแต่ยังเป็นนายรองขัน ขอรับพระราชทานนายแจ้งมาเป็นขุนหมื่นกรมในกรมนา

๓ มีพระราชหัตถ์ถึงพระราชวรานุกูลที่กระเษตราธิบดีฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยในการเฉลิมพระชนม์พรรษาปีนี้ ทรงพระราชดำริว่าจะออกเงินพระคลังข้างที่เป็นการบุญการทาน ๔๑๓๒ บาท เงินรายนี้ขอให้ท่านช่วยจัดซื้อข้าวสารและปลาซึ่งเป็นกับข้าวพอสมควรส่วนละถัง ๆ จะได้สักกี่พันส่วนก็ตาม เหมือนดังเช่นท่านได้ทำแล้ว ทรงมีความยินดีอนุโมทนาด้วยมาก จึงได้คิดทำตาม ขอให้จัดการให้ทันกำหนด เมื่อได้จำนวนมากน้อยเท่าไร ให้จดหมายมาทูลให้ทราบ

๔ รับคำโทรเลขว่าวังหน้ากลับมาแต่เมืองสมุทรบ่าย ๔ โมง

๕ รับหนังสือทูลกระหม่อมพระองค์ใหญ่ถวาย ว่าพระพรหมบริรักษ์ไปทูลเตือนท่านด้วยเรื่องที่บ้านพระยาสมบัตยาธิบาลที่ทูลขอ ท่านได้แจ้งว่าที่บ้านนั้นมีพระราชหัตถ์เลขาทูลกระหม่อมพระราชทานให้เป็นสิทธิ์ ได้นำแผนที่บ้านพระยาสมบัตยาธิบาลจีนอุ่นนายอากรทั้ง ๒ ฉะบับทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วทรงพระราชดำริว่าที่บ้านจีนอุ่นนั้น พระพรหม

บริรักษ์ว่าไกลวังมากจะมาลำบาก โปรดให้ท่านเลือกหาที่ใหม่ การนั้นก็ค้างมา บัดนี้พระพรหมบริรักษ์จะขอพระราชทานที่บ้านจีนอุ่นนายอากรตามพระกระแสพระราชดำริเดิม ถวายแผนที่มาด้วย

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองอุบล ว่าด้วยกล่าวโทษท้าวเพี้ยเกลี้ยกล่อมครัวพวนมาขาย กับว่าครัวสมัครมาอยู่มาก ได้จัดที่ให้อยู่และจ่ายเงินซื้อสะเบียงเลี้ยงและให้ของทำกิน

๗ ตั้งขุนพรสมบัติเป็นหลวงสุนทรพิมล ขุนอินทรจักรเป็นขุนเทพยากร

๘ หลวงวิจารณ์ถวายริโปดความกระลาโหมเดือน ๘ ความเดิม ๒๔ ใหม่ ๖ รวม ๓๐ นั้น แล้วเก่า ๕ ใหม่ ๖ รวม ๑๑ ค้าง ๑๙ เรื่อง

๙ รับหนังสือทูลกระหม่อมพระองค์น้อย ๒ ฉะบับ ใหญ่ฉะบับหนึ่ง เล็กฉะบับหนึ่ง ใหญ่ว่าโปรดเกล้า ฯ พระราชทานฎีกาอำแดงพินกล่าวโทษพระองค์เจ้ากมลาศ พระองค์เจ้าไชยา เจ้าจอมมารดาเที่ยง และบ่าวทาสให้ตัดสินเปรียบเทียบให้แล้วนั้น ท่านได้หาตัวมาว่ากล่าว อำแดงพินติดใจให้ว่าความ ถ้าไม่ฉะนั้นอำแดงพินจะขอเงินทำขวัญ ๖ ชั่ง ท่านได้เปรียบเทียบว่ากับองค์กมลาศไม่ยอมปรอง

คอง กรมพิชิตไปทูลท่านว่ากระแสพระราชดำริจะให้เปรียบเทียบให้แล้วกัน อย่าให้มากความไป แต่ความไม่ตกลงมาขัดข้องดังนี้แล้วแต่จะโปรด ฉะบับเล็กว่าท่านให้ไปตรวจเรือรบป้อมในคลองบางกอกน้อย เป็นเรือสร้างขึ้นไว้ในแผ่นดินทูลกระหม่อม เจ้าหมื่นเสมอใจเอมกับพระยาอุทัยธรรมเป็นผู้ทำ มีอยู่หลายลำ ปืนศีร์ษะเรือมีบ้างไม่มีบ้าง เห็นพอจะบรรทุกศิลาเมืองสมุทรขึ้นมากรุงเทพ ฯ ได้ด้วยไม่สู้ชำรุด แต่เกรงอยู่ว่าเป็นเรือรบจะใช้ได้หรือไม่ อยากจะรับพระราชทานยืมใช้ ๒-๓ ลำ ครั้นจะต่อใหม่หรือจัดซื้อก็แพงนัก จะคิดจ้างเรือก็เปลืองเงินมาก หรือจะให้สร้างให้ซื้อก็แล้วแต่จะโปรด เรือนี้ต้องเป็นเรือใหญ่เท่าเรือลำเลียง จึงจะไม่เสียเที่ยว สัก ๒-๓ ลำพอเปลี่ยนไปมา

๑๐ เมื่อเวลาบ่าย ๔ โมง ภรรยากงซุลวิลันดาคนใหม่มาเฝ้าพร้อมด้วยฝรั่งผู้หญิงอีก ๒ คน แล้วขอไปหาข้างในรับสั่งให้ไปเฝ้าทูลกระหม่อมปราสาท

๑๑ รับคำโทรเลขเรือไปลำหนึ่ง

วันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสือพระยาภาษกรวงศ์ฉะบับหนึ่ง ว่าโปรดเกล้า ฯ ให้ประชุมเคาน์ซิลตรวจกฎหมายโปลิศพะม่าอังกฤษ

ที่พระยาเทพให้ล่ามแปลออกจากภาษาพะม่า ให้แกตรวจภาษาอังกฤษนั้น แกได้ไปเรียกฉะบับอังกฤษและคำแปลมาจากพระยาศรีตรวจความดูในตอนต้น เห็นฉะบับที่ลงพิมพ์ทั้งสองภาษา ๒ เล่มสมุดแบ่งเป็นสามตอน เป็นเรื่องพนักงานโปลิศเป็นคำถามคำตอบกัน กัปตันไฟรเยอรผู้ช่วยสิเกรตารีของชีพกอมมิศชันเนอ พะม่าอังกฤษเป็นผู้แต่ง คัดความออกจากกฎหมายโปลิศและลักษณนครบาลในอินเดียหลายเรื่อง เป็นหนังสือสำหรับมือโปลิศให้ศึกษาหาใช่กฎหมายแท้ไม่ แต่เนื้อความใช้ได้มาก และภาษาพะม่านั้นมองหลินเสมียนในศาลใหญ่เป็นผู้แปลออกจากอังกฤษ คำแปลที่พระยาเทพส่งมานั้น เป็นความเอาแต่เนื้อความ เกินไปบ้าง ขาดไปบ้าง หาสู้ถูกต้องกับฉะบับอังกฤษไม่ แกจึงให้แปลความในฉะบับอังกฤษและคัดที่แปลมาแล้วอย่างละ ๖ ข้อ แล้วแต่จะโปรด ที่ประชุมเคานซิลนั้นกลัวจะช้าเพราะคำอังกฤษและพะม่าที่แปลนั้น เคลือบแฝงกันอยู่ จะใช้ตามคำแปลก็ไม่ได้ เห็นด้วยเกล้าฯ ต้องเรียงความใหม่ ถ้าโปรดให้ผู้ใดผู้หนึ่งเรียงขึ้นแล้ว จึงปรึกษาเห็นจะเร็วขึ้น ถ้าจะโปรดให้แกเรียง รับฉลองพระเดชพระคุณให้เสร็จใน ๒ เดือน แต่ต้องรับพระราชทานลูกขุนนาย ๑ เสมียนเรียงความ ๒ กอปี ๒ ขอพระราชทานให้พระยาศรี

สุนทรเป็นผู้ช่าวตรวจแก้ถ้อยคำด้วย ถ้าโปรดให้มีตราถึงพระยาเทพ ให้ตรวจข้อความที่แปลมานี้ ข้อใดควรใช้ได้ไม่ได้ในเมืองเชียงใหม่และจะควรเพิ่มเติมข้อใดแล้วให้บอกลงมา เห็นว่าจะเป็นการเร็วแล้วก็ใช้ได้ทีเดียว ที่ว่าพระยาเทพและเชียงใหม่นี้ แกเพ้อไป

๒ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เฝ้า

วันพุธขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับบาญแผนกลงชื่อ มหามาลา จาตุรนต์ หลุยอุทัยธรรม ไชยสุรินทร ราชธน บ่อนเบี้ยเมืองชลบุรี จีนซุนคนเก่าส่งคืน จีนชังตัวอากร ขุนจงรักษ์ราชากรประกันคนใหม่รับทำตามเดิม ๑๕๐ ชั่ง ค่าน้ำเมืองปทุมธานี นายวินคนเก่าส่งคืน นายมากตัวอากร นายจูประกัน คนใหม่รับทำเดิม ๑๖ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ประมูลขึ้นข้างที่ ๑๕ ตำลึง รวม ๑๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ค่าน้ำเมืองราชบุรีเจ้าพนักงานออกหมายประกาศวันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ไม่มีเรื่องราวประมูลนายเชยคนเก่าจะรับทำ เดิม ๔๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง บวกขึ้นพระคลังข้างที่ ๑๐ ตำลึง รวม ๔๓ ชั่ง รวมอากร ๓ ราย เดิม ๒๐๙ ชั่ง ๕ ตำลึง ประมูลบวกขึ้น ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง รวม ๒๑๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง เจ้าพระยาภาณุวงศ์จดหมายถวายว่าความพระยา

ไพบูลย์กับหลวงพิศาลนั้น ได้ทำขัดข้องขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย โปรดเกล้า ฯ ให้งดไว้คอยท่าสมเด็จเจ้าพระยาตัดสินนั้น ได้นำขัดข้องไปเรียนท่านทำคำตัดสินเซ็นชื่อประทับตราส่งให้ท่าน มีแจ้งอยู่ในคำตัดสินทูลเกล้า ฯ ถวายแล้ว

ขัดข้องเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่า เมื่อเดือนยี่มีพระประสาสน์สั่งให้ขายเลหลังของหลวงพิศาล เฉลี่ยใช้เจ้าหนี้ตามคำหลวงพิศาลร้อง ครั้นภายหลังพระยาเพ็ชรพิชัยผู้เป็นเจ้าหนี้มาขอห้ามการเลหลังไว้ พระยาเพ็ชรพิชัยเป็นหัวหน้าว่ากล่าวกับเจ้าหนี้ของหลวงพิศาลทุก ๆ ราย ให้ยอมยกดอกเบี้ยให้ แล้วให้หลวงพิศาลทำการค้าขายเก็บเงินผ่อนใช้เจ้าหนี้ร้อยละสิบทุกปีเสมอไปทุกรายกว่าจะครบต้นเงินเจ้าหนี้มีอยู่ ๑๓ ราย ยอม ๑๒ ราย รวมต้นเงิน ๓๐๕๙ ชั่ง แล้วทำสัญญายกดอกเบี้ยให้หลวงพิศาล แต่พระยาไพบูลย์รายหนึ่งต้นเงิน ๔๐๐ ชั่ง หายอมตามคำพระยาเพ็ชรพิชัยไม่ ครั้นวันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ปีระกาเบ็ญจศก พระยาไพบูลย์แต่งให้หลวงอินทรสมบัติเป็นทนายฟ้องศาลหลวง ให้เรียกเงินหลวงพิศาล ฟ้องตกกรมท่ากลาง ทนายก็ทิ้งความไม่ไปว่าถึง ๕ ปี มาถึงวันอังคารขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ปีขาลนี้ หลวงอินทรจึงนำเรื่องราวกล่าวโทษตระลาการยื่นต่อท่าน ครั้นจะใช้ชำระก็ขัดอยู่ เจ้าหนี้

ทั้ง ๑๒ ราย รวมต้นเงินถึง ๓๐๕๙ ชั่ง ก็ได้ยอมตกลงกัน ลงชื่อทำสัญญากันมาถึง ๕ ปีแล้ว ซึ่งหลวงอินทรมาร้อง ดังนี้ จะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด เรียนวันพุธขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙

๒ คำตัดสินว่าจุลศักราช ๑๒๔๐ ปีขาลสัมฤทธิศก สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นั่งว่าราชการณออฟฟิศ

ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทำขัดข้องเรื่องความพระยาไพบูลย์เจ้าหนี้ หลวงพิศาลลูกหนี้มาเสนอ ได้ตรวจสิ้นข้อความมีแจ้งอยู่ในขัดข้องนั้นแล้ว มีพระประสาสน์เห็นว่าเมื่อเจ้าหนี้ทั้งปวงไม่ยอมรับเลหลังหลวงพิศาลนั้น เจ้าหนี้ยอมยกเงินดอกเบี้ยให้หลวงพิศาล ยอมให้หลวงพิศาลส่งต้นเงินให้เจ้าหนี้ คิดต้นเงิน ๑๐๐ ชั่ง ให้ส่งปีละ ๑๐ ชั่ง เจ้าหนี้ ๑๒ รายรวมต้นเงิน ๓๐๕๙ ชั่ง เมื่อเวลานั้นถ้าพระยาไพบูลย์ไม่ยอมก็ชอบแต่มาร้องต่อเราผู้สั่งจะได้ตัดสินให้ตามควร พระยาไพบูลย์หามาร้องไม่ ความขาดเสียแล้ว ภายหลังพระยาไพบูลย์แต่งทนายฟ้องศาลหลวงนั้น ไม่ควรจะรับฟ้อง ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์บังคับให้หลวงพิศาลใช้ต้นเงินให้แก่พระยาไพบูลย์ ให้เหมือนกับเจ้าหนี้ ๑๒ ราย อย่าให้สูง ๆ ต่ำ ๆ แก่กันจึงจะเป็นยุตติธรรม เซ็นชื่อประทับตราอาทิตย์ กับส่งต้นหนังสือมิสนอกซ์ขึ้นมาฉะบับหนึ่งว่าบา

ดะระดาน ๑ มุกินะดาน ๑ แขกในบังคับอังกฤษเข้ามากรุงเทพฯ แจ้งความว่าเขาเอาต้นไม้เงินต้นหนึ่งกับม้าอย่างดีต่าง ๆ ที่มีราคามาจะขอทูลเกล้า ฯ ถวาย และส่วนที่เขาเอามาขายนั้นต่างหาก เขาจึงแจ้งความมาให้ท่านทราบ สุดแต่ท่านจะเห็นควร ลงวัน ๗ ค่ำ

๓ มีพระราชหัตถ์ตอบไปฉะบับหนึ่งว่ากงซุลอังกฤษที่แขกมีของมาจะถวายนั้น การที่เขามีน้ำใจมาถวายก็ขอบใจอยู่ แต่ไม่ได้ทรงสงเคราะห์แรงหาสิ่งใดเป็นบุญคุณแก่เขา ไม่อยากจะรับของถวาย แล้วแต่ท่านจะคิดอ่านพูดบิดเบือนไปเถิด อนึ่งท่านส่งคำตัดสินสมเด็จเจ้าพระยาเรื่องความหลวงพิศาลกับพระยาไพบูลย์ถวายทอดพระเนตรนั้น ซึ่งสมเด็จเจ้าพระยาท่านตัดสินเป็นเด็ดขาดไป ไม่ต้องมาถึงตรงนั้น เป็นที่ยินดีอยู่แล้ว

๔ พระยาราชเฝ้าถวายจำนวนที่จะจัดข้าวถังในการเฉลิมพระชนม์พรรษา เงิน ๔๑๓๒ บาท คิดแบ่งเป็นส่วน ๆ ละ ๑ บาท ๒ สลึง ได้ ๖๐๘๘ ส่วน ๆ ละ ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ได้ ๖๖๔๑ ส่วน ๆ ละ ๑ บาท ๑ สลึง ได้ ๗๓๐๕ ส่วน โปรดให้เอาส่วนละ ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาภาษ

๖ สั่งประหารชีวิต

๗ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอก พระยาคทาธร พระยานุภาพ ส่งพระมโนจำนง พระสุริยภักดี หลวงปลัดเมืองเชลำเภา บอกพระปรีชาว่าด้วยผู้ร้ายลักกระบือกล่าวโทษเมืองนครนายก นายตำบลไม่ตรวจผู้ร้ายหนีไปได้บ่อยๆ กับกล่าวโทษหลวงจ่าเมืองเมืองปราจิณ หลวงนรินทรว่าสมคบผู้ร้ายหลายข้อ โปรดเกล้า ฯ จะให้ทำโทษลงพระราชอาชญา ๔๐ ส่งคุก แล้วทูลพระพรหมบริรักษ์กราบถวายบังคมลาไปทำวิหารพระป่าเลไลเมืองสุพรรณ กับพระชัยสงครามนายด่านเมืองตากเข้ามาเฝ้าวันนี้ พระนรินทรหายป่วยเข้ามาด้วย

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๔ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เซ็นท้ายบาญแผนกวานนี้ ว่าให้ตั้งผู้รับทำเงินสูงไปทั้ง ๓ ราย

๒ รับหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาว่าด้วยความมองกุณแสนบันบุง ว่าท่านได้ดูหนังสือบอกพระยาเทพทราบทุกประการแล้ว เห็นว่ามองกุณก็ไม่ยอมให้พระยาเทพรื้อความขึ้นชำระใหม่ เจ้านครลำปางก็ไม่ยอมให้ชำระแสนบันบุงที่ศาลเมืองเชียงใหม่จะลงมาณกรุงเทพ ฯ สู้ความทั้งสองเรื่อง ดังนี้ ซึ่งจะมีศุภอักษรถึงให้เจ้านครมาชำระที่ศาลเมืองเชียงใหม่ และจะให้อำนาจพระยาเทพขึ้นไป

อีกนั้น เห็นว่าจะเป็นที่ก่อเหตุก่อการใหญ่ขึ้นจะลำบากมากหนักไป ความทั้งสองเรื่องเหลือกำลังพระยาเทพ จะตัดสินให้แล้วต้องส่งลงมากรุงเทพ ฯ ก็เป็นธรรมดาหัวเมืองว่าความไม่ตกลงก็ต้องส่งลงมากรุงเทพ ฯ หาเป็นที่เสียเกียรติยศแก่ข้าหลวงไม่ เมื่อเจ้านครลำปางมาถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว ก็จะได้กำสัญญาข้อความ ซึ่งจะปรนนิบัติแก่ข้าหลวงที่เมืองเชียงใหม่สักกี่ข้อนั้น ก็จะตริตรองทำให้เด็ดขาด ซึ่งจะมีศุภอักษรไป ๆ มา ๆ นั้น ก็หาเป็นที่มั่นคงไม่ ประการหนึ่งข้อความทั้งสองเรื่องนี้ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ก็จะได้คิดผ่อนปรนไปให้พอควรแก่การ ท่านเห็นความดังนี้ กับมีฉะบับเล็กติดมาด้วยฉะบับหนึ่งว่า และเมื่อวันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ กงซุลอังกฤษมาเยี่ยมเยือน ท่านให้พูดถึงความมองกุฒกงซุลว่าความเรื่องนี้ยังไม่รู้แจ่มแจ้ง ทราบแต่ว่าข้าหลวงตัดสินให้ความลาวแพ้คนสับเยกอังกฤษต้องเฆี่ยน ต้องจำท่านว่าที่ลงพระราชอาชญาหาเป็นดังคำเล่าลือไม่ เพราะหลวงบริบาลทำเรื่องราวว่ากล่าวเหลือเกินอำนาจของตัวจึงต้องรับพระราชอาชญา ความได้พูดกันแต่เท่านั้น

๓ มีพระราชหัตถ์ตอบไปฉะบับหนึ่ง แล้วโปรดให้เรานำไปถวายสมเด็จกรมพระทำตรา

๔ รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งเป็นสำเนาหนังสือเมซัน ลงวันที่ ๒๘ ยูน ตรงวันศุกร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗

ว่าด้วยการประชุมที่เบอลินนั้น เข้าใจในหนังสือพิมพ์ว่าเป็นสำคัญที่ฝ่ายอังกฤษได้ขอนั้นได้ตกลงกันแล้ว อังกฤษชนะเพราะลอร์ดบิคอนฟิลด์ ถ้าหนังสือสัญญาออกประกาศเมื่อใดจะส่งมาภายหลัง หนังสือพระยาสยามธุรานุรักษ์ กงซุลเยเนอราลสยามมีมาลงวันเดียวกันกับเมซันว่า ได้รับตราตั้งและขอบพระเดชพระคุณ กับว่าด้วยบุตรได้ช่วยรับการทั้งการเอกษหิบิเชนด้วย กับว่ามีผู้ซื้อของไทยมาก กับถามว่าของที่ส่งออกไปนั้น ถ้าจะสั่งซื้อตามราคาบัญชีจะได้หรือไม่ ขอให้ส่งเงิน ๗๐๐๐ เหรียญตามขอส่งไป กับว่าด้วยการประชุมสำเร็จ กับการศพกิงแฮนโนเวอได้แห่ที่ปารีสในวันที่ ๑๘ ยูนแล้วไปฝังวินเซนอังกฤษ กับว่าด้วยได้ข่าวว่ากวีนสเปนตาย กับต้นหนังสือพิมพ์และคำแปลหนังสือพิมพ์เมอแกนไตเอดเวิดไตเซอเมืองปีนัง ลงวันที่ ๒๖ ยูไล ว่าด้วยสมเด็จเจ้าพระยาออกไปจัดเมืองต้องสรรเสริญมาก

๕ ทรงตัดสินความท่านทองกับพระพิทักษ์เทพธานีแพ้เพราะพินัยกรรม์ แต่ด้วยพะยานพระไม่สม พะยานกรมการแตกเสีย ๒ คน อยู่แต่ ๓ คน กับบาญแผนกมิชื่อพระพิทักษ์ผู้ได้อยู่ด้วยลูกขุนปรึกษาว่าเป็นพินัยกรรม์ไม่ได้

๖ พระยาสมบัตยาธิบาลเฝ้าถวายจำนวนพระภาษีกู้เงินปีชวดอัฐศกเงิน ๒๐๐ ชั่งคิดดอกเบี้ยชั่งละบาท พระภาษี

ส่งต้นเงิน ๔ ครั้งเสร็จแล้ว ค้างดอกเบี้ยอยู่ ๓๔ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๒ บาท จึงทรงเซ็นท้ายเรื่องราวพระภาษีถวาย วันจันทร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ พระราชทานพระยาสมบัติยาธิบาลไปว่า รายพระภาษี ๆ ทำการโรงหีบอ้อยนี้ ได้ออกเงินช่วยไปคราวก่อน ๒๐๐ ชั่ง ก็เพราะประสงค์จะให้การโรงหีบเจริญเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง พระภาษี ๆ ทำการก็ไม่มีกำไรตลอดไปได้ บัดนี้จะขอยกดอกเบี้ยเป็นเงิน ๓๔ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาทนั้น เดิมก็ได้ว่าไว้แล้วว่าดอกเบี้ยนั้นก็ไม่ต้องการนัก ขอแต่การเจริญอย่างเดียว บัดนี้ก็ยอมยกดอกเบี้ยให้พระภาษีตามขอ แต่ข้อซึ่งจะขอเงินไปทำทุนใหม่อีก ๕๐๐ ชั่งนั้น เงินทุนที่ออกเสียในการโรงหีบนี้ได้มอบธุระวางใจแก่พระยาสมบัติยาธิบาล ๆ เห็นควรว่าจะให้ในคราวนี้สักเพียง ๒๐๐ ชั่งก่อน ก็จะต้องให้แต่ ๒๐๐ ชั่งเท่าที่พระยาสมบัติยาธิบาลตามเคย แต่อย่าให้เลื่อนเปื้อนปิดหนังสือสัญญาไปเหมือนดังคราวนี้ ให้พระยาสมบัติยาธิบาลเบิกเงิน

๗ ออกขุนนาง คลังให้พระภาษีเหมือนดังแต่ก่อนเถิด เซ็นท้ายเรื่องราวนายเยื้อน ว่าความรายนี้ให้กรมพิชิตสอบถามพระสุริยภักดีดู ได้ความประการใดมาบอกให้ทราบจะตัดสินให้

๘ พระยาศรีอ่านบอกเมืองนครนายก ๓ ฉะบับ เรื่องผู้ร้ายลักกระบือ

๙ กรมมหาดไทยถวายหนังสือราชการปีระกาเบญจศกเล่ม ๑ ปีจอฉอศก เล่ม ๑ กรมท่าเล่ม ๑

๑๐ พระองค์เจ้าเทวัญถวายบัญชีของแต่งตำหนักพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้าสุนันทา พระองค์เจ้าสว่าง พระองค์เสาวภา รวมเป็นเงิน ๙๘ ชั่ง ๕๙ บาท ๔๐ สลึงกับทรงเรียกบัญชีแพร พระราชทานข้างในเงิน พระราชทานหนังสือสำคัญ ๒ ฉะบับ

๑๑ พระพิเรนทรถวายรายโทษอ้ายเร่ง อ้ายพุ่ม อ้ายโต อ้ายโนราไชย ผู้ร้ายปล้นต้องพระราชอาชญาจำคุก ที่ถวายฎีการับพระราชทานโทษ โปรดให้พระพิเรนทรไปตรวจทั้ง ๒ ฉะบับนั้น

๑๒ พระนรินทรถวายงบเดือนภาษีฝิ่น ภาษีร้อยชักสาม เดือน ๗ ภาษีร้อยชักสาม มีเรือกำปั่นไฟ ๘ เรือใบ ๗ เรือไหหลำ ๑๒ เรือแง่ ๕ รวม ๓๒ ลำ รวมราคาสินค้าเดิมบอก ๒๘๑๐๕๐ ตีขึ้น ๑๖๒๐๕ รวม ๒๙๗๒๕๖ เหรียญ

๘	๓	๒
๔	๙	๔
๗	๙	๖
	๕	๕

เรียกภาษีได้เงินได้ผ้า เงิน๘๙๑๗ เป็นเงิน๑๘๕ชั่ง๑๕ตำลึง
๖
๘
๗
๒ บาท ๓ สลึงนั้น จำหน่ายเงิน ๔๙ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๑ ไพ คงเรียกได้เงิน ๑๐๑ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ได้ผ้าลาย ๑๙๕ กุลี ๑๐ ผืน

วันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสือกงซุลอเมริกันมีมาที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ ส่งมา ฉะบับหนึ่งกงซุลอเมริกันนำส่งต้นหนังสือหมอแมกคินเอซีหมอซิกซึ่งอยู่เมืองเชียงใหม่มีลงมาถึงกงซุลอเมริกัน ฉะบับหนึ่ง ลงวันที่ ๑๕ ยูน ตรงวันเสาร์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ กับส่งคำขอให้ประกาศในเมืองเชียงใหม่ ๓ ข้อ (ตามที่ถวายวันอังคารขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๙) ฉะบับ ๑ ประกาศสำเนาหนังสือหมอแมกคินเอกับหมอซิกมีมาถึงกงซุล ว่าด้วยอุปราชเมืองเชียงใหม่ขัดขืนไม่ให้ลาวถือสาสนาพระเยซูเดิมหมอได้ไปขอปรึกษาเจ้านายลาว เจ้าอุปราชนั้นขัดขืนไม่ยอม ว่าเป็นเมืองขึ้นกรุงสยาม ต้องขอฟังบังคับกรุงสยาม ๆ ยอมจึงจะยอม ขอให้กงซุลช่วยว่า โปรดให้

เราคัดสำเนาเอาไปถวายสมเด็จกรมพระ ควรจะมีตราหรือหนังสือไปถึงพระยาเทพ จะควรว่ากล่าวอย่างไรก็ให้ว่ากล่าวไปตามควรตามสัญญา อย่าห้ามหวงเขาตามแต่ใจจะถือ

๒ วันนี้ประชุมเคาน์ซิลออฟสเตตที่เก๋งวรราชสภาภิรมย์ ขุนหลวงพระไกรศรี ขาด พระยามหาอำมาตย์ พระยาธรรมจรันยา ป่วย ๒ คน ประชุม ๑๐ คน กับพระยาศรีปรีวิเคาน์ซิลอีกคนหนึ่ง รวม ๑๑ คน ตกลงโหวตพระยาภาษกรวงศ์เป็นไวซ์เปรซิเดนต์ แล้วให้แปลกฎหมายและเรียงความกับด้วยขุนหลวงพระไกรศรีให้ชัดเจน แล้วจึงประชุมปรึกษาพร้อมกันภายหลัง

๓ ท้าวราชกิจถวายคำฟ้องสมเด็จเจ้าพระยากับนิราศหนองคาย ว่าด้วยท่านได้เห็นหนังสือนิราศฉะบับนี้ ว่ากล่าวเสียดแทงเป็นที่ช้ำชอกแก่ผู้บังคับการแผ่นดินหนัก ลงพิมพ์ไว้ดังนี้ก็คงติดอยู่ช้านานยืดยาวไป คนในกาลนี้ก็รู้ว่าว่าคนพวกฟุ้งสร้านมันทำ ต่อไปภายหน้าถ้าล่วงกาลนานไปก็เป็นความติเตียนผู้ครอบครองไม่รู้สิ้นรู้สุด คนพูดสำนวนฟุ้งสร้านดังนี้มีมาทุกแผ่นดิน แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จางวางเสือทำหนังสือทิ้งว่าหม่อมไกรสรท่านก็เอาโทษ เจ้าพระยาบดินทรเดชาไปทัพเขมร หมื่น

ไวยเพงนอกราชการ นายเถื่อนคางแพะ พูดจาติเตียนแม่ทัพนายกอง ท่านก็เอาโทษถึงตายทั้งนั้น และผู้ทำนิราศแต่ก่อนมา พระยายมราชกุญ หม่อมพิมเสนครั้งกรุงเก่า หลวงสุนทรภู่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยก็ทำไว้หลายเรื่อง หาได้กระทบกระทั่งถึงการแผ่นดินไม่ ผู้ที่ทำนิราศฉะบับนี้ ว่าความก้าวร้าวหนักด้วยการจะบังคับบัญชารักษาแผ่นดินต่อไป จะเป็นที่ชอกช้ำด้วยถ้อยคำของคนที่กล่าวเหลือ ๆ เกิน ๆ ได้เขียนจดหมายชี้ข้อติดมาในหนังสือพิมพ์นี้ด้วยแล้ว หน้า ๒ บรรทัดที่ ๓ ว่าข้อนี้ไม่ควรจะเอาพระนามมาดัดแปลงใส่หนังสือเพลงยาวนิราศหน้า ๒๓ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๑๓ ลงไปจนหมด ว่าข้อนี้เป็นความติเตียนแก่ผู้บังคับกองทัพว่าไม่รู้จักฤดูกาลที่ควรและไม่ควร หน้า ๒๔ บรรทัดที่ ๑ ไปจนที่ ๕ ว่าข้อนี้เป็นความกระทบกระเทียบแรงนัก หน้า ๓๐ บรรทัดที่ ๑๕ ลงไปจนหมดว่าข้อนี้ยกข้างหนึ่ง ติเตียนข้างหนึ่ง หน้า ๓๑ บรรทัดที่ ๖ ลงไปตลอดหน้าว่าข้อนี้ผู้ขึ้นไปตักเตือนขาดเมตตาจิตต์ไม่มีความกรุณาแก่ไพร่พลทั้งปวง หน้า ๑๕๔ ทั้งหน้าว่าข้อนี้หยาบคายเรี่ยวแรงนัก

๔ รับสั่งให้ถ้าวแพไปหาสำรวจเวร เป็นเวรพระยามหามนตรี (รับสั่งว่าไม่อยากให้เป็นพระยามหา

มนตรี ก็เผอินให้ถูกด้วยก็เป็นจนใจ) ซึ่งพระราชทานคำกระทู้ให้ไปเอาตัวอ้ายทิมมาถาม ว่าอ้ายทิมผู้แต่งหนังสือนิราศว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรึกษาพร้อมด้วยท่านเสนาบดี จัดกองทัพขึ้นไปเพื่อจะป้องกันพระราชอาณาเขตต์ ให้ข้าขอบขันฑสีมาอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน อ้ายทิมไปในกองทัพเจ้าพระยามหินทร แล้วกลับมาแต่งหนังสือนิราศ ในหนังสือนั้นหาเป็นเหมือนนิราศทั้งปวงซึ่งผู้อื่นทำครวญถึงลูกเมียและว่าถึงระยะทางอย่างเดียว หนังสือนิราศฉะบับนี้กล่าวความเหลือเกินไปต่าง ๆ คือออกพระนามพระเจ้าแผ่นดินเปลี่ยนแปลงสร้อยประกอบลงในนิราศ ซึ่งเป็นหนังสืออ่านเล่น และติเตียนผู้บังคับการว่า ไม่รู้จักฤดูกาลที่ควรและไม่ควรและฆ่าอ้ายฮ่อ เปรียบเทียบยกย่องข้างหนึ่ง ติข้างหนึ่ง และด่าผู้ติเตียนกองทัพข้างท้ายหนังสือโดยคำหยาบคายเรี่ยวแรงดังนี้ อ้ายทิมทำหนังสือเหลือเป็นการหมิ่นประมาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและท่านเสนาบดีผู้บัญชาการ และล่วงเกินเข้าไปพูดจาถึงราชการจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง จะเป็นแบบอย่างให้ราชการแผ่นดินภายหน้าเสียไปดังนี้ อ้ายทิมจะมีความผิดหรือไม่ (พระกระทู้ต้องจำถาม) ออกขุนนาง

๕ พระยาจ่าแสนยอ่านบอกเมืองเสียมราฐส่งเงินแทนส่วยขี้ผึ้งเร่ว เมืองพรหมบอกน้ำฝนต้นข้าว

๖ พระนรินทรทูลให้หลวงพิพิธอ่านบอกเมืองปทุมธานีน้ำฝนต้นข้าว

๗ พระยามหามนตรีถวายคำสารภาพอ้ายทิมผู้แต่งหนังสือนิราศหนองคาย ทรงเซ็นให้ลงพระราชอาชญา ๕๐ แล้วจำคุก พระยามหามนตรีกลับออกไปลงพระราชอาชญา ๕๐ แล้วจำคุกเดี๋ยวนั้น แล้วทรงกริ้วต่อไปมาก

๘ พระยาจ่าแสนยทูลพระพหลกราบถวายบังคมลาไปเมืองลพบุรี จัดการรับเสด็จ

๙ พระยารองเมืองถวายบัญชีชื่อหม่อมเจ้าในกรมพระเทเวศ มีชาย ๕ หญิงมีผัว ๓ ยังไม่มีผัว ๕ รวม ๘ รวม ๑๓ องค์

๑๐ รับคำโทรเลขเรือสงครามครรชิตเข้ามาจากบ้านดอนมากรุงเทพ ฯ

๑๑ มิศซิสเมียกงซุลวิลันดาจดหมายขอบพระเดชพระคุณพระราชทานต้นไม้

๑๒ ทรงเซ็นแซงชั่น พระยารัตนโกษาทำถนนต่อสะพานเหล็กบ้านพระยารัตนโกษาไป ข้อนี้ได้สั่งก่อนให้ทูลกระหม่อมองค์น้อยดูการถนน จึงรับสั่งให้ไปดูตัวอย่างต่อที่ทูลกระหม่อมพระองค์น้อย

วันเสาร์ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสือพระยาราชถวายว่า พระสยามลาวบดี ปลัดกรมการเมืองสระบุรีบอกลงมาฉะบับหนึ่งว่า วันพุธขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๘ เวลา ๓ ยามเศษ มีผู้ร้าย ๑๖-๑๗คน ปล้นเรือนนายพ่วง อำแดงหนู บ้านสองยางตำบลหนึ่ง ตีปล้นเรือนนายคำ อำแดงหลี บ้านหัวนาตำบลหนึ่ง ผู้ร้ายได้เงินรายนายพ่วง ๕ ชั่งเศษ รายนายคำ ๔ ชั่งเศษ กับสิ่งของรูปพรรณหลายสิ่ง ออกสืบยังไม่ได้ตัว ครั้นวันอังคารแรม ๒ ค่ำเดือน ๘ เวลา ๓ ยาม มีผู้ร้ายปล้นเรือนนายเทดอำแดงคำ บ้านผ่าไผ่ ผู้ร้ายตีฟันอำแดงเภามารดานายเทด นายเทดภรรยามีบาดแผล กรมการสืบจับผู้ร้ายรายนี้ได้ ๑๒ คนกับของกลาง ผู้ร้ายรับเป็นสัตย์ ยังเร่งของกลางอยู่

๒ เราเฝ้าทรงกะโปรแกรมเฉลิมพระชนม์พรรษา

๓ พระยาภาษถวายหนังสือพระยาอัษฎงค์ ว่าได้รับพระราชหัตถ์เลขาลงวันเสาร์ แรม ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ฉะบับหนึ่ง ลงวันอังคารแรม ๒ ค่ำเดือน ๘ ฉะบับหนึ่ง กับพระราชหัตถ์ถึงเกาเวอนเนอสิงคโปร์ฉะบับหนึ่ง ส่งแล้ว เมียและเกาเวอนเนอจะเข้ามายังไม่มีกำหนด ซึ่งทรงเห็นว่าตำมะหงงคงจะสมคิดเป็นแน่นั้น ด้วยอังกฤษอุ้มชูตำมะหงงจึงได้สมคิดโดยง่าย เขาทราบว่าตำมะหงงจ้างช่างเขียนรูปกวิ้น

แล้วเอาไปถวาย ทรงแล้วเอากลับมาไว้ที่บ้านเกาเวอนเนอสิงคโปร์ โปลิติกของอังกฤษมีผู้ติเตียนมาก เหมือนคราวนี้เตอรกีรบกับรุสเซียนั้น เพราะอังกฤษเป็นผู้ยุยงให้รบ เตอรกีจึงยับเยินมาก ชุมนุมทำสัญญารุสเซียก็ไม่เสียเปรียบประการใด อังกฤษกลับเอาไซรเบ๊อดของเตอรกีมาได้ ออสเตรียไม่ต้องรบพุ่งก็ได้เมืองบอสเนีย และเมืองอารโกปีเนีย ๒ เมืองเปล่า ๆ เตอรกีก็ต้องเป็นลูกหนี้รุสเซียและอังกฤษทั้งสองฝ่าย เมืองบอสเนีย เซอเวีย มอนตินิโกรโรมีเนีย ก็ตั้งเป็นอินดิเปนเดนต์ ไมตรีกับรุสเซีย รุสเซียได้เมืองบอสเติน ๑ เก ๑ บาสริเวีย ๑ ตั้งให้เป็นฟรีโพ้ตให้ค้าขายโดยสดวก นานไปรุสเซียจะแข็งแรงจะทำการลำบากต่อไป ฝ่ายอังกฤษโปลิติกจะเสียเปรียบเป็นมั่นคงด้วยขุนนางอังกฤษยังทำผิด ๆ ถูก ๆ ข่มเหงผู้น้อยในเมืองเอเชียอยู่เนือง ๆ กับทราบว่าพระราชทานพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาอุณหิศนั้น มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง กับส่งคืนพระราชหัตถ์ถึงท้าวเพ กับส่งหนังสือพิมพ์เรื่องสมเด็จเจ้าพระยาไปเมืองตรังเข้ามาด้วย วันศุกร์ขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๘

๔ แล้วถวายบิลมิสเตอรชูเรนค่าพระรูปเขียนน้ำมันทูลกระหม่อม ๑ ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑ กรมสมเด็จ

พระสุดารัตน ๑ พระองค์ศรีวิไลย ๑ เจ้าจอมมารดาแพ ๑ พระที่นั่งวโรภาศพิมาน ๑ รูปเขียนเกาะบางปอินวรนาฎ ๑ คลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ๑ รวม ๘ พระรูป ทูลกระหม่อมเล็กเขียนน้ำมันอีก ๑ รวมราคา ๖๔๒ เหรียญ ค่าเครื่องโต๊ะและขวดปักดอกไม้เป็นพระรูป ๑๔๗๒ เหรียญ รวมเงิน ๒๑๖๕ เหรียญ พระราชทานหนังสือสำคัญเป็นเงิน ๔๕ ชั่ง ๘ บาท ๑๖ สลึง

๕ รับหนังสือทูลกระหม่อมพระองค์น้อยไปรเวตว่า ท่านทราบว่าพระยาเวียงในเข้าไปทูลขอหลวงอภัยพิทักษ์เป็นพระรามพิไชย ท่านเห็นชอบด้วยแล้ว แต่ที่หลวงอภัยพิทักษ์นี้ ท่านเห็นว่านายสวัสดิ์เป็นที่ขุนสรรพพลแกล้วขุนบ๊อมบุตรพระรามพิชัยที่ถึงแก่กรรม ควรจะรับราชการได้ เคยทำการอยู่กับบิดา ๆ ได้ใช้สอยแทนตัวอยู่เนือง ๆ ด้วยมีบุตรคนเดียวหน้าตาก็ดีด้วย แต่เป็นคนหนุ่มอยู่สักหน่อย ขอรับพระราชทานให้นายสวัสดิ์เป็น ด้วยนายสวัสดิ์เดิมพระรามพิไชยได้มาฝากไว้แก่ท่านให้ใช้สอย พอได้รับราชการเกื้อตระกูลบิดาบ้าง ประการหนึ่งที่พระรามพิไชยตกเป็นของหลวงอภัย ๆ ก็เป็นอาว์ เห็นจะรับราชการได้เรียบร้อย แต่นายสวัสดิ์คนนี้ พระยาเวียงในทราบว่ามาอยู่ในท่านมีความขัดเคืองได้กระทบกระแทกแก่นายสวัสดิ์อยู่เนือง ๆ

เกรงว่าจะขอที่หลวงอภัยให้ผู้อื่นเสียเป็นแน่ ถ้าโปรดให้นายสวัสดิ์เป็นก็จะได้เป็นคนใช้สนิทของท่านบ้าง เพราะคนในกรมล้อมวังเก่า ๆ อยู่ข้างจะห่างท่านนัก ถึงการเหล่านี้ก็ไม่ได้มีใครมาปรึกษาท่านก่อนเลย (รับสั่งกับเราว่าที่นี้พระยาเวียงในก็ไม่ได้ขอ ด้วยทรงเคยใช้สอยหลวงภาพลแสนซึ่งเป็นนายด้านพระที่นั่ง จึงจะให้เป็นหลวงอภัย ๆ ที่จะให้เป็นพระรามพิไชยเล่าก็ทรงเอง ตำแหน่งที่ล้อมพระราชวังนี้ ใครจะขอไม่ได้ ต้องเป็นของนายหลวงทรงเอง จึงทรงว่าเห็นหลวงอภัยจะไปขอให้ท่านว่า จึงมีพระราชหัตถ์ไปรเวตไปฉะบับหนึ่งดูเหมือนจะให้เป็นหลวงอะไรในขุนบ้อมโดยเกรงพระทัยท่าน)

๖ นายบำรุงจดหมายถวายทูลขอที่บ้านจีนจ้ายเจ้าภาษีใหม่ที่ตาย เงินหลวงค้างที่กว้าง ๖ วา ๒ ศอก ยาว ๑๓ วา กับมีเรือนฝากระดาน ๓ หลังกับแพ ๆ หนึ่ง

๗ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระอุทุมพรเทศานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองอุทุมพรพิไสยไม่ขอขึ้นเมืองขุขันธ์ จะขอยกมาขึ้นกรุงเทพ ฯ ว่าด้วยข่มเหงเรื่องส่วย จมื่นประธานมณเฑียรหลวงเทเพนทร ข้าหลวงกรมการเมืองอินทร บอกเรื่องชำระผู้ร้าย ขัดข้องด้วยผู้ร้ายเป็นคนรับสินค้าคนต่างประเทศไปจำหน่าย จะไปเอาตัวอำแดงบ๋อย

คนสับเยกออกขัดขวางต่อสู้ แต่ไม่ทราบว่าสับเยกชาติใดแล้ว

๘ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาราชฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยเดิมคิดเงินไปให้ ๔๑๓๒ บาท ไปคิดจัดข้าวแจกพระสงฆ์และราษฎรได้ ๖๖๔๑ ส่วนนั้น จะแจกพระสงฆ์เสีย ๔๐๐๐ ส่วนเศษ เห็นว่าส่วนที่แจกราษฎรมีอยู่แต่ ๒๐๐๐ ส่วนเศษน้อยนัก ยอมพระราชทานเงินอีก ๓๔๒๗ บาท ๒ สลึงเฟื้องให้ครบ ๔๑๓๒ ส่วนนั้น ให้พระยาราชจัดซื้อข้าวปลาเพิ่มเติมขึ้นให้เต็มตามส่วน เมื่อกำหนดจะเอาวันละเท่าไรแน่จึงจะบอกมาให้ทราบต่อครั้งหลัง ในพระราชหัตถ์ลงวันเสาร์ขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๔ นั้นผิด คือขึ้น ๑๒ ค่ำ กับนำเบอรลงไปว่า ๒๑๙ ผิด คือ ๒๒๙

๙ เจ้าจำเริญ พระครูพราหมณ์ พระสิทธิไชย โหรมีชื่อถวายฎีกาจันทรอุปราคา วันจันทรขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๔

วันอาทิตย์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๔ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งร่างหนังสือตอบกงซุลอังกฤษว่าด้วยตั้งกงซุลเมืองเชียงใหม่เข้ามา ว่าสมเด็จเจ้าพระยาให้ความร่างหนังสือแล้ว ท่านได้แก้ไขว่าดีแล้วจึงส่งเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายร่างหนังสือข้างต้นตามร่างเจ้าพระยาสุรวงศ์ร่างมาวันจันทรแรม ๙ ค่ำเดือน ๗ แต่ตั้งแต่

ที่ว่าแต่คอเวอนเมนต์สยามมีความวิตกอยู่ว่า เจ้านายไพร่บ้านพลเมืองลาวเมือง ฯ ล ฯ ความรู้และประพฤติรักษาธรรมเนียมให้เหมือนชาวยุโรปยังไม่ได้นั้น ท่านว่ามาว่าให้เหมือนชาวยุโรปนั้น ไม่มี แล้วเติมว่า แต่ข้าหลวงกรุงเทพ ฯ ที่ให้ขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเชียงใหม่ทุกวันนี้คอเวอนเมนต์สยามก็ยังไม่เป็นที่ไว้ใจมั่นคงลงได้ ก็ถ้าจะตั้งไว้ซึ่งกงซุลขึ้นแล้ว ฯ ล ฯ ('ความเก่า) ไปแปลกอยู่ที่ว่าความผิดของเจ้านายไพร่บ้านพลเมืองลาวก็จะมาตกอยู่แก่คอเวอนเมนต์สยามดังแต่ก่อนอีก ท่านตัดที่ว่า ดังแต่ก่อน เสียขาดทีเดียว กับที่ว่า ข้าพเจ้าขอท่านส่งความวิตกของคอเวอนเมนต์สยามออกไปยังท่านคอเวอนเมนต์อังกฤษซึ่งเป็นประเทศใหญ่ได้เปิดความสว่างของกรุงเทพ ฯ ก่อนประเทศทั้งปวงออกเสีย เติมว่า ที่ได้ทำทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ ให้เจริญขึ้นก่อนประเทศทั้งปวงได้ทราบไว้ก่อน ต่อนั้นก็ลงความ ฯ จึงรับสั่งให้เอาไปถวายสมเด็จกรมพระทอดพระเนตร ท่านจึงรับสั่งว่าร่างนี้ให้พระยาศรีร่างมาให้ท่านแก้ ท่านไม่อาจแก้ไป กลัวจะว่าเอาต่าง ๆ ต้องแก้ข้อที่เพิ่มเติมเสียเห็นจะดี เอาเข้ามาทูลจึงตกลงแก้ที่ว่า แต่ข้าหลวงกรุงเทพ ฯ ที่ให้ขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเชียงใหม่ทุกวันนี้ คอเวอนเมนต์สยามก็ยังไม่เป็น

ที่ไว้ใจมั่นคงลงได้ นั้น แก้เสียใหม่ว่า แต่ข้าหลวงกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเชียงใหม่ทุกวันนี้แล้ว ก็ยังไม่ใคร่จะเรียบร้อยลงได้ เท่านั้นแล้วส่งไป ได้ตอบพรุ่งนี้คัดไว้ในสำเนาหนังสือต่าง ๆ ที่ ๖ ฉะบับหนึ่ง

๒ พระอินทรเทพจดหมายถวายว่าวันเสาร์ขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๘ อำเภอบางระมาดจับตัวอีแข อ้ายแดง อ้ายเจ็กกับถุงย่ามของกลางมีเงิน ๓ บาท ๑ เฟื้องกับตะกรุดทองคำ ๒ ดอก หนัก ๑ เฟื้อง ๓ ไพ ของอำแดงด้วงชาวเรือ อีแขอ้ายแดง อ้ายเจ็ก ผู้ร้ายล้วงเรือรับเป็นสัตย์ กับว่าเที่ยวทำดังนี้อยู่เนือง ๆ

๓ วันนี้รับสั่งกับเราด้วยได้ทราบข่าวว่าสมเด็จเจ้าพระยาเจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ชมพระปัญญาในล้นเกล้า ฯ มากว่าชำระความเรื่องนิราศหนองคายรวดเร็วดีรวบหัวรวบท้ายไม่ยืดยาวได้ ไม่ถึงเจ้าพระยามหินทรประการหนึ่ง ถ้าช้า เจ้าพระยามหินทรก็จะออกขวาง ๆ รี ๆ ท่านคิดไม่เห็นว่าจะแล้วในคำนั้น ๆ เราก็ได้กราบบังคมทูลว่าได้ทราบมาจากจ่ายงว่าเจ้าพระยามหิมทรก็คิดถึงพระเดชพระคุณมาก เห็นว่ายังจะทรงชุบเกล้า ฯ เลี้ยง ทรงประคับประคองไม่ให้ถึงตัว แต่โกรธข้างโน้นมากว่าจงล้างจงผลาญออกขุนนาง

๔ พระยาศรีอ่านบอกน้ำฝนต้นข้าวเมืองลพบุรี แล้วพระยาจ่าแสนยถวายร่างตราถึงพระยาเทพ ให้ส่งความมองกุฌ แสนบันบุง ตามความเห็นสมเด็จเจ้าพระยา

๕ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยจดหมายถวายฉะบับหนึ่ง ว่าพระยารองเมืองไปทูลขอตัวอย่างท่อถนน ว่าจะไปแก้ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง และถนนอื่น ๆ ที่มีท่อน้ำในพระนคร ท่านมีความสงสัยอยู่ว่าท่านได้นำตัวอย่างเข้ามาถวาย ขอรับพระราชทานให้ทำถนนเป็นอย่างใหม่ และจะแก้ท่อเก่า ก็ทรงพระกรุณาโปรด ฯ แล้วท่านจะได้ลงมือแก้พร้อมกับทำถนน พระยารองเมืองมาแจ้งดังนี้ ไม่ทราบพระกระแสว่าจะโปรดเกล้า ฯ ประการใด จะได้จัดการตามพระราชดำริ อนึ่งตั้งแต่โปรดเกล้า ฯ ให้ทำถนนให้เรียบร้อยนั้น ก็ยังหาได้ลงมือทำไม่ เพราะถนนจะใช้ด้วยศิลา ได้ศิลายังน้อยอยู่ ศิลาที่ปากน้ำลูกค้าก็บรรทุกมายังไม่ถึง การจึงหาได้ลงมือทำไม่ ขอรับพระราชทานการที่จะเอาศิลาตั้งแต่ปากน้ำขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ท่านจะได้จัดการให้ทันกับบรรทุกศิลาเข้ามาถึงปากน้ำ

๖ ทรงสั่งพระยารองเมืองให้จัดคนชราและราษฎรที่ขัดสนรับทานในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ๓๐๐๐ เศษ กับ

รับสั่งให้เราไปทูลสมเด็จให้จัดพนักงานตรวจตราพระที่จะรับข้าวถังวัดพระเชตุพน เอาเจ้านายและตำรวจ ๗ วันนี้เราไปสั่งหีบหมากจะพระราชทานสมเด็จเจ้าพระยาแซยิดรอบ ๗๐ ที่มิสเตอรอาลบาศเตอ กำหนดให้เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ วันที่ ๑๕ ดิเซมเบอร

๗ หนังสือที่ตกหายเจ้าสายเป็นผู้สืบมาได้แต่พระวัดมหาธาตุ ว่าศิษย์วัดเก็บมาได้ เอาไปขายเลขเข้าเดือน

๘ เวลาค่ำเราไปอยู่ที่วังสมเด็จกรมพระถวายโปรแกรมเฉลิมพระชนม์พรรษาให้ท่านหมาย กับทูลให้ท่านกะเจ้านายและตำรวจตรวจตราถวายข้าวถังวัดพระเชตุพน

๙ เวลา๔ทุ่มพระองค์เจ้าสุนันทาประชวรครรภ์ เสด็จลงประทับอยู่ที่ตำหนักจันทร รุ่งยังไม่ประสูติ

๑๐ เทวัญถวายฎีกาจันทรอุปราคา

วันจันทรขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ประทับอยู่ที่ตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา ได้เข้าที่เมื่อจวนรุ่งจนเช้า ๕ โมง

๒ เวลาบ่าย ๔ โมง มิสเตอรริชแมนกับภรรยาเข้ามาเฝ้า ท่านกาพย์เป็นผู้พาเข้ามา สมเด็จพระองค์น้อยทูล

ไว้แต่วานนี้ เสด็จกลับมาจากพระที่รับเขา แล้วมาประทับตรัสอยู่กับเราเรื่องประชวรครรภ์หน่อยหนึ่งแล้วเสด็จลงอีก

๓ รับงบเดือน ๘ เจ้าพนักงานหอรัษฎาถวาย เกณฑ์บุญ เงิน ๙ ชั่ง ๕๗ บาท ๕๖ สลึง งวดคลังเงิน ๖๒๑๐ ชั่ง ๗๗ บาท ๗๐๓๔ ชั่ง ๒ บาท ๔๘ สลึงนั้น ข้างที่ ๖๐๒ ชั่ง ๑๗ บาท ๕๖ สลึง ได้เงิน มีพระชนม์ ๓๖ ชั่ง ๖๓ บาท ๕๖ สลึง พี่นาง ๒๑๑ ชั่ง ๑๗ บาท ๕๖ สลึง จ่ายทองใบเนื้อ ๘/๗ ชั่ง กรมต่าง ๆ น้องยาเธอ ๑๓๖ ชั่ง ๔๑ บาท น้องนางเธอ ๓๗ ชั่ง ๗๑ บาท ลูกเธอ ๓๗ ชั่ง ๗๑ บาท เกณฑ์บุญ จ่ายเงิน เกณฑ์บุญ ๑๐ ชั่ง งวดคลัง ๕๓๘๙ ชั่ง ๓๕ บาท ๒๔ สลึง รวม ๕๓๙๙ ชั่ง ๓๕ บาท ๒๔ สลึง

๔ รับคำโทรเลขฉะบับหนึ่งเรือไฟมาลำหนึ่งชื่อมาดากาศกา

๕ เวลา ๕ ทุ่ม ๑๑ นาฑี กับ ๒๕ วินาฑี พระองค์เจ้าสุนันทาประสูติพระราชบุตรี รกติดอยู่ประมาณ ๑๕ นาฑีจึงออก เราอยู่ที่วังสมเด็จกรมพระ ๆ กับเราเข้าไป รับสั่งให้เราแขวนพระกระโจมอย่างคราวก่อน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงนั้น มีติ่งที่ริมพระกรรณข้างขวาหน้าออกมาตรงพระปราง ติ่งนั้นยาวประมาณ ๓ กระเบียดน้อย เมื่อ

เมื่อเรากลับออกมากับสมเด็จกรมพระนั้น ฝนตกเวลา ๗ ทุ่ม ๔๕ มินิตถึงบ้าน

๖ มีพระราชหัตถ์ถึงเสด็จที่วัดขอรับประทานดวงพระชันษา (วันนี้เป็นวันจตุสไดด้วย) แล้วเสด็จขึ้นเข้าที่บันทมที่นั่ง

๗ ค่ำวันนี้เวลาตี ๑๑ ทุ่ม มีจันทรอุปราคา ประทานเทียนไปบูชาเจ้าขึ้นกระจาด

๘ สมเด็จถวายฎีกาจัน

วันอังคารขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๕ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ บันทมตื่นแล้ว เวลาเช้า๔โมงเศษ เสด็จพระที่นั่งทรงธรรมสังเวยเทวดาพระสยามเป็นต้นที่รักษากรุงเทพพระมหานครและพระราชอาณาจักรสยาม มีลครพระยามหามนตรี ทอดพระเนตรบนพระพุทธนิเวศน์ ด้วยพระราชดำริเห็นว่าเทพยดาซึ่งรักษากรุงสยามยังทำนุบำรุงพระองค์และกรุงสยามอยู่ จึงเผอิญให้เห็นปรากฏแก่ตาคือ เจ้าพระยาภาณุวงศ์และเจ้าพระยามหินทรเป็นคนไม่ชอบกันก่อนแล้ว เขาชอบกันใหม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตั้งแต่พระไพไปขอลูกสาว พากันติเตียนในลันเกล้ามาก เพราะเจ้าพระยาภาณุวงศ์เสียใจ ว่าทรงเชื่อถือเจ้าพระยาสุรวงศ์มากกว่าตัว เจ้าพระยามหินทรก็พลอยด้วย ครั้นเมื่อ

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่า ความในหนังสือนี้จะเห็นสมควรให้ผู้ใดทราบ เพื่อจะได้ป้องกันรักษาชื่อเขาแล้ว ก็สุดแต่เจ้าพระยาภาณุวงศ์

๓ ขุนสมุทรเอาหนังสือไปรเวตพระยาเทพมาฝากเราไว้ถวายด้วย ยังเสด็จไปทอดพระเนตรลครอยู่ ค่ำเสด็จออกประทับตรัสอยู่กับเราด้วยเรื่องราวต่าง ๆ เราถวายหนังสือพระยาเทพมีอยู่ ๒ ฉะบับ ลงวันจันทรแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ว่าด้วยรับพระราชหัตถเลขาลงวันพุธขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๒ ปีฉลูนพศก ว่าทนายมองกุณะโจทก็มาว่ากับพระยาศรีว่าเมื่อจะลงมานั้น ได้ถามพระยาเทพว่าลงไปกรุงเทพ ฯ แล้ว ความไม่แล้ว จะต้องกลับขึ้นมาอีกดอกกระมัง พระยาเทพได้ตอบว่า ลงไปกรุงเทพ ฯ คงจะแล้วเสร็จนั้นพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ ซึ่งพระยาศรีกราบทูลว่าทนายมองกุณะโจทก็มาว่ากับพระยาศรีนั้น คือผู้ใดเป็นทนายมองกุณะ แกไม่ได้มีบอกลงมาว่ามองกุณะแต่งให้ผู้ใดว่าความต่าง ในบอกว่าแกมีว่า แกได้บอกให้มองกุณะโจทก็หาเานอุดน้อยมหาไชยจำเลยลงมากรุงเทพ ฯ มองกุณะว่าได้ให้มองซวยเลนเป็นผู้ต่างตัวลงมาแล้ว เป็นแต่มองกุณะว่ามิใช่แกมีบอกลงมาว่ามองกุณะแต่งให้มองซวยเลนเป็นทนายว่าความต่าง จะได้ฟังเอาว่าเป็นทนายได้

กับข้อที่ว่ามองกุณะได้ถามแก ๆ ได้ตอบนั้น พระยาศรีได้ความแน่นอนมีสำคัญสิ่งใด จึงเชื่อฟังได้ จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ซึ่งพระยาศรีเป็นปรีวีเคาน์ซิลเป็นใจด้วยพะม่านำคำพะม่าไม่มีสำคัญขึ้นกราบบังคมทูลหมายจะให้แกผู้ไปราชการต่างพระเนตรพระกรรณดังนี้ พระยาศรีผิดต่อคำสาบาลปรีวีเคาน์ซิล (รับสั่งว่าพระยาเทพงอนไป) อีกฉะบับ ๑ ว่ามีใบบอกลงมาฉะบับหนึ่งคัดบอกถวายมาด้วยแล้ว ซึ่งเจ้านครลำปางกับราชวงศ์ทำดังนี้ ดังทั้งเมืองเชียงใหม่ พวกพะม่าพูดกันว่าเจ้านครกับราชวงศ์ทำเหมือนจะคิดกระบถ อนึ่งเมื่อเดือน ๔ ปีฉลูนพศก เจ้านครจับนายฟ้าร่วนจำคุกไว้ นายน้อยเรียวคำบุตรเจ้านครบอกกับเจ้านครว่าให้เอานายฟ้าร่วนไปฆ่าเสีย นายน้อยเรียวคำคนนี้เป็นคนชั่วร้ายมาก ฆ่าคนตายหลายคนแล้วไม่มีใครฟ้อง เพราะเป็นบุตรเจ้านคร เมื่อแกกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ให้คนถือหนังสือไปถึงเจ้านครด้วยความนายฟ้าร่วน มีคนบอกว่านายน้อยเรียวคำจะคอยทำร้ายผู้ถือหนังสือให้ระวังตัว แต่ราชวงศ์นั้น พูดจาลบหลู่แผ่นดินมาก ขอพระราชทานเอาลงพระราชอาชญาจำไว้กรุงเทพ ฯ อย่าให้กลับขึ้นไปเลย ถ้าไม่หักราชวงศ์เสียคนหนึ่งแล้ว ลาวจะพากันกำเริบขึ้น เจ้านครคนนี้โง่ป่าเต็มที่ ไม่รู้จักผิดและชอบ

เชื่อแต่ราชวงศ์คนเดียว เจ้านายอื่นๆ ก็แตกกันหมด สำเนาบอกลงวันจันทรขึ้น ๔ ค่ำเดือน ๘ ว่าได้โปรดเกล้า ฯ ให้แกมีอำนาจชำระความลาวต่อลาวได้ แกก็ได้รับชำระความที่ราษฎรมาร้องกล่าวโทษเจ้านายท้าวพระยาที่สนาม ซึ่งว่าชำระความไม่เป็นยุตติธรรม ถ้าความยังไม่ได้ฟ้องสนาม มาฟ้องศาลต่างประเทศ แกก็ไม่รับชำระให้ไปร้องสนามก่อน ครั้นเดือน ๓ ปีฉลู นายพ้าร่วนเมืองนครลำปางยื่นเรื่องราวกล่าวโทษเจ้านครและเจ้าราชวงศ์ เป็นเนื้อความหลายข้อ แกจึงมีจดหมายให้คนไปขอตัวราชวงศ์ต่อเจ้านคร เวลานั้นราชวงศ์อยู่นั้นก็พูดว่าเอาคานหามมาหามก็ไม่ไป เจ้าบุรีรัตน์เมืองเชียงใหม่อยู่นั้นก็ห้ามปราม ครั้นมา ๕-๖ วัน เจ้านครมีหนังสือมาว่าความเรื่องนี้เจ้านครยังไม่ทราบ ให้ส่งพ้าร่วนไป จะชำระดูก่อน ถ้าไม่ตกลงจึงจะส่งมา แกจึงส่งความไป ครั้นมาประมาณ ๑๕ วัน เจ้านครมีจดหมายว่านายพ้าร่วนเป็นกระบถ ถ้าไม่เกรงใจข้าหลวงจะปุดคอเสีย นายพ้าร่วนจึงทำเรื่องราวให้ท้าวทองดีมายื่นแกอีกฉะบับ ๑ เจ้าเชียงใหม่ฉะบับ ๑ ความต้องกันว่าเจ้านครให้เจ้าบุรีรัตน์เชียงใหม่ชำระ เจ้าราชวงศ์ไม่ให้การ เจ้าบุรีรัตน์คบคิดกับราชวงศ์เอาเรื่องราวนายพ้าร่วนส่งให้ราชวงศ์ไปแก้คดีและเจ้าบุรีรัตน์มาถามพ้าร่วน ๆ ว่าแจ้งอยู่ในเรื่องราวแล้ว

แล้วนายฟ้าร่วนกลับไปบ้านประมาณครู่หนึ่ง เจ้าบุรีรัตน์ให้คนไปหาตัวมาที่จวนเจ้านคร ๆ ก็ให้จำตรวนจำโซ่คอเอาโซ่ล่ามช้างหนักประมาณ ๕๐ ชั่ง ลุกนั่งไม่ได้ขังไว้ในที่มืด ขอให้ข้าหลวงและเจ้าเชียงใหม่ช่วย แกได้ปรึกษาพร้อมกับเจ้าเชียงใหม่ว่า ถ้าข้าหลวงไม่มีหนังสือไปถอดเห็นเกิดเหตุใหญ่ ก็พร้อมกันกับเจ้าเชียงใหม่มีหนังสือไปคนละฉะบับ ให้ถอดนายฟ้าร่วนออก เจ้านครก็ถอดออกจากจำ แล้วส่งตัวมาที่เจ้าราชวงศ์ แกได้พูดจาชี้แจงให้ราชวงศ์ตามกระบวนความให้ราชวงศ์คืนช้างให้นายฟ้าร่วนเสีย ให้ความเป็นเลิกแล้วแก่กัน เจ้าราชวงศ์ก็ไม่ยอมคืนให้ ว่าเจ้าญาณรังษีบิดานายฟ้าร่วนเอาช้างของราชวงศ์ไป เจ้าญาณรังษีถึงแก่พิราไลย มรดกตกแก่ฟ้าร่วน เจ้าราชวงศ์จึงให้ทาส ๓ คนไปเอาช้างฟ้าร่วนมา แกเห็นว่าราชวงศ์ไม่นั่งแล้ว จึงให้เจ้าอุปราชเชียงใหม่เป็นตระลาการบังคับให้ส่งทาสตอนที่ฟ้าร่วนหาว่าเป็นผู้ร้ายก็ไม่ส่ง ครั้นวันอาทิตย์แรม ๑ ค่ำเดือน ๗ เจ้านครตามราชวงศ์มาเชียงใหม่ เจ้านครรวนกับแกว่าความมองกุณะแสนบันบุงนายฟ้าร่วนนี้ ไม่ยอมให้พระยาเทพชำระที่เชียงใหม่ ให้ส่งลงมาที่กรุงเทพ ฯ แล้วพูดแทนราชวงศ์เกะกะไปต่าง ๆ แล้วจะขอเอาราชวงศ์ แล้วไป แกจึงบังคับเจ้าอุปราชให้แกเอาไว้

แล้วราชวงศ์จึงได้ส่งคน ครั้นวันพุธขึ้น ๑๑ เดือน ๘ เจ้าอุปราชมาแจ้งความว่า เจ้านครมาว่าจะขอเอาราชวงศ์กับทาสไป เจ้าอุปราชได้ให้ไม่ได้ต้องบอกข้าหลวง ครั้นวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๘ เวลาเช้าอุปราชยังไม่ตื่น เจ้านครพาราชวงศ์กับทาสหนีไป เมื่อเจ้านครอยู่เชียงใหม่แกได้ให้คนไปหาตัวมาจะชี้แจงเรื่องความ ๓ เรื่อง ก็หามาไม่ อนึ่งเมื่อเดือน ๔ ปีฉลู เจ้าเมืองมรแมนมีหนังสือมาฉะบับ ๑ ว่าส่างยาณะคนในบังคับอังกฤษ ทำมาหากินมีภรรยาอยู่เมืองนคร เมื่อเดือน ๗ ปีฉลู ชายมีชื่อ ๖ คน เป็นชาวเมืองแพร่ปล้ำข่มขืนเปลี่ยนกันทำชำเราภรรยาส่างยาณะ ๆ จับได้ตัว ๒ คนชื่ออ้ายน้อยกา อ้ายข้อ เอาอายัดไว้กับพระยาวังซ้ายเมืองนคร ถามปากคำรับแล้วก็ไม่ปรับไหมให้ แกได้มีหนังสือไปเมืองนครให้ส่งตัวอ้าย ๒ คนมาชำระเชียงใหม่ เจ้านครก็ขัดเสียหาส่งไม่ ประมาณ ๒ เดือน ราชวงศ์มาเชียงใหม่แกต่อว่าราชวงศ์เตือนให้ส่งจำเลย ๒ คน ได้ประมาณ ๑๐ วัน เจ้านครมีหนังสือมาว่า เมื่อพระยาเทพมีจดหมายไปให้ส่งคน ๒ คน ได้กะเกณฑ์คนจะมาส่ง มันคัดตรวนหนีไป ยังเกณฑ์คนติดตามอยู่ เมื่อได้ตัวจึงจะส่ง อนึ่งแกได้มีจดหมายให้เจ้านครที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อวันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๗ ให้ส่งตัวพระยาไชยมงคล

เอื้อย จำเลย แสนบันบุง ในจดหมายกำหนดให้ส่งใน ๑๕ วัน ตามพระราชบัญญัติ ตั้งแต่วันเจ้านครจับจดหมาย จนถึงวันกลับไปได้ ๒๑ ก็หาส่งไม่ แสนบันบุงก็มาเตือนอยู่เสมอ การจะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด ได้คัดสำเนาเรื่องราวนายฟ้าร่วนกับคำให้การราชวงศ์มาด้วย

๔ ค่ำวันนี้ เราไปเฝ้าสมเด็จกรมพระ ทรงด้วยเรื่องพระลักขณาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอประสูติใหม่ และเรื่องกรมมเหศวร และครั้งพระนั่งเกล้าฯ ทูลกระหม่อมสวรรคตยืดยาวมาก

วันพุธแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ กรมหมื่นนเรศรเฝ้าทูลด้วยสมเด็จกรมพระรับสั่งว่าพระลักขณาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงที่ประสูติใหม่นั้น เดิมวันประสูติท่านคิดว่าสถิตย์ราษีมิน แต่ครั้นไปสอบมหานาทีดูว่าสถิตย์อยู่ราษีเมษ กับนาฬิกาถวายมานั้นเป็นมินเต็มหว่างลักขณา ต้องใช้เป็นเอปริลไตม์ ว่าท่านจดหมายมาที่ท่านเหวัญนั้นความสั้นนัก ไม่ใคร่จะจะเข้าใจ ครั้นทำสอบเข้าก็ยังตกอยู่ในราษีมิน ประการหนึ่งเป็นที่สงสัย ที่เวลาเป็น ๑๗ มินิตน้อยเข้าแล้ว ทำไมจึงเลื่อนไปราษีเมษ กับเวลาที่ใช้แต่ก่อนนี้ก็ใช้มินไตม์

ทั้งนั้น ถ้าแก้แล้วดวงเก่า ๆ ก็ต้องแก้หมด กับไม่อยากจะแก้แล้ว จะเป็นเหตุต่อไป รับสั่งให้กรมหมื่นนเรศรไปถามสมเด็จ ให้ท่านตรวจไล่เลียงดูเสียให้แน่

๒ รับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งเป็นหนังสือมิสเตอรเอมิลบาเดเลีย ผู้ว่าการแทนกงซุลสยามที่เมืองร่างกุ้ง มีเข้ามานำส่งเรื่องราวมิสเตอรชาเลรนิเกาวีทูลเกล้า ฯ ถวาย ขอให้ช่วยการอย่างหนึ่ง ลงวันที่ ๒๔ ยุไล ตรงกับวันอาทิตย์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ในเรื่องราวมิสเตอรชาเลรนิเกาวีเมืองร่างกุ้งว่าเขาได้คิดการอย่างหนึ่งที่จะใช้แกลบต่างฟืน ใช้ในหม้อน้ำเครื่องจักรกลไฟหรือใช้การอื่น ๆ ที่จะต้องใช้ฟืนนั้นได้หลายอย่าง เขาได้รับหนังสือคอเวอนเมนต์อินเดียอนุญาตสิทธิ์แต่ผู้เดียว ผู้อื่นทำไม่ได้ เขาจึงขอรับพระราชทานเหมือนคอเวอนเมนต์อินเดียด้วย และเขาเข้าใจว่าเป็นธรรมเนียมในกรุงเทพ ฯ เผาแกลบทิ้งเสียเปล่า ๆ เป็นการโสโครกด้วย ไม่มีประโยชน์สิ่งใดเลย และการที่เขาได้คิดใช้ต่างฟืน และไม่ได้กลิ่นเหม็นการเป็นประโยชน์นี้เขาจะรับผู้เดียว ตามแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สัญญาให้เขาประการใด ลงวันที่ ๑๗ ยุไล

๓ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉะบับหนึ่งตอบเรื่องกงซุลอเมริกันมีมาว่าด้วยสาสนาเมืองเชียงใหม่นั้น

ได้ส่งหนังสือไปถวายสมเด็จกรมพระ ให้ท่านมีตราถึงพระยาเทพแล้ว การสาสนาในเมืองเชียงใหม่ ได้สอบถามหลวงสุริยามาตย์ หลวงเสนีพิทักษ์ ซึ่งเป็นข้าหลวงที่สองที่ขึ้นไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ได้ความว่าเจ้าเชียงใหม่หาได้ห้ามปรามไม่ แต่ลาวไม่ใคร่จะเข้าสาสนาเอง ผู้สั่งสอนก็แจกเงินทุกวันอาทิตย์ ผู้รับเงินก็เข้าสาสนาในวันรับเงินแจกวันเดียว ต่อไปก็อยู่เสียเฉยๆ การอย่างนี้ถึงกรุงเทพ ฯ ก็มีเมืองก็เป็นเมืองประเทศราช ไม่เคยประกาศขึ้นไปถึง และจะเหมือนต้อนคนให้เข้าสาสนา จะเป็นที่สะดุ้งสะเทือนใจพวกลาวมากนัก ตราที่จะมีขึ้นไปคราวนี้ ว่าเป็นแต่เพียงให้พระยาเทพว่ากล่าวเจ้าเชียงใหม่ทำให้ถูกต้องตามหนังสือสัญญา ฝ่ายกงซุลอเมริกันในกรุงเทพ ฯ นี้จะควรตอบประการใด พอให้แล้วกันไปได้ ขอให้ท่านคิดตอบเสียเถิด ให้คัดสำเนาคำแจ้งความหลวงสุริยามาตย์ หลวงเสนีพิทักษ์มาให้ท่านทราบไว้เสียด้วย

๔ คำหลวงสุริยามาตย์ คำหลวงเสนีพิทักษ์ ว่าเห็นหมอตั้งบ้านเรือนอยู่ฟากน้ำตะวันออก ห่างกับกำแพงเมืองประมาณ ๘-๑๐ เส้น มีหมอสำหรับสอนสาสนาคนหนึ่ง หมอสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ คนหนึ่ง รวมบุตรภรรยา ๗ คน มีลูกจ้างลาวชายหญิงใช้สอยอยู่ประมาณ ๔-๕ คน ถ้า

เจ้านายพระยาลาวท้าวแสนป่วยไข้สิ่งใด ก็ได้หาหมออเมริกันไปรักษาบ้าง ที่เป็นไพร่บ้านพลเมืองเจ็บป่วยก็ไปรักษาตัวอยู่ที่บ้านหมอก็มีบ้าง ครั้นถึงวันอาทิตย์ มีคนไปฟังเทศนาสั่งสอนอยู่ที่บ้านหมอประมาณ ๑๕-๒๐ คน ครั้นเทศนาสั่งสอนแล้ว บางทีหมอก็แจกเงินแก่ผู้ที่มาฟังเสมอคนละเฟื้องรูเปีย เจ้านครเชียงใหม่และเจ้านายทั้งปวงก็หาได้ว่ากล่าวห้ามปรามในการสาสนาและมีความรังเกียจกับหมอสิ่งใดไม่ (ถวายหลายวันมาแล้ว)

๕ กาพย์จดหมายถวาย ว่าด้วยหลวงสรจักรทูลลาไปช่วยพระยาธรรมจรันยาแต่พรุ่งนี้ จนวัน๕ค่ำ กับจมื่นสราภัยรับซ่อมมิ่วเซี่ยม จะให้เปิดคราวเฉลิมพระชนม์พรรษานี้ประมาณเงิน ๑๔-๑๕ ชั่ง

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาเทพ ซึ่งมีมาว่าด้วยฟ้าร่วนกับคำหาคำให้การราชวงศ์ แล้วทูลพระยาวิเศษฤๅไชยผู้ว่าราชการเมืองฉะเชิงเทราคุมเงินค่าคลองเข้ามาส่ง ๘ ชั่ง ๖ ตำลึง แล้วเข้ามาเฝ้า กลับรับสั่งให้ทำรายงานพาราษฎรเข้ามาถวาย แล้วทูลพระพลสงครามเมืองตากเข้าเฝ้าด้วย

๗ พระยาพิพัฒน์ถวายสารบบความฉกรรจ์ในศาลเมืองนนทบุรี มีอยู่ ๑๓๕ เรื่อง แต่พระยานนท์กรมการทำ

สารบบยื่นแกแต่ ๑๓๒ เรื่อง ความฆ่ากันตายอีก ๓ เรื่อง พระยานนทบุรีโต้เสียหายื่นไม่ กริ้วพระยานนท์ว่าทิ้งให้ความรกร้างมาก แล้วปิดความฆ่ากันตายเสียถึง ๓ เรื่อง ให้พระยาพิพัฒน์เรียนเจ้าพระยาภาณุวงศ์เอาตัวมาจำตรวน มีกระทู้ถาม

๘ หลวงโลกทีปทูล พรุ่งนี้พระอาทิตย์เป็นสงกรานต์ เดือนย้ายมาราษีสิงห์

วันพฤหัสบดีแรม ๒ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระอินทรเทพเฝ้าถวายแผนที่สวนวังนันทอุทยาน ที่จะซ่อมทำโรงสกูลและขุดคลอง ราคาคลองตีมาแพง รับสั่งให้ไปคิดใหม่ แล้วถวายริโปดความอำเภอเดือน ๗-๘ ความเดิม ๒ ใหม่ ๑๕ รวม ๑๗ แล้ว ๑๒ คง ๕ แล้ว เซ็นพระราชหัตถเลขาในเรื่องราวพระอินทรเทพถวายวันอาทิตย์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ว่าให้เฆี่ยนอีแขต้นเหตุผู้บังคับ ๖๐ ที วังนันทอุทยานปีครึ่ง จึงให้พ้นโทษแล้ว

๒ เซ็นท้ายเรื่องราวพระยาอาหารขอขุนหมื่นวันจันทร์ขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๘ ว่ายกให้เถิด

๓ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยหนังสือไวซ์กงซุลเมืองร่างกุ้งนำหนังสือมิสเตอร์ซาเลเรนิเกาวี

ซึ่งคิดจะใช้แกลบต่างฟืนในเครื่องจักรต่าง ๆ จะขอให้ให้เปนแตนทำการในกรุงเทพ ฯ นั้น ได้ทราบแล้ว ธรรมเนียมที่ให้เปนแตนกันนี้มีผู้ทูลขอหลายหน แต่ไม่อาจให้ด้วยไม่เคยมีธรรมเนียมมาแต่ก่อน ถ้าให้ไปแล้ว การที่จะห้ามปรามต่อไป ถูกคนต่างประเทศเข้าแล้วจะห้ามไปไม่ตลอด ก็จะเสียไป ครั้นจะว่าไปว่าไม่ให้เปนแตน ก็ดูเหมือนหนึ่งไม่บำรุงวิชาการในบ้านเมือง และธรรมดาเมืองที่เป็นเอกราชก็ย่อมจะมีอำนาจบังคับจัดการในบ้านเมืองของตัวได้ ที่จะบอกว่าทำไม่ได้นั้น ก็ดูเหมือนหนึ่งว่าไม่ได้เป็นเมืองเอกราช แต่การในเมืองของเราอย่างไรท่านก็ย่อมทราบอยู่แล้ว เรื่องที่ใช้แกลบต่างฟืนนี้ เมื่อพระยานรนารถยังทำอากรเตาสุราอยู่ เขาก็ได้ต้มกลั่นใช้ด้วยแกลบมาคราวหนึ่ง แต่จะต้มกลั่นอย่างอื่นไม่ได้ใช้ด้วยเครื่องจักร หรือเมื่อใช้เครื่องขุนสุนทรแล้วจะยังใช้แกลบอยู่ตามเดิมก็ไม่ทราบ การเรื่องนี้เล่าก็ไม่สู้จะเข้าพระทัยนัก ให้ท่านไต่สวนดู คิดหาทางตอบตัดไปเสียได้ ถ้าพลาดพลั้งลงก็จะเป็นที่เสียเกียรติยศบ้านเมือง

๔ สมเด็จกรมพระจดหมายถวายว่าด้วยพระลักขณาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงประสูติใหม่นั้น ท่านได้หาหลวงโลกทีป ขุนเทพยากรณ์มาคำนวณตามมหานาที

ถูกต้องกัน พระลักขณาสถิตย์ราษีเมษ เสวยณวางค์ ๒ ที่ ๔ ตรียางค์ ๑ ทรงพระเจริญพระชนมายุ

จึงโปรดเกล้าฯให้เรานำลายพระราชหัตถ์ไปถวายเสด็จที่วัดท่านจะตัดสินอย่างไร

๕ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตาก๒ฉะบับ ว่าด้วยหักเลขรายพระยาจ่าแสนย (ขลิบ) มีหนังสือไปแล้ว ฉะบับหนึ่งส่งความลักช้าง มองเป้ฟ้องเรื่องหลวงชำนาญขัดข้องฯ

วันศุกร์แรม ๓ ค่ำเดือน ๔ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เช้า ๔ โมง กรมหมื่นนเรศไปเฝ้าเสด็จที่วัด ท่านรับสั่งว่าท่านทำตำราหนึ่ง ไม่เหมือนกัน ท่านทำตามอันโตนาที ถ้าทำตามมหานาทีแล้วก็ต้องผิด ท่านทำถวายมาแต่ก่อนๆ ก็อันโตนาทีทั้งนั้น ถึงถวายฤกษ์ก็ได้ถวายด้วยอันโตนาที ถึงดวงเก่า ๆ สอบดูเขาก็ลงด้วยอันโตนาทีทั้งนั้น ผิดอยู่ ๒ ดวง คือหม่อมไกรษรทำดูอยู่ราษีดุล แต่เจ้าของว่าอยู่ราษีพิจิก อีกดวงหนึ่งเจ้าพระยาภูธราภัยทำดูอยู่ราษีพฤษภ เจ้าของว่าอยู่เมษ ถึงตำราทูลกระหม่อมท่านก็ทรงอย่างนี้ ท่านได้ถึงดวงองค์จิตรเจริญไปครั้งหนึ่งผิด

เพราะทรงจดเวลามาไม่ทรงเข้าพระทัยถนัด กลางวันเป็นกลางคืน กริ้วท่านทรงจดตำราประทานมาก็ถูกกัน ก็ครั้งนี้แล้วแต่จะโปรดอย่างไหน ท่านตัดสินไม่ได้ ครั้นกรมหมื่นนเรศรมาถวาย ก็ทรงว่าเมื่อว่าถูกทั้ง ๒ อย่าง คนละตำราก็ต้องใช้ทั้งสองอย่าง จึงทรงลงพระราชหัตถ์ในลายพระหัตถ์สมเด็จว่าเป็นตำรามหานาทีของสมเด็จกรมพระทรง

๒ เราถวายสายนาฬิกาเพ็ชร์ทรงซื้อราคา ๑๕ ชั่ง พระราชทานพระองค์เจ้าสุนันทาประสูติ กับรับสั่งให้เติมแหวนที่ทรงซื้อเงินพระคลังข้างที่อีก ๒ วง ที่ราคาวงละ ๑๙ ชั่ง รวม ๓๘ ชั่ง ขายเงินงวดตามธรรมเนียม

๓ เวลาสมโภช ๓ วัน

๔ ค่ำทรงธรรม พระอนุรักษ์ถวายเรื่องราวว่า เดิมเลขโยมสงฆ์พระวรญาณวัดราชบูรณที่ถึงมรณภาพ มีตัวอยู่ ๓๖ คน สมเด็จพระปรมานุชิตถวายพระพรขอพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า พระราชทานสักแปลงมาอยู่วัดพระเชตุพน มาแผ่นดินพระนั่งเกล้า หม่อมไกรษรเอาไปจ่ายใช้ราชการ สมเด็จพระปรมาทูลขออีก จึงดำรัสไม่ให้จ่าย ให้ไว้สำหรับพระองค์ต่อมา ครั้นท่านสิ้นพระชนม์ ได้สักลูกหมู่ขึ้นอีกจำนวน ๖๔ คน กรมอุดมรับสั่งให้ยกเลขรายนี้ให้พระพิมลธรรมวัดพระเชตุพน ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง

เช้าพระฉันขนมเบื้องที่พระที่นั่งทรงธรรม ทูลกระหม่อมทรงประเคน มีราชาคณะ ๖๔ รูป แกยังเป็นพระอินทราทิตย์ เจ้ากรมสนมพลเรือนซ้าย ทรงประเคนแล้วดำรัสถามแกว่า เลขรายนี้ใครควบคุม แกทูลว่ากรมอุดมยกให้พระพิมลธรรม จึงรับสั่งให้ยกเลขรายนี้มาไว้เป็นข้าพระสมเด็จพระปรมาให้แกควบคุมต่อไป รับสั่งกับเจ้าจินดาว่า เลขโยมสงฆ์หมู่นี้ พระอัฐิยังอยู่ตราบใดขออย่าให้เอาเลขรายนี้ไปใช้การอื่น ๆ ครั้นปีชวดอัฐศก เจ้าพระยามหินทรจะเอาเลขรายนี้ไปใช้ราชการแกไม่ยอม เจ้าพระยามหินทรทำเรื่องราวถวายทรงเซ็นพระราชหัตถ์เลขาว่า เลขโยมสงฆ์จำนวน ๑๐๖ คนนี้ ไปจ่ายไว้สำหรับพระอัฐิ เจ้าหมื่นสรรเพธได้เก็บลายเซ็นไว้ ความก็งดมาหาได้จ่ายไม่ ครั้นวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก พระศรีกาฬสมุดจะเอาเลขรายนี้ไปจ่ายการ แกได้บอกว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลขรายนี้ไว้สำหรับพระอัฐิ แกจะให้ก็เกรงพระราชอาชญา จะเป็นล้างพระบรมราชโองการ ครั้นจะไม่จ่ายให้ก็กลัวความผิด จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วแต่จะโปรด ฯ ไปเซ็นวันอังคารแรม ๗ ค่ำ เดือน ๘

๕ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าพระยาว่าด้วยประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง ไม่มีเหตุการสบายดีอยู่ แจ้งความมาเพื่อให้ท่านทราบ

วันเสาร์แรม ๔ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระชลธารเฝ้าถวายริโปดขุดคลอง แต่ปลายคลองบางไผ่ถึงธารวังเย็น ลงชื่อพระยาวิเศษฦๅชัย พระชลธารจ้างขุดเป็น ๔ อย่าง คือขุดพื้นดินเสมอ กว้าง ๔ วาลึก ๔ ศอก ราคาเส้นละ ๗๒ บาท ขุดรุ้งลำรางเก่า กว้าง ๔ วาลึก ๓ ศอก ราคาเส้นละ ๕๒ บาท ขุดรุ้งลำรางเก่า กว้าง ๔ วา ลึก ๒ ศอก เส้นละ ๓๔ บาท ขุดรุ้งลำรางเก่ากว้าง ๔ วา ลึก ๑ ศอก เส้นละ ๑๖ บาท ขุดมาแต่วันเสาร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก ถึงวันอังคารขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ขุดได้ยาว ๑๙๗ เส้น ได้เปิดทำนบเรือเดินถึงกันได้ตามคลองขุด และลำรางเก่าที่ยังไม่ได้รุ้งอีก ๔๐ เส้น รวม ๒๓๗ เส้น ราษฎรมาขอที่นาให้ทันฤดู ก็ได้ให้ปักให้ ๖๘ ราย รวมเนื้อนาขึ้นใหม่ ๓๔๐๐ ไร่ ได้วัดตรวจที่นาฟางเดิมทั้ง ๒ ฝั่ง ตั้งแต่ต้นคลองในระหว่าง ๒๓๗ เส้น ยืนขวางคลองขึ้นไปฝั่งละ ๓๐ เส้นนั้น ที่มีใบจอง ๔๐ ราย เป็นนา ๙๐๐ ไร่ ที่ไม่มีใบจอง ๒๑๕ ราย

เป็นนา ๗๖๑๐ ไร่ ราษฎรยอมเสียค่าขุดคลอง นามีใบจอง ๔๐ ราย นา ๖๐๐ ไร่ ๆ ละ ๒ สลึง เงิน ๕ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ๒ บาท นาไม่มีใบจองยื่นขวางขึ้นไป ๒๐ เส้น ๑๓๐ ราย นา ๔๔๗๐ ไร่ ด้วยใกล้คลองไร่ละ ๑ บาท เงิน ๕๕ ชั่ง ๑ ตำลึง ๒ บาท นาไม่มีใบจองพ้น ๒๐ เส้นขึ้นถึง ๓๐ เส้น ๘๕ ราย นา ๒๒๔๐ ไร่ เป็นที่ไกลคลองไร่ละ ๒ สลึง เงิน ๑๔ ชั่ง รวมนาฟาง ๗๖๔๐ ไร่ ยอมเสียค่านาตามบัญชีเดิม รวมเงินค่าขุดคลอง ๗๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง กับนาร้างขอเป็นนาขึ้นใหม่ ๖๘ ราย นา ๓๔๐๐ ไร่ ช่วยขุดคลองไร่ละ ๑ บาท ขอยกค่านา ๓ ปี ตามพระราชบัญญัติเงิน ๔๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมเนื้อนาในตอนคลองขุดได้ ๒๓๗ เส้น ได้ที่นา ๑๑๐๑๐ ไร่ เงิน ๑๑๘ ชั่ง ราษฎรขอส่ง ๓ งวด คือปีขาล ปีเถาะ ปีมะโรง พระยาวิเสษ ๆ ได้ให้หลวงนานายอำเภอทำฎีกาจำนวนนาให้ราษฎรและเก็บเงินค่าช่วยขุดคลองที่ ๑ มาส่ง ส่งบ้าง ยังไม่หมดเงิน ๘ ชั่ง ๖ ตำลึง

๒ รับสั่งให้กรมหมื่นนเรศรไปไล่เลียงหมอที่ตำหนักสมเด็จพระเจ้าลูกเธอประชวรเน่นพระนาภีไม่บรรทมที่ จะแก้ไขอย่างไร

๓ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตาก ๓ ฉะบับ กล่าวโทษพระพลซึ่งไปเก็บเงินค่าตอไม้แล้ว เลยจะไป

ว่าความเมืองมรแมนและกล่าวโทษพระไชยสงครามเรื่องนี้ลงมากรุงเทพ ฯ กับว่าด้วยเงินค่าตอไม้ และส่งต้นหนังสือพระพลมีมา และพระยาวิชิตรักษาตอบไปลงมาด้วย

๔ พระดิษฐการภักดีถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์และกระทู้ถามพระยานนท์และคำสารภาพ หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าวันพุธ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ พระยาพิพัฒน์รับพระบรมราชโองการไปแจ้งต่อท่านว่า พระยาพิพัฒน์ได้นำความค้างโรงค้างศาลเมืองนนทบุรี แต่ที่เป็นความฉกรรจ์ ๑๓๕ เรื่อง ซึ่งได้ไปตรวจขึ้นทูลเกล้า ฯ โปรดให้ท่านหาตัวพระยานนท์มาลงพระราชอาชญาจำแล้ว ให้มีกระทู้ถามนั้น ท่านได้สั่งให้จำพระยานนท์แล้ว แล้วทำเป็นพระกระทู้ให้พระยาพิพัฒน์พระดิษฐการถามพระยานนท์รับสารภาพผิด มีความแจ้งอยู่ในคำให้การ ซึ่งนำทูลเกล้า ฯ ถวายแล้ว อนึ่งราษฎรแขวงเมืองนนท์ที่เป็นความทำเรื่องราวมาร้องต่อท่าน กล่าวโทษพระยานนท์อยู่เนือง ๆ ว่าชำระความกดขี่และลงเอาเงินราษฎร ท่านได้ให้ตระลาการชำระแพ้ราษฎรมาหลายเรื่องแล้ว แต่เรื่องราวที่พระยานนท์แต่งทนายมาว่าต่าง ยังชำระค้างอยู่ และเรื่องราวที่ยังไม่ได้ชำระนั้น รวม ๙๓ ฉะบับ ทุกวันนี้ราษฎรก็ยังร้องกล่าวโทษพระยานนท์อยู่เดือนละ ๖-๗ ฉะบับเสมอทุกเดือน

ลางเดือนถึง ๙-๑๐ พระยานนท์คนนี้ เป็นคนขู่ก็ไม่กลัว ยอก็ไม่ขึ้น ความเจ็บอายก็ไม่มี เป็นแต่จะต้องการเงินอย่างเดียว เหลือกำลังที่ท่านจะบังคับบัญชาว่ากล่าวต่อไป กระทู้ถามพระยานนท์ ๓ ข้อ ๆ หนึ่งว่าด้วยทิ้งความฉกรรจ์ไม่เร่งชำระถึง ๑๓๒ ให้ค้างโรงค้างศาลจะผิดหรือไม่ ข้อ ๒ มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่เจ้าเมืองกรมการว่า ถ้าเกิดผู้ร้ายปล้นและแทงฟันกันตาย เป็นความเสียนหนามแผ่นดิน ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการบอกมาใน ๓ วัน เหตุใดพระยานนท์จึงกดความไว้ ข้อ ๓ ความฆ่ากันตาย ๓ เรื่องทำไมปิดบังไว้ไม่ยื่นสารบบ พระยานนท์สารภาพว่า ข้อหนึ่งความให้กรมการชำระ โจทก์จำเลยมาหาพร้อมกันไม่ ความจึงค้างอยู่ แกไม่ตักเตือนนั้นมีความผิด ข้อ ๒ ที่ไม่บอกมานั้นมีความผิด ข้อ ๓ ความฆ่ากันตายนั้นเรื่อง ๑ นายด้วงโจทก์ หาว่า นายแจ้ง นายมอน นายเขียว นายชุ่ม ตีนายปิ่นตาย ขุนมหาดไทยเป็นตระลาการพิจารณาถึงสืบโจทก์ จำเลยไม่นำสืบ ไม่มาว่าความต่อไป เรื่อง ๑ นายสุกโจทก์หาว่ามะเหิม มะเผือก มะเทด มะเรือง ตีมะหนูตายที่เมืองประทุม นายสุกมาฟ้องเมืองนนท์แล้วไม่มาประทับฟ้องหายไปเรื่อง ๑ นายสุกโจทก์หาว่าอำแดงเปลี่ยน อำแดงพุ่ม ตีนายเทียนตาย ไปเกาะตัว

อำแดงเปลี่ยนหาได้ตัวไม่ ได้แต่อำแดงพุ่มมาแล้ว บิดาลุงผู้ตายมารับประกันไป ตามตัวอำแดงเปลี่ยน หาได้ตัวไม่ โจทก์จำเลยก็ไม่มาว่า ซึ่งแกไม่ยื่นสารบบนั้นมีความผิด

๕ พระศรีกาฬสมุดถวายหนังสือเจ้าพระยามหินทร ว่าขุนรามภักดีกรมพระสุรัศวดีซ้าย เจ้าพนักงานจ่ายเลขไพร่หลวงมาร้องขัดข้องต่อแก มีความแจ้งในเรื่องราวแล้ว ได้นำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย เรื่องราวขุนรามภักดีว่าเดิม ณปีชวดอัฐศก เงินค่าราชการเดือนค้างกรมอาษาใหญ่ขวา จำนวนเดือนเก้า ๑๖ สิบ ๘ สิบเอ็ด ๗ สิบสอง ๒ อ้าย ๔ ยี่ ๖ สาม ๕ รวม ๔๔ คน รวมเงิน ๓ ชั่ง ๖ ตำลึง ตัวได้ทดรองเงินให้แก่ นายด้าน นายรอง ไปแล้ว ได้เตือนให้หลวงไกรนารายน์ เอาเงินมาชำระหลายครั้งก็นิ่งเสีย ครั้นวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีฉลู ได้เกาะหลวงไกรนารายน์ ๆ ทำฎีกาขึ้นถวาย มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทร ๆ ได้นำคำตัดสินขึ้นถวายแล้ว แต่เงินที่ค้างยังหาได้ไม่จนทุกวันนี้ ส่งคำตัดสินไปวันพฤหัสบดีแรม ๙ ค่ำ เดือน ๙ ถวายต้นหนังสือบอกพระยาอุไทยธานี พระพิทักษ์อุไทยบุตร ว่าด้วยที่สมเด็จกรมพระให้ไปเกลี้ยกล่อมสราคางกู ได้ไปเกลี้ยกล่อมมาแล้ว ว่าถ้าจะทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงให้มีชื่อมีเสียง จะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ผู้ร้ายทางนั้น

ไม่ให้มีต่อไป จะช่วยสืบเสาะติดตามด้วย มาอยู่ที่นี้ ๑๒ ปี ก็อยากจะหาชื่อเสียงอยู่ เดือน ๑๑ จะมาเฝ้า มีหนังสือมาที่พระยาศรีด้วยฉะบับหนึ่ง สมเด็จกรมพระท่านเห็นว่าถ้าทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงไว้แล้วเห็นจะดีด้วยกันผู้ร้ายได้ทางหนึ่ง ไม่สิ้นไร้ไม้ตอกอะไร เหมือนกรมกระลาโหมขอตั้งพระแม่กลองภูผา ครั้นจะว่ากล่าวทำโทษก็ไม่มีโจทก์ ถ้าโปรดเกล้า ฯ แล้ว ท่านจะมีตราไปให้มันรับสืบเอารายผู้ร้ายปล้นฆ่าหมื่นอาจเมืองสุพรรณ และฆ่าจีนหัวเมืองกาญจนบุรี ก็ทรงพระกรุณาโปรดว่าชอบแล้ว

วันอาทิตย์แรม ๕ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับสั่งให้หาพระยาพิพิธโภคัยเข้ามาเฝ้า รับสั่งด้วยจะให้เป็นผู้รับรอง แกออดแอดนิดหน่อย ก็รับตามพระกระแส

๒ ทรงเรียงประกาศให้พระยาพิพิธโภคัยเป็นผู้รับรองไปลงราชกิจจานุเบกษา ส่งไปลงพิมพ์วันศุกร์แรม ๑๐ ค่ำเดือน ๙

๓ รับสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมาเป็นสำเนาหนังสือมิสเตอรนอกซ์ กงซุลอังกฤษมีมาว่าด้วยเรื่องตั้งไวซ์กงซุลเมืองเชียงใหม่ ว่าได้รับหนังสือของเจ้าพระยา

ภาณุวงศ์ลงวันจันทร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๙ เรื่องตั้งไวซ์กงซุลที่ค้างอยู่นั้น ได้ทราบแล้ว ตามความปรารถนาของเจ้าคุณนี้ ข้าพเจ้าได้คัดสำเนาหนังสือของเจ้าคุณส่งไปยังท่านเฮอมาเยศติสิเกรตรีออฟสเตตผู้ว่าการต่างประเทศกรุงลอนดอนนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเห็นในหนังสือของเจ้าคุณที่มีมาหลายข้อนั้น ก็เห็นชอบแล้ว แต่ว่าถ้าคอเวอนเมนต์ไทยได้แจ้งความมาอย่างนี้ตั้งแต่เดิมนานมาแล้ว เพราะไม่ได้แจ้งความอย่างนี้แต่เดิมจึงต้องมีความลำบาก หนังสือลงวันเสาร์เดือน ๙

๔ วันนี้ไม่ได้ออกขุนนาง ทรงพระวิตกด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศประชวรมากไป หมอนั้นแฉะเสียเฉย จึงโปรดให้เปลี่ยนหมอชะเลยศักดิ์ หมอจ่ายเข้ามาถวายยาก็ค่อยคลายลง

วันจันทร์แรม ๖ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระยาโชฎึกราชเศรษฐีเฝ้าถวายขัดข้องด้วยจีนฉายเป็นที่ขุนภาษีวิเศษเจ้าภาษีเกลือคนใหม่ ยื่นเรื่องราวกล่าวโทษเจ้าภาษีเกลือคนเก่า ความว่าเกลือเก่าที่ค้างอยู่ในยุ้งฉางของราษฎรเจ้าของเกลือนั้น เจ้าภาษีคนเก่าคบคิดกับราษฎรเจ้าของเกลือ เรียกภาษีที่ค้างเก่านั้นลดหย่อนพิกัดท้องตรา ราษฎรเจ้าของเกลือก็ยอมเสียภาษีให้แก่

เจ้าภาษีเสียทั้งหมด เจ้าภาษีคนใหม่หามีเกลือที่จะเก็บไม่ แต่เจ้าภาษีคนใหม่จะต้องส่งเงินหลวงตามงวดพิกัดท้องตรา ความแจ้งอยู่ในเรื่องราวแล้วๆ แกได้นำเรื่องราวไปเสนอต่อเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๆ มีบัญชาว่าได้พิเคราะห์ดูเนื้อความในเรื่องราวฉะบับนี้ ก็เห็นผิดกับพิกัดท้องตราภาษีเกลือที่เจ้าพนักงานและเจ้าจำนวน จะตัดสินไปก็เป็นการเกินอำนาจ ให้แกนำเรื่องราวกับขอพิกัดท้องตราภาษีเกลือขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เรื่องราวขุนภาษีวิเศษมีข้อความตามขัดข้องพระยาโชฎึก กับมีอีกข้อ ๑ ว่ามีเรือบรรทุกเกลือ ๘ ลำ เป็นเกลือประมาณ ๘-๙ เกวียน ล่องมาด่านภาษี เรียกจะเก็บภาษี ลูกค้าร้องว่าเจ้าภาษีเกลือคนเก่าเก็บแล้ว เจ้าภาษีใหม่จึงยึดตั๋วไว้ เจ้าภาษีเก่าเก็บล่วงงวดเขาเข้ามาแล้ว พระยาโชฎึกถวายต้นหนังสือเสมียนตรากระลาโหมมีถึงพระยาโชฎึกว่าเมืองเพ็ชร์บุรีบอกเข้ามาว่าราษฎร ๕๑ คน ได้ซื้อเจ้าภาษีเก่าไว้เสียภาษีแล้ว เกลือยังเหลืออยู่ ๓๗๗๕ ถัง เจ้าภาษีใหม่ห้ามไม่ให้ใช้สอย จะเรียกภาษีเอาเกวียนละ ๖ บาทอีก พระยาเพ็ชรบุรีขัดข้องเข้ามา ได้นำเสนอเจ้าพระยาสุรวงศ์แล้ว มีบัญชาว่า แรกเจ้าภาษีเก่า เจ้าภาษีใหม่ผลัดเปลี่ยนกันนั้น มักเกิดถ้อยความทุ่มเถียงกันต่อหลายวันหลายเดือนจึงเรียบร้อย ซึ่งราษฎรซื้อเกลือเสียเงิน

ภาษีแก่เจ้าภาษีเก่าแล้ว ราษฎรใช้ให้หมด เหลือมาถึงเจ้าภาษีคนใหม่ ควรแต่เจ้าภาษีคนใหม่ตรวจต้องเปลี่ยนฎีกาให้ราษฎรจะเป็นสองซ้ำไป แต่ภาษีเกลือขึ้นกรมท่าซ้ายให้นำใบบอกมาเสมอท่าน ซึ่งเป็นเจ้าจำนวนตัดสิน ๆ แล้วส่งมา จะได้มีท้องตราส่งออกไปลงวันจันทร์ขึ้น๑๔ค่ำเดือน๙ ทรงพระราชดำริว่าความตัดสินง่าย ๆ ไม่ควรจะลำบากเลย ด้วยพิกัดท้องตราก็มี จึงทรงตัดสินเป็นกระดาษติดกับเรื่องราวจีนและต้นหนังสือเสมียนตรากระลาโหมไปว่าได้ตรวจดูขัดข้องเรื่องราวทั้ง ๔ ฉะบับตลอดแล้ว ข้อ ๑ ขุนภาษีวิเศษร้องว่า จีนโบเจ้าภาษีเกลือคนเก่าลดหย่อนเงินภาษีต่ำกว่าพิกัดท้องตรา ราษฎรเจ้าของเกลือยอมเสียภาษีให้เสียแก่เจ้าภาษีเก่าทั้งหมด ขุนภาษีวิเศษ เจ้าภาษีคนใหม่ไม่มีเกลือจะเก็บนั้น เห็นว่าธรรมดาภาษีอากรที่ผลัดเปลี่ยนกันใหม่ก็ย่อมคิดเอารัดเอาเปรียบกันบ้างตามธรรมเนียม ซึ่งเจ้าภาษียอมลดพิกัดให้แก่ราษฎรเพราะหาผลประโยชน์ของตัว แต่ไม่เป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎร ครั้นจะไปเรียกเจ้าภาษีมาชำระมีโทษก็เห็นว่าเป็นการไม่ควร และตัวขุนภาษีวิเศษเป็นผู้จะทำต่อไป ก็คงมีเวลาออกเหมือนกัน ซึ่งจะยกเอาเหตุนี้มาตั้งว่า ส่งเงินตามงวดไม่ไหวนั้นไม่ได้ ธรรมดาภาษีอากรที่สัญญาทำ ๓ ปี ก็เพราะ

เหตุที่ผู้ทำจะมีกำไรต่อปีที่สองที่สาม จึงได้ผ่อนออกให้ยาวเวลาเป็นธรรมเนียมดังนี้มาทุกภาษีอากร ข้อ ๑ ขุนภาษีวิเศษร้องว่าเจ้าภาษีคนเก่าเก็บภาษีล่วงเกินกำหนดเข้ามาในวันของตัวนั้น จำนวนก็เคยว่ากล่าวไต่สวน แล้วตัดสินไปตามพิกัดท้องตรา เรื่องภาษีเกลือนี้พิกัดท้องตราก็มีเนื้อความชัดอยู่แล้ว ให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐีผู้เป็นเจ้าจำนวนชำระไต่สวนแล้วตัดสินไปตามท้องตรา ข้อ ๑ เมืองเพ็ชร์บุรีบอกเข้ามาว่าเจ้าภาษีคนใหม่ เที่ยวปิดยุ้งฉางราษฎรซึ่งเสียภาษีแล้วจะเรียกภาษีอีกชั้นหนึ่งนั้น เพราะเจ้าภาษีคนใหม่เห็นว่าเจ้าภาษีคนเก่าเรียกภาษีไว้น้อยตามเรื่องราวที่มาร้อง จึงได้ปิดไว้ จะเรียกภาษีให้เต็มพิกัด เห็นว่าราษฎรเสียภาษีชั้นหนึ่งแล้ว หาควรจะเก็บซ้ำอีกให้เป็น ๒ ชั้นไปไม่ ให้พระยาโชฎึกบังคับห้ามปรามเจ้าภาษีเสียอย่าให้ปิดยุ้งฉางกักขังราษฎรซึ่งได้เสียภาษีแล้ว ให้ได้ความลำบากต่อไป

๒ พระอมรวิสัยสรเดชถวายหนังสือขอนายปานบุตรพระยาวิชัยบุรินทรา ซึ่งว่าที่เลฟเตแนนต์ในทหารปืนใหญ่เป็นหลวงสรวิเศษเดชาวุธกัปตัน หม่อมอรุณบุตรหม่อมเจ้านิลกอปราลในกรมทหารมหาดเล็กกอมปนีที่ ๕ มาเป็นตำแหน่งที่นายปาน

๓ พระยานรนารถกลับมาแต่บางปอินว่าทำการทิ้งกระจาดแล้ว เป็นเงินเรี่ยรายได้ ๑๐ ชั่ง ๗๑ บาท ทั้งของหลวงพระราชทาน ถวายพระราชกุศล

๔ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาเทพว่าด้วยเรื่องมรดกตั้งแต่ชำระเปรียบเทียบไม่ยอมกัน กับอ่านบอกศุภอักษรเจ้าเชียงใหม่ บอกกำหนดจะไปตั้งเมืองเชียงใหม่ แล้วอ่านบอกน้ำฝนต้นข้าวเมืองกำแพงเพ็ชร์หรือสุโขทัยพึ่งไม่ถนัด กับทูลพระพลสงครามเมืองตากเข้ามาเฝ้าและอ่านตราไป พระยาเทพตอบเรื่องฟ้าร่วน

๕ พระยาพิพัฒน์อ่านบอกน้ำฝนต้นข้าวเมืองอะไรพึ่งไม่ถนัด

๖ พระยาศรีทูลลา พระยาวิเศษ พระยานครนายกไปเมือง

๗ ทรงเซ็นท้ายกระทู้สารภาพพระยานนทบุรีว่า พระยานนทบุรีเป็นคนรับราชการตรากตรำ ได้เห็นมาแต่เล็กจึงชุบเลี้ยงให้เป็นเจ้าเมือง ตัวก็ไม่ประพฤติให้สมกับตำแหน่ง จนมีผู้มากล่าวโทษถึง ๙๓ รายด้วยความในเมืองรุงรังค้างโรงค้างศาลอยู่มาก ครั้นจะให้ขึ้นไปรับราชการต่อไป บัดนี้ก็เห็นว่ารุงรังนัก ให้เอาตัวพระยานนท์จำไว้กรุงเทพ ฯ ให้ตระลาการพิจารณาความราษฎรซึ่งมาร้อง

กล่าวโทษทุกราย ราชการในเมืองนนท์นั้น ให้พระสยามนนทเขตต์ขยันรับราชการแทนไป แล้วพระราชทานพระดินฐการไป

๘ กรมขุนเจริญเฝ้าถวายจดหมายว่าด้วยท่านจะรับกรมวันพุธขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๑๐ กับตรงวันเแซยิดด้วย พระราชทานหนังสือสำคัญเงินตั้งกรมไป ๑๐ ชั่ง

๙ ทอดพระเนตรเห็นราชกิจจาซึ่งออกวันนี้ หน้า ๑๕๓ ที่ ๒๐ ว่าด้วยนิราศหนองคายเพ้อเจ้อ ว่าเป็นมีพระบรมราชโองการให้เก็บฉะบับเผา ที่จริงไม่ได้ทรงสั่ง กริ้วว่าลงผิดดูเป็นสั่งการสั่งงานไม่ประมาณการไป รับสั่งให้หากรมขุนบดินทรมาแล้ว ออกขุนนางทรงกริ้วมาก รับสั่งต่อไปต้องเอาโทษ ถ้าจะลงอะไรแปลกประหลาดให้มาถามก่อน

วันอังคารแรม ๗ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ ทรงร่างประกาศไปลงพิมพ์ราชกิจจาว่าด้วยนิราศหนองคาย พระศรีสุนทรเป็นผู้รับพระบรมราชโองการส่งไปวันศุกร์แรม ๑๐ ค่ำเดือน ๙

๒ พระยาเจริญราชไมตรีเฝ้าถวายจดหมายว่า เจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าสะพานขึ้นหน้าศาลต่างประเทศชำรุดมาก

นัก ให้แกเบิกเงินจ้างเหมาทำใหม่ แกได้จ้างทำสะพานสามห้อง ยาว ๓ วา กว้าง ๖ ศอก กับบันไดเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขอรับพระราชทานเบิกเงิน โปรดให้เบิก

๓ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งสำเนาหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์เข้ามาฉะบับหนึ่งลงวันที่ ๑๒ ยูไล ตรงวันศุกร์ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ว่าด้วยการโปลิติกในยุโรปว่าสุลต่านเตอรกีได้ยกเกาะไคปรัศให้แก่อังกฤษ อังกฤษรับจะช่วยสุลต่านรักษาหัวเมืองขึ้นของเตอรกีที่ยังคงอยู่นั้น มิให้เมืองอื่นมาตีเอาได้ กับว่าด้วยบุตรแกได้รับบุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์และเจ้าปฤษฎางค์ไปดูเอกษหิบิเชน กับเตือนเงินเอกษหิบิเชนแล้วว่าจะส่งบัญชีก็ช้าอยู่ ด้วยต้องแปลเป็นอังกฤษ กับสำเนาหนังสือเมซันมีมาว่าด้วยสัญญาอังกฤษที่จะรักษาอาณาเขตต์เตอรกี ๆ ยกเกาะไคปรัศให้อังกฤษ แกได้คัดสำเนาสัญญาข้อ ๑ เข้ามา หนังสือลงวันเดียวกับแครฮาน ความในสัญญาว่า ข้อ ๑ ว่าถ้าเมืองบาทุม เมืองอาดาฮาน เมืองการ์ษ จะตกเป็นของรุสเซียทั้ง ๓ ก็ดี หรือเมืองเดียวก็ดี และรุสเซียจะเอาเมืองขึ้นของเตอรกีในอาเซียอีก เกินกำหนดในสัญญาที่จะทำต่อภายหลังให้เสร็จกันนั้น ฝ่ายอังกฤษจะรับจะยกทัพมาช่วย ช่วยสุลต่านรักษาหัวเมืองเหล่านั้นไว้ สุลต่าน

ยอมรับจะจัดธรรมเนียมเมืองเหล่านั้นตามที่ตกลงกับอังกฤษให้เรียบร้อยสมควร กับจะถือศาสนาพระเยซูและศาสนาอื่นๆด้วย กับจะยกเกาะไคปรัศให้อังกฤษครอบครองรักษา ถ้ารุสเซียคืนหัวเมืองขึ้นของเตอรกี ซึ่งรุสเซียได้ไว้ในการสงครามนี้คืนให้แล้ว อังกฤษจะคืนเกาะไคปรัศให้เตอรกี

๔ พระวิสูตรสาครดิษฐเฝ้าทูลเรื่องกรมอดิศรขายเรือไฟเล็กกับมิสเตอรกอเก ไม่มีหนังสือ ราคา ๑๐๐ ชั่ง กอเกได้ส่งเงินแล้ว ๕๐ ชั่งแล้วไปเข้าอู่ไว้ ภายหลังแกไม่อยู่มีหนังสือกรมอดิศรให้ฝรั่งไปถอน ว่าเรือนั้นขายให้กับฝรั่งคนนั้น แกก็ต้องให้ไปแล้ว ห้างกำปนีจะฟ้อง แกได้ไปไกล่เกลี่ยแล้วกันแล้ว แต่หนังสือพิมพ์ฮ่องกงลงว่าเจ้าในกรุงเทพ ฯ ขายเรือ ๒-๓ แห่งเสียมาก แล้วทูลจะขอให้บุตรสาวมาเยี่ยมทูลกระหม่อมบ้า ก็โปรดให้มา

๕ เซ็นท้ายเรื่องราวพระยาอนุรักษ์ถวายเรื่องเลขโยมสงฆ์ถวายวันศุกร์แรม ๓ ค่ำเดือน ๙ ว่าเลขรายนี้ เดิมได้สั่งไม่ให้จ่ายไว้ครั้งหนึ่งจริง แต่คราวนี้เห็นว่าเป็นการในวัดพระเชตุพน ถ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตยังมีพระชนม์อยู่ ก็คงต้องช่วยทำบ้าง จึงยอมให้จ่าย ถ้าจะไปจ่ายการที่อื่นนั้น จึงจะควรยกไว้ให้เป็นเลขสำหรับพระอัฐิ ครั้งนี้ให้จ่ายทำการในวัดพระเชตุพนไปบ้างกว่าจะแล้ว ให้เราไปถวายสมเด็จกรมพระ

๖ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองอินทร จมื่นประธานมณเฑียรข้าหลวง บอกลงมาด้วยจับอำแดงบ๋วยกับผู้ร้าย ได้แต่มีหนังสือกงซุลฝรั่งเศสและวิลันดาไปว่าเป็นคนสับเยกให้มาค้าขายเมืองอื่น ไม่มีหนังสือเดินทาง ดูเหมือนโปรดให้ต่อว่ากงซุล หรือบอกกับกงซุลให้ทราบเสีย

๗ มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาเทพประชุน

วันพุธแรม ๘ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ มีพระราชหัตถ์ถึงกรมพิชิต

วันพฤหัสบดีแรม๘ค่ำเดือน ๘ปีขาลสัมฤทธิศก๑๒๔๐

๑ รับหนังสือมิสเตอรยอนคลูนิตเตือนเงินค่าโคมขอให้ใช้ให้เสร็จว่าด้วยเมซันเครื่องสายกันฟ้าพระที่นั่งเข้ามาส่งอินวอยมา ราคาเงิน ๕๘ ปอนด์ ๘ ชิลลิง แล้วทำบัญชีเงินค่าป่วยการรายเงินค่าโคมที่ไม่ได้๒เดือน ต้นเงิน ๕๐๘ ชั่ง ๔๒ บาท ดอกเบี้ย๕เปอรเซ็น เงิน ๔ ชั่ง ๑๘ บาท ค่าขนของขึ้นจากกำปั่นเงิน ๑๑ ชั่ง ๑๓ บาท ค่าสายกันฟ้าคิดทั้งค่าเอกษเชน เงิน ๖ ชั่ง๕๕บาท รวมเงิน๒๒ชั่ง๓๗บาท กับขอเงินรายเอสติเม็ตซึ่งค้างอยู่ ๔ เดือนด้วย กับส่งเอสติเม็ตของเมซันที่จะสั่งท่าน้ำพระตำหนักแพเข้ามารอบ ถ้าจะทำเงิน ๑๘๕๐ ปอนด์ เอสติเม็ตตำหนักแพ

๒ พระราชหัตถ์สั่งให้พระยามหามนตรีเก็บหนังสือนิราศหนองคาย

๓ ออกขุนนาง พระยาศรีพูลบอกเมืองยโสธร บอกเผาศพพระสุนทรราชวงศ์แล้ว ท้าวเพี้ยพร้อมกันขออุปฮาดเป็นเจ้าเมือง แต่พระยามหาอำมาตย์มีจดหมายถวายสมเด็จว่า อุปฮาดเป็นคนกระเทยไม่รู้การงาน ท้าวเพี้ยเหล่านั้นขอให้เป็นเจ้าเมือง ราชการจะตกกับท้าวเพี้ย ขอให้ราชบุตรเป็น แก่งแย่งกันอย่างนี้ สมเด็จรับสั่งให้กรมหมื่นนเรศกราบบังคมทูลแต่วานนี้ แล้วแต่จะโปรด แต่เห็นว่าท้าวเพี้ยเขาพร้อม ถ้าจะตั้งตามพระยามหาอำมาตย์ว่าถ้าไปเป็นเหตุอย่างไรก็ลำบาก กลัวท่านจะสั่งให้พระยาศรีถวายหนังสือพระยามหาอำมาตย์ ครั้นถวายแล้วโปรดให้อุปฮาดเป็น อีกฉะบับหนึ่ง ส่งเงินแทนส่วย

๔ พระยาพิพัฒน์ทูลลาพระแกลงกลับไปเมือง

๕ พระราชทานคำตัดสินเรื่องหลวงไกรนารายน์ ซึ่งเจ้าพระยามหินทรถวายวันอาทิตย์แรม ๔ ค่ำเดือน ๕ ให้พระศรีกาฬสมุดไป ไม่ได้เซ็นว่ากระไรไป

๖ พระนรินทรถวายงบภาษีฝิ่นร้อยชักสามจำนวนเดือน ๘ วันนี้สวดมนต์หล่อพระชนมพรรษาและยกยอด

วันศุกร์แรม ๑๐ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เวลาเช้าเลี้ยงพระบนพระมหาปราสาท ๓๐ รูป บนพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ๑๐ รูป ครั้นเวลาบ่ายโมง ๓๐ นาที ยกขึ้นพระที่นั่งใหม่ซึ่งเป็นยอดปราสาท ๓ ยอด เวลาบ่าย ๒ โมง ๒๒ นาที เสด็จออกหล่อพระชนมพรรษาที่โรงทองขุนนางเฝ้า

๒ มีพระราชหัตถ์ถึงเสด็จที่วัดที่พระที่นั่ง

๓ เวลาบ่าย เสด็จที่วัดถวายมา ๖ ชื่อ พระที่นั่งสุนทรวิจิตรไพศาล ๑ ศรีตลาภาษวายุพาน ๑ สิวาลัยทิพยพิมาน ๑ ศิริรัตนราชพิมาน ๑ มูลสถานบรมอาศน์ ๑ เหมรังสฤษดิปราสาท ๑

๔ กรมอดิศรเฝ้าถวายหนังสือว่าด้วยขอตั้งทหารล้อมพระราชวังเป็นที่ต่าง ๆ โปรดพระราชทานให้พระยามหามนตรีจัดพร้อมกัน

๕ มิศซิสแมกีบุช กับมิศซิสเบลบิลเฝ้า แล้วไปเยี่ยมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอประสูติใหม่ทั้ง ๒ พระองค์ ถวายฉลองพระองค์ ๆ ละองค์ ช่อมช้อนมีดองค์ละสำรับ กับน้ำอบฝรั่งองค์ละหีบ แล้วว่าจะไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสุทธาทิพย์ เจ้าเข่งเห็นว่าไม่ได้เตรียมตัว บอกเขาว่าพระองค์สุขุมาลไม่ทรงสบาย ไม่มีใครจะมาพูดรับเขา ก็ฝากของไว้ถวายแล้ว

๖ อาลบาศเตอเฝ้าถวายแผนที่

๗ วันนี้ไม่ได้ออกขุนนาง เพราะออกเมื่อหล่อพระชนมพรรษาแล้ว

วันเสาร์แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ เสด็จที่วัดถวายชื่อพระที่นั่งมาอีก ปนเก่ามาด้วย ๔ ยกเหมรังสฤษดิปราสาทเสีย กับศรีตลาภายแก้เป็นสีตลาภาศวายุพาน เติมสักรินทรบรรหาร ๑ เสนามาตยสโมธาน ๑ สีหาสนสถิตยอวตาร ๑

๒ มีพระราชหัตถ์ไปฉะบับหนึ่ง

๓ แล้วท่านถวายมาอีก ๒ ชื่อ นิพัทธกิจราชบรรหาร ๑ นรินทราณัติสโมธาน ๑

๔ องค์มนุษย์ถวายงบจำนวนฎีกาทรงเซ็นเดือน ๘ รวม ๒๙ ฉะบับ กับรวมสารบบกรมต่าง ๆ เดือน ๘ รวมทุกกรมความแล้ว ๙๒ เรื่อง พระยาอภัยรณฤทธิ์ ความลักกระบือปีฉลูอีก ๒๒ รวม ๑๑๒ คงความทุกกรม ๕๗๘

๕ เวลาวานนี้พระปรีชาทูลด้วยมิสเตอรนอกซ์ช่วยหาอินเยอเนียมารับทำทองไล่แร่ให้ได้ต้นหนึ่ง ๕ เอาซ์ แต่จะขอสิบลด รับสั่งให้เจ้าพนักงานทำความเห็นมาก่อน ครั้นวันนี้พระปรีชานำต้นหนังสือมิสเตอรนอกซ์มีถึงพระปรีชาลายมือ

แฟนนีเขียน ว่าท่านได้ทำการมาหลายปีแล้ว ยังไม่มีกำไร ท่านยังไม่เคยมีคนใช้ที่เข้าใจในการแร่ทอง ในการไมเนอ ต้องมีคนรู้จักสองอย่าง คนสำหรับขุดแร่ให้เสียเงินน้อย และเอาทองออกจากแร่ เดี๋ยวนี้มีคนอังกฤษอยู่ในบางกอก คนหนึ่งไม่ใช่นักปราชญ์ ไม่ใช่เป็นคนออกตัว เป็นคนทำการในออสเตรเลีย ๒๐ ปี ทำด้วยมือของตัวเอง แต่ไม่ชอบรับเงินเดือน ใจเหมือนคนเล่นเบี้ย อย่างคนเล่นเบี้ย อยากได้หากำไรของตัวเอง ข้าพเจ้าคิดว่าทำอย่างนี้เห็นจะดี เดี๋ยวนี้ท่านทำการตันหนึ่งได้ทองแต่ครึ่งเอาซ์ ไม่พอแก่เงินที่จะต้องใช้ ถ้าตันหนึ่งได้ทอง ๑ เอาซ์ จะมีกำไรถมไป คิดว่าถ้าทำหนังสือสัญญากับคนอังกฤษนี้ สัญญาตันหนึ่งได้ทอง ๕ เอาซ์จะให้เอาสิบเปอรเซ็น ถ้าทองไม่ถึง ๕ เอาซ์ ก็ต้องเสียประโยชน์ของเขาเอง เพราะไม่ได้กำไรในสิบเปอรเซ็น จะได้รับเงินเดือน ๆ ละร้อยเหรียญ ข้าพเจ้าคิดว่าเห็นจะไม่ได้ถึง ๕ เอาซ์ แต่คิดว่าอย่างน้อยทีเดียวจะได้เพียงเอาซ์หนึ่ง ถ้าได้ถึง ๕ เอาซ์ จะมีกำไรมากนัก จะต้องให้เขาสิบเปอรเซ็น เขาได้มีน้ำใจแข็งแรง ถ้าทำการ ๖ เดือนขาดทุนเหมือนอย่างแต่ก่อน ให้เขาออกเสียก็ได้ ถ้าเขาทำแร่ตันหนึ่ง ไม่ถึง ๕ เอาซ์ แต่มีประโยชน์มาก ขอเพิ่มเงินเดือนให้เขาบ้าง เพราะเขาไม่ได้สิบเปอรเซ็น (เซ็น)

๖ จึงมีพระราชหัตถ์สลักหลังเหนึบไปว่า พระปรีชากลการนำหนังสือกงซุลอังกฤษมีมาด้วยเรื่องบ่อทองมาให้ดูนั้นได้ตรวจดูแล้ว เห็นว่าซึ่งกงซุลอังกฤษช่วยแนะนำคนที่เคยทำการมาเพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่การก็ขอบใจเขาอยู่ การบ่อทองทุกวันนี้ทำมาช้านาน เงินรายเดือนก็ต้องเสียอยู่มากไม่ได้ทุนคืนมา ก็ควรคิดอ่านให้เป็นประโยชน์ขึ้น อย่าให้เงินแผ่นดินต้องตกสูญเปล่าไป ให้พระยากระสาปน์ พระปรีชา ทำจดหมายรายการและความเห็นในถ้อยคำที่เขาว่ามายื่น จะเห็นประการใดก็ให้ว่ามา จะได้เป็นทางตริตรองการต่อไป แล้วพระราชทานคืนพระปรีชาไป

๗ พระยาภาษฝากหนังสือเจ้าให้ถวายว่าเรื่องกัปตันแมกวบอกเข้ามาด้วยเรื่องแต่งงานนั้น ว่าควรจะพระราชทานของออกไปสักสิ่งหนึ่ง กับการเรียนหนังสือสังสกฤตนั้น พระสาสนโสภณกับพระสงฆ์ผู้เรียนปรึกษาพร้อมกันขอรับพระราชทานหยุดพักในเดือนสิบนี้ ขอรับเขียนครามมาให้แล้วจึงจะลงมือเขียนใหม่ เดี๋ยวนี้หนังสือไม่มีพร้อมกัน แต่ครูนั้น ขอรับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงให้ แต่เดือนที่หยุดนั้นจะไม่คิด จะเกณฑ์ให้รับแต่งคราม การรับรางวัลที่จะพระราชทานพระสงฆ์นั้น ได้จัดไว้แล้ว จะพระราชทานส่งออกไปก็ได้ วัน ๑๒ ค่ำ จะได้ประชุม (ทรงตอบไปให้เลิก)

๘ ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกน้ำฝนต้นข้าวกรุงเก่า กับทูลเจ้าพรหมเทวาเมืองอุบลเข้ามาเฝ้า ทรงทักทายปราสัยตามคุ้นเคย

๙ กรมท่าถวายหนังสือราชการตราต่าง ๆ เล่ม ๓

๑๐ สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีถวายรายชื่อดาบญี่ปุ่นอย่างหนึ่งราคาเล่มละ ๒ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ๑๐๕๔ เล่ม เงิน ๓๔ ชั่ง ๔๖ ตำลึง ๔๘ สลึง อย่างหนึ่งเล่มละ ๒ บาท ๒ สลึง ๔๐๐ เล่ม เงิน ๑๒ ชั่ง ๔๐ บาท รวมดาบ ๑๔๕๔ เล่ม เงิน ๔๗ ชั่ง ๖ บาท ๔๘ สลึง ไปใช้วันพุธขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๑๐

วันอาทิตย์แรม ๑๒ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ พระยามหามนตรีเฝ้าถวายคำให้การอ้ายทิมว่า ฉะบับนิราศหนองคายนั้น เจ้าพระยามหินทรเรียกเอาไปอยู่ที่เจ้าพระยามหินทร

๒ มีพระราชหัตถ์สั่งให้พระยามหามนตรี

๓ พระปรีชานำหนังสือพระยากระสาปน์ ความเห็นเรื่องบ่อทองมาถวาย ว่าด้วยเดิมมิสเตอรนอกซ์ (ว่าใจความหนังสือมิสเตอรนอกซ์ย่อ ๆ จนถึงพระปรีชานำพระราชหัตถ์ให้ทำความเห็นทูลเกล้า ฯ ถวาย) แกเห็นว่าการซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้แกทำทองอยู่ทุกวันนี้ ลางทีขุดแร่ถูกที่ดี

เนื้อศิลามีทองมาก ตันหนึ่งก็ได้ทอง ๑-๒ เอาซ์ มีกำไรได้ ถ้าขุดไม่ถูกที่ดีศิลานั้นเนื้อทองน้อย ก็ได้เพียงครึ่งเอาซ์ และต่ำลงมาหาใคร่จะพอโสหุ้ยใช้สรอยไม่ เพราะไม่ได้เนื้อทองเสมอกัน การที่ทำอยู่ทุกวันนี้ ถ้าประโชคลาภก็ได้เนื้อทองมาก ถ้าหาโชคลาภไม่ ก็ได้เนื้อทองน้อยขาดทุน จะกำหนดเอาเป็นแน่ชัดไม่ใคร่จะได้ บัดนี้มิสเตอรนอกซ์ว่าอินเยอเนียสำหรับขุดแร่นี้ จะคิดอ่านทำให้ได้แร่ตันหนึ่งได้เนื้อทอง ๕ เอาซ์ แต่จะขอเอา ๑๐ เปอร์เซ็น แกเห็นว่า ถ้าเขาทำเนื้อแร่ตันหนึ่งได้ทอง ๕ เอาซ์จริงดังกล่าว ถึงจะเสียลดให้ ๑๐ เปอร์เซ็นก็ยังดี เพราะคงจะมีผลประโยชน์มากด้วยคิดประมาณดูตามเครื่องจักร์ ๒๔ ชั่วโมง ทำแร่ได้ ๒๐ ตัน ๆ ละ ๕ เอาซ์ ๒๐ ตัน ก็เป็นทองหนัก —|๑๘๗/๒ คิดหัก ๑๐ ลดเสีย —|๑๘/๒ คงได้ทองหนัก —|๑๖๙ คิดราคา ๑๖ หนัก เป็นเงิน ๓๓ ชั่ง ๑๖ ตำลึง เดือนหนึ่งได้ทองหนัก —|๕๐๗๓ เป็นเงิน ๑๐๑๔ ชั่ง ถ้าทำการได้แร่ทองมากขึ้นไป ก็คงจะมีกำไรมากกว่านี้ ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้ทำหนังสือสัญญากับเขา ก็จะทำสัญญาแต่เพียง ๓ ปีลงมา เมื่อถึงกำหนดตามสัญญาแล้ว คิดว่าคงจะทำอย่างที่เขาทำนั้นไว้ได้บ้าง แล้วจะให้ออกเสียก็ได้ รายทอง ๑๐ เปอร์เซ็นนั้น ก็คงจะเป็นของหลวงเมื่อภายหลัง

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จเจ้าพระยาฉะบับ ๑ ว่าด้วยพระปรีชานำหนังสือกงซุลอังกฤษมีมาถึงพระปรีชาว่าด้วยอินเยอเนีย จะรับทำการขุดแร่เมืองกระบินทรบุรีมาถวายฉะบับหนึ่ง และว่ากงซุลอังกฤษอยากจะมาเฝ้าทูลเอง ให้รับสั่งให้หาเขาเข้ามา ทรงเห็นว่าการที่บ่อทองของเราออกทุนทำไปก็ยังไม่ได้ทุนกลับคืน ครั้นจะพูดปรึกษาหารือกับเขาก่อน ก็ยังไม่ทราบการภายในของเรา และยังไม่ได้ปรึกษาหารือกัน จึงทรงสั่งให้พระยากระสาปน์ พระปรีชา ให้ทำรายการบ่อทองที่ทำได้อยู่ทุกวันนี้ และความเห็นเจ้าพนักงานมายื่น พระยากระสาปน์ พระปรีชาได้ทำความเห็นมายื่น ได้คัดสำเนาหนังสือกงซุลอังกฤษมีมายังพระปรีชาฉะบับหนึ่ง ถึงพระยากระสาปน์ฉะบับหนึ่ง ส่งมาด้วยแล้วการเรื่องทำทองนี้ เป็นการใหญ่อยู่ จะได้เสียดีร้ายต่อไปประการใด ก็ทรงเกรงจะเห็นการไปไม่ตลอด ขอเจ้าคุณได้ช่วยตริตรองจะเห็นการประการใดให้ทรงทราบด้วย

๕ ออกขุนนาง พระยาศรีทูลบอกน้ำฝนต้นข้าวเมืองไรจำไม่ได้ฉะบับหนึ่ง

วันจันทร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ จมื่นทิพยเสนาเฝ้าถวายหนังสือพระยามหามนตรีกัปตัน ฉะบับนิราศหนองคาย ๔ เล่ม ในหนังสือจ่าให้

จมื่นทิพยเสนา เชิญพระราชหัตถ์ไปให้เจ้าพระยามหินทรด เจ้าพระยามหินทรได้ส่งต้นฉบับมา ๔ เล่มแล้ว แจ้งว่า หนังสือที่ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอสมิธนั้น เจ้าพระยามหินทร ได้ไปซื้อมาแล้วเป็นสมุดใบปกแข็ง ๕๗ เล่ม ใบปกลาย ศิลา ๑๒๗ เล่ม ใบปกเขียว ๑๗๘ เล่ม รวม ๓๖๒ เล่ม กับหนังสือยังไม่ได้เย็บอีก ๑๐ ยกประมาณ ๑๐๐ เล่มได้ส่ง ไปที่พระยารองเมืองแต่วันเสาร์แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๘ แกไป ถามพระยารองเมืองว่าจริงแล้ว จะทำบัญชีขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย

๒ มีพระราชหัตถ์ถึงมิสเตอรอาลบาศเตอ

๓ รับหนังสือสมเด็จเจ้าพระยาตอบเรื่องทำทองว่า ได้ รับพระราชหัตถ์และสำเนาซึ่งพระราชทานไปนั้น ทราบแล้ว และหนังสือมิสนอกซ์ว่ามีคนอังกฤษคนหนึ่งในบางกอกไม่ ใช่นักปราชญ์ ไม่ใช่คนอวดตัว เป็นคนเคยทำแร่ทองใน ออสเตรเลียมาถึง ๒๐ ปี จะขอทำการไป บ่อทองทำสัญญา แร่ตัน ๑ ถ้าได้ทอง ๕ เอาซ์ จะขอเอาสิบลด ถ้าไม่ถึง ๕ เอาซ์ไม่เอาสิบลด จะขอแต่เงินเดือนๆละ ๑๐๐ เหรียญ กงซุลเห็นว่าควรให้เขาทำสัก ๖ เดือน ถ้าไม่ได้เหมือน อย่างว่า จะให้ออกเสียก็ได้ ซึ่งกงซุลว่ามาดังนี้ ก็ดีอยู่ ความ เห็นของพระยากระสาปน์นั้นว่ายืดยาวมาก ถ้าโปรดเกล้า ฯ ให้ทำสัญญาก็จะทำถึง ๓ ปี เกินหนังสือกงซุลอังกฤษ ถ้า

เป็นคนไม่ได้การ จะมิต้องเสียเงินมากนักหรือ ควรจะต้องเอาตามหนังสือกงซุล ให้ลองทำดูสัก ๖ เดือน ถ้าดีกว่าการที่ทำมาแต่ก่อนจะทำสัญญาให้ยาววันออกไปอีกสักเท่าไร เดือนละเท่าไร ท่านก็ไม่ทราบ ได้ทองมาส่งเท่าไรท่านก็ไม่ทราบ ซึ่งจะให้พูดไปนั้นเหลือปัญญาอยู่ พระยากระสาปนกิจเป็นอธิบดีอยู่ในการนี้ รู้การมาก ฉลาดทั้งพวก ขอให้มีประโยชน์แก่แผ่นดินบ้าง อย่าให้เงินแผ่นดินสูญสิ้นไปเสียอย่างเดียว ท่านเห็นการดังนี้

๔ เวลาวานนี้ รับสั่งไปกับท้าวแพว่าเดือน ๑๒ จะเสด็จอ่างศิลา วันนี้ได้รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลตอบว่าพลับพลาชำรุดมากจะต้องซ่อมในเดือน ๑๐ นี้ คนที่จะทำการนั้นเป็นคนเมืองพนัสนิคม เมืองบางลมุง เป็นคนอดสะเบียงอาหาร ขอรับพระราชทานจ่ายข้าวจนการแล้ว ทรงตอบไปว่าอย่าซ่อมเลย จะประทับในเรือ ท้าวแพเป็นคนไปบอก

๕ ออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไร เมื่อก่อนออกขุนนางรับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยพระยาอภัยบริรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง ทำหนังสือมาขอโทษพระปริยันตกระเษตรานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองปะเหลียน ท่านได้นำขึ้นเรียนสมเด็จเจ้าพระยา ๆ ว่าเมื่อท่านไปเมืองตรัง

ได้ยินราษฎรติเตียนพระปะเหลียนมาก ชื่อเสียงหาเป็นที่สรรเสริญไม่ ถ้าจะโปรดเกล้าฯ พระราชทานโทษแล้ว ก็ให้มอบให้พระยาอภัยบริรักษ์ ด้วยถ้อยความนั้นจะถือเอาเป็นแล้วเสร็จยังไม่ได้ เมื่อมีผู้มาว่ากล่าวอีก จะได้เรียกมาชำระตัดสินต่อไป แต่เมืองปะเหลียนเป็นที่ประชุมคนชั่วร้ายมาก ให้พระยาพัทลุงบังคับให้หลวงเขตรขันธ์ภักดีปลัดเมืองปะเหลียนว่าราชการรักษาบ้านเมือง ลูกค้าจะได้ทำมาค้าขายเป็นสุข สมเด็จเจ้าพระยาท่านว่าดังนี้ ถวายต้นหนังสือพระยาอภัยบริรักษ์มา ต้นหนังสือพระยาอภัยบริรักษ์ลงวันศุกร์แรม ๑๒ ค่ำเดือน ๔ คัดสำเนาไว้ แล้วทรงสั่งพระนรินทรให้เรียนเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าให้พ้นโทษออกจากจำ แต่อย่าให้ไปว่าราชการ ให้มอบให้พระยาอภัยบริรักษ์ไว้ให้หลวงปลัดว่าการเมืองต่อไป

๖ พระศรีกาฬสมุดถวายหนังสือเจ้าพระยามหินทร ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยไพร่หลวงและไพร่สมกรมต่าง ๆ มีทุกข์ร้อนขึ้น ก็มาร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงาน ก็ได้พิเคราะห์ตัดสินไปตามพระราชกำหนดกฎหมาย แต่ครั้งนี้นายทองนายจาด ขุนหมื่น ตัดขึ้นในกรมแสงทำเรื่องราวกล่าวโทษหลวงเสน่ห์สรชิต ว่าเดิมพระองค์สายให้เร่งขุนหมื่นตัดขึ้นมาหัดเป็นทหารปืนแคตลิงกัน หลวงเสน่ห์ลงเอาเงินกับ

นายจาด นายทอง คนละ ๒ ชั่ง ๓ ตำลึง ได้ทำหนังสือประทับตราให้ไว้เป็นสำคัญ แล้วนายวุธรณรงค์ไปจับเอาตัวนายจาด นายทอง มาจะเอาเป็นทหาร จึงได้ทำเรื่องราวมาร้องขอเป็นไพร่หลวงจ่ายเดือนกรมต่าง ๆ แจ้งอยู่ในเรื่องราวนั้นแล้ว ครั้นแกจะตัดสินตามธรรมเนียมไพร่หลวงกรมต่าง ๆ ก็เกรงพระราชอาชญา ด้วยทหารปืนแคตลิงกันตั้งขึ้นใหม่ จึงนำขึ้นกราบทูลขอพระราชทานเป็นพระราชบัญญัติต่อไป

เซ็นพระราชหัตถ์ว่าหลวงเสน่ห์ลงเอาเงินแก่นายจาดนายทอง ก็ควรที่นายจาดนายทองจะทำเรื่องราวยื่นพระองค์สาย ซึ่งบังคับการในกรมแสงก่อน เมื่อไม่ชำระให้ จึงควรเป็นการเดือดร้อนแท้ ที่นายจาดนายทองมาร้องก่อนดังนี้ไม่ควรจะรับร้องนายจาดนายทอง แต่ข้อซึ่งนายจาดนายทองว่าสมัครเป็นไพร่หลวงจ่ายเดือนนั้น ก็ยกเหตุที่หลวงเสน่ห์ลงเอาเงิน เมื่อพระองค์สายชำระให้แล้วก็เป็นสิ้นความกันซึ่งจะให้นายจาดนายทองเป็นไพร่จ่ายเดือนตามใจนั้นไม่ได้ด้วยทหารปืนแคตลิงกันจัดขึ้นใหม่สำหรับจะรักษาบ้านเมืองไม่ควรจะชักคนเสียให้น้อย ให้นายจาดนายทองคงเป็นทหารปืนแคตลิงกันตามหมู่เดิม อีกฉะบับหนึ่งว่าด้วยนิราศหนองคายแกได้เก็บรวบรวมมาก่อน ที่จมื่นทิพย์เสนานำ

พระราชหัตถ์ไป ได้ไปส่งพระยารองเมืองเสียแล้ว แต่วันเสาร์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ คงได้ส่งจมื่นทิพยเสนาต้นฉะบับมา ๔ เล่ม

๗ กาพย์จดหมายถวายว่าด้วยจมื่นสราภัยร้องว่าทหารอินเยอเนียที่ทำการมิวเซียมบิดพลิ้วมาก ขอทำโทษ กับการเฉลิมพระชนม์พรรษาจะโปรดเกล้า ฯ ให้กอมปนีแต่งที่ใด ทหารม้าขอแต่งโรงสูงด้านตะวันตก โปรดเกล้า ฯ ว่าให้ท่านกาพย์กะเข้ามา ครั้นดึกอีกหน่อย ก็กะมาทูลเกล้า ฯ ถวายอีกฉะบับหนึ่ง

๘ เมื่อเสวย ท้าวแพทูลว่าสมเด็จเจ้าพระยาพูดออดแอดด้วยเขาไกรลาศที่จะโสกันต์ ท่านศรีวิไลยกลัวเจ้าพระยามหินทรจะตรองโต้ด้วยนิราศหนองคาย ว่าเกิดมาไม่เคยเห็นแต่ครั้งปู่ย่าตายาย ว่าหน้าฝนไม่ยกทัพ ท่านเป็นผู้คุ้ยเขี่ยขึ้นครั้งนี้ ก็จะตรองโต้ว่ายังไม่เคยเห็นพระองค์เจ้าโสกันต์เขาไกรลาศ จึงรับสั่งว่าเคยมีเจ้าวังหน้ายังโกนได้ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้คัดสำเนาพระราชหัตถ์สั่งสมเด็จเกาเขาไกรลาศไปให้ท่านดู แล้วท้าวแพทูลว่าเอะอะมาหาคนลูกหลานจะช่วยในการแห่ แล้วให้ทูลว่าจะทรงเกณฑ์อะไรให้เกณฑ์เสีย กับขอให้กำหนดพระฤกษ์ จึงรับสั่งให้เราไปทูลสมเด็จ

๙ เสด็จพุทธมณเฑียรทำบุญพระบรมอัฐิพระพุทธยอดฟ้า สมเด็จพระอมรินทร วันสวรรคตแล้ว

๑๐ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์

วันอังคารแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ ปีขาลสัมฤทธิศก ๑๒๔๐

๑ รับหนังสืออาลบาศเตอตอบพระราชหัตถ์

๒ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จเรื่องเงินรายหมื่น

๓ เสด็จวังกรมเจริญ
